

6-XII-1888

9-VIII-1961

ORIXE

OMENALDI

"ORIXE"

O M E N A L D I

EUSKALTZAINDIAREN ARDURAPEAN

ARGITARATUA

DONOSTIA

1965

N.º Rgto. 7287/65

D. L. 5. S. 845/65

GRAFICAS ÍZARRA

PEÑA Y GOÑI, 13

SAN SEBASTIAN

ATARIKOA

MITXELENA'TAR L. M.
Euskaltzaña

Acliskide on batzuek eskatu didate, ez dakit ongi zergatik, "Orixe'-ren gorazarretan irten den liburu mardul onen atarian mintza nadin. Onenbeste euskal-idazle garairen aldamenean, obe litzake, noski, ni azken~aldean azaltzea, iñon azaltzekotan. Besterik erabaki dute> ordea, eía ez diet ukorik egin nai. Ezetz esatea, nolazpait e?e, "Orixe"-rekiko zorra ez aitortu nai izatea bezalatsu bailitzake: euskaldun guztiok dugurui eta₇ batez ere, nik rxeronek dudana.

Goresmenik bear balu₇ aski litzake esatea, eta ez gendv-ke egia soilla baizik esango, Euskal-erriari eta euskerari eskeifii dizkiola bere bizitza luze eta lanpeluaren fruiturik geienak eta o/ienak, etengabeko ahalegiñen gaiña eta bikaiña. Ori naikoa ez balitz, gaiñera, esan diteke bere obra dugula bear bada asmoz eta neurriz, erabat arturik eta iñorena gutxietsi gabe, euskal-idazle batek, noiznaikoa den, sortu duen larriena.

Azterketan asi ezkeru, esan bear da aurreaurrenik ez dela beti izan "Orixe\ orain besterik badirudi ere, euskal-letren aitagoi onetsia eta ezin-ukituzko eredua. Aitzitik, asieran eta geroago ere bai. bere gisa eta bere kabuz ibilli zen luzaroan, giroari entzungor egiñik. Bere bidetik abiatu nai zuen eta bere buruaren jabe izan, gizona izan ditekean neurrian, ez iñoren esanera egon. Izkuntzari dagokion aldetik, be-;riz, ez zen berrizale —orduko zenbaitek nai zutekean adiña ez, beñiñpein—, zaharzale baizik: aoz eta izkribuz jaso zuen

ondarearcn zainlaille lcial, zaintzaille leial izale orrek garai artako errepidctik haztertuko hazuen ere.

Plazaren erdian geroago agcrtu zilzaigun bcte-betea, "Euskallzaleak" sortu zaneke arlan, sortze ori giro hcrrien ailzindari eta ondore izan haitzen euskal-lileraturarcn alorrean. Berc bailalik onlzen zituenak aski ez zirela, lasler ikusi genduen zenbaitctaraiñokoa izan zan bere eragiña eta gidaritzaz "Lizardi" biotzekoaren arrigarritzko lora-aldi lahur artan. Eikarri loturik geneuzkan adiskide bion izenak eta, "Lizardi" hear baiño lehenago galdu gcnduencan, "Orixz"-gan landaturik gelditu ziren gure usteak, itxaropenak ela ametsak.

Besteak bestc, onek eman bear zigun, aurki jakin gcnduenez, euskaldun umezurlzok cz genduen poema nagusia. Lanean ari zen, aurreratuxea zuen lana, are bukalua ere bai. Ordaan, ordea —eta zertan oroitaraiz guztiok gogoan daukaguna?—, gauaren illunak uxatu zuen aldi bateko poesiarren argia.

Ela, alaz ere, gaiñerako ezbearrak aski ez genituelarik. ez giñan gutxi beste naigabc eta kezka larri baten mendcan geundenak. Galdua ote dugu —aritu giñan luzaroan galdezka, bata besteari eta nork gere buruari— poema jaioberria? Cerrateen ondoan, azkenik, artu genduen eranlzuna eta eranltzunarckin atsedena.

Osorik zegoen poema, osorik ela hizirik. Zaliren hat edo beste ikusi genduen eta cgunen batean, zenbait euskaltzale presturi eskerrak, irten zen argilara, azal ederrez jantzia, leh.en eta oraingo Euskal-erriaren ispillu garbia.

Urte aielan eldu zen gorengo maillara "Orixz"-ren izcna eta omena. Bizirik genduen gure arlean gau-egunetako ametsetan hilla genbiltzan izkunz-eredua, irakaslea cta urrutiko gaillurrelarik bidea erakusten zigun gidaria. Poemaz landa. guiñera, ez zegoen geldirik "Orixz". Bere cuskal-lanak, iñoiz cz hezala, samaldan zetozkigun, multzuka, bala heslearen gain, ilz lauz eta itz neurtuz. Ela bakoitza, banan-hanan, lehengocn ospea geitzen ela- zabaltzen ari zilzaigun.

Ez ninlzac, aatik, egiarcn aldeko zuzcn agcrluko guzliok dakigun zerbait ixilduko haldin banu. Diodan. bada, labur-

bearrez, zerbail berri agerlu dela gure artean gerra-ondoko urle oetan: beslelako pentsabidea bestelako bizimoduen eskutik, giro-aldaera larria, erriko eta alzerriko aize berrien eragiñaz.

Ez naiz n: cmen mintzatuko ez giro-aldaera orren alde e,z kontra. Gertatua da eta eziiv bestekoa, gertatua den ezkeror. Ísan bearko clut, ordea, orlaz ari bait-gera, aldakuntza orrek —usleak, sinesleak eta ospeak astindu dituen balioen trukaera izanik— ez diola "Orixe'-ri ere, ustez edozein eztabaidaren gaiñetik geneukan "Orixe"-ri berari, begiramenik gorde. Guztion aitormenez irabazia zuen irakasletza eta giclaritza ukatu dio oraintsu batek baiño geiagok.

Izkerarekikoa da gutxiena, ez baita ori barren sakonean clabiUen zurrunbiUoaren gaiña eta axala baizik. Ogei-ogeitabost-ogeitamar urle onelan gora-behera gaitzak ikusi dituzte. gauzek eta, gauzekin batean, gure gauzekiko iritziek.

"Orixe'-k, gaiñera, eta zertxobait ezagutzen zuenak ikus zezakean ori alclez aurretik, ez zuen amorerik eman. Bigundu eta samurlu bearrean, gogortzen asi zitzaigun, gero la gorrigo, naiz eta, orrelarako iñoiz igundu zituenak berak onetsi bear bazituen ere. Naiago zuen ark zaharzale agertu berri-zaleen aldian; lehengo bateko berrizaleak bezain berrizale. ordea, zaharzaleak eta errizaleak gaillenduxe zaizkigun garaiean

Bestetan esan dul CEgan 1961, 157 eta ondokoak) cta be rriz ere esalea ez da alferrik izango ba zutela elkarren antzik l'namuno'k eta "Orixe'-k, onek ere Contra esto y acjnello izenda baitzitzakean eskubide osoz bere lanik asko. Erro batelik jaioak ziran eta, aldiaren eta giroaren goiari amor eman bearrean, gogor egingo zioten, leher-ezlanda gaizto cgingo bazuten ere, balak eta besteak.

Ain zuzen ere, berresan dezadan bidenabar. elkarren b'tx-kiak clirudite beste zcrhaitetan ere. Izan ere, Jainkoaren bi-Íía abiatu ziren biak eta ez zuten atsedetik arlu eriotzeko orcluan baizik. Bide batetik eta berelik ez zirela ibilli esango didale noski, ez zela sekula "Orixe" bicle nagusilik baztertu ez errebelatu billakcta luzer orretan. Ez naiz nor, ez

dago esan bearrik, auzi ori erabakilzeko. Neri, nohinai ere, billaizea iruditzen zait lehen puntua, billaizeko modua baiño areago, eta PascaVek beinlzat baielz esango lidake: "Ez iutzake ene billa ibilliko, aurkitu ez banindult". Ez naiz batiere segur, beslalde, guk bezain begi onez ikusiak izango ote zireti "Orixe"-ren billaketak —eta Unamunó'renak zer esanik ez— gai oriek orain baiño zorrozkiago artzen ziluzien garairen batean bizi izan balitz. Denbora bateko ainbeste cta ainbeste "argitu" artzen ditut Lckuko. eta Eneko Loiolukoa bera cre bai, mislikarako isuria lieresi-kulsuaren pareko etsi ditckéalako ezaugarritzal.

Gure ondorengoek, orain pixkaren bal ahazturik badaukate ere, aurkituko dute berriz egunen batean "Orixe", arri-menez eta espanluz. Gurasorik gabe mirariz jaioa balitz bezala, or baitago gure aurrean ez oraingo, ez egungo egune-A'q, iñoizko cldi urrun bateko seme dirudiela. Galilco-aurre'koa dugula esan izan dut, jakite berriaren ukatzaillea. Jakile orretatik sorlu den industriari ere ez dio leku andirik opa be.re poema nagusian.

Gu, ordca, eta are geiago gaztcagoak, jakite orretan aziak gera, oraingo irietan bizi geranak. fabrikaz inguralu'ik. Geienik biztu gaituen pocsia ere ez da antziñakoa, ezta ere orren irudira ondu zen XVI-XVI[garren mendeetakoa: "Orixe"-k iguin zitucn erromaniikoek ase gaituzte eta are ark iguinago ziiuzkean ondokoek.

Ez naiz, ordea. gaizki csaka ari. Gure aldikoa izan baililz, gure gisako gizona eta. idazlea izango gendukean, ohea naiz kaxkarragoa, baiña antzekoa eta kidea. Eu\kal~erria~ren aldi igaro illun artatik ilzuri zelarik, ordea, bestelakoa agertu da gure artean. aspaldikoa ela noiznaikoa, eta noiznaikotasun orri eskerrak eskeiñi digu iñoiz euskaldun batck euskeraz eman duen betiko Euskal-erriaren irudirik bcteena. Be.lea diot, ez bailu illunabarren laiño beltzik. Txomin Agirre'rena goibeltzcn cta trislatzen duenaren antzekorik.

Ez ziluen oraingo eta oraintsuko jeodeak ongi ezagutzen: Ucgsonen kutsua eta eragiña aurkitzen zuen, esate bale-

rako, "Txillardcgi'-gan. Eta zer? Berak landu ela eraberri-tu dizkigu euskal-prosa eta neurtitzak, izkuntza ere zahar-berrituaz. Anlziñako joera klasikoei jarraituaz, bear bada, baiña alfer egonak geniluen joera oriek bera etorri arte. Berak erakutsi digu —egitez, itzez baiño geiago— gaí dcla gure izkuntza edonongo edozer itzullzeko ela bereganatze-ko. Bcrak, gauza dela euskera biotzaren sentierarik izku-tuenak adierazteko. Axalez bakarrik baitzen leorra, otza ta xehena, ez barrenez. Bestela uste izatea barkakizun zaio crbesteko bati —EI intruso egin zucn Blasco Ibáñcz'i, esale batcrako—. cz cuskaldun bati. Ez ote dugu, bada, nabailzen gvure baitan crbarearen auts otzak estaltzen duen su kiskal-garri ori berori?

Orain, emen utzi ginduen ^oOrixe' urrutixeagotik ikusten dugunean, orain da garaia bere lanak obeto aztertzeke eía zeatzago ezagutzeko. Azpian gcnduzkan itzala- luzatzen ari da la mehtzcn: orain artu bear genituzke aren luze-labvr rraren neurri zealzak. Orretarako, argitara dilzagun argita-ra gchcak eta ihusmira dJtzagun astiroago argitaratunk. Ori nai luke batipat liburu onek eta laguntza ederra eskeiñiko dio, onenbeste "Orixe"-zale bikaiñi eskcrrak, lan orretan asi nai duenari.

Neure aldetik zerbait ailortzea zillegi bazait, ausariuko uinízake esatera "Orixé" gramatikalaria dela gutxien asetzen nauena. Gramatika, izan cre, jakite enpirikoa da eta berak beste bidetatik eraman nai zuen, Erdi Aroko eta gero ia (iraintsukoen antzera, cz bait-genituen ezagun Sartaldean. c.;aterako, Panini baten moldeak. Baiña akats ori, akaisa haldin hada, utsa. da bcsteen aldean.

Gizon bezala, eta auxc da Jioski lehcnbizikoa, ezin-obeá da "Orixe -k utzi digun ercdm. Egiázko gizon.. bere burua-rckin borroka ela Jainkoaren billa, egiazko euskaldun cta cuskalJlzale, Euskal-erriaren seme jator, ez itzez eta oihuz, egunoroko lanaren lancz baizik. Goian bego eta. bildu zi-gun uzta onerako izan bckigu, bizi zitzaigunean bezalaxc.

G I Z O N A

«Orixe» zanaren bizialdia

(NOIZ ETA NUN)

ARANALDE'TAR J. M.

6-XII-1888.—Egun ortan jaio zan Gipuzkoa'ko Oreja^n eguerdiko amabitan. Gurasoak: Juan Bautista Ormaetxea eta Manuela Ignacia Pellejero. Iruxkia, Martin eta Diouisia'kin.

111-1889.—Uitzi'ko Errekalde baserrira eraman zuten azitzera.

1905.—Jesus'en Lagundi'ra jun zan. Javier'en jardun zuau ikasten bi urtez.

12-IV-1907.—Javier'tik Loiola'ra aldatu zan. Lenengo bi urteak noviziotan eman zitun. Gero, "humanidades" ikasten.

IX-1910.—Burgos'era, La Merced izeneko ikastetxera, klasisikoak ikastera. Beste bi urte ortan.

1912.—Oña'ra, filosofia ikastera. Ontan iru urte.

1915.—Komillas'era doa, bi urtez maixutzan jardun dedin.

1917.—Carrión de los Condes'era, maixutzara ere, beste bi urterako.

1919.—Tudela'ra dijoa, berriro irakastera.

1920.—Javier'era, beste urte bat maixutzan eman dezan.

1921.—Oña'n sartzen da, teologia ikasteko asmoz.

- 1923.—Oña'tik Javier'era Lxango, ikaskctak elena/., eta Javier'tik etxcra, Jesus'en Lagundia lagaz.
- 1923-1931.—Aldi au, aundienez, Bilbo'n egin zun. Urte aue-tan argitara zitun onako liburu auek: SANTA CRUZ APAIZA (1929), MIREIO (1930), TORMES'KO ITSU MUTILLA (1929).
- 1931-1936.—Urte auek, bere jaiotcrrian igaro zitun. Urle auetau egin zitun BARNEMUINETAN ela EUSKAL-DUNAK, bigarren au geroago agertu zan arren. 1936¹-garrenean sortu zitzaigun gudatea, ta urte orren bigarren alderdia, espetxean, San Cristobaren, igaro zun.
- 1937.—Tolosa'n eman zun urte osoa, bere arrebareu etxean.
- 1938.—Frantzi'ra atera zan. Donibanc Loilzun'cn egon zan lenbizitik.
- IX-1940.—Saubion'a (Lourdes) aldatu zan ta emen bizi izan zan 1943'garren Orri]la¹ren 6 arte.
- 6-V-1943.—SaubiouMik Air-Sur-L'Adoui^era. Emcndik Be iharram'a, urrena Baigorri'ra, gero Donibane'ra ta emcndik ArgentinaVa, gero Chile'ra ta gero El Salvador^cra. Frantzi^n zegola egin zun URTE GUZIKO MEZA-BEZPERAK.
- 24-XI-1954.—Iritxi zan Bilbo'ra Amerika'tik.
- 1955.—Lazkano^ko Beneditarretara jun zan. Urte ontan antolatu zun AITORKIZUNAK irarkolarako, ta 1956'garren Erregcnctarako eman zun, bukaturik, argitara zezaten.
- 1956.—Lazkau'tik TolosaVa itzuli zan bcrriro, ta urte ortan bertan, azken aldera, Orejaha bildu zan.
- 1958.—ArarnaVa (Gipuzkoa) aldatu zan Orcja'tik, illoha apaiz batengana.
- 29-XII-1959.—Añorga'ra (Gipuzkoa) bere illoba apaizarc-kin.
- 9-yiIr]961.—II zan, .

Nikolas Ormaetxea (1888-1961)

«Orixe» zanaren biografirako XEHETASUN ZENBAIT

LABAYEN'DAR A. M. («lbalan*»)
EuskaKzafila

«Curriculum vitae»

Nikolas Ormaetxea, "Orixe" 1961'garren Dagonillaren 9'n. il zitzaigun, Jainkoa'ren altzora, betiko atsedenera joa-teko. Adiskide-malkoak isuri ondoren tá aren alde otoitz be-ioak egin da gero, naigabeak arenganako gure ezaguera sa-kondu digula uste dugu, eta orain arte esandakoaz gañera aipamen luzeagoa zor diogu noski.

Zer-nolako kristau zintzo, gizon aundi ta euskaldun idazle bikain ta letraduna izan zan esatea dagokigu.

Artzai-mutil

1888'garren Abenduaren 5'n Oresa'ko "Iriarte" etxea/i jaio zan. Nekazari-ardizale familia batean, Gipuzkoa-Nafa-rra muga artan guziak ala bait-dira. Gurasoak gero, bizitze-ra Benta Berri etxera aldatu ziran, eta azkenik etxe-aldeko arreba ezkunduta, "Gogortzanea" erosi ta ementxe jarri zi-ran bizitzei.

Senidez urri ez zan ormaetxeatari'en etxeau, esandako abendu artan iru aur sortu ziran: neska bi ta gure "muti-

lla" . Ama batek azitzeko geiegi. Ezin gajoak bi bularrez ira aur azi, Nikolas'ek sarri eta zapal aitortuko duanez. Erkin atera ez zitezen, irutako bat, Nikolas, ain zuzen, Litzi'ra iñudcarengana eraman zuten. Maitetsu ta biotz-zabalez artu zuten aurra Errekalde, Uitziko etxeakoak, batik bat Asiuilxi amandreak, eta orexatar aurra, napar koskor biurtu zan, eta arczkero ez zituan saltzcko ez iñude ez Asuntxi ta ez Errekalde ta ez Uitziko erria. Aur ta gaztaroa cmen igaro bait-zituan; bcr lan lcnengo eskola ikasi eta bev-tan lanean asi. Ordutik zekizkin crrotik nekazaritza, artzain-tza ta mendi ta basoko lantcgi guziak.

Jesuiten ardi-galdu

Mutikoa arras ernc ta bizkorra zetorrcla-ta, Jesuitak Nafarroa'ko Xabier'en dutcn ikastetxera eramatea erabaki zuten etxeakoak 1908 urtean.

Antxc jarraitu zuan zintzo-zintzo bost-pa-sei urtean. Doi-doi gazteleraz mintzatzen sartu zan gaztetxoa, an gizon egi-ñik jakituriz jantzi zan goi mallako ikaskizunetara eroso iritxirik. Xabier'tik Oña, Tudcla ta Comillas'era aldatu zu-ten, Filosofia, Teologia ta apaiz ixturio sakonenak bururatze-ra. Jainkoa'ren asmocan ez zegoan "Orixe" apeztu zedin; cta osasun-kariz batetik, eta ayurritz edo iñoren esanera ta iñendcko }}izitzcko ezigaitza izaki bestetik, Jesuiten jantzia ufzi cta aien artetik irten bearra izan zuan. Naiz crrilijioz eia naiz jakitatez, aztarren sendoa utzi zioten ordea jesuitak.

Y_ eia munduan bere buruaren jaun cta jabe gedi ta gero ere. beti azkcn-arnasa arte, Nikolas Ormaetxea¹k beti gorde zuan Jesus'cn Lagundiarenganako zaletasuna ta itzala, eta I^oyola'ko Inazio Donearen semetzakoa.

Gizon gaitza

Gizon bezela Nikolas Ormaetxea'k griña ta zima borti-tzak zituan, bcre adimen cta talentuaren neurrikoak. Au C3anez, ez dut iraintzen nere adiskide miña, baizik jaso ta gorcsten. Guzia zuan ark, izarian aundia, neurritz gañekoa.

Entzulo aimdiko gizona, cragille bizkorra, bazlerrak astindu ziluana. Ogi-bidelzat cskribitzaille-lantegia arturik. cuskeraz ala erderaz paperak erruz bete ditu rnota guziko lanez. Euskaltzaindia'rcn lcmdakari R. M. Azkue jaunak Leragana otsegin zion Akademia'ren lanetau lagu zezaiou. 'Euskera', "Euskal-Esnalea", "Yakintza" ta beste aldizkarietan izena ezaguarazi zuan. Bear bada, geienik nabarmendu zan "*Kirikiño*" idazle ospetsuarcn ondoren, "Euzkadi" cguiukariareu euskel-ataleko zuzcndari jardun zuancau. Burruka ta cztabaidan uagusi zan, irakurleak Ixunditurik utzi-rik. Napar-giputz-euskera ez ezen, bizkaieraz cre "ederto" luma dantzatzen zekiau. "Mireio"-reu cta •Tormes'ko itsu-mulilla", *LazariLlo de Tormes'en* euskcrapeuak, orduki>xcak ditugu. Baita ere "Santa Kruz apaiza liburulxoa. Itziauz aspctu bat eginda Poesirako zuan dci berezia czin ukatu bada-ta, batik bat 1931'garrenean *ErrenderVn J Olerli jaia* zala-ta, itz-neurtu mislikotarra jo zuan...

Ordukua du "BARNE-MUÑETAN", jainkozko liburuxka. goitar ta aundia bcrc txikian.

Sarreran Lizardi'ren iritziak dakarzki bcrtso auci bnruz; eta "Lauxeta'ren esana ere bai: 'mingarri zala "Orixe" k lirika-saillean ez areago yardulea" adicraziaz (1).

Eta guzia scudotzeko, J. M. Eslefania, S. J. adiskide ta ikasle-laguu izan zuanaren aitormena: Ormaelxea'ren poesia, jator, gain-gañeko, oro dendu, garlxu naiz Kristau-•arauz, naiz antze-arauz. Ez genczakcn amestu "Orixe" baino oberik.

«Euskaldunak» poema

Lizardi ta "Orixe"ren czaguera ta adiskidetasuna, gara, artakoak dira, 1928¹ko urtcrau elkar czagutu zuten. "Orixe", Euskal-Esnalea elkarteak eratutako it/aldi bat ematera etorri zan Bilbo'tik Donostia'ra. 1928'ko Azaroaren 28'n. Itzaldiaren gaia onoko auxa: "*Orain arteko euskal neurtitzak*". Esan bearrik ez dago Lizardi enlzuleen artean zcgoala. Eia

(1) Baine-Muñetan. — Itzaunea.

cgtm artatik biok adiskide mami-niami bitirtu ziran; il artio etengo ez zan adiskidetasun miñez. Arrezkero elkarganako joera ta atxikimcndu bizia gorde zuten, gero ta geiago indarlzen joau zana. Bein eta beriiz esan bearra dago "Orixe" k bultza zuala Lizardi "Biotz-Bcgietan" argilaratze-ra; baiñan era berean "Orixe" k ez zuan "Euskaldunak" poema ederra itlalzi ta bururalu izango, ez balti Lizarcli' k artara beartu.

"Orixe" k oso olerkari aunditzat zeukan Lizardi, leku askotan adierazi digun bezela. Ez du iífork obetti, aren alcieko ^akintza" aldizkarian egin zuan krilika. Raiúan Lizardi' k orobat ez zuan gutxiago goersten "Orixe" ren poetagintza, ta ezagutu ta aztertu zituan "Euskaldunak" poemaren kantak, oso edertzat zeuzkan, irizle-mirizle zeubaitek poema nagusi ori gutxietsi nai izau badu ere. Focsiarik cz duala ta beste zozokeriak esaitez. Pocsia mota askotxo dira ta bakoitzak gogoko zaiona aukera dezakc, noski. Baiiian ez dezaiaela besteri uka eskubidc berdiñik: Ta euskra egosi cz dtian sasimaisu ta euskeldun berri batek, esau badu, diotejiez, "Euskaldunak" s... usai dariola, gizarajoari erantzun genczaioke: "bere prakak izango dituala zikinduak. "Euskaldunak" poemareu kantetatik darioJt usai gozo, lurrin aísegiña oarlu ta nabaitzeu ez duanak, ez du sudur onik, ez seuk, euskaldungoaren bame-mtiin ela mamia txastatzcko

Beste leku bateait (2) esan dut Poema orri buruz barruak agintzen zidana, eta ez diot ezer kejidu ez erantsi, nai orduan azaldutakoai-i. Geienaz auxe: oraingo "olatu berriko" poctatxoai aren mallata irixtea kostako zaiela, uste dudala.

Papini' ren iritzia

"Orixe" izau geutten, batetik, olerkari barrenkoi, mistiku, jainkotiar, bakartia; bestetik, ordea, erri-zale, elkar koi, birgiliotar purrukatua...

"Orixc" ri Giovarmi Papini ospetsuak ain zorrotz ida

(2) Compendio del Poema "Euskaldiinak". E. Itxaropcna, Zaraus, 1951.

tziriko ilz aiek dagozkio: "*Poeta de la vita agreste*" (ez *dolce vita* noski), euskeraz 'iarre-olerkaria' esan genezake. Bai!: 'iarre-oierkaria' (norbailzuek gaiztoz 'ijasurde' ez izena einan baziotcn e.re). Papini'ren iritziaz Iatiudar literatura osoan, Virjilio bakarra izan da basarritarren bizilza, benctan nekazari gogo ta espiritzu senti duana. "Orixe" dugu Virjilio euskalduna. Eta Papini'ri jarraituaz, uste du 'EuskaJdunak' poerna bikaña euskaldungoari eta gure rje-kazari-Janari eskeñitako oroigallu ta kantategirik ederrenn dugula. Papini'ren arabera: "*auíentica poe.ua de la vita ogreste* ta ez... (3).

I ba'aiz, ni ba'nauk

Bere jakiiuri eta adiinen zorrolza ela guzi, aur xalo tolesgabe utsa zan gauza askotan. Barnean zuaua, gezurrezko apaltasuuk gabe agertzen zuau.. Beiñola, i! baño iruz-palau illabete aurretik, adiskide batekin Oleikaritzari burir'. mintzatzeu ari zirala, onek gorasarre egin zion "Orixe"ri esancz: zu zaitugu euskalduu poeta epikorik aundiena... baiñaji liriku bczcla Lizardi gallenego ez ote-dan nago... Ta "Orixe"k bumari eragiñez: "Ez —erantzun zion lañoki—. Ez, liriku saillean ere ni uauzu nagusi".

Olakoxea genduen gure 'gizonn"! Bere "EUN OLER-KIAK" Ebanjelio gaien ouduak argilaratulakoan ikusi bcar. jvitzia egilazkoa clan.

Lizardi ta «Orixe»

Literatura guzietan elkarrekin aipa bear izan oi-diran izeuak ezagutzen ditugu: poeta-bikote parcgabeak. Esale]>atrako: Virjilio ta Horazio Erroma'n: Goethe ta Sebiller, Alemauia'n, ta abar efa abar.

(3) Giovanni Papini. — Ecl. Aguilar, 1957. "Espía del Mundo". Tomo III "lileiatura ciudadanesca liecha por gente nacida cntre selva de paredes, que vive entre stircos asfaltados o empedrados; y que ve Ja campiña cuando Ja ve, bastante Jejós, como escenario idílico, o como refugio higiénico. Para esos Ja campiña es siempre la quinta, separada del mal olor de los cstablos, y separada de los Jabradores".

Gurc motzean zergatik ez aitatu Adema-Zalduby ta Eli zanburu, ta batik bal "Orixe" ta Lizardi?... Bata besteren-gandik oso urbil jbilli bait-ziran nmnduan. Lizardi zortzi urtez gazleago izanagatik, 29 urtez lenago il zau 'Orixe'" ba-ño. Ta bear bada izaeraz ez ain kide, adiñez ainbat. Alaz ta guziaz, ezin uka diteken berdintasuna dizute biek. Eta aveago eriotzak Jainkoa'ren altzora eraman zituan ezkerro: betiko lotuta, bal egiñik daude. Ez bait dute geiago aldieron tarterik.

Munduan bizi ziralarik, iñoiz zear-bidetatik zioaze.n. Ez ziran beti batera etortzen. Bakoitzak nortasun berezia iza ki-ta, biok zaletasun ta olermenez, berdiñez ornituak zeu-den.

Askok Lizardi geienik goستن dutc; ta ez zaie lirika -barrutian ain gogoko "Orixe". Lizardi, horaziotar, jauutxo apain. "Orixe", basa-olerkari, gizon latz... Gai orretzaz jar-dimgo dcgu orain lantxo ontan. Aldez aurretik ordea, ira-kurleari ouu bat cman uai nioke. Berak astiro ta geldirik «'iztertu ta irakur ditzala, bai Lizardi ta bai 'Orixe'"ren ber-t?o-lanak. Zenbat cta geiago arakatu orduan ta gustagarri.i-go egingo zaizkitzu; orduan eta gogorago txaslako duzu aieri olerki-lanetik darion ezti gozoa.

Juan Ramon Jimenez'en urrezko itzak datozkit gogora: Cuando no entiendo un poema o parte de él no insisto, me salisfágo eon lo que entiendo; y estoy seguro de que otra vez y en otras condiciones entenderé más. Como eu la Na-luraleza librc, la comprensión de un poema viene por sor-presas succsivas". Egia benctan.

Arazo guzietan, eta batez ere Literaturau, gauzak nola liegiratu... ala izan oi dira... Izadiaren edertasun bera ez da guzientzat berdiña. Yakinzale zeatzegiak ez dute Poesi-be-giz ikuslen, berc teknikaz baizik; eta, jakiña. ezin Olerti-rik geigi maite. Gure arri zaar eta ezur-billzaille batzuek gaitz ortaz kutsutu zaizkigu, ta gai ortan jakintsu dugun Juan San Martin adiskide maite jatorrak diñozku: (4) 'Olerkariak gure baserriak loraz beterik ikusten dituztela;

(4) EGAN, 1962. 4-6 Zenbakia "Zuloaga eta gu".

ela ínendigoizaleak ikusten dugu cgia: lora gutxi ta zimaureta kirats asko". Auentzat Virjili'ren "Jeorjikak" ez dira gczur utsa besterik... Zimaurre! Usai txarrak orrenbeste nardatzen al-zaitue? Kanean ere ba dugu naiko kirats, ain milika ez izateko. Tolosa ingurura ctorri bcslela!

Beste lcku batcan idazle bcrak oso oker, nere ustez, 'Euskaldunak" pocma bikaiñaren jarclun-lagunagatik auxecsaten du: (5) "Paketsuak, apalak, motelak eta totelak" agerlzen dirala.

Min ematen du, gurc idazle baten ain itz iraingairiak irakurtzeak. "Euskaldunak" lcnengo duan Mikel, izen goitiz, ain zuzen ELEDER deitua, totel ez ezik bertsolari ta iucderren jabc azaltzen zaigu beti. Eta orobat poeman errux azaltzen diran beste laguncn solasak ela erriaren kantategi osoa. Eta ango aizkolari, korrikalari, segalari, arraunlari, palankari eta abar, kirol eta joku-barrutian alde batetik; eta bestetik laborari, nekazari, ikazkin, artzai, arrantzale, ola-gizon, mariñcl eta beargiñak, apal eta paketsu dira geienak. Bai ordea, azkar, bizkor, kementsu, griñez boteak bear bada, baiñan ez epel eta motelak. Juan San Martin'i ilzak nuubait asmoa zuan baño arnntzago joan zaizkio. Ela cibartar idazle gazte argiak gaizki csandakoak, leialki zuzenc'uko dilualakoan nago. Nola lugintzaren, nekazaritzaren aunditasuna cz goretsi?...

Orain bi milla urte Virjilio'k egindakoa, gure 'Orixe" aztu-eziñak, "Euskaldunak" poema nagusian berritu ta osatu du.

Mundu guzia eta gu areago, baserritar, nekazari ta meudi-langilleen bizimaña scndotu ta goratu beai-rean gaude. Gizona ez da iñon goilarrago Ama cluan lurraren ondoau l:ño. An Natura'ren erdian, soro, baso, mendi, landare, abre, pizti, txori ta erlez inguraturik. B'ta cuskaltasunari gaurdaño eutsi dioten seme leialenai zor zaien begirunea eman bear cliegu.

"Ai laborari gaixoa" kanta zuen garratz Elxaun'ek. "La

(5) IBID. 4-6 Zenbakia. "Zeren Billa".

borari doatsua" esau bear dugu Virjilio ta "'Orixe 'rekin batera, zor zaien lagiuitza eniaii eta zoriona ezagutu-araziaz.

Mezenas'ek ez zuan alperrik Virjilio bultzatu "Georjikas" bururatzcra. Ez ta Lizardi'k ere 'Orixe", 'Euskaldunak' kantalegi ederra ilzneurtuan ondutzero... Guziok guie jalorriarcn maitasuna ar dezagun.

Lugiutza galdu ba'Iedi, muudnan dagou eclertamnik aivndienetakoa galduko litzake. Eta gnk. edertasuna ez ezen, cuskaldungoa; Ots! izate osoa.

Illobia Donostia'n

'Lizardi" ta "Orixe'ren alderatzc-Ian]]aldar an bukalzera no a.

Askozaz obelo egin zitekela badakit. Neri zegokidana azaldn dut beintzat, ezin barruan isilik gorde nualarik: eta bijoa adiskide bcn omenaldi antzo.

Beste asmo bat ere crnetu zitzaidau biotzean. Alegia, ain clkarturik bizi izan ziraneu korputzak lur sanluan elkarren ondoan egon zitezela egun aundirarte. Eta Lizardi'rcn ezurak Tolosa'ko kanpo santuan dauden czkcro, "Orixe"-reuak ere bertara ekarri ta illobi batean jarri zitezkel, deitura labor onen pean:

'Gure artean ez dute izan kiderik,
Nekez duteke garailerik'

Alabañan, ncre gutizia ezin aurrcra crman al izan da, bitartc ortan donostiar orixezale kutun batzuek Polloe'ko kanpo sanluan lurra erosi ta "Orixc" zanaren kotputza an eortzia bait dute.

Bego, beraz, bertan! Donostia Tolosa bezin toki eroso ta egokia da, noski, "Orixe"ren maitaleak, mm naitik bidez-kari ta otoitz-txangoz etorri al izateko.

Diru-eskeari ondo erantzun du jendeak eta laister erai-kiko da illobi bat xuue baiñan iramikorra. Arri cdcrki lan-

duau, bere izen, jaiotz eta eriotz egunak ez ezik, gurutzca
(iala goiburu cta berak erakulsi zizkigun itz-ueurtu barren-
koio:

'Agur, fetle, lurrean
uuen itsu mutil,
zuri esker leizean
ez nun egin auil.

Geroak jakin dezan 'Orixe" zer nolako kristau, zintzo,
olerkari goitar eta euskaldun aundi izan *zan*.

«ORIXE» GIZON

ETXANIZ'TAR NEMESI («Amillaitz»)
EuskaHzaIndikoa

Ori da gizona! —esan oi-degu euskaldunok—. Gaur, gure artetik aldegiña degun "Orixe" aitatzekotan, "Ura zan gizona!" esan-bearrean gaude. Ziran asko, alakoak bai-ziran; eta geranok, aien lagun-arterik gabe, *emen* ari gera orain euskal-arloan umezurtz, joan ziranen alderdiak gogoratu nairik.

Kanpion, Azkue, Lhande, Olabide... Aiek gizonak! Euskalerrian ezezik, mundu zabalean ere, beren aundia zabaídu ziguten; eta aien aldean oso ttattar ikusten degu geron burua.

:(f * *

Añorga'ko Zabalegi etxean, eriotz-laiñoa sortu zanean, gure "Orixe" aundia ete, bere atzaparretan eramau zigun. Egun aretan ebaki zan gelditzen zitzaigun euskal-adarrik ostotsuena. 11-kanpai arek gure biotzak dolu beltzean ito zituan. Zabalegi'ko belazetan bera zerraldoaren atzetik joan giñanok, ba-genekian euskerak nolako galera aundia zuan aren galtzeaz Eta onela goaz, gaur bat, biar bestea gal-leni ta gazteen artean, etzaigu joandakoen maillakorik sortzen.

Euskal-zelaiak dituzten etsai amorratuak, cskuak kalte egiteko askaluak; eta euskal-lanetarako egiñak zeuden gizonak, geroago ta urriago ditugu baztarretan. Benelan soil

ikusten dcgu geron burua burruka latz ontan. Ela gu erc ba-goaz... urteak aurrera cta buiuak zuri.

• ♣ •

Noiz ezagutu ote-geuduau gure gizona? Aspalditxo, nola-nai ere. Comillas'ko Apaizgaitegian giñan. Irugarren urlea gcuerarnan etxc artan, ela aurreko urtcau jo ginduan euskal-miñak biotzcan. Gurc lenbiziko bcrtsa ta lan txikiak. etzuten arnas aundirik; baiña ba-genckian jesulagunen artean, norbait, oso euskal-idazle bikaiña zana; ta ain zuzeu ere, urte artan, Comillas'cra bialdu ziguten, apaizgaicn zaitzailc ta maixu izalera, gure "Oññxe" aundia.

Urlea, milla bedcratzireim da amalaugarrena zan. Ama lau urte gurekin eta nra amesa jesulagun ura ikusi genduan! Bereala egin genduan lagun-arte. Ordutik giñan eza-gimak, ordutik lagunak.

Ostegun eta igandetan, ibiltzera ateratzen giñanean, ba-genduan itzcgiteko aukera, ta sarri jotzcn genizun alkarrengana, gure buru laburrak aren jakitez jazteko gogoz. Itxa¹-aldeko ondarretara, inguruetakoa mendictara giñoazela, ba-zuten gure ibilliak alako poz bcrra bat. Gizon arek gure illunpe artan, argi berriak sorlzen zizkiguu. Gazleok zirikatzeke ba-zckarren "Orixe" k ordutik akulu ta ezlena. Ta al« joan zan gurctzat urte ura.

Osasuncz ba-zuan zerbait okcr. Sarri, gurc ikas-arctoan ikasleok zaitzen zegoela, buruari eutsika ateratzen ikuslen genduau. Ainbeste mutikoren lurrinak, etzion onik egiten. nuubait; eta bumko miñez irten-l)carrean arkitzen zan geun-*oen* tokitik aizetara.

Poliki-poliki aren bizitza berri jakiten asi giñan...

* ♣ *

¹"Orixe" k jaiotzatik zekarrcn bcrekin, osasunean ajercn bat. Amak aur-aldi batean iru scme-alaba izan bai-zituan: eta iragarrena, gurc "Orixe". Irurak geitxo amarentzat, eta

orregatik, Naparroa'ko Uitz'i'ra eramau zuten mutikoa beste Lular batzuetan aztera. An, bularrarekin batean xurgatuko zuan bere euskal-giro jator ura. Antxe arkitu ere, bere errcgu ta otoitzetan erakuslerik onena izango zuan amona xar ura. Uitz'i'ko Errckaldea'n mamitu zan, euskal-idazle bikai-netako bat izatcra iritxiko zan gizon ura.

Txiki-txikitatik, gauzak oso bero artzcu zituan gizontxo ak. Errekalde'ko andrc-gizonak gurasotzat jotzen zizkigun, cla urte batzuek cgin-da bere etxera itzuli zuteneau, ez ari esan Orcxa'ko senar-emazte aiek bere guraso zituanik. Mutikoa elzan ain errez aldatzekoa, ta aiek etzirala bere guraso. Kasketaldiak cman ziou, eta nork ura gozatu? Berriro Uitz'i'ra eraman bear izan zuten, paketuko ba-zan.

Arcna ikusia zegoan: Uitz'i'n mutil egingo zan, ela Uitz'i'n ikasiko ziluan euskal-itx eta esaerak. Antxe jantziko zan aren burua euskal-giroz eta aidez. Zcnbat zor diogun erri txiki orri, gunc "Orixe" ain euskal-maixu gnrcn egin i:igulako!

Gipuzkoa'ko mukan jaioa, Naparroa'ko mintzacraz abe-rastua aziko zitzaigun gero idazle bikain izango gcnduan aurra. Baiña berc. buruko-miñak goiz joko zuan gunc »aztca.

Amazazpi urtetan, Xabier'ko jesulagunen ikastetxera bi-dea artuko zigun. Bercala igarri zioten jesulagunak, etzala zozoa mutilla. Erdera gutxi izan arren, ba-zuan ezpala. Aren buru argiak, crdera ta ikaste berriak zorrotz aztcrlycn zituan. Eta ikasle motz sartu zana, bereala maixu bikain egin zan.

Bere eginkizun ta lanetan, etzuan erdizkarik. Artzen , ' zuan lana, bene-bcnelan artu, edo bat ere ez. Ori zan aren , ' jokabidca. Orrek sortzen zion, iñolaz ere, bere buioiko min ura. Etzuan ncurririk, cta bere burua orrelakoetan estuegi jartzeu zizun lanean.

Estuegi ta luzeegi. Asi ezkcro, azkenik ez. Azken-urte auetan, bere illoba apaizarekin zeraman bizia. Joxe Mari

Aranalde apaizak oso edcrki artzen zizkion jieurri ta laiñezak. Ta apaiz onekin zituan bere artu-emanak.

Egun batcan, bazkal-ondoan, pozik arkitu zuan osaba gure apaiz onek:

—Joxe Mari! —diotsa— Auzi bat crabaki declala ttsti.-det.

—Ze auzi, osaba?

—Noiz AREN cta noiz BERE esan])car degnn cuskaldunok.

—Beti ari zera buru orrctau.

—Auzi ori ogeitaka urtelan neraman nere burnan. elu ba-zan erabakilzeko garaia.

Olakotxea genun gure gizonarcn jarduna: etcngabea H bizi guziko. Gero burua samurtu bcar, ba. Burulapen bat sartzcn zitzaionean, alperrik aitatuko zcnion beslc konturik. Asiko ziñan beste kontuetan, eta "Orixek" bigarrcn itzerako k-ngora joko zizun bcrriro. Korapilloa edo cgitekoa buraln arte, ctzion bere cgitekoari pakerik emaugo.

Izaera orrek azkcnerarte iraun zion. Milla bederatzireun da berrogei ta cmezortzigarrcnean zau; Abcndnak amalau zituau. "Orixek" ebaiketa bat egin bcarrean arkitu zan. Opc razio artara joan-aurreko egunetan, ACTO TA POTENTIA zituan buruan. Filosofi-arazo oiek an zebilzkion buruan gorra ta bera. Jarri zutcn bere cbaiketa-jnaian, eta kendu zioteu zcnlzu.

Bere onera etortzen asi zanean, artcan crdi-zorabiatu; i zcguala, urreratu zaio illoba apaiza. Itz-otsik etzuen artean. cta bclarria gaxoaren czpaiñeiau josi du illobak. "Orixek" bere erdi-totelcan:

—Joxe Mari! Acto ta Potcntia... Ederki zegok!

Ebaiketa ondorcne ere, "Orixek" bere artara.

Ikaste-Ianak erc, alaxe artuko zizkitzun. Bcte-bctean ela argi osoa sorlu arle. Iñoiz, "Orixek" bere erantznnak cmateu irakasleari, eta ikas-lagunak txaloka lertuko ziran. Ain erantzun bikañak eta argiak emalen zekian!

Ba-zekiten, bai, nolako yaya zan erakusten ere. Beti izan oi-ctira motelak eta atzeratuak ikastetxetan. Beren ur-tckoei jarraitu eziñik, atzeratuak gelditzen diranak. Ala Xabier'eu ere. Ta gero Iruña'ra joan bear zan azlerketara. Orduan ziran larriak!

Irakasleak "Orixe"ri deitu, eta lagun atzeratu aiek bere e^kuetan jarriko zizkion. "Orixe"k bere egiñal artan jasoko zuan lan berri ura. Eta ikasle motel aiek Iruña'n ctzuten porrotik egiteu. Urtekoa, beiñepein, gainduko zuten suspen-tíorik gabe. Orregatik bein baiño geiagotan "Orixe'ren Erre-loreak, beste Erretoreekin egiten zituan billeratan, gurb Miutilla maixu-eredutzat jartzen zien beste Erretoreeri.

Musikarako ere, oso belarri ona zigun "Orixe"k. Notak ozta-ozta ezagutzcn zituan, baiña ala ere, etzan atzera geldit-zen. Aste. Santu batean, OizartzabaFdar Martin apaiza, bcre clxean euki zuan Orexa'n. Jarri da Oizartzabal apaiza armo-nioan, eta "Orixe" kantatzen. Asteazken Santu'ko lenbiziko antifonan asi-ta Pazku Eguneke Alleluyataraiñoko guzia, zuzcn kantatu zion, aldemcncan jarrita. Ta uota, aldez au-vreiiik arlzen omen-zion organistari. Biolinjoilleei azterkctetan jo-crazten zaien soiñu bat ere, txistuka joko zizun ederki ii-^ko; ta ura bezela bestc asko.

Txistularien doiñu zarrak oso gogoan zituan, eta aien aicle ta gorabarak zeatz cmaten zizkigun, zirikatzen gendue-ncan. Aietako batean, lagun batzuek Bedaio'ko txistulari zarrarengana eramau zuten. Bi edo iru galdera ta aidercn bat entzunda besterik gabe, artu zituan aren doiñuak.

* * *

Ez uste, ordea, soiñu utsarekin bclctzen zanik. Berarek esan oi-zuan, erdcraz ari zancan:

—Yo no soy bombrc, soy bambre.

Gizon ordez gose zan bera, zionez. Uitzin amaika aldiz ikusia; sukalderik ez, arek jan gabarik. Euicn txasta. an ikutu... ta ala ere, bciñcre kendu gabeko gosea aldean.

Lizarcirk bere grazi arekin ematen digu ITZ LAUZ li-

buruan, beste onelako baten berri. "Orixe", Lizardi ta beste lgun batzuek Bidasoz bestaldera joauak zirau. Euska!-Biltzarra bai-zan egim aretan Donapaleu'n. "Orixc'k ba-zeraman ixilleko bat berekin: Lizardi'ren anai baten papelak. aJegia, muga igarotzeko. Gezur ura Lizardi'k bakarrik zekian; bcste Jagunak ez.

Bazkari-legea ta jaia bukatu oudoren, Baigorri'tik zear jo zuten Elizondo¹ra. Apari-lekua aukeratu ta maian cxeri ziraneke, Lizardi asi zaio zirika:

—Ta?... "Uitzi"... Goizekoa esango al-degu, ba?...

Larri zan gizagaixoa! UkabiIIa estu-estu egiñaz;

—Yainkoa'k barka!... Ez gero!

Gure mai-muturrcko lagunak:

—Zer, zer?... Yakin bear diagu ori...

Ta zirika nik, berriro; ta berriro —yateari zcaro uzteka, noski— "Uitzi" k:

—Yainkoa'k bai'kal! Ez dczagula csan!!!

Baiña alperrik ibilli zan. Bcin artara czkero ni ere eneu-goan ixiltzcko, ta aren urduriak gero ta axkurcagotzen ginduzen guziok. Ta astiro astiro, itzez-itiz... orra yalki guzia...

Ura yolasa alera zuten artatik bcstc biak!

Ta "Uilzi" gizagaxoa, berrogci urtetik gorako gizasem; tinkoa, Homero ta Virgilio kolkoau sartuta darabiltzian gizona, estu ta larri, esku batean *ogi-puska la bestean ollasko-izlarra (la agoan bietarik aski)*, berc burua gerizatu eziñik. neri crru guziak cgotzi-naiean, neronek alako eginbideetan sarttt Jjai-omen-nim (egia zanez...).

* :: ‡

Onczkero igarri zenion, "Uitzi" gure "Orixe"ren goitizen bezela aitatzen digula Lizardi'k. Baiña bai poliki adierazia cmen, gure gizonaren jan-pozal!

Azken-aldi ontau ere, Prautzi-aldeko Euskalcrrian zala, norbaitek bazkatzera deitua zuan gure "Orixe". Onek laguu bati esau dio "Orixe" uola egun artan jatera etortzekoa duan, eta lagunak berari:

—Motell! Koulu cgizak, iru deitu ditukala bazkaritara.

Ala izan ere. Edauean czin neurritik irten, ordea. Barruak neurria artzcn zion orretan. Lagun balzuek bcin, alkar artuta, mozkortu nai izan zuten. Alpcrrik izan ziran aicn alegiñak. Barruak ez uzten geiegirik edaten. Kopa ba-Ixuek edan ezkcro, negarrari emateu omen-zion.

Azken-aldera lendik zetorkion ezucria, erreuma, nausitu zitzaion gizajoari, ta arek craman zuan uste gutxieua gendueanean.

* * *

Gorputzaren alcletik zituan goraberak esan ditugun ez-kero, gogo-aldetik zituanak ere, esau ditzagun. Oso biotz-bera zcnduan gure idazlea. Lizardi'ren eriolz-bcrria Bilbo'u yegoela eman ziolen. Arek lagunei:

—Zoaztc, ta ni ere aldetik joango naiz.

Lagun artu ura gorputz ikusteko kemenik ez.

Tolosa'n, Lizardi'ri egin genion goratzarre artan, "Orixe" negarrcz bukatu zuan bere itzaldia. Andik laster eramango zigun eriotzak gure adiskide miña.

Alakotxe samur-bera zuan bere biotza. Illoba apaizari. zigarroa utzi bear zukcala esateko ere, ncarrez asi bear. Eta etxekoren bat galtzen zuanena ere, esan bearrik ez.

Aur-giroa zuan aren animak. Utsak poztu ta utsak erre-mintzen zizun. Ta bere burua ederresten ere, aurre bezelakotxea gcnduan. Sentitzen zuaua, ínalizi gabe esango zizun bere gorapenean.

Bcre osasunak lagundu izan ba-lío, oraindik urtetarako izango genduan gure ta euskeraren onerako; baiña aspal'Ji ontan jetxi zuen bere gorputzaren iudarra ta sasoia. Esku

ta oñak ezueriz ondatuak zeuzkan aspaldi outan, cta agur-tzen giñuzenean, jakiña zan aren deadarra eskua cmatera-koan:

—Kontuz!

Aundituak bai-zituan cskuak, eta niin artzen, estutzen genizkionean.

Gaitz aren iturria, bere barnea geiegi lotzetik zetorkion. noski. Oso bai-zan eztua bere animako gauzetan.

Eguu bateau, gaztea zala, Uitzin' n jaiak. .lai-pozera. ?iex-ka lengusu bat etorria zutcn. Gabea, ctxeau bestc lekuri- ez, eta neskatxa ura "Orixeren gelan, beste oe batean sar- tzen dute. Aiek jakin mutilla nolako zintzoa zau, eta nexka kczkarik gabe an ntzi zioten.

"Orixe" larri bere ogean. Gaztea izan eta irudimenak ct'i odolak pakcrik ez. Alako gau larririk! Gau guzian alde ba- tera ta bestera ogea edcrki nastu zuan, baiña gau osoa lorik artu gabe joan zitzaion.

Emaknme-kontuan beti izan gcnduen orrelakotxe estu ta zintzoa. Ameriketa'ra joan zanean, irurogei urte izau arren, etzuan bere buruarcn koupiantza geiegi. Ta aragiarcn irrika guziak obcto iltzearren, aragi, arrautz eta bestc janari askn bertanbera utzi zituan. Andik auldu zitzaion osasuna. ta czueria gciago nagusitu. Bcrc gizatasuna mendcratzc artan. burruka bizia egin zion berc gorputzari.

Amcrikarrak, AVE FRIA deitzen omen-zioien, emaku- mcak, beste gizakumeen antzera, begiz jaten etzitulako.

Baiña aren oztasuna ctzan ortan berezkoa; burruka ta alegiñez iritxitakoa baizik. Bere Jaungoikoarekiko arlu- -cmanak nolakoak ziran garbi asko erakusten digu idazlo berak bere BARNE-MUINETAN idaztian. Jainko-giroz in- guratua bizi zala, cderki asko esaten digu asicra zoragani artan:

Aitzin-gibcl, ezker-cskuin
gain ta barnc
neurtzen ari nauzun Begi,

zure dirdaiz, argi berriz
 soil dakusat
 uts-ez, ogcn-naizela ni.

Mistika-sallean noiako aurrerapcnak ckarri dizkigun, berc azken-sari bczela utzi digun JAINKO-BILLA idaztian ikusiko dcgu. Oraindik argitaltzcko gcldilu zaigun liburu ori, bere azken-itx bezela utzi bait-digu.

* * *

Bildurrez geunden azken-illabete auelan. 'Orixe'-ven osa suna ari batetik esegia ikusten gcuduen ínaiz. Aren udaldiak balczcre, soin guzia mota gorriz betea jartzen zion, eta gorriunc aietatik odola zeriola gelditzen zan gizajoa. Senda-gillc saiatua izan zuan Zilbeti jauna. Arriola jauna ere alcindu zitzaion lentxcago, baiña dcna alpcrrik. "Orixe"-ren osasuna etzan bere betera etortzcn.

Gaitza zcrbait arintzen zitzaioncko, an jaikilzen zan bc rrituta bezela ogctik. Eta motcldua zegoanean ikustckoa iza-teu zan, euskal-gaietan dabilzkigun cztabaidak nola pizteu zulcn. Ari itza ateratzeko, ctzan cuskal-gaircn bat aitatzea bczelako esnagarrik. Ortan burruka-oillarra zirutlin.

Len, Bilbo'n bizi izan zanean, ango garbi-zaleen aurko joka zuau bizi; eta orain, zenbait idazle gaztcen iritziak cuskera mordollora jo duteneau, garbi-zale aiek obctzat jo ditu, gaurko zenbait mordoillo-zale baiño. Ori zan 'Orixe': mokoka asteko beti gertu.

Bein ere etzaizkigu aztuko, azkcñ-aldi ontako Zabalc-gi'n igaro genituan arratsalde goxo aiek. Sapaillu zabalean cxcñ, ta Ernani'ko Santa Barbara-aldera begira, aiek ordu beteak! Eta "Orixe" zirikatu ondoren, nolako parreak arcñ aleraldiak entzunda!

Ala zan gizona; ta egim bateau, bere illobaren besoelan burua etzana zuala, eraman zigun Jaiukoak bere argitara.

Bi aste paseak nituan Zabalegi-aldera agerlu gabc. Urren-

go eguneau joango nintzala, ba... ta uslegabeko berri beltzak jo ninduan biotzean:

—"Orixé" il omen-dek!

Jainko maitea! Ura miña gogoan!

Ta arrczkero cmen gabiltz umezurlzak bezela.

GURE IRUXKI AUNDIA

ARANALDE'TAR J. M.

Jun dan agorrean, tvenez nenbiLlela, "Orixe" zanaren adixkide aundi batekin egin nun topo; ta arritzeko ez daua, ill-berri gendun gure "Qrixe"ren kontua atera gendun. izke taldian. Artaz ari giñala, nere lagunak "naparra zan, noski, Uitzi'n jaioa?", esan zidan. Arritu nindtm galdera arek: baña, gerora, nere buru pentsatzen jarririk, asmatu det zer-gatik gerta diteken "Orixe" mvngoia zan ziur ez jakitea, eta naparra zala uste izatea. Juan Goikoetxea abadeak ere ala esan omen zim noizbaiteko batean: "naparrok bear dugu 'Orixe". Bidezko gauza, nor berearen jabe egitea. Ikus de zagun ordea zer eskubide degun bakoitzak, gereaa dugula esateko.

"Deuok bat" izentatzen dun poemaren zatian esanik dago. aren jaiotzaz askok ez dakiten zerbait. Ona zer diagon:

"Ama gaxoak, aurraldi balez,
titi bañan aur geiago".

Etzan bakarrik azia amaren sabelean. Beste bi senidr, izan zitun kabi-lagun altzo beroan. Argatik gertatu zan ama titi bañan aur geiagorekiu aur-aldi artan. "Iruxkia" gendun "Orixe", ta irugarren jaioa, poeman ere diona. Ta "azken jaio zalako", norbait bakandu bear, eta ura keudu zioten amari, jai-o zan erritik beste batera eramenez azi zedin. Ontan dago, aren jaioterria zein zan garbi jakitea galerazten dien traba.

Oreja'n jaio zan, Gipuzkoa'n, 1888¹garreneai, abendua ren ó^an. Andik Uitzí'ra, Naparro'ra, eranan zuten azitzera. Giputza genduu beraz izatez, azitzez naparra ba da ere. INaparrak berena dutela? Giputzak berenago. Bañan ez gaitzcn mntur-joka ibilli "Orixe"z jabctu nairik. Euskaldun dan guziak berea baitu ura.

Uitzin egin zitvui amazazpi urteak ez zeuzkan azteko "Orixe". Berak ailorlzen zunez, an arkilu baizituu bi maixu bere bizialdian azagulu zitunetan onenak. Eskolan bat, maixua, ta azi zuteneko sendian bestea, amon-ordea, Askotau cntzim gcnion, Uitziko eskolan izan zun ura bezelako erakuslerik ctzula gero Jesus^en Lagundia'n ezagutu, eta andik kanpora crc ez. Ta amona? Animako gurasorik onena. Oraindik argilara gabe dagon olerki batean, ala dio:

*Ua lako gurasorik / otoitzean ez dut kausi"

Amon-illoba-orde aiek zer artu-eman izan zituzten otoi-tza bitarteko zutela, Jainkoak bestek cz daki. Artu-cman oiek liburu koxkor baterako aiña gai ba dute, ta ez det orain Jardaskatu nai, iraizean itzerdi batzuk esanez.

Azkenik, Uitzí maite zun "Orixe". Euskalerria¹ren ar nasa, gero poeman "mamitu" zuna, an eman ziotelako, Esaten du poeman, euskal-alderdi guzietako azia iritxi zala erri txiki artara, dcnak an beren zitua emanez, arek gero bere poeman metatu zuna.

Uitzí^tik artu zun erc, erabilli oi zun 'ORIXE" izcu-ordea. Begira nolako moduz. Urtean bein joaten omen Ore ja'ra gurasoengana, ta UitzFko ailon batek arcn etxe ondolik igarotzean OrcjaVa bideau, ala galdetzen omen urtero: "OrixeVa al zoaz, Nikolas?" Ta "bai, jauna, ala noa". Aren esanez gañera artu zigun, gaur ain ezaguna zaigun Ormaetxea¹lar Nikolas'en izen-ordea.

UitzFtik Iesu^ren Lagundi^ra. Amaika urtetan utzi zun eskola ta amazazpi zitula sartu zan jesuitetan. Maixuak eta apaizak eragin zioten artara, iesu-lagun bat errira aui' billa elorri zan batean. Elzitzaión, beraz, berari jaio ara joatea. Beste norabaitera bidea erakutsi ba lediote ere, berdin joango zala esaten zun.

111 aurreko egunetan, gogoan zeukan artean, ara irilxi zanean jarri zioten esamiña, eskolaz nola zagon ikusteko. 'Oración compuesta" zaion oietako bat bota omen zioten, cta bereala erantzun omcn zicn, zein esangune zan aielan nagusi ta zeintzuk zitmi araskin eta nola.

Bi gauzatxo, ikastaro auelaz.

Eskolan geiena zckitenak aurrena zirala jarlzen omen ziran, ta "Orixe" aurrena edo bigarren ibiltzen zan beti. Bein. aurrena zegola bildur zan —berak esaten zuu— atzetik zeukanak aurrea artuko ote zion ikasgai batean. Ala, kla seko ordua irilxi da, ta larri gure gizona; baña arkitu zun lasatseko artea. Garai artan oso errexa omen zim sudurrc-iik odola asiaztea. Ta zer egingo, ta klasea asteko puntuan. sudurrari azkure egin eta odola asiazi, ta maixuari kanpora atcratze-baimena eskatu.

Bcrak esanez gañcra dakigu, beti bedcralzi ta amar izan zirala notak. Bein bakarrik atera omen zun zortziko bat eta orduan negarrari eman ziola, esaten zun. Bidezko gauza zerizkion gañcra uskeri arengatik negar cgitea.

Erakusten egin zitimeko urtetako zerbait ere ba da ai-pagarri. Bi alditau txaloka jarriazi omen zituu ikasleak, latitiñean ari zirala eskolan. Bcar du gero irufiarren urteko auf batzuk klasean txaloka jarriaraztcko. Bcre ikasléri entzunik dakigu, erruz maitc zutela, ta berebiziko begirunca ziotela. Ikasle izan zitzaion batek, ala jartzen zion bein esku-titz batcan: "A Ud. sus discípulos le adoran".

Icsuilcn karrcra guzia egiña zan. Azken urtea bakarrik clzun maixukin eman. Ura bere gisa ikasia zizun.

Andik atera ta guda ondoren artcko urteak emen egin zitim, emengo cuskalcrrian. Aldi onlan egonik luzena Bil bo'n igaro zun Azkue zanaren aldamenean. Zortzi urte luzetan jarduu zan Bizkai'ko uriburuan. Guda-oslean, Fran-tzi'ra atera zan .

An, aldi batean, alcmanan mcnde egona izan bear zun 'campo de co)icentración" oietako batean. Bcrak esaten zu-nez, an egon zanean aiña lan ez /un iñuu egin. Arriturik

egoten umen ziran zaitzalleak 'Orixe k lo nola egiten zuu ikusita.

FranlzPn zegola gertatu zitzaion beste au ere. Norbait-tek bein bazkaltzera dei egin zion, ta jaun oni len bere ctxean jaten izan znn beste batek, ala csan omen zion belarrira, etxcra zemakila ikusirik: "Egizu kontu iru bazkaídar dituzula". Alakoxc jalea bailzan "'Orixe', batez ere garai artan, eta noiznai ere aundia.

Besle batean ere gertatu zitzaion polita Frintzi'n. Jaun batek itzaldi batzuk cmaten zitun noski, ta 'Orixe" cntzu tcn. Itzlariak esan zitun aiubat gauza cz zerizkion egi nunbait eta atera diranean eldu dio. Ari dira bizi-bizi teman, batek bat ela bestcak bestea alkar estutuz, ela ala dio ilzaldia eman zunak alako batean: "Zer ari zera zu nerckin ezcza la baiezka? Ncri aztu zaidanaren crdia ikasten deznnean, jakintsu aundi bat izango zera". Etzan edozein ura cre.

Frintzi'tik Amerikctara egin urrengo txangoa. Angorik ere esan dezagun zerbait. Bi izen jarri zizkioten an. 'Ave fría" la "Truman". Lenengoa emakumezkoeri begiratzten etzielako, edo, angoak bczcla begiz jaten ibiltzen etzalako. Ta bigarrena... antza zulako nunbait. Tndiar batck egimcro "Eun on, Truman jauna" diosola egiten omen zion, ta 'Orixe"k "berdin, andre Gandi" erantzuua. Beste bein ondartza batcan zebillela, ala sumalu omen zitun bi andrazko: "Bcgiraion orroko orri.aizan. Truman ematen din".

Zazpi mte datorren iliean egingo dira andik etoiri zitzaigula; baña ez da naikoa andik elorri zala esalea, zerk t:karriarazi zun ere jakin, jaim-audreak. Egnnero Jaunartzeagatik bakarrik etorri zan Amerikctatik. Askoz atsegiña-go zitzaion lur ura Euskalerrria baño la askozaz ederrago zerizkion. Norbaitek onera zanean, arako Iparragirren "baña biotzak dio: Zoaz Euskalcrrira" ura gogoraziz egin zion e?kutitza, ta par egiten zun. Ango lurra, ango abereak, augo eguzkia... askoz maiteago zitun erri-lurra Jiaño. Beraz. clzuan ekarriazi errimaileak, Jainkomaileak baizik.

Gerozko ontan *emen* ibilli zaigu, batean an, bestcan

emen, batzutan ongi ta geienelan erdigaxo odo gaxoterdi. Ta gutxiua ustean, or eraman digu Jainkoak. Uilzira eraman zunak eta andik Iesu'ren LagundTra, ta andik aterazi zn nak eta maite zulako bere denboran gorriak erakutsiazi zizkionak. Bai, jaun-andrcak, ^{li}Orixe' gorriak ikusita joana da mundu ontatik bestera; baña emcn ikusi zitun gorri oiek baño gorriago zegon arek biotzcan zeukan Jainko-maitasun-garra ta su ortan etzuten erretzeu bé ontako min-gorriak. Ta au daukagu orain, gnk nai baío Jen beregana eraman zun Jainkoaren altzoan. An argilan, Jesus eguzkiaren alboan, kristau izar aundienetakotan. auixíicnetakolan. bfriz csan. aundienetakotan.

Aren atsekabecn bukaerak negar egiñarazi digunori eia-kutsi dczaigula, arek maitatu zitun gauzak maitatzen: JAJN-KOA ta EUSKERA.

"Orixe" Euskaltzain

GARMENDIA'TAR JON («Zeleta»
Euskaltzaindlkon

1959'gko. Azaroa'ren 22'garrru cguua zan, "Orixe" za-
naren oroitzapenez idazlau ontan gogorazi nai degiui eguna.
Egun gogoangarria, bai, benetan, EUSKERA'ren *Menéndez*
Fidal izan zan euskal-idazle gorcetsia, "EUSKALTZAIN-
DÍA'-k bere bazkidetzat edo euskaltzaintzat autetsi zuan
cguna! Baiña, nork uste izan bear zuan, ordea, ain laister
Jainkoa'k Zerura eraman bear zigula bere bizitzan, *gure si-*
nismena scndotu naiaz eta gure izkuntza pizkortu nairik
ainbeste lan cgin zuan euskaldun aundia?

Uste-cztako gertakmi seiniigarri onek gogorazten dit, atzo
izau balitz bczela, Euskaltzaindia'k eraturik bere omenez
ain aundikiro, orain sei urte, Leitzan' ospatu zan EUSKAL-
JAI gogoangarria.

Urte artako neguak izan zuan egvmik *olzena* ta *makurre-*
rta izango zan, iñolaz ere, egmi artan tokatu zitzaiguna:
baiña, gure euskal-maitasim-suak, errezki gaiudu zun egual-
di bigurriaren eraso-jarraikia eta euskal-anaitasunik ederre-
nean, atscgintsu igaro gendun, maiz berritzea naiko gcndu-
ken aJako egun oroigarri ura.

"Orixc" ospetsua ezagutzeagatik, asko eta asko; bcr
Euskaltzaindian sarrrcrako itzaldi sakon cta jakingarria en-
Izuteagatik, bcslc asko; gure euskaltzale jator guztiak antxe
aurkitu zirala, csaugo gcnduke. Beste asko ta askoen ar-

tean, *Oleaga* zana, aurrenik zala, an ikusi genitun: Arme. Agerrc, Arruza, Lekuona, Lojcndio, Mitxelena, Irigarai. Erkiaga, Aita Villasante, eta Pierre Lafitte, euskallzañak: Artetxe, Anlxcta, Aresti, Altzcta, Ayalde, Bordari, Bilaño, Etxaide, Ibar, Loidi, Irigoicn, Txillardegi, Labaicn. Aita Baztarrika ta Aita Iurre, Euskal-idazleak; Arratibel, Arregi, Arriola, Barriola (Mirentxu), Bcreziartua, Etxeherria, Oregi, Sarasola aita-semeak, Unzurruirzaga (Ilxaropenakoa); Elxaniz, Garbizu, Zugasti ta Artola apaizak; deuak euskalti-alc porrokatuak, cta bcren artean, bailare, antxe iknsj genitun: *Dassance*, *Eperre ta Labeguerie*, mugaz-andiko euskai tzale czagunak.

Cuziok, erriko biztanliekin talde aundi bat egiñik, etn txistularien "Alkale Soñua" otsean, iaistcr giñan, Leitzakñ Eleiz-Nagusi ederraren barnean, "Orixc" jauna, Erretore jaunaren besoetatik, aurrenik geuula.

Eleiza, luzea ta zabala izanagatik, guztiz bete zan, goi ta be, atze ta aurre. Ura edertasuna, jaunak! Ura ikuskai zoragarria!

Tolosa'ko "Esoolanía Gorriti" abestaldeak, bere zuzendari Bcillo jaiuia buruzagi zuelarik, ezin obeki abestu zuan *jolianes Antxieta'ren* XV'garren gizaldiko meza entzutetsua, eta Erretore jaun agurgarriak "Orixe" zanaren "URTE GUKO MEZA BEZFERAK" clciz-liburutik irakurri zigun egunari zegokion goizparki edo ebanjelioa, ondoren bere aburuz lajuturiko ongi neurtutako itz biotz-ikugarriekin. *andiet si la goralduaz*, egun arlan oorelua izango zan cuskaltzale jakitun eta kristau-eredukorraren izate ta gizalasnn 011-bidetsua.

Meza-bitartean, txalogarriro abestu zuan aipaturiko tolor-ar Abcstaldeak, Uruñuela'reu "AGUR MARIA": cta berdin, gure "Orixe" aundia Jauna artzeko aldarera zanean, *Aita Donosti'ren* "ZURE KONTRA" deritzaion abcsti-goza-bigun zerukoia.

Ondoren, —meza santua bukatu ondoren—• guztiok, artzairenen jarrai, ardi-artaldeja juu oi dan bezela, Erri-Etxe cdo Aiuntamentu'ratu giñan, *Ormaetxea* ('Orixe") jaunak

bertako areto cdo saloi-zabalean emaugo zuan Euskaltzain tlian sarrerako itzaldia entzutera.

Erriko Alkate, *Zabaleta* jaunaren ougi-etorritzko itz-labur balzuen ondoien, *Lojendio* eta *Pierre Lafitte* euskaltzañen besoelatik zala, batzar-tokiko mai-buru-aurrera azaldu zitzaiguu, gure euskallzale oorctua: *ank-elbarri anlzean, aurpegi-zimel, gorputz-ergal, buru-makui* urteak edo lanak korapillatutako *gizon zarpailldu* gisa; baiña... BURU ARG1, tn URDURI... gero esango zuanez arduratua.

Usle izatekoa zan bezela, guztiz sakona ta irakatsi aundikoa izan zun bere itzaldi guzia. *Erri-itz-doñu* gaiean jardun zitzaiguu ordu betc baño geiagoan. Arrigarriro azaldu zuan: *Leitza, Uilzi, Ezkurra* eta *BerastegVko* izkcrak bata-•besteengandik duten ez-berdiulasuna, eta arreta aundiz en-Uuna izan zan, gogoz eta sutsu txalotua izan zan mintzaldia.

Gure *Mitxelcna*, euskaltzain jakintsuaren cranlzun-itzaldia ere, gaiu-gaiñekoa izau zitzaigun. Ala izan zan izan ere-ta! *Gai-sakon* cla *biurri* oietaz /4Ziut>e'k cta *Azkue^k* lcendik csanak zituzten iritziak berrituaz, cgoki ta garbi asko adierazi zigun, *Mitxelena* jaunak, alegia *itz-doñu guziak ez dutela jatortasun ziurrik, ez esanai berdiñik*, eta czezko czaugarri oiek argi agertzen dirala zenbait errietako *itz-doñuen ez-berdintasunak* aztcrcatzcan. Eta *Ormaetxea* jiuuiaren ("Orixe"ren) euskal-gaizko lan jakingarri ta arrigarricn eragiu garrantzitsuaren ncurketa, bikainki la zeatzasun arrigarriz egin ondoren, goi-goian utzi zun, *Ormaetxea jaunaren izena*. bere azken-itz adigarri abekin: "EUSKALTZAINDIAK EZ DU 'ORIXE" GORALTZEIN. BERE BARRUAN ARTZEAN, BAIZIK "ORIXE" BERA EUSKALTZATNDIA GORATZEN DU BERE BARRUAN SARTZEAZ." Ain itz gutxitan, ezin cgin lezakio, *goralpen aundia*gorik. *ez naigarriagorik*, gizon bati...

Izlari jakintsu biak, guztiz burrundalsu txalotuak jzan ziran, bakoitzai'en itzaldi entzungarrien bukaeran.

Bereala, Udalclxc-aurreko cnparantza zabalean, aizkora-joku ikusgarri bat ospatu zan, Icitzar bi gazteren arteau;

cta gero, *Bello* jaiuiaren Abcsbatzak abestu zizkigun euskal-kanta txalogarri batzuk atsegiñez enlzun oncloren, *bazkai-tara* giñan danok... "Príncipe de Viana" Elkarteko Buruza giak eta napartar diputadu prestu balzkn geokin genitula.

Baiña, ta baiña! Nun aurkitu, ordca, guztiontzat bazkal-tokirik? Bazkari-Nagusia, Udaletxeko areto aundian ospatu zan, agintari la euskaltzaiñak buru ziralarik, *berreun eta geiago bazkaldarren artean*; baiña, beste ainbeste eta geiagok, *nola* edo *ala* otondu bear izan zuten 'Lazkano' eta 'Gogorlza' deritzaicn jatctxe ezagunetan.

Bazkal-toki guzitau itzaldi ta abestaldi edcrrik cntzun zan Leitz'a'ko Euskal-Egun zoragarri artan! Olerkigillle ospetsuak ditugun *Erkiaga*, *Elxaniz* eta *Artola* jannak, 'Orixe'-ren omenezko olcrki-bikañak oguzi zituzten guztiz txalogarriro, eta *itzaldi-sutsu-bana* ere. bai, guzion biolzak ikutuaz, *Arrue* jaiuiak, "Altzeta" ospetsuak eta au idaztcn duanak.

Aizkenik, napa-cuskaldunen 'INGURUTXO' dantza-arrigarria ikuskatu oudoren, gcron etxeetara giñan. guztiak. bakoitzak bere baitan gogapen au zuelarik amets:

"EUSKERA'RENTZAT, NOIZ ETA NUN IZANGO, BE RRIZ, OLAKO EGUN ZORAGARRIRIK?".

«Orixe» zana, bere Euskalíziaindia'n sarre-
rako iízaldi enízungarria irakurizen, íinko
ía ernai.

Oleaga zana, «Orixe» zanari Euskallzaindia'ren omen-agurra
eskeinízen, Leilza'ko Udalelxean.

"Orixe" ta Bedayo'ko Txistularia

GARMENDIA'TAR JON («Zeleta»)
Euskollzalndikoo

1956'gko. "Corpus Christi" ondorengo igandea da.

"Orixe", gure idazle aundia, Bedayo'ko Sarasola txistulari zaar ospetsuarengana degu eraman-bearra, orain idazteu ari zaigun "DAINTZAK" izeneko Hburu berrirako sol/a'rik ozagutzen ez duan menditar Ixistulariari bere "ttun-lluu *kon* pas-puntuak* artzeko.

Gure idazle andietsia, Tolosa'n, Labaien adiskidearen etxean daukagu zai, andik Bedayo'ra belbillean eramateko. Eta esau eta egin: ezin obeki bete aal-izan degu gure egin bear edo zeregiña.

Jaungoikoa'k ala nai'ta, aurtengo urtean oraindano egin dtian egualdirik disdiratsuen gure aide degula, eta meza santua entzun ondoren, goizeko amarretan irten gera, egundoko abiada bizian, "Ayalde" adiskide ongillearen "Morris" bizkorrean, Donostia'lik Tolosa'runtz... eta "aitaren" egiteko betarik gabe gera Lasarte'n...

Lasarte'n! Biotz-biotzetiko jaioterri maitean! Baña, —zergatik ez esan?— biotz-minbera anketarano jetxi zaigu. oartu degunean oraingo Lasarte au, ez dala guk "Coiko Ka ie"-ko "Bernarda"-enean *bixentimoko* txanpon txikiarekin eskiv-bete "patxintxi" goxo erosi izan gendun garaiko Lasorte...

Baña gogapeu biozkoi-mingarri abek geure baitan dittgun bitartean, aurrera ta aurrera dijoa, tximistaren gisa,

gure "Morris" arinkorra, ta bcreala gera Andoainen: laister, Villabona'n, gero Irura'n, eta amartcrdictan., Tolo-sa'n...!

Tolosar adiskidearen biztctxca, ez dakigu ordea, ziur. miu dan; eta nor edo nori galdezka asi bcar...

—Aizu, gizon: esango aldiguzu Labaien jauna cmen zein ctxtetan bizi dau? —galdetu diogu kale-ertz bateu aurkitu degun lur-kolorcdun lcnengo gizonari, cta onek...

—*Ustedes perdonen; no soy de aquí* —erantznn digu.

—Ederrak enian zizkiguk onetxek —geure kolkorako esanaz, aurrcratu gera piskabat, ela antxe, jauregi itxurako etxe eder bateko leiotik guri begira nabaitu degnn begi ederdun andora apain bati, galdetn diogu, cuskcraz:

—Labaien jaunaren bizitetxea?

—Aurreko lorategidun arrizko etxe ori dezute —erantzun digu. Eta ain cuskaldun andera naigarriari eskerrak eman ondoren, arinkada baten igaro ditugu etxc atariko airizko eskallcrak, eta sarrrcrako atean:

—Tirrin, tirrin, tirrin...! —txirriña jo dcgu.

—O...! Jainkoak diela cgtm on. Beok altziran? Elorri. ctorri aurrera— esanaz, euskaldun neskatxa jatorrak eraman gaitu etxeko liburutegi ikusgarria dun gela zabalcra. Eta gure bcgiak... —jakiña!— liburu-errenkada begiragarrian tinkatu diran orduko:

--Ernen altzcrate? "Orixe" emeu daukazute zai, goiziau-goiz Lazkano'tik ctorrita —csan digu, bat-batcan azald'i zaiguu zirauna bezin *liraña* eta *sugandilla* bezin *pizkorra* dan cttxekoandre atscgiñak.

—Eta Andoni? —galdetu diogu, berc senarra an ez aurkitzean.

—O, Andoni! Ura aspaldi atera zan Bedayo'ra...

—Nola, oñcz?

—Bai zera! Bizikletan...!

—Daukan cdadeakin, hizikletan? Bejunclaiola. Ori sa-soia gizonarena!

—Beti olaxe da gure gizona —clio, cmazte argiak—. Egualdi ona izaii ezkerro... nork ura euki ctxean?

—Eta 'Orixe'?

—Itxoin zazute pixkabatean. Gizajoa, ezda oso ongi auv-kitzen gaur, cta zerbait bixigarri artzen ari da...

Bitartean, gu ez gaude denbora alpcrrik galtzeko; ta Ayalde'k bere begi argiak ezarri ditu idazli-gelako orma za-baletan cscgirik aurkitzen diran rnargoclun laurkietan, eta i/.perkariak, idaztietan...

Ontan, Ixirriki-txarraka, csku bateau makilla cta beste-ñin "bloc"-a dituala, azaldu zaigu, *lapitzik ote degun galdez-ka*, ain gogo aundiz ikusi ta besarkatu nai degun "Orixe" clbarria. Baña egin diguu galderaz, zerbait arrilurik bezela, cla ille-artze antzean, esan diogu:

—Baña, "Orixe": nola litekc au? Euskalerriko idazlcrik aundiena, *lumarik ez lapitzik gabe?* Eta bcsoak uztarturik aurrekaldenn daukagun etxekoandre pizkorrak, zast!, be-riala gure galdcrari erantzuu dio, esanaz:

—O...! Ezdakizute au nolakoa dan: "bloc"-a ere nconek emau biar izan diot, Bcdayo'ko txistulariari "ttrm-ttun" konpas notak artu biar dizkala-ta.

Guziok parrcz jarri gailu ctxekoandrc jostariaren ateral-diak, eta baketu geranean, galde diogu idazlc zabarrari:

—Zer uiociu, "Orixe"?

Baña ura izan zan une larria!

—Ai, ai...! —min-autsika crantzuu dio gure agurrari cñazedun adiskide errukarriak. Eta min ori zertalik dator-kion galdclzcan, crantzun digu:

—"*Gota reumática'* edo Axular'ek "ezueri" deitzen dion gaitz-zital mingarri onek uauka, *eskubiko* oe.so, *gerri ta meakezurretik belaunetaraño*, miñik. Ezdakit gaur nola iri-txi uaizen Lazkano'tik onaraño. Bcasain'en iru gizonck tre-itian sartu nautc...

—Eta cmen, jetxi?

—Jainkoak daki.

Oraindik ere luzaroago izketaldiari jarraii/ca, gogoko zitzaigun; baña orduak aurrera... eta Bcdayo'runtz ahia bear, izketaldiari beste une baten berriz erasotzcko.

Belbilcratzeko etxetik irtctcrakoan, "Orixc'gan oartu degu beste alako gauza arrigarri bat: etxe-atariko arrizko eskallerak, *aurreraka* ordez, *atzeraka* jetxi ditu gure gizonak.

—Zergatik ori? —galdetu diogmiean, ara zer eranlzun digun:

—Leendik dut eskarmentua. Eskailerak aurreraka jeistean, iru alditan zilipurdikatua nazu, muturrez aurrera...

Gerri-makurra, poHiki-polliki, nola edo ala belbillean sartu degunean, eta patxaran jarri, abia gera, laisterki, Bc dayo'runtz, atzean utziaz egualdi ederrari, amore cgiñaz mendiruntz dijoazen gizataide alaici, Lete'tar Juan Jose zanaren mcndi-abesti zoragarri au gogoratzen zilzaigula:

"Bizkarriau pardela,
eskuan makilla;
aldatzan gora dna
gizatalde pillu,
kaliari utzita
aiziaren billa:
zaletasun eder au
zabaldu dedilla!"

Ontan, zozo, birigarro ta eskillasucn karraskada ots eta karnaba begiragarrien abesti alai-artean, csker aldetik Al-tzo eta eskubitik Orendain utziaz, igaro degu Ugarte urit-xoa; eta Pernaudo zanaren Amezketa uri ospetsua alde bal utzirik, eten-gabeko zuaitz-itzaltsu crrcnkada lilluratsua igaro ondorik, iritxi gera, lentxuago Belarmoa deritzaion inguruan Labaien txirringulariari aurea arluz, Bedayo-malda-barrencan aurkiizen dan 'San Inazio Sagastia" derit-saion lcku zoragarri.

Eta genirnakurka, trikilli-trakala belbilletik jeisternkoan, ala dio gure "Orixe"k, Azkarate gaiñera begiratzuz.

—"Azkarate ta Bedayo, elkar e/in erayo", esan oi-dule inguru oniako biztanleak.

Alde baletik, egundoko sagasti ikusgarria, eta bestalde-tik, erreka garbi ederra. Coruntz begiraturik, Arnlar. Mu-ruiendi, Balerdi erpiña eta Azkarate mendia. Au lekuarcn zoragarria!

Orain elkartu zaigu, izartli-patsetan, Labaien; eta J:ere tramankulu nekegarria bertako "San Inazio" jatetxe edcr eta ospetsuan utzirik, an dijoakigu, Ayalcle laguti arturik, mutil-koskor baten gisa, maldan gora, oñez, Bedayo uri ton-torreraño juañ nai-dula-ta.

Bitartean, beste biok, jatelxean gelditu gera, eguarclira-ño, txistularia, ouara degu etortzeko-ta. Jatetxeko etxekoan-dre gazte bizkorrak, berialaxe ongi-etorri anaikorra egiña/batera, ekarri digu exeri geran mai-garbira, ollo-salda edc-rra, ta berau gozartzen ari geran bitartean, ara: "ttun-ttun otsa atarian...

—Emen da, emen da Sarasola txislularia...! —esauaz laisterka bizian ataritik jatetxe barrura sartu da bertako mutil-koskor azkarra.

Txistularia, urtetsua izanagatik, arin eta gartsu bere txis-tu luze ta ttun-ttun zarra biziro joaz, garaitsu azaldu zaigu aurrekaldera, eta txaloka artu degu ongi merezi bezela.

Bera ikustean, gure "Orixe"k bere "EUSKALDUNA" poe-man azaltzen digun Zubietako "Pontxo" txistulari zaar ospe-tfuaz oroitu gera:

'Danbolin soñua da,
Amezkar'en bera;
Zubieta'ko Pontxo
urteroz errira.
Kabia aizatzen duen
txorien antzera
etxe-barna garbituz
aurrak atarira."

Eta gciagoko /j/o/ocoZo'rik gabe, "Orixe k. *lapilza ba /u/a'izat* duala, lanean jarri du Bedayo'ko txislulari zarrn, *musifcarík* edo *solfarik* ezagutzen ez dnan txistulari ospetsua.

Tan, tan; tan, tan, tan. Bi-iru aldiz baizik cz du jo txistulariak, gure Orixe/k txistulariari bizkarra emanaz be re lana bukalu duala itz abekin adierazi diguncan:

—Aski dut; ez dul biar geiago nere *nola'clan* artzeko.

Orra, bereala planto' egiñik utzi, gutxienez ordubete-ko saioa egin bear izaugo zuala usle izan duan txislufari gogotsua Erdi-lotsaz bezela gelditu da gizarajoa, berari entzuteko edo saio au ikusleko ain zaletasun bercziaz jatetxe ratu diran erritarrcu aurean; baña "Orixe'k etzuau geiagoren bcarrik Duda zuan "Ingurutxo' derilzan dantza sf)ñua-*ren puntua* ta *konpasa* artu zizkion berialakoan, ela kito. Bere zeregja, onekin bukatu zan.

Bedayo urira igo diran adiskidc biak, ez dira oraindik ageri... eta bigarren aldiz etxekoandrc ongillcak. "Orixe" ain ongi ez dala aurkitzcan oarturik, ollo-salda beroa ckarri digu. Bitartean, ardo zuri ta beltz, cdcrki ljerdoztu diran baserritarrak, dantzau asi dira, txistulariarcn eten-gabeko soñukctari ainore egiñaz. Onela sortu zaigu, egundoko pesta. "San Inazio" jatctxeko gela zabalcan.

Baña etxekoandre bizkorra, ez dago gcldi. Besleok bc-riiketan eta dantzan ari geran bitartean, ark jarri du do-tore, etxcko gelarik apañeuean. l>azkaitarako inai-txukuna. Baña alperrik...

Labayen eta Ayalde elkartu zaizkigunean, etxekoandreak uxatu gaitu bazkari rnairuutz, baña "Orixe" egualdi eguzki-fsua egonagatik, ozkirriz lolu da, ela bazkari-maia jatclxc-atariko atc-ondoan bcrriro jarri bearra izan du etxekoandre langillcak, antxe erdi-eguzkitan bazkaldu dezan idazle gaxoak.

Bazkaria, —zer esanik ez--, ezin obea, ta anaitasuna oraindik areagoa; izketa, bertsokela ela soñnkela alai-ailean berebiziko ondoen bukatu degu dana.

Sarasola txistularia, txislulariz gañcra. erdi-berlsolari.i

ere bada; eta berc kolkotik ainbat berlso eder abestu oudo
i(n. bere osaba zar haten bestc bi abck ere jator abeslu ziz-
kigun;

"Nik Azpiroz¹ko erri noblian.
umore ona det jaso:
Alkate jaunak gauzak kcndu-la
aji sartu ninduan preso,
Nere egirik sinistu nai cz,
ta besten gezurak bai, oso...
Bertan itoko ote niuduan
sobra nenguan kezkosu."

* *

"Erri onetan pasatu ditul
amaika pena ta lotsa;
Kartzcla artan txit alegrere
ez det iduki biotza.
Aldamenetik gonbite gutxi.
ta... begirakun zorrotza:
taukcra onlau bizitzen baño
obe kasik eri'Otza...ⁱ^M

Gu ontan ari giñan bitarlean, gure Ayaldc erc ezdago
geldi. JVIargoiaria (pintorea) izauik, egoki asko marraskitu
ditu "Orixe" ta Sarasola'ren aurpegi ezberdiñak, aldizkari-
reu bateau noizpait argitaltzcko asmoaz. Tarteka, baiia ere,
berc "ROLEIFLEX" argazki-tramankulu ikusgarriarekin ate
ra ditu ainbat argazki eder, bcti gogoan izau dezagun gaur-
ko egun oroigama.

"Orixe"ri arratsalde erdian, berriz ere egon-eziña ta naic-
za sorlu zaio, eta:

—Oia artuko nuke oraintxe pozik... Ai etxeau ba'nengo!
—dio, egon-ezin minkorrari culsi eziñik; eta unerik atsegi-
ícneau, erriko ta inguruetako gazleak txistu-soñuan dantza-
tzeko urbiltzen asi diran garaian, irten bearra izan degu
etxeruntz,...

Bitarle au ez degu alpcrrik galdu nai, ordca; cta bidean bern "Orixe" kiko izketaldiari berriro eraso diogu, galdetuz:

—Zenbat euskal-liburu argitara dituzu oraindano?

—Zuk zxue "EUSKERA'REN IRAUPENA ETA EUSKAL-LITERATURA'REN AURRERAPENA" izenaz argitaratu dezun Jiburutxoan aitatzen dituzun "Sanla Kurutz Apai-za", "Tormesko Itsu-Muliila", "Mireio", "Barne-Muinetan", "Urte-Guziko Meza-Bezperak", "Euskaldunak" poerna eta orain azkenik argitaratzeko: "AGUSTIN GURENA'REN AI- (ORKIZUNAK)".

—Laister argitalduko?

—Bukaturik izau bear du .Itxaropena'k.

—Zenbat orri, gutxi-gora-bera?

—Bosteun i ugum...

—Ta bere anlz edo tankera?

—Axular'en "Gcro" antzekoa; zerbait txikerragoa, sa-kelean eramateko aukcrakoa.

—Saneurria?

—Bcrrogeita zorlzi pezeta inguru. itstc dut.

—Apaizen arteau zaletasun izugarria omcn dago zure li-buru berri au irakurtzeko?

—Ala jakin dut; baño prakadunak cic aimitzek iraku-rriko dutelakoan nuzu.

—Orain, bcsterik eskuartean?

—Bat: "DANTZAK".

—Iztucta'renan antzckoa?

—Ori... gcro ikusiko.

Ontau, bercalaxc biurlu gera Tolosa'ra; eta bere arreba-ren etxeko oge-goxoan croso utzi ondorcñ, agur egin diogu. inaiteki, Jaungoikoa'k oraindik ere urte on askotako osasu-ria eman daiola biolz-biotzez opa diogun euskal-idazle go-retsia.

«teinkoú ehrrí nau enera...»

GARMENDIA'TAR JON (vZeleta»)
Euskiillznridllcon

Añorga auzoko ¹Zabalegi".
"ORIXE"-n azken-egonloki.

'JAINKOAK EKARRI NAU ONERA...". Ori erauizun zidan gure idazle auudiak, zartzaro-aldia gozatsu igarotzeko uolatan aia bizitoki eder eta atsegiña aurkila zuan, jakin-nairik galdera ori egin nionean:

—Jainkoak ekarri Jtau ouera. Orainarte —dio— *pelola* bczela, *jo* cta *liru* crabilli ba'nau cre, orain atsedeen apur bal emau didala esango nuke...

—Poztutzen naiz, "Orixc".

—Eta zerk ekarri zaitu zu, gaur, onera, "Zeleta"? —))al-batetan galde zidan idazle argiak.

•—Euskal-gaietaz zure iritzi batzuk jaso naiak... —^erantzun nion, eta berak:

—Esazu, esazu, —esan zidan, inolazko cragozkerarik gabe, *azkarki* ta *arrigarriro* erantzunaz orlik aurrera egin nizkion galdera *makurgaitz* guztieri. Ara, nola:

—Noiz eta nolaz asi ziñan enskeraz idazlcen?

—Esango dizut: Bigarren Eskola'ra (Scgimda Enseñanza'ra) orduko, *latiñari* ta *griegoari* ekitcan, gure *euskera*-rekin alderatzen asi nintzan ordukoxe, ta gure jzkuutza, cder-

-ederra irnditzen zitzaidan, orain bczela. Ikaslctxetik elxera —dio— eskutitz bat edo beste euskeraz egiten nendun... Garai artan, bai ote-giñan *dozenerdi bat*, ainbeste cgiten genunik?

—Um...! Ez noski. Eta. neurtilz edo bertsoak egiten ere. asia altziñan orduko?

—Bai; ncurtitzak ere egiten nitun, (iclatzi beintzal), gerora neroncri parre eragiñaziz txikitu edo ausiko ba'nituan ere.

—Beraz. gaztetatik dakarkizu EUSKERA'ganako griña bizi ori?

Bai jauna!

—Bejundaizuia! Ta... zenbat euskal-libiirn argitara enian dituzu, oraindaño, ta ze izkelgitan?

—Jar-zazu, —dio, eskubiko beatz-luzeakin nere idatz-orria apuntatuaz—: TORMES'KO ITSUMUTILLA\ *biz kaieraz*; "MIREIO", *bexanabarrez*; SANTA KURUTZ APAIZA", *gipuzkoeraz*; 'BARNE-MUIÑETAN \ (*olerti-saritua*). 'EUSKALDUNAK', (poema), "URTE GUZIKO MEZA BEZPERAK eta 'AGUSTIN GURENAREN AITORKIZUNAK" *napar-giputz-anlzera*.

—Zure iritziz, zein, danetan oncna?

—*Nola ta nola...*

—EUSKERAVi begiralula, alegia.

—EUSKERA'ri begiratuta, "AITORKIZUNAK'. Ori azterluko dute, geienik, *euskera sakonago* ikasi nai-dutenak.

—Eta aipaturiko ospc aundiko irakurgai guzi aietatik, zein dezu irabazirik geina eraan dizuna?

—*Misal'a*. Eta orrctxek bakarrik, zertxobait...

—Ba'genckin, bai, EUSKERA czdala dirua irabaztcko sortua!

—Egia esan, dirurik geien enian didana. esan dezadan *Guatemala*"ko "EUZKO-GOGOA" izan nnela. Beste gañetikoekin, ezer gutxi atera det.

—Ain gntxi, e?

—Esango dizut: "Itsu Mutilla "-k. "iVlireio -k eia "Santa Kurut/. Apaiza"-k, *zorreian* utzi nindutcn...

—Baiña, zcr diozu, gizona?

—Geiago esango dizut. Zelcta. Aizkenekoagalik, ez det *xentimorik* jaso...

—Olakorik...!

—Gure Erria —dio *txikitxo* da, cta ez *oso irakurle*.

—Ortan dago, izan ere, gure izkuntzaren zoritxarra!

—Jakiña...!!

—Goazcn orain, "Orixe", Leste izlagai batera: Euskera *garhia* ala *mordolloa* bear degu eralnlli gure idazlanctan?

—*Garbi amorraluaren* cta *bien-erdikoa!*

—Ongi da. Eta EUSKERA'REN BATASUNA cta EUS KALKIAK nola ikusten dituzu?

—Ez naiz egundo izan BATASUNA'ren aldcko bero-be-roa, batzuk aditzen duten eran.

—EUSKERA'REN BATASUN-EREDU BAJ'. zure ustcz. rolaz tajutua bear lukc izan?

—Nere iritziz, BATASUN-EREDU BAT, auxc litzake: *hakoitzak hesteren euskalkiak ikasi dilzala. irakurlzeko lain heintzat, eta orra or BATASUNA.*

—Eta erri •ezikasiarcutza!, zer?

—Erri-ezikasiari ez dio ajolik, gizona; beure bidetik jnaiigo da, eta erri-ikasixamarra, laister jabctuko-da, bestercn euskalgiz.

—Nik ere ala uste, "Orixe".

—Bai, ba; ta ala, gure denboran, ikasixamarrak gogo/. ela poliki irakurtzen zituzten "HERRIA", "ARGIA", "EKIN". MAUNGOIKO ZATE", "ZERUKO ARGIA", eta... baita "EUS-KEREA" ere.

—Orainaldian ere berdin gerta-dedin, zer uste clezu bear blzakela egin?

—Auxc; Bizkaya'k batu dezala beurea, guk aditzeko eran. au da: *gure eushalhetulih geiegi urrundu gubetanih*. Orobat. *besteok*.

—Baiña, baiña...

—Zaude pixkabat. Entzue: BATASUNIK ez bedi sortu, IITERATURAN!

—Zergatik diozu ori?

—Kalte aundia litzakclako.

—Zer dala-ta?

—Bakoitzak Lerezko *jasa, jaidura, ixuirotusuna*, galdu-fco lukialako. Esan dedan *batasun* ori *juhingai* edo *jahinhizu-netaraho* bedi!

—EUSKERA'REN BATASUN ZALEAK, izan genituu, ba, Ic-nago ere?

—Bai, jaiuia, izau genduzen. Euskalki bal aukeratu bear zala-la, lngo 'EUSKALTZAIINDIA'-k lapburdi zaleak, giñu zen *Julio Urhixo* eta *ni*; baiñau *Azhue* zanak *mendcratu* gi-fmzeu, bere "GIPUZKOA OSATUAREKIN".

—Egia diozu; ala gertatu zan. Zer gerta-litcke orain?

—Zer esango dizut? Gazte Latzuk or ari zaizkigu esaten: *Itiphurdi'hoa autatu bear lilzaheala, yayoagoo dala-ta...*

—Eta zer?

—Ori bera *Larramendi'k* esau zuau bere ogunelan. Gaur, ez, arren, olakorik aipatu!

—**Ez, e?**

—Ez! *Bexanabarre''ko* errientsai Latek, au esau zidan bein: "*Ziik menturatzen ziizle zer-nai gauza eshuaraz erraiterat; gu, ez*". .!

—Arrazoi zim, uoski...

—Zaude; ango apaiz batek nerc *MisaVa* egiten niarduala csana: *!Gu ez gire on oraino holaho lan bortitz bat egiteho*".

—Ori ondo; ta...

—Zaude, zaude: ez dizul oraindik guzia esan. "EUSKAL IKASKUNTZA"-ren zazpigarren "Batzarre Nagusia"-n, Biarritz'cn, egitarau edo *programa* bat eraitca bear zuten *pran-tsezez* eta *laphurteraz*, eta ango *euskallzain* bal etorri zitzaidan, azkcn-orduan, esanaz: "*Ormaetxea jauna, au eni eman daudate euskararat biurlzeko, bainan eziña zait... Zuk egynen ahalduzu!*"

—Eta zuk, ura erc cgin, errez asko ta azkar. Orain, beste galdera bat egiugo dizut: zcr diozu augo *euskal-literatu-/Yítaz*?

—Angoak, *literaturan*, gu baiño geiagoak dira; baita politikaz mintzatzen ere; baiñan ezdute, urratu guk aña gai.

—Alare, Bidasoa'z andikoak ditugu, zuk ongi dakizun bezla, euskeraz lenbizi idaztcn asiak.

—Ala da; arrazoi dezu ortan, "Zeleta". Baiñan, orain ogeita anaairu urte, 1927'garren urtean, "EUSKAL ESNALEA"-ren 246'garren orrialdean idazlcñ nuanaz erantzungo diot, soilik, zure galdera zorrotzari: "*Sortu zen —esateu nuan— abandotarra, ela esnatu EUSKERA; eta iñarrosi du burua. Politikan txintik ez dizut aterako, ezpaidagokit; euskerarcñ esnatzeari nagozu bakarrik. Minlzatu zen Bizkaya' ta itzeúk-ortzera "inbido" jo zigun beste euskaldunoi. Gogonduri, buru-ernai gelditu zen, ori aditzean, Gipuzkoa, ta ondoren "ordago" jardetsi. Jokua: EUSKERA, izaki, alegia, la Laphurdik eskutik "iduki".*"

—Ori bai dala, "Orixc", itzak egoki borobildu ta aberata mintzatzea! Egundo cz det ain itz gutxitan ainbeste gauza jakiugarri entzun, ez irakurri. Bejundaizula, berriz ere! Esan zí.dazu orain: *Euskera'k nori zor dio geien?*

—Ori... "EGAN"en esan nuen, gure Azkue aundia il zafican: "*Euskera*"ri ari geraiwk, Azkue zanari zor diogu, geienik. EUSKERA'k ere bai. Gizon mardula, gorpulzez, apaiz-vredua, biotz-oneko gizona. Gure oroimenetik ez da beññere galduko aren izena, euskera bizi dan artean. Ark alera du gaixoa bere zarpalletik, eta soiñeko apañez jantzirik ikusi".

-Egoki esana! Ori bai dala jator, burutsu eta mamitsu

itz egitea!! Orain zurc lanetara berriro biurlu-la, bai-aldczu esku-artean euskal-idazlan berriren bat, laister argitaltz-kotan?

—Laister-laister argitaltzeko... ez. Atzeratua daukat 'DAVID'EN ERESIA-k", puntuetan; eleiz-bainien eta guzi JAINKOA'REN BILLA erc. Bukaturik daukat...

—Besterik?

—'ATSAL-OTOITZ ETA ARRATS-OTOITZAK", (*Vísperas y Completas*), puntuetan. auk ere. Etorriko allzaie. ga-raia, argitaratzeko.

—Ze idazten ari zera orain?

—Orain, orain bezela, "EBAJNJELIOAK", erri-ezikasia-rentzat, aal-dedan mordoilloenean...

—Beraz, *euskera mordolloor* bearrezko irudit/en zaizu jcn-de xearentzat?

—Bai, baiña, nere ustez, bi cuskera-mota egin bear genituzke: bata, *moidoilloa*, ta bcstea, *alik-garbiena*.

—Neonek ere, ala uste det.

—Bañan ez bcdi gertalu —dio—• erderaz gertatzen dana: egimkaririk errexcneaji ere itz asko dira erdaldun erritanak aditzen ez dituztenak. Gertakari batzuk eta berri-arruntak. bai, ainbestean. Oslantzcan, ezin sinistua da zein gutxi bu man sarlzen zaien.

—Euskaldunok baiño adimen motelagokoak diralako ote?

—Ara, esango dizut: ar-zazu crderazko aldi/.kari batedr. edozein egunkari erdaldun, eta cman gure mutikoai, irakurtzeko.

—Ta, zer?

—Ikusiko dezu; *gureak* itz askoz gutxiago uzten ditu adilugabe, *crdaldunak* baiño.

—Bukatu baño leu, beste galdera onen erantzuna ere, jnso nai dizut, Ormaetxea jauna: Euskera *indarlu*, *garbitu*. *aberaslu* la *zabaltzeko*, zer Htzake, zure ustez, eginkizunik onuratsuena?

—Ortaz, euskera utsez ateratzen diran aldi/.kariak dute it/.a. *Bakoitzak berc lankiderik oberenaren hidez eman ditza-la heure argitasunak, noizpeinka billera hat oghiñaz, eta ortik atera liteke znk diozuna nola egin jakiteko argitasuna.*

Orrenbestez bukatu zau gure egun gogoangarri artako euskal-gogo jarduna. Andik laister, berriro "Zabalegi'-ratu nintzanian, ura bai EGUN ITUNA! bai EUSKERAVentzat eta bai neretzat... Ez nuen gure idazle jakintsuarekin izketatzerik izau... JAUNGOIKOA'rekin baizik, illotzik aurkitu uuan gorputzareu aurrean "Aita gurea Zeruetan zai/f/eno..." esanaz, *Berekin* betiko izan zezan ain jnaile izan gendun euskalduna.

"ORIXIT JURV 5BAI«U

ARTOLA'TAR FERNANDO («Bordari»)
Euskallzalndikon

Goiz artau eguukariak zekarren berria. ORIXE il da!

Arnas gabe gelditu nintzan; autsia, suntzitua, eroria...
Noiz arte, Yauna, noiz arte...!

...Ez, ez; au bederen, bercak eman-da eroan duzu. Egin
bedi Zure borondatea.

Andereak malko-iturria idekiz lasaitzen dute dolu-kora-
pilloa. Gizonezkoak, zoro-tankeran, paretari kopet¹eka... as-
kolan. Lertu-naia, lertu-bearra!, ta eziñ!! Gauz larria, aldi
estua.

Olerki-jarioak gura luke, biotzaren dciez, arimaren la-
guntzcra ctortzea. Negar egin bait-litckc bertsotan! Baña.
min-ctsiak gogaia nastatu oi-du ta; berriz ere eziña!

Añorga⁷ko ezkie-torreak. negar-asperenez ots cgiten zi-
gun. Zabalegi'k... "ator!" esaten zidan. —Ator! cmen zeok
etzana; zerraldo, betiko loan: gorpulz zeok ire lagun zaa-
rra. Erromero-al daxka-txiki bat, ur-bedcinkatutau bustia.
irc zai zeok; etor adi.

Aitagurc bat —otoitzarik oncna— biotzetikoa marmar-
ausnarrcan, egokitu nion, merezimenduz betea. Kristo'reu
irabaziak ziran. Nerc eskcña.

Apaizaren otoitzari —nere anaia ain xuxen— "*dum véne-
ris judicare saeculum per ignem*" erantzuten nion bein da
berriz; txikitan ikasia. Aitagurea berriz ere.

Geroxeago ncre zerhailek. zerhail naj zun. Aalsa estu, biotza iraulia, gogoa erdihitua... "gero arteka" uehillen ixilean. Ez otoi, ez negar, utsaldi-hailan nengoaii; ezin bait-nuen nere hurua esknratu.

Gogalpeuak, ordca, tenk egiten zidan. eta belarri-on dora adierazo. —Zer geran gizonok! —Au duk sermoirik ederrena! —Nnu dituk ire jakituriak. nun? —Kaska-gogorra omen intzan, neretzat hegirapen belekoa inlzana. —Esku-utsik? Ireak beñipein bete-beteak eraian dituk (hi/i zalla "zuka". orain "ika nebillen): zeru goian ago. zeru erdi-erdiau, gizagaixo ori.

Il-kutxa itxi aurrelik bekokian inuñ eman nion adiskide uiiñari. Kopet otzareu ikuitu goxoa sculitzen dut ordu ezkeroz, *Orixe* oroitu bakoitzean. Oroitzapen ederra dauka'. Ouexek biotza la gogoa negarrik gahe lasailu dizkit.

Gero, Zabalegi'tik heera. etxaidegurutza auiretik. erra inu usaia nagusi, arto-soroak lckuko, hide-xigorrean...

"Eramailleak ezautzen diia
aideak berak haño len:
il-ogea nork eraman, ortaz
ez da uekezko hillatzen."

Bizkar kristauak, bizkar lagunak, bizkar ezagunak eraman zuten Añorga'ko Eliz apañera.

Emen, otoitzezko arrera egitera. Apezpiku bat, Apaiz eta Pralle aldra hegikoa, Euskaltzaindiko lagunak, gizcni ugari ta emakume-moltso polita. Eortze unkigarria; goxo-goxoa; ezti-eztia, aherats-aberatsa.

Aurrera baño len, ondo datorkit Orixe'k herak amonaren ilJetarako atondua.

"Zeruan goien Irutasuna
Jaungoiko aundi ta maite,
besoak zahal, zuri begira
atsegin edcrrrez claite;

ori Liailziuun muudu orjetan
izan guzien izaite.
Beso aiet.an menderen ínnde,
zorionez gerta zaite."

Alaxe.

Bai. alaxe, Zorionez gerta zaite.
Oríxe maite.

"Ayalde'k emana ORIXE'rcn antz-irudi edcr batcu
jabe naiz. Orixe'ren liburu garrantsitsuenak berak eskuz
izenpetuak dauzkat. Konten eta arro naiz ainbestez.

Nik uste ORIXE'ri Omenaldi bezela, liburu aundi bat
o^atu bear litzaiockla. Ia nor jartzcn dan aintzindari, lagun-
tzalleak izango dira ugari.

ORIXE" EZ DA IL

AITA GOIRIA
Knrmeldorru

Eriotzeak azken urteotan ainbat euskal-idazle eroan dauskuz; ezta euren izenak aitatu bearrik.

Alan be, bat aitatu nai dot: Ormaetxea'tar Nikola. "Orixe". Aundien artean aundi, bai olerkiz bait itz lauz. Gure ele zar maiteari bizi ta indar barriak ezarten, bere bizitz-egunak zear, alegiñak egiña. Itz gitxitan ezin esan, ez epaitu, aren lan-arlo osoa; gaitz yaku, izan be, gizon aundi onek euskal literaturari emon dautsan guztitako bultzada, artez ta egokiro ebaztea. Arek beste, euskeraren alde egin dauanik ba ete-dogu gero? Jainkoak adimen argia ta biotz zabala emon eutsozan, eta orrela ospez ta izen ozentsuz ibili zeikean munduan zear; berak, alan be, asmo bakarra ebillen barruan: Enskera; au da; Jaungoikoa ta Euskalerria euskeraz jaso ta euskeraz jasoten erakulsi.

Bai, euskerarentzat izan ziran aren biotz-taupadarik onenak, euskerarentzat aren ametsik gorenenak, aren asmorik goxoenak; euskerarentzat bere bizi guztia, azken arnasa emon arte guztian. Gazte nintzala, ezagutu neban, an Bil bao'n, 1931'garrenean, Lauaxeta'gaz *Euzhadi* egunerokoan lan egianean. Geroztik^ naikoa artu-emon izan genduan. Go-goan dot oindiño Juan Antonio Irazusta'k Bogota'n Kolonbia'ko uriburu nagusian, 1938'garrenean esan eustana: "Orixe da, nire iritziz, euskerak izan dun idazlerik aundiena; izugarrizko lana egiten ari da, ta gure Jaunak laguntzen ba'dio, askoz geiago egin lezake oraindik".

Eta alaxe da, egiazki. Izar aundi lez agertzen yaku gure eleder-ortzian. Gai guzliak ikutu dituala dirudi. Ta zelan, gero! Orixe'ren eskuetan euskerak bizi ta kemen barriak artzen dilu. ostendurik, aztu ta galdurik Jez egozan itz, csaera ta gaiñctikoak barriro ager-azo ta jantzi apaiñez begi aurrean ipinten dauskuzala esan geinke.

Orixe eztabaida-zale esan oi-da: la bere ida/lan asko darakuskunez, ezin au ukalu; alau be, euskerari argi egiteko, euskeraren ouerako bakar-bakarrik ziran. aren luma zorrotzak atera zitun auts-boladak.

Euskal-gaielan burrukalari ba'zan be, etzan gudarako jaio; ta, gure erria anai arteko iskanbil la guda biurrian nastula ikusirik, nmgaz bestaldera joan zan bake-billa. Frantzi-aldean cgotaldi bat egin ondoren, Ameriketarako bidea artu, an Laterri asko ikertu ta, azkeue/, El Salvador'en kokatu zan urte batznetau. Baña barruan eroan maitesua eíxakon itzali: atzerrian bere, iñoikorik gartsuen. euskerac idazteari ekin eutson. Zaitegi ta Ibiñagabeitia lagun zituala, lan eder, sakon , mamintsuak argitaralu ebazan *Euzho-Gogoa-n*. Muudu-zearko itzul-maulka ostean, barriro zan aberriratu. Iparrajírre 'rena jazo ete-yakon?

Erri alde guztietau
loki onak ba-dira,
baña biotzak dio:
Zoaz Euskalerrira.

Alaxe erriratu zan. Gorpulza ez ekarren osasunaz ondo, aul samar baino. Gogoz, oster, arkaitza bezela sendo ta giar, zirkiñik egiten cz ebena. Oñaz ta estualdi ainbat jasan bear izan arren, etzan edozelau makurtzekoa.

Bein ere jaioterriau, betiko adorez, edo obeto, geigoz jarraitu cban euskal-arloko lanean. Gogo bizi-bizia erakusten eban beli. Egia esan, azken urteetan ez eban osasun aundirik; indar barik eukazan eskuak, alzamarrak aul-aul. Orduak eta orduak egongo zan, alan be, bere idazteko makiña gain makur. Era ontan aurkitu ncban nik Orixe, bere azken-bakartaldera egin neutson ikertaldi baten. "Ondo

etorria —esau eustan—; ondo etorria, aspaldiko adiskide; emen diardut azken-orrazketak egitcu neure *Jainkoaren bi-lla* lan oneri". Eta gero, au ospatzeko, sagardo ederra artu gendnan biok.

Orixe'k bere kera berezia dau idaztean; areil nortasuna cderto agiri da, itxi euskuzan idazlauetan. Idazle jori ta ugaria, joskera mardulduna, atzerriko idazle bikañenen artean be, lotsa barik, jarri gcinkena. Aren olerkiak, mistika-lanak eta gañontzeko bearrak, ba-dabe edozein kanpolar idazlek bcste bizitasun ela sakonlasun.

Euskerak ez cukan bcrctzat cz illunik, ez eragozpcnik. sustraiz czagutzen ebalako. Erriak J)a-leitekc aren gnztia, oudo bcintzat, e/. nlertzea, lenengotan batcz bc: baña erabillitako gaiaren sakon-illunak geiago dakartso gaizlasun au. gauzak adierazi ta esateko crarik-ezak baiño. Orixe beli izau genduan erri-zalc, erriarentzat idaztcn alegiudu zan beti. *Santa Krutz apaiza, Tormes'ho Itsu-muLÍla, Euskaldunak, Urte guziko Meza-hezperak eta Ehanjelioak* idatzi zituucan batez be.

Zan eta eban guztia Orixe'k euskal erri ta izkunl/.arcn alde emon eban. Euskerari ezarri eutson oñarrizko zerbait Euskal literatura lora usaintsu eziu-illcz edertn euskun. Eln lora oneiu arlean Orixe dabilkigu gozo ezti. Beraz, Orixe cz da il.

IDA Z L E A

"OR(XE"REN LANAK

BILBAO'TAR JON

AITA ONAINDIA

Eusknllzaindikoa

Oarpicleu: Ba dakigu "Orixe" zanari egin dezaioken orne-naldirik onena ta bearrena, aren oinbeste idaz-lan bikaiu an-emeka sakabanatuta daudenak bildu ta argitara ematea litzakela. Baña, bitartean, "Orixe"ren. idazki-txosteu bat alik beteena emen argitaratzea onuratsu iduritu zaigu. Ortarako, Jon Bilbao'k *Bibliografía General Vasca* egiña daukala jakmean, "Orixe"ren *fitxa* eskatu diogu eta berak, aiu adeiz. bai bialdu ere. Dijoakiola, beraz, emeu gure eskerrik aundiena. Guk, gure aldetik, Jon Bilbao'ren txosten au "Orixe"k *Jesus'en Biotzaren Deya'u*, *Xarmel'en eta Yahinen* argitara zitim idaz-lanekin osatu besterik eztegu egin.

'Aberaskume ni", *Euzho^Gogoa*, 1951, II (n. 1-2), 7-8.

"Acento Vasco", *RIEV*, 1918, IX, 1-15.

'El Aceuto vasco (juicio de la obra de S. Altnbe sobre e] tema)", *Eushera*, 1933, XIV, 266-275.

"Adoro te devote (euskeraz)", *Jesus'en Biotzaren Deya*, **1917, 280.**

^l*Adur, Eshara* (etimologías)", *Gemiha*, 1951 (Ab-Ju), (n. 15), 105-106.

"Agur Bizkai erriari! (prosa)", *Karmel*, 1961 (Urt-Ots.), 32.

"Agur, Guatemala'ri", *Euzho-Gogoa*, 1954, V, 131-132.

- Aguslin gurenaren Aitorkizunak. Nikolas Ormaelxea "Orixe"k euskeratuak.* Zarauz: Itxaropeua, 1956 (462 pp. 17 cms.). — Garriga, G.: *BíAEV*, 1957, VIII, 137-138; Michelena, L.: *BSVAP*, 1956, XII, 374; Mitxelena, L.: *Egan*, 1956, (n. 5-6), 142-144; Zaitegi, J.: *Euzko-Gogoa*, 1956 (Ir.-Ur.), VII, 102-107.
- "Aita Michelena berrizaleekin", *Euzko-Gogoa*, 1952, III (n. 12), 23-25.
- "Aita Olabide'ren luui zar eta Berria", *Egan*, 1959, XII, 189-191 (sobre la crítica de L. Michelena a la obra de Olabide); Mitxelena, L.: *Egan*, 1959, III, 189-191.
- "Aita Urrutia'ri", *Euzko-Gogoa*, 1952, (n. 7-8), 810.
- "Aizkora" (Berriketa)", *Euzko-Gogoa*, 1951, II (n. 1-2), 33-34.
- Aizkoraketa", *Gernika*, 1953 (Oc-Dc), (n. 25). 230-231.
- "Aizkorri ta itxasoa (poesía)", *Euskal-Esnalca*, 1930, XX, 219-220.
- 'Allube jaunari", *Euzko-Gogoa*, 1954, V, 42-43 (sobrc Altubc, S.: "Acentuación española y francesa de los apellidos y toponimicos vascos")
- 'Altzaga'tar Toribi'ren Gorakundea. Euskal-teatroa bide sendotik", *Eusko Ikaskuntzaren DeYa*, 1930, XII (n. 48), 31-33.
- "Ama uaigabetuari (poesía)", *Euzko-Gogoa*, 1954, V, 76.
- "Ama samiña (poesía)", *Karmel*, 1961 (Ir.-Urr.), azalean.
- "Amillaitz'i erantzuna", *Euzko-Gogoa*, 1951, II (n. 9-10), 45-46.
- "Angelus (poesía)", *Egan*, 1950, (n. 3), 13-14.
- 'Anlze eta eder", *Euzko-Gogoa*, 1951, II (n. 7-8), 13-17; (n. 9-10), 40-41; 1955, VI, 61-62, 101-104.
- "Anlze ta eder (Argialdia barnemin aldia)", *Euzko-Gogoa*, 1952, III (n. 5-6), 11-13.
- "Antze ta eder. Croceren argibide bikaiña", *Euzko-Gogoa*, 1952, III (n. 3-4), 9-12.
- "Antzea bere dabe", *Euzko-Gogoa*, 1952, III (n. 1-2), 4345.

- "Antzearen Jo-mugaz aburuaz (Greztian)", *Euzko-Gogoa*, 1951, II (n. 3-4), 28-30.
- 'Arantzezko Buruntza (Me. XV, 16 scj.; Lo. XIX, 2 sq.) (pocsia)", *Euzko-Gogoa*, 1954, V, 3-4.
- "Argia bera (poesía)", *Olerti*, 1961 (Urt.-Ep.), 9 (poesía premiada en el primer certamen de poesía vasca de *OLcrti*, celebrado en Larrea con asistencia del mismo "Orixe" el 30 de octubre de 1960).
- "Argia erne (poesía)", *Karmel*, 1961 (Az.-Lot.), azaleau.
- "Argi ta margo (poesía)", *Euzko-Gogoa*, 1950, I (n. 9-10), 2-3.
- "Ari naiz y ari du\ RIEV, 1924, XV, 599-600.
- 'Arkaitzaren gainea (poesia)", *Olerli*, 1961 (Jorr.-Bag.), 93.
- "Arraunketa (Pusketa balen pusketa)", *Yakintza*, 1935, (III), 260-265.
- 'Artzaiak (poesía)", *Jcsm'en Biotzaren Deya*, 1919., 368.
- "Au, ori ta bestea (prosa)", *Karmel*, 1960 (Az.-Lot.), 190.
- 'Azken-afaria (Etena 6 aldioro) (poesía)", *Euzko-Gogoa*, 1952, III (n. 9-10), 1.
- ^{li}Azkue il da. G. B.", *Euzko-Gogoa*, 1951, II (n. 11-12), 16
También en *Euskera*, 1953, I, 29-31.
- Barne-Muinetan*. Zarautz: Itxaropena, 1934 (139 pp. 12 cms.).
- "Baru-mendian. Tankera berriko neurtitzak", *Euzko-Gogoa*. 1950 (Uz.-Dag.), I (n. 7 8), 1.
- 'Berraondo'ko Mcza ("Dcndari gazte" bezala) Indar-Zuburu senhar emazteeri", *Euzko-Gogoa*, 1950 (Ep.-Jor.), I (n. 3-4), 5 6.
- 'Beti-daniza (pocsia)", *Olerti*, 1961 (Urr.-Lot.), 251.
- "Beti-lagun", *Eusko Olerkiak*, 1933, IV, 25-28.
- "Betiera (poesía)", *Euzko-Gogoa*, 1951, II (n. 5-6), 2-3.
- "Bi rr ala /• bakarra?", *Gernika* (Jl.-St.), (u. 20), 170-171.
- "Biarno'ko birrizenak eta toki-izenak", *Gernika*, 1953 (Jl.-St.), (Jl. 24), 170-171.

- 'Bizkaia errietan", eu *Bizkaiko bcgiragarri*d. Bilbao, 1934. p. IX.
- "Bolibi'ko zabaldian (poesía)", *Euzko-Gogoa*. 1951, II (n. 34), 1.
- 'Ciencia y práctica de uuestro idioma", *Gernika*, 1952 (Eu.-Mr.), (u. 18), 23-26.
- "Cor arca (euskeraz)", *Jesus'en Biotzaren Deya*, 1919, 312.
- "Cultismos, petlauteria, barbaric", *Gernika*, 1953 (En.-Mr.), (n. 22), 14-16.
- "Datos gramaticales. *Beure, ze(r)au, e(r)au*". *RIEV*. 1929. XX, 513-515.
- "De la música y la letra popular al acento", *RIEV*, 1920. XI, 174-185.
- "Del acento vasco (sobre Altubc, S.: "Acentuación española y francesa de los apellidos y toponímicos vascos"¹)", *Gernika*, 1952 (Oc.-Dc), (n. 21), 234-236.
- "La dichosa oitografía", *Gernika*, 1950 (Ab.-Jn.), (n. 11), 41-43.
- "Las dos banderas de San Ignacio y la guerra de España". *Eusko-Enda*, 1939, I (c. 7), 10.
- "Edcr eredua (prosa)". *Karmel*, 1958, 16.
- "Eder eta antze", *Euzko-Gogoa*, 1950, I (n. 11-12), 59-65.
- 'Egan (poesía)", *Euzko-Gogoa*, 1950, I (n. 9-10), 3-4.
- 'Egi ta eder", *Euzko-Gogoa*, 1951, II (n. 5-6), 28-29.
- 'Egoaizea (poesía)", *7e.sits'e/i Bioizaren Deya*, 1918, 114.
- "Eguzkia, yekitzen, etziten (poesía)", *Euzko-Gogoa*, 1951. II (n.3-4), 2.
- "Erabakirik dago (poesía)", *Jesus'en Biotzaren Deya*. 1918. 312.
- 'Erizkizundi Irukoitzari Bizkaiak erantzun dioua", *Euskera*. 1925, VI (n. 4), 16-36; 1926, VII (n. 1), 38-56; (n. 2), 45-59.
- "Erizkizundi Irukoitzari errietan erantzun diolcnak", *Euskera*, 1930, XI 62-71.
- "Erodes'enean (poesía)", *Euzko-Gogoa*, 1952, III (n. 7-8), 2.

- 'Erodes'enean (6 ta 6, uslckabeaen aklatua) (poesía)", *Euzko-Gogoa*, 1952, III (n. 7-8), 2.
- "Erria, erria! (berriz eta azkenekoz)", *Euzko-Gogoa*, 1951, II (n. 1-2), 10-12.
- "Erriaren itz eta esanera batzuek", *Euskera*, 1926, VII (n. 3-4), 37-45.
- 'Erria ta populua (prosa)", *Karmel*, 1960 (Ep.-Jorr.), 60.
- 'Errotaria (poesia)", *Jesus'en Biotzaren Deya*, 1917, 213.
- 'Errores de voscólogos nuestros", *Gernika*, 1950 (En.-Mr.), (n. 10), 15-19; (n. 11), 25-28.
- Esku-iztegi bat", *Gernika*, 1952 (Oc.-Dc), (n. 21), 269-270.
- 'Etxegarai'tar Karmel', *Euskal-Esnalea*, 1928, XVIII. 53-59
- "Eitsk, Euskadi", *Euzko-Gogoa*, 19551, II (n. 3-4), 34-37; (n. 11-12), 12.
- "Euskadi'ko tokien izenak. Inola irakurri ta ulertu?", *Euzko-Gogoa*. 1950, I (n. 7-8), 20-21.
- 'Euskaladitza", *Euzko-Gogoa*, 1950, I (n. 7-8), 18-20.
- 'Euskaladilza sarrera", *Euzko-Gogoa*, 1950, I (n. 5-6). 40-45; (n. 7-8), 18-20.
- 'Euskai-Litcratura'ren atze edo edesti laburra", *Euskal-Esnalea*, 1927, XVII, 148-156, 169-173, 191-196, 205-215, 228-237, 246-252.
- Euskaldun bipilak eta Manchalar bizkorrak izan zuten burrukaldi lazgarriaren ondarra. (Traducción al vascuence del capítulo IX del "Çuijote").* San Sebastián: Imp. de la Diputación, 1929 (4 pp. 25,5 cms.) (Extr. de *RIEV*. 1929, XX, 6-9)..
- Euskaldunak. Poema, XV kantuetan. Santos Etxeberria¹ren irudiak.* Zarauz: Itxaropena, 1950 (569-XV pp. ilustr. mús. 21,5 cms.) Garriga, G.: *BIAEV*, 1950, I, 109-113; I. abayen, A. M.: *Compendio del poema vasco "Euskaldunak" de N. Ormaechea "Orixe" con glosario romance precedido de una introducción por A. M. Labaycn.* Zarauz, 1950; Laborde, M.,: *BSVAP*, 1950, VI, 381-382; Lafitte, P.: *Eusko-Jakintza*, 1950, IV, 251-252; Nagera, J. J.: 'Breve noticia de Ofidiología sobre *Euskaldunak*

de Nicolás dle Ormaechea 'Orixe'. La serpiente que rnordió a Mikel", *BIAEV*, 1954, V, 42-46; Ormaechea, N.: "Versos a la antigua", *Gernika*, 1951 (Jl. St.). (n. 16), 41-42; Zaitcgui, Js *Euzko-Gogoa*, 1950 (Uz.-Dag.), I (n. 7-8), 8-12; 19551, II (u.7-8), 48-50; Zaitegi, J.: "Orixe'ren gizakume izengabeak", *Euzko-Gogoa*, 1950, I (n. 9-10), 11-14.

"*Euskalerria* atzo goizeko itza", *Euzko-Gogoa*, 1952, 111 (n. 3-4), 22-23.

"Euskaltzain berriak", *Euzko-Gogoa*, 1950, I (n. 7-8), 14-15.

'Euskalzaindiaren aburaa? (prosa)", *Kannel*, 1959 (Gar.-Dag.), 31.

"Euskalzaindi zarra eraberritzca. Krutwig jaunari erantzuna", *Euzko-Gogoa*, 1950, I (n. 7-8), 17-18.

'Euskera antiguo y moderno", *Gernika*, 1950 (Jl.-St.), (n. 12), 35-40.

'Euskcrari nola eutsi", *Euzko-Gogoa*, 1954, V, 100-102.

"Euskotarren mintzaera ta elcrtia", *Euzko-Gogoa*, 1951, II (n. 1-2), 9 (resumen de un artículo de Jesús Galíndcz publicado en el *Catholic Digest*).

"Las expresioncs y la expresión", *Gemika*, 1949 (Jl.-St.), 16-19.

"Ezinbcstean", *Gernika*, 1953 (Ab.-Jn.), (n. 23), 81-82.

'Gabonetarako (poesía)", *Jesus^en Biotzaren Deya*, 1918, 19.

'Gau illuna (Noche oscura de S. J. de la Cruz)", *Olerti*, 1961 (Gar.-Ir.), 209.

'El genio de im pueblo. Su manifestación más genial. La lengua", *Gernika*, 1945, I, 15-19.

'Getsemani (poesía)", *Euzko-Gogoa*, 1951, II (n. 9-10), 1-4; (n. 11-12), 3-4; 1952, III (n. 3-4), 1-3; (n. 11-12), 5-6.

"Gizabidea", *Gernika*, 1950 (Jl.-Dt.), (n. 12), 6-8.

"Gurutzean (poesía)", *Euzko-Gogoa*, 1954, V, 50.

"Hacia una gramática nuestra", *Euzko-Enda*, 1939 (Jn., Jl.. Ag., St., Oc).

"Jainkorako Maite-leloa (Cántico Espiritual de S. J. de la Cruz)", *Olerti* 1961 (Jorr.-Bag.), 126.

- "Igautlea (prosa)", *Jesus'en Biotzaren Deya*, 1917, 245.
- 'lgesi (poesía)", *Jesus'en Biotzaren Deya*, 1917, 22.
- 'Uburuko edo testamentua", *Euzko-Gogoa*, 1951, II (n. 9-10), 42.
- 'll-Obian (poesía)", *Euzko-Gogoa*, 1954, V, 51.
- ^lEl Imposible vencido. Su designación y trascendencia", *Euskal-Esnalea*, 1930, XX, 189-193.
- "Itariak (poesía)", *Jesus'en Biotzaren Deya*, 1918, 25.
- "Ilsua kalsucrí argiaz mintzo", *Euzko-Gogoa*, 1954, V, 149-150.
- "Itun Berria (de Olabide)", *Euzko-Gogoa*, 1959, X, 147-249.
- 'Itza eta mintzo", *Euzko-Gogoa*, 1951, II (n. 1-2), 1-2.
- 'Itzai-zekena. El boyero avaro", *Eusko-Olerkiak*, 1930, I, 46-51.
- "Ixiltasuna (poesía)", *Euzko-Gogoa*, 1954, V, 167.
- "Izaki, izate, eza", *Egan*, 1960, XIII, 150-153.
- "Ízan, cgon, gertatu", *Euzko-Gogoa*, 1955, VI, 110-111.
- "Izatea aztertzen (prosa)", *Yakin*, 1959, n. 10. 67.
- "Ízate ta gertatzena (Sartre, Heidegger, Zubiri)", *Euzko-Gogoa*, 1954, V, 64-67.
- 'Tztueta'ren euskera", *Euskal-Esnalea*, 1930, XX, 61-65.
- 'Tztueta y sus canciones. El elemento tradicional y la aportación personal de Iztueta en la letra de las canciones de Gipuzkoako dantzak", *Euskal-Esnalea*, 1931, XXI, 9-16.
- "J. S. Bach'i Elizan (poesía)", *Euzko-Gogoa*, 1950, I (n. 5-6), 4.
- "Yainkoagau bat. Unos en Dios (poesía)", *Eusko-Olerkiak*, 1930, I, 34-45. También en *Euzko-Gogoa*, 1950, I (n. 2), 3-4.
- "Yakirñi erantzuten (prosa)", *Yakin*, 1960, n. 11, 82.
- "Jainkoaren billa", *Euzko-Gogoa*, 1954, V, 173-174.
- "Jesu dulcis memoria (euskeraz)", *Jesus'en Biotzaren Deya*, 1917, 144.

- "Jesus'en Biotzari euskal-ereserkia (poesía)", *Jesm'en Biotzaren Deya*, 1919, 180.
- "Jesus gose (poesía)", *Olerti*, 1961 (Gar.-Ir.), 172.
- "Juan Sebastian Elcano", *Euskal-Erria*, 1918. LXXVIII, 386.
- "Kristo gure argi (prosa)", *Karmel*, 1959, 5.
- "Kristoren Gurutza (poesía)", *Karmel*, 1961. (Ep.-.lorr.), azalean.
- "Krutwig yauna euskeraz". *Euzko-Gogoa*, 1950. J (n. U-12). 49-52.
- "Larramendi'rcn iztegia. Gaur egimeko jakintsuak Larra-mendirenean ontzat arlzen dutena", *Euskera*, 1930. XI. 252-261.
- El Lazarillo de Tormes. Tormes'ko Ilsu-rnutiUa. Texto castellano y traducción vasca.* Bilbao: Verdes Aehirica. 1929 (127 pp. 18 cms.) — Estefanía, L. M.: *Razón v Fe*, 1929, LXXXVIII, 91.
- "Leitza'ko mintza-doiñua", *Euskera*, 1958, III, 29-36 — Miñhelen, L.: "Euskaltzaindian sartzetakoan Ormaetxea jauna...", *Euskera*, 1958, III, 29-36.
- Leoi-Kumea. Ylla'ren argaztiak "Orixet"ren itzak.* (Paris: Arts et Métiers Graphiques, 1948) (32 pp. ilustr. 26.5 cms.). Laítte, P.: *Eusko-Jakintza*, 1948, II, 682.
- Lezoko Gurutza doitsuari Euskal-Ereserkia.* Lezo, 1911 (música de N. Otaño, letra de IN. Ormaechea.
- "Lizardi Ameriketan", *Euzko-Gogoa*, 1950, I (n. 7-8), 6-8.
- "Lizardi gurcan", *Eusko-Olerkiak*, 1933, IV, 29-32. También en *Libro de Oro*, (1934), 2 pp.).
- "Lizardi'ren azken-olerkiak", *Yakintza*, 1933, (I), 405-418.
- "Lur-ikara (poesía)", *Euzko-Gogoa*, 1950, 1 (n. 11-12), 7.
- "Maitasua dau lokian (poesía)", *Jesus'en Biotzaren Deya*, 1919, 113.
- "Maite Mintzoa (Fredcri MistraPen Miréio)", *Egan*, 1959. (XII), 22-24.
- "Maite-damu (poesía)", *Eusko-Olerkiak*, 1933. IV, 95-100.

- 'Maite-sugar bi/i (Llama de amor viva de S. J de la Cruz)".
Olerti, 1961 (Gar.-Ir.), 210.
- 'Markiegi zana", *Euzko->Gogoa*, 1950, 1 (n. 9 10), 9-11.
- 'Memorare (cuskeraz)", *Jesus'en Biotzareu Deya*, 1917, 144.
- "Meza zerlako (prosa)¹:", *Jesm'en Biotzaren Deya*, 1918, 19.
- "Mi santoral vasco. Contribución a *El Santoral Vasco* de Sabino Arana", *Euskera*, 1933, XIV, 288-298.
- 'Mintzacra bakarra, giza-enda bakarra'. *Eusko-J akintza*. 1948, 11, 151 160.
- iViagaH (de F. Mistral. trad. a| cusk.)", *Gure Uerria*, 1931, XI, 31-35.
- "Miramar 1954 (poesía)', *Euzko-Gogoa*, 1955, VI, 2.
- MistraVen Mireio euskeraz*. Bi'bao: Verdes Atxirika. 1930 (VI-151 pp. 22,5 cms.).
- "Muga-itx edo arlikulua euskeraz", *Euzko-Gogoa*, 1950, 1 (n. 2), 15-16.
- 'Neologismos y arte de traducir", *Gernika*, 1953 (Oe.-Dc), (n. 25), 210-213.
- 'Nik ala uste", *Euskal-Esnalea*, 1917, VII, 193-194.
- "Ni naiz bidea (prosa)", *Jesus'en Biotzaren Deya*, 1917, 236.
- 'Noizko uongoak", *Euzko-Gogoa*, 1955, VI, 25-26.
- "Nota necrológica sobre Azkue", *Gernika*, 1952 (Ab.-Jn.), (n. 19), 96-100.
- "Notas etimológicas. *Orexa*. Comentarios a la etimología de *Oreja*, lugar de Guipúzcoa, propuesto por B. de Arcegui", *Euskalerriaren Alde*, 1917, VII, 34, 133.
- 'Oben astuna (prosa)", *Karmel*, 1959 (Az.Lot.), 27.
- 'OlabideVcn Itim Zarra", *Euzko-Gogoa*, 1950, I (n. 5-6), 46.
- 'On ela eder", *Yakintza*, 1934, (II), 83-86. También en *Euzko-Gogoa*, 1951, II (n. 1-2), 29-31; (n. 5-6), 26-27.
- 'Ondar mondar', *Euzko-Gogoa*, 1950, I (n. 7-8), 23-26; 1952, III (n. 3-4), 23-24.
- 'Onczko amesa (prosa)", *Jesus'en Biotzaren De.Va*, 1917, 300.
- "Oraindañoko euskal-neurtitzak", *Itzaldia*, 1930, VI, 127-168.

- "Oraiñaldia (poesía)", *Euzko-Gogoa*, 1951, II (n. 5-6), 1.
- "Orixe" jaunaren eskutitza (*Yakin'erako*)", *Yakin*, 1957, n. 5, 90.
- "Orixc"rcn cskutitza. *Mea culpa eta Quo& ego!* (prosa)", *Yakin*, 1959, n. 9, 89.
- "Pampa'tan izar (poesía)", *Euzko-Gogoa*, 1950, I (n. 11-12), 6.
- "Paroxítouos y esdrújulos vascos", *Gernika*, 1953 (Jl.-St.), (n. 24), 135-138.
- "Paul gurenaren eskutitzak", *Euzko-Gogoa*, 1958, IX, 518-523.
- "Personales, posesivos, inteusivos", *Euskera*, 1934, XV, 233-245.
- "La primera Academia Vasca", *Gernika*, 1949 (dc), (n. 9), 18-23.
- "La pronunciación guipuzcoana del Sr. Navarro Tomás", *RIEV*, 1926, XVII, 260-268.
- "Quae iam cecidere... unitu ("nutrir"), *mintho* ("sonoro")". *Euskal-Esnalea*, 1917, VII, 168, 209 — Lasabea: "*Unitu <ibai ote?*", *Euskal-Esnalea*, 1917, VII, 190. — Orrnachea, N.: "*Nik ala uste*", *Euskal-Esnalea*, 1917, VII, 193-194.
- "Quito'n arrebarekin", *Euzko-Gogoa*, 1950, I (n. 11-12), 12-15; 1951, II (n. 3-4), 13-19; (n. 5-6), 7-11; (n. 7-8), 39-47; (n. 9-10), 20-29; 1952, III (n.5-6), 14-18; (n. 7-8), 10-16; (n. 11-12), 23-27; 1954, V, 12-15, 56-61, 87-90. (n. 1-2), 13-18.
- "Resurrexit (poesía)", *Euzko-Gogoa*, 1954, V, 77.
- "Sacris solcmniis (euskeraz)", *Jesus'en Biotzaren Deya*, 1917, 53.
- Santa Cruz Apaiza*. San Sebastián: Leizaola, 1929 (149 pp. 18 cms.).
- "Ser, estar, haber. Alcance de dos afirmaciones", *Homenaje a D. Julio de Urquijo*, 1949, I, 153-159.
- "La sintaxis primitiva en la lengua española", *Eusko-Jakin-tza*, 1950, IV, 85-92.

- "Siñets••begiak", *Gernika*, 1950 (Oc.-Dc), (n. 13), 20-21.
- "Stabat Mater (euskraz) ^r", *Jesus'en Biotzaren Deya*, 1918, 89.
- "Te dicimus praecordiis (euskeraz)", *Jesus'en Biotzaren Deya*, 1917, 151.
- 'Te Joseph celebrent (euskeraz)', *Jesus'cn Biotzaren Deva*. 1917, 88.
- "Ukan, ekun, edun (eduki), un'. *Euzko-Gogoa*, 1950. I (n. 9-10), 20-22.
- "Unificación del lenguaje literario. Diversas soluciones , *RIEV*, 1920, XI, 53-61. También en *Euskera*, 1922, Iii (c 1), 43-54.
- Jjrte guziko Meza-Bezperak. Zabalo'tar Pablo ta Xabier'en apaingarriak. Garikoitz'tar Laguntzaileak argitaratua.* (Tours: Mame, 1950) (X-1456 pp. 16,5 cms.). — Garriga, G.: *BIAEV*, 1952, III, 175-177; lbinagabeitia. A.: *Euzko-Gogoa*, 1951, II (n. 9-10), 63; Labayen, A. M.: *Euzko-Gogoa*, 1951, II (n. 11-12), 13-14.
- 'Verbuin supernum (euskeraz)", *Jcsus'en Bioizaren Deya*[^] 1917, 311.
- "Versos a la antigua", *Gernika*, 1951 (J.-St.), (n. 16), 41-44.
- "Vocales compueslas o de acento doble cn el euskera", *RIEV*. 1919, X, 45-48.
- 'Zaitegi Jauua", *Euzko-Gogoa*, 1950, I (n. 5-6). 8-9.
- 'Zeruko bizia (Sobre la vida del cielo de Fray Luis de León)", *Olerti*, 1961 (Gar.-Ir.), 210.
- 'Zori oneko leike', *Euzko-Gogoa*, 1950. I (n. 9-10), 17-18.

Prólogos:

- "Arana Ezpeleta, J.: *Olerki ta idatzi guziak (Iritzia "Ori-xeli).* Zarautz, 1960.
- Lizardi: *Biotz-begietan olerkiak. Aurre ilza "Orixe"k.* Bilbao, 1932.
- Gaztelu: *Musika Ixilla. Sarrera "Orixe"k,* Donosti, 1963.

Reseñas:

Sobre 'Tbargulxi jaunaicn idaz-lanak . *Karmel* 1960 (May.-**Bag.**), 66.

Sobre "Lafitte, P.: *Grammaire Basque* , *Eusko-Jakintza*, 1947, I, 477-486 — Lafitte, P.: *Eusko-J'akintza*, 1947. I, 702-705.

Sobre "Lafon, R.: *El sisiaema clel verbo vasco cn el siglo XVI* \ *Eusko-Jakintza*, 1947, I, 165-170.

Sobre "Monzon, T.: *Gudarien egiñak*", *Eusko-Jakintza*, 1947. I, 700-702.

Sobre 'Uskeriak'. de Egieder, *Karmel*, 1961, (Tr.-Urr.), 160.

Sobre 'Zamarripa, P.: *Zaparradak*", *RIEV*, 1927, XVIII, 202.

Sobre "Zirikadak, dc J. San Martín", *Karmel*, 1960 (Ir.-Urr.), azalean.

ORMAETXEA, N.; OIARZABAL, MARTIN

'Axular, Mendiburu, Lizardi", *Enskeru*, 1958, LII. 17-20.

'Euskal-Izkera", *Euzko-Gogoa*, 1952, III (n. 9-10). 25-27:
1.954, V, 43-47, 63-64, 104-106: 1956 (Uz.-Gaíí.), VII,
36 41: (Ir.-Ur.), VII. 92-95: 1957. (Il.-Ots), VII, 78 82;
(Ep.-Io.), VII, 96-104.

ORMAETXEA, N.; ZAITEGI, J.

"Euskalzaindia', *Euzko-Gogoa*, 1951, II (n. 1-2), 13.

Trabajos sobre Ormaechea, N.

Ágnerre, J.: "Orixc'ri goraintzi egor ta agxir (poesía)", *Euzko-Gogoa*, 1950, I (n. 7-8), 3-5.

Aranalde, J. M.: "Gure Iruxki aundia (prosa)". *Karmel*. 1962, 106.

Aurraitz: "Joan yaku (prosa)", *Karmel*, 1961 (Az.Lot.), 189.

Aurre, V.: "Britzia (poesía)", *Euzko-Gogoa*. 1956 (Il.-Ot.). VII, 16-17.

Erkiaga, E.: "Orixe'ri (poesía)", *Egan*, 1958, (XI), 9.

- Erkiaga, E.: "Orixe joan danean (poesía)". *Olerti*, 1961 (Urr.-Lot.), 254.
- Etxaniz, N.: "EuskallzaJeon batasuna". *Euzko-Gogoa*. 195.1, II (n- 5-6), 46-48.
- Etxaniz, N.: "Agur, "Orixe" (prosa) , *Karmel*, 1961 (li\ -Urr,), azalean.
- Etxaniz, N.: "Larraun'go aurrak "Orixe"ri (poesía)". *Euzko-Gogoa*, 1957 (Ir.-Ga.), VII, 9.
- Etxaniz, N.: "Orixe'ri" *Euzko-Gogoa*, 1950. I (n. 2). 14.
- Etxaniz, N.: "Pestaburu berri (poesía) ", *Egan*, 1958, (XI), 8.
- Garmendia, J.: "Orixe" eta Zaitegi Jauuari, ongi etorria (poesía)", *Euzko-Gogoa*, 1956 (II-Ot), VII, 9-10.
- (armendia, J.: "Orixe'ri ongi elorria (poesía) . *Euzko-Gogoa*, 1955, VI, 4.
- Goiria: "Orixe (poesía)", *Karmel*, 1962, 59.
- Iltiñagabeitia: "Gurc maixu (prosa)", *Olerti sorta-* (Zortzikote), III, 1962, 3.
- Labayen, A. M: *Aranzazu*
- Leizaola, J. M.: "Gure Olerkaria. "Orixe". Oxobi". *Euzko-Gogoa*, 1956 (Ep.-Io.), VII, 106-114.
- Lekuona, M.: "Orixe'reu Euskaltzainfian sartzea". *Egan* 1958, (XI), 3-7.
- Mitxelena, L.: "Orixe" gure artean", *Egan*, 1954, VII (n.2-4), 3-4.
- Lafitte, P.: "Lettre ouverte a M. N. Ormaechea", *Gernika*. 1950 (En.-Mr.), (n. 10), 19-20.
- Garmendia, J.: "Orixe" ta Bedayo'ko txistularia", *Egan*. 1956 (n. 5-6), 87-93.
- Onaindia, S.: "Agur, "Orixe"! (prosa)", *Olerii*, 1961, (Urr.-Lot.), 316.
- Onaindia, S.: "Joan yaku (poesia)". *Olerti*. 1961 (Urr.-Lot.), 253.
- Osa, E.: "Orixe" zanari (poesía)", *Olerii*. 1961, (Urr.-Lot.), 255.
- Zabala Arana, J.: "Orixe'kerijak", *Euskerea*, 1930, I, 286.

Zaitegi, ,).: "Orixe" Euskal-olerkariarenean , *Euzko-Gogoa*: 1950, 1 (n. 5 6), 12-13.

Zeleta: "Orixe" zauaz Leitza'n (prosa)", *Karmel*, .1962, 152-

JESUS'EN BIOTZAREN DEYA

1917

Artzai ona, 46, 79, 109, 141, 205 orr.

Jainkoaren izenekoa, 278.

Jainkozko biziera, 338, 373 (Aita Niedeuiberg euskeraz).

Ni naiz Ridea, 244.

Ni naiz Egia, 265.

Ni naiz Biziiza, 300.

1918

Atoz basora (olerkia), 312.

Eguerrietako (olerkia), 368.

Gizonen argia, 11, 106, 148.

/kazkiña (olcrkia), 213.

Umekeria (olerkia), 151.

Ogi-egujia (olerkia), 186.

Zize-garaya (olcrkia), 249.

Sukaldean (olerkia), 278.

Negu gorri (olcrkia), 341.

Lltzia (olerkia), 374.

Jainkozko biziera (Aita Nieremberg), 19, 85, 112, 243, 307.

Ni naiz berbizitza, 201, 233.

1919

Alaikiro: 1) *Zaldia*, 123; 2) *Nekazaritza*, 252; 3) *Ura ta Ardoa*, 347.

Ara Jainkoaren Bildotsa, 138.

Artzayarena (olerkia), 17.

Ilbeltza, 15.

Beizayaren negarra (olerkia), 82.

Lezo'ho Gurutza doalsuari ewihel-erw>ertia (olerkia), 380.
Ni naiz mats-ondoa, 363.

1921

Jesuhristo'ren BerrUOna S. Joaríeh idatzi bezela, 363.

1922

Jesuhristo'ren Berri-Ona S. Joaríeh idatzi bezela, .10, 43.

104, 137, 170, 191, 271, 306.

Ilerodcs eta magoah (olerkia), 16.

«Orixe» Euskeratzalle

IBINAGABEITIA'TAR ANDIMA

tusliall/.ain(III(on

Ezta giro aiuce egokiena Aita Onaiudiak eman didan egiekoa betelzcko, Euskalerritik urrun, erdal-aize zakarren era-soa egari eziñik, gogoz-besteko Janetan bekaiñetaraño sartuta bizi dan euskalduu erbestetu batentzat. Baña nork ezelzik esau Aita Iagobari, gure euskal soroko atxurlari gailen eta nekagaitzenari? Nere barruko indar aldcrrai eta soraioak xorta batean bilduta, almen guztiekin sartzera nioa beraz. agindu didaten egiteko ontan: "Orixe euskrcalzalle".

Lan nekeza alde batetik eta erabat "lan gozoa", arako "*dulce ponclus* bcsletik. Nekeza "Orixe" k itzullaucan nxxatu zizkigim bidc guztiak ikcrtzea nere csku aul ela argalen gainetik milla ukarai baiño gorago dagoelako; lan gozoa. gure irakasle mailc eta aundiarekiko daukadan zorra nola-rcbait garbitzeko aukera ematen zaidalako.

Aurtzaroan txunditu nindueu "Orixc"ri zerion argitasun paregabeak, eta arrczkero aren eskutik ibillzen saiatu naiz, mutiko baten anlzera, arcn eskolan kozkontzera iristeke orde.

Milxelena iaunak zionez "eredu ederra daukagu "Orixc^ gau itzulkctarako, —baiña au ere gogoan eduki bear dugu beti—, gutxi balzucn maillako eredua" (E —1961—, 4-6). Benetau "gutxi batzuen mailíako eredua"; ala ere, gorago esan bezala, nere almen exkasen neurrian aren lan auudia, gaingiroki bada ere, azlerlzen asiko naiz.

Zenbait urte dirala, liburutxo txiki bat erori zen zerutik bezela nerc eskuartcan, erderaz idatzia, gai cta auzi askoren artean enskerarena ere sakonki aztertzen zuena. Baiñan asieratik gogor ekiten zion ilzulpenen aurka. Gogor esatea da, bada itzul-lan eta saio guztiak gure artetik zcaro baztertu bear genitukela esatcn znen, kaltegarri izaki, nork bere burutapen eta asmamenari leku egiteko. Lísle au gainera, zabal clabil gure artean ela biiduma ederra egin di-teke ilzul-lanaren aurka esan oro bilduko bagenilukc.

Ori diotenak ordea, xallo- batean iarri nai kikete gure izkimtza millaka gizon argi eta idazle Ircbeen arnas eta ukiluarcin mende-z-mendc lanclu eta erabilliak izan diran izkimtza aimdicn mallan. Uañá zearo aztulzcn dutc izkunlza dotore oriek ere beureu asieran ilzul-lanaren neke la izcrdi garratzcz inguraturik ari izan zirala. Aski duzulc aipatu izkeron leen-urratsak aztertu, cta bertan ilzulpenekin topo cgingo dezute. Zoaz gu ito nai gaituten izkuntzen elerti-edestira eta antxen arkituko dituzute aurrencko idazlcak cnaindik aur-oialetan zeuden izkuutza bi oriek lalindar eta grezitarren ugatz oparoetan eradoskilzen.

Baiña eztaukagu ain urruti zertan ioan. Lencngo europar gudua ezkeru buru-iabe gerlatu ziran aberri berrien izkuntzak ere, itzul-lanean sendotu zituien euren oin raakalak, geroago, eurak euretara, kultur-zabaldietan zear errex eta airoski ibiltzeko. Onatx Tauer'tar Norberta'k txekerarcn bcr-pizkundeari buruz idazten zucua: "Jungmen asi zan bcrclan erri-zalean olerkari bezela. Txekera gogoeta gorcncntzat egokia zala erakusteko, inglestar, prantses ta alcmanen *clerli-lanik onenak iizali zituen*. Liburu oick txekerara itzu!-t/ean, askotan gcrtatu zitzaion itz egokirik arkitzen etzuela"- (E. 1956-1). Noski, baña Jungman'ek, gureak ez bezela, eslabitar izkuntza aurreratua zituen, utsuncok bere izkeraren izatasuna eta arima saldu gabc betetzeko.

Guk cre, iakiña, ez dezakegu inguratzen gaitutcn izkuntzen eragiñak euskerarengandik zearo alderalu, baiña bes-teak ez bezela, geure izkuntzaren barne-muinetan gure arima ondoraino sartu bear dugu, —zorionez ala zoritxarrez ez nizuke esango— ango ondasunak argi zabalera ateratzeko.

Ortarako baiña, itzultzalcak tresna egoki la egin-egiña dala bere izkuntza etsi-ctsita egon bear du, cdozelako idazlanak ianlzi, apaindu eta bizi-arazteko, bcste edozeincn neurrian edo areago. Eta etsipen ori bcti izan zucn "Orixe" k euskcrari buruz, bestela ezingo zituen ondu, burntu zituen ainbcste idazlan cder eta itzulpen arrigarri.

Durango'ko "Lenengo EuskaLegunctan" (1921) lendabizikoz aurkeztu zitzaigun "Orixe" euskallzale eta euskalarien batzarretan, —orduko ezaguna zen idazle eta olerkari bezel—, izlari bczcila. An cgin zituen itzaldietarako euskera artu zucn gaitzat, cta gure izkuntzaren onak azaleratzen ekin ziou, berak bakarrik zekicn antzez eta gatzez: "Nonbaiteko euskaldun berrilari batek egundaiño ko ergelkerii edo eztakit zerkerii esan omen-du. Zer gero? Oraingo asmaketarako ez dela gai gure jzkuntza, oso zarra dela, zarregii, aspaldikoa dela. Zein ote-dugu gizon iakintsu ori? Etorri akit: zarra riuk euskera, ala duk, aspaldikoa duk; baña ez duk zartu, G2 zimeldu, ez jgartu, ez amaundu. Gaur crakutsiko dial eginalean, gure izkuntza leuna dela, eze dagola, *sasi-iakintsu* orrek uste baño geiagorako gai ditekela". (L. E. I. 1922, 30 or.).

Sasi-iakintsu ori ezta zail asmatzen nor zen, Lizardiren 'Unamuno'tar Mikel yaun argia" (Biotz-begietan-Eusko-bidaztiarena) berbera, dudarik gabe. *Sasi-iahiitsu* izenondo gogorra iduriko zaio norbaiti, baña "Orixe" k bazuen esku biderik, gure izkuntza atergabe bezten ekin zion gizon orri aiako deitura crrukigabe ezarteko. Euskal-gaietan alaxe zan, izan ere, bilbotar sonatua, eta linguistika-filologi iakintzan cre, etzuen iñoiz erakutsi iñor arritzeko doai berezirik, ezta gutxiagorik ere. Idazle iaioa, baiño izkimtzari exkax zenu ten Mikel Unamuno eta gaiñera aize-orratza bezin gizon aldakorra. Onturrez irakur ditezke gai ortaz Justo Garate idazle trebeak urrengo aipatzen ditudan aldizkarietan idatzia k: E-G, 1952, 7-8; EUSKERA 1961, 285 or.; B. A. P. 1962. 60 or.; baita berc liburu bikaiñean cre, (Biologia y Arte de Traducir, Buenos Aires 1943).

Geroago, itzaldi berean, au ere aitortzen digu "Orixc" k

euskerari buruz: "Nekazarien eta ikazkiñen izkuntza au olakoa denik (ain cgokia) uste al-du norbaitck? Gu l^agau dekc bai atzean, cz gure izkuntza, erriko izkuntza. Zer esan-go lukc euskaldrm erdelzale orrek, nik esancn banio non-gonaiko izkuntzara baino gure ontara obcki itzuli ditezke-la Iliada eta Odisea?" (L.E.I. 36-37 or.). Eta au ere bai: 'Edozeinek ikus dezake, itsurik ezpadago bcintzat, gure izkera antze izkera dela" (loco citato); eta alakotzal izan zuen beti gure jnaisu aundiak.

Urte asko geroago ere bereak eta bost cgin zituen 'Orixe" k ctxean zeukaten ondasunez euskaldunak iabetu zitezen, eta aleunka esakun rnelatuko nituke aren idazlaucan, cuskeraren gaitasunen alde ialkiak. Etzan cz nolanaiko ctxea gure etxea "Orixe"rentzat:"Utzi ditzagun kaxkarkeri a^iek cta emaiogun gainbegiratu bat GURE ETXE AUNDi EDER ONI,.. Etxe orrek itzal-apain bcrak ditu, tankera berean craikia da, asi Xubcrotik eta Bi/.kairano... cta euskc-ra berbera da". (E-J. V. II N.º 23 1948).

Aski bitez aipatuok alderdi ortatik, euskeraren gailasunetatik alegia, ezin etsiago zegoela 'Orixe" ikusleko. Ela nor sartu zen ain barren cuskal-oiancan gailasun cta ondasun orick nabarmcntzeko?

í Gulxik izan dute, egia esan, gure idazleareu aukerarik or-tarako. Euskeraz inguraturik bizi izan zen aurtzarroan, eus-
kera ederrez, arik eta mutil gazte egin zeño. "Gipuzkoa-Na-Jarroako mukan artzai, ikazkin cla nekazaricn artean azia eta bizia zan basa•mutikoa..." (Mitxelena E--1961, 4-6). Baifia beste zerbait ere bazueu gure mutikoak: buru argia eta bc-larri ezin ohea. Entzupidcz burutxoan sartzeu zit/aizkion itz
i^ cta esakerak oro, anlxen gelditzen zitzaizkion beliko tinko la bizi, cntzun zituanean bezin garbi eta argi. Euskal min-
tzoaren ikararik izkutucnak ere, berlan arkitzen zuten oiar tzun betca aren gogo-biolzctan. Orra nola e.Idu zen euskal-sen bete iristcra.

SENA, idazlcaren doairik gallencna, itzultzalcarcn bide-lagima. Scn gabc cz ditckc ilzulpcn onik egin, ezta gauza dcn idazlanik ere. Eta Euskal-sen ori, "Orixe" zanaren idaz eti

itzul-lan guztietan nabarmen ageri zaigu, eta ortik nunbail ere, aren idaziankerak duen erakar-indar ezin utzizkoa.

Euskal-sen bcte orrctara iristeko, ordea, etzion jiekerek i'kalu bcre buruari. Sorlekuko izkejgilxoaz landa, idazle zaarretan eta Euskalerriko izkelgi guztietan murgildu zuen bere gogoa. loera aundia zuen batez ere Lapurdiko euskera-ra, baiña ez zitueu baztcrrean ulzi Xuberoako, mintzaira txanbeliña. ezta Bizkaiko euskera zarkilluna ere. Ala iabelu zen euskerarcn aberastasueuz, eta aberastasuu ori ezin obe-kiago etorri zilzaion euskal arloa bcar bezela lantzeko. Elo-rrri zitzaion, esan dut, baña elorri zitzaigun bear nukeau, bestiori ere protxurik aski ckarri bait-zigun, ela ⁱ"Orixe"ren bitaitcz nolarebait oudasunok gureganatu bait-ziran. Ezlut usle gure artean arki ditekenik. "'Orixe'rcn eragiñelik zcaro itzuri diteken idazlerik, ezta orain bcrriki gurc artcan sor-ttl den roman-euskcra zaleen artean ere, esatea gciegi ba-dare.

tzkeraz gainera, gure erriaren sakonenean errotuta ze-goeu ¹"Orixe"ren arima auudia, eta Euskalerrriaren ispiritua-rekin bat eginda iraun zuen bere bizi guztian. Geroagoko ikaste goitarrek cuskal-izatean sendolu besterik etzuteu egin aren gogoa. "EUSKALDUNAK poema aundia ezla orren cra-kuspen bat besterik: nekazariak, laslerkariak, balankariak. arraunlariak, burrukalariak, itz batean, gure crriaren bizi-bidca osatzen clutcn zer guztiak, antxen arkitu dute bizi be-rri eta iraunkor bat. Auxe bai bcncctako GIZARTFr-olerkia. Orain berriki ain gora auudia iritxi duen gizarte-olerki ori, beti izan da "Orixe"ren arimarekin ertsi-erlsituta, eta poesi berri ortako bideak aspaldi urratu zituen. Aski zuen orta-rako bere ariurriari iarraitzea, bere barruari entzutea, Let" egon baitzen aren gogoa erriarekin bal eginda. Ze da beste-)-ik EUSKALDUNA gizarle-poema bikainclan bikainena bai-zik? Badira oraingo erdal-kritikarien arlean Aleixander'en "En im vasto dominio" olerki bilduma nun ezarri eztakite nak. Zer esango ote-lutekc "Euskaldunak" darion erri-gan-tzua, erri-gogoa, eiri-izakera, erabat esan ERRITASUNA muxlalu aal izan»o balukcle? Ez dut uste iñuno;o literatu-ran arki dilekenik erriarekin, gizartcarekin alkartuago ari

<ien idazlerik. Izkuntzak berak, euskerak alegia, orlarako bide erosoena zabaldu ere zion 'Orixe'ri. Gizartea, Euskal-erri, beti dago aurki areu idazlan guztietan. Antxe dago bf-zirik, olcrki goitar eta iasoenetan ere.

Gure erriko gertaera guztiak dira arentzako aundi, ela ume koxkor batek begiratzen dituen begi bizkor cta xaloe-kin ikusten zituen gertacrak oro, gero olerki ozen eta alde guztietatik biribilletan abestu eta betiko irauukortzeko. Su kaldeko ots txikienak ere aren belarri erne ta arimako sarc dízdzarietan atzituta gelditzen ziran. Irakur ezazu "Su-on-doko otsa" olerki ederra, ela laster konturatuko zera gorago esan dizudanaz: onatx olerki orren asicra ela amaia:

Su-ondoko ols ixilla
bezain atsegiñik
non entzun duzu, seme?
Ez da ots ain biguñik.

Ots ok entzuilngunai
atseiten digute;
entzuten ez ditutnci
atseingo ote-die?

(Argitara gabekoa)

Eta alako doai ederrekiu apainduta, gogolik sartu zitzai-gun "Orixe" ilzul-lanrau ere.

* * *

Itzulketa idazlearentzat denik lan gogor eta garratzena da eta ez dit auxe ukatuko lan ortan saiatu den iñork erc. Ne-kez arkituko du abegi onik irakurleetan; ziztada, eztenkada ela kritika gaiztorik ordea, bai; trumilka cta parrastaka. An-txiñakoa da arako esakuna: *traduitore*, *tradittore*, sobera eta geiegi aipatua; eta itzulari guztiei "saltzalle" izenondoa crrex a&ki ezarri oi-diegu.. Prantzilarreck berriz, dagokien ispiri-tu irrilari eta bizkorrari datxikicla, au ere esan oi dute: "Ttzulpena, —cmakumeak bezela—, *zintzoa* balin bada *itsu-sia*, *ederra* balin bada *lotsagabea*".

Ala ere badira esames orien gainctik gaillen iarri cliran jízullzalle ez gutxi, zinlzotasuna eta edertasuna egoki aski e'kartu ditutenak. Aien artean ezarri geuezake, lotsarik gabe 'Orixe" ere.

Bai, zintzoa bear du ilzulpenak idazle arrolzarcn asuio ta gogoetarik saldu gabe cgiña. Edcrra bc.ar du bcstalde, itzulketan darabillen izkuntzaren sen eta ispirituari azpi-ioko ta biurrikeri gabe iarraituz. Ortarako berriz, sakonki ezagutu bear ditu itzultzallcak izkera biak, itzulgaia eta itzulia, alegia.

Orrcz gañera, antxe izaten dute obra aundi guzlick egille Ijakoitzaren aparteko gogo-giroa, idazlc bakoitzak, idazle au-ai baldin bada beintz.at, bere biotzaren kutsua ezartcn bait-dio idazlanari. Eta kulsu ori, apartcko giro ori, itzultza-leak egiñaleau ezarri bcar dio itzulpcnari, bere lana zintzo, cder cta pizkor gertatu dedin. Alperrik luke bestela, itzulgaia sakon, barren eta alde guztictatik zealzik ikertu cla mia-tu gabe itzul-lanean asiko litzakeu itzultzalleak: itzulpcn za-ñil, txcpel eta muiñ gabckoa cgiteko arrisku aundian iarri-ko itzakc.

Era berean itzulpena egiteko darabillen abcrri izkera ren biurgune izkutu cta esamañak oro sustar-sustaretik eza-gutu bear ditu. Ela orixc izan da, ain zuzen, euskal-itzula rick arkitu duten oztoporik auudiena bear bezela cuskeral-penak cgiteko. Egungo itzulariek arreta aimdiagoz iokatu oi-clutc orlan igaro inendekoen eretzean. Garai artako itzula rien lanak irakurtzen dituguncan —eta itzulari asko izan genituen emeretzigarren mcndean—, arrituta gelditzcn gera alako itzulpen exkax cta gaizloak irakurtzean. Aien ustez zintzolasuna itzez-itx erderatik euskeralzea zen, euskcraren berezilasuna eta arima aintzat ere artu gabe. Berez ari zira-nean idazle garai eta onak guztiz ziranak ere, besterenak cmatcn zitutenean alako euskera gaizto, lorrin eta ulcrkaitz batean ematen zizkiguten. Bat aipatzeko, ortxe daukagu Iz-tueta, Zaldibiko idazle azkarra. Bere kabuz egin zituen idaz-lanak, ezin utzizkoak dituzute, ain ederki egiñak ("Guipuz-coaco Provinciarcn Kondaira" 1845); emau zizkigun itzul pen gutxi batzuck, aldiz, ezin irakurriak dituzute. Ala ere,

barkakizun zaigu Zadibiko dantzari souatua, ozpaizucn nkan kultur-muñoetara iristeko, ez biderik, ezta aukrarik cre.

Arrigarriagoak aiderdi ortatik, dotriña zarrcn apaiz itzulzalleak. Oiek iñoiz ere ezin izan zuten gazlelera burulik kendu itzulpenak euskal gogoz cta soiuckoz einalcko. Aieubnruelan sortzen zen euskeraren ela erderaren arteko burrukan, beti ere euskera erderaren azpian erorlzen zan. Bañan zalantzan cre banago, burruka ori iñoiz sortu cz ote-zen aien buruetan, czpaizuten iñoiz aiutzat artu gure euskera Larra-jr.endi aundiak "Corografia'n eta Mendibururi-idazkian dioskunez, baita Mogclek ere "Pcru Abarka'rij: "...e! euseJiar las voces corrieutes y usualcs eutrc las gcntcs de su clasc. pero que las ignoran casi todos los cclesiásticos y sujelos tenidos por cuitos" (P.A. Ilxaiopena 1956, Anue¹ren itzaurrean 16 or.). Orra or garbi erakulsita orduko cliz-gizon, iakítiui cta kulturadunen cuskal-urritasuna. Alako ialcin ez on etzulcn itzetan bakarrik erakusteJi. Arc aundiagoa zen euskeraren ispirituarekiko zerakuslen soillasun cla gorritasuna erderaren buruz-buru itzulancrako gerlatzeu ziranean. Gaur ere, zoritxarrez, naizta orduan baiño bideak zapalduagoak eta errcxtuagoak izan lan ortarako, crdcrakiko ioputasuna czta zearo aídendu euskal-itzulari zenbaiten gogoetalik. Baíla "Orixe"ri, alakorik ezin genczaioke cgotzi.

Bein batean nola iristen zuen alako egokitasuna betv iizulpejtetan galdetu nion, ela auxe erantzun zidau: "Beaztoparen bat arkitzcn dudancan, nere buruari galdetzen dior «U Jiola esaugo luke gure baserritar batck?» Baiia bera bezclako baserritar argia izan bear iñolaz cre, aikitu oi zituen erantzun ezin egokiagoak billatzeko: ots, ikasieran, cki-fiarcn cta berezko senaren indarrez goi-maillak iritxitako lia serritar iatorra.

Ovidius'ek bere "Elegi'etan idalzia dalorkit bmura, egoiki asko "Orixe"ri ere ezarri genezaiokena, olcrkariaren asmoa zerbait aldatuta.

Sponte sua carmcn numeros ueuiebat ad aptos
ct quod tentabam dicere ucrsus erat.

(Ov. *X'gn. Elegia*)

ols, "berez zetorren olerkia ritmn egokietara, eta zernai esan. hertsu gertatzen zitzaidan'. Era berean, "Orixe"k itzulketarako ukitzen zuen edozer, euskera gertatzen zan aren eskuetan ela ez nolanaikoa, iator eta aldc guztietatik bikaña baizik.

Olerkia aipatu dul arestiau, eta itzultzalleak galdera auxe ogiten dio sarri askotau bere buruari: Nola itzuli bear diliugu erderazko olerkiak? Itz neurtuz ala itz-askatuz? Ezta errex erantzuten.

Prantzilar idazle batek auxe zion: "*La prose gale toul. La tradiçion en vers, si brillant, si hereusse ^u'on la suppose, c'est toujours —triste revanche— Apollon écorché par Marsyas'*". (A. Belles?ort, Eneida'ren itzaurrean). "Prosak oro igatzen du; neurtitza aldiz, naizta dizdiratsu eta ederkien egiña izau, ezta besterik —onclikoz!— Marsyas'ek larrutu Apolon baizik". Gogortxo bada cre, badu egiantzik csakizun orrek.

Neurtitzak beti ere alako apaintasun, diztira,annoni eta rilmuz iazten ditu olcrkiak naiz poemak. Nola eman, beraz. beste izkuntza bateau zer guzti oriek? Nola ixuri itzulpenean alako giro berezirik? Eta iakiña, olerkariareu gogoia bete-betelife emango baldiu badugu, —cta ortara bearturik gaude—, apaintasun guztiok nolarebait uxtu bear ditugu itzulpenean. Esana da, aldiz, prosa poesi bikain gerta ditekela; neurtitza, berriz, prosa elkorrena baiño nekagarriago

Munduko nere ibillaldictau, cta ez dira gutxi izan, rumanitar gazte bat, Viktor Buesku, arkitu nuen Lisboau. fliok igesi, bura gorriengandik ni berriz zuricngandik, crbesteko ardo garratzak alkartu gindun. Ango Universitatean irakasle, Camoes'en "Os Lusíadas" rumanerara neurtitzetan itzultzen ari zen, porlugaldarrei bere esker-ona erakusteko. Arritu nintzan eta au csan nion: Zergatik eztuzu {rosaz lan ori egiten? Kostako zaizu Camoes'en errege-zort/iko ozen eta borobillak rumancraz emateu—. Bai, ala ere bertsoz ari naiz, bertsoz idatziak bertsoz itzuliak bear dutelako. Cure izkeraz czlaukagu errege-zortzikorik, baiña otiskidc gabcko aapaldi bat arkitu clut neurkeraz la ritniuz.

nere ustez, Camoes'en errege-zortzikoaren urbiJlekoa". Bu koitzak daki bere izkuntzaren musikaren berri. Ez uizuke esango olerkari ote-zen itzultzalle liura, dena-den ncurtitzez ari zen.

Bcsterik dugu "Orixc'z. Ark eskulca iaso zituen olcrkaria-ren doai edcrrek ere. Prosagillc gaillcn bezin bertsogijle b«-kain genuen, eta uaiz prosaz naiz itzueurtuz, itzulpcn ederrak egin al-izan zituen. Bictara iokatu zuen: "Mireio" ilz-lauz einau zigun prosa olerkoi batean; beste olerki asko, ber-riz, itz-ncurtu apaiu cta batcre utsik gabekoctan. Maiz. !ic-rak astnatu zitucn neurtitz-bide egoki askoak olerkari arn-tzak euskeraz iazteko.

Baiña ontaz, luzczago iardungo dugu urrengo atalean. "Orixe" zanaren itzulpenak banaka ikcrtzerakoan. Aski orain-goz esanok, itzulpenari buruzko gure usteak, gaingiroki bada ere, azaídutzat cmaleko.

* * *

Zaitegi'tar Yoakin adiskideak "Orixe" zanaren ihberrilcoan Baitasar Alcazar'en "*La cena jocosa*" "*IrrUaparia*" aipatzen du aren itzulpenen artean, nik ezagutzen ez dudana. Beldur naiz, beraz, itzulpen askotxo geldituko ez ote-zaizkidan aipa-tu gabe oudoren izcnlatuko ditudanan artean. Kgia esau, lan-txo au egitcralcoan ez ditut eslcuartean erabilli aJ izan, "Ori-xe" k bere aztarren argiz iantzi zituen aiubat eta ainbat al-clizlcari eta egunkari; ala ere itzulpeu geienak. ezagunenaic heñipeiñ, aztartzeari ekingo diot.

"Orixe" reu lenbiziko itzul-lanak Bilboko "Jcsus'en Bio-tzaren Deya" (1917-1937) aldizkarian agertu ziran. Aldizka-ri ori Lardizabal Aita seguratarrak sortu zuen 1917'gko. ur-tean, beste iesulagun batzu ere tartean ziralarik. Ortaz zer-hait esaten digu Gregorio Muxika idazle azkarrak orain gu-txi argitara den liburu iakiugarrian ("Los Titanes de Ja Cul-tura Vasca" — Donostia 1962), "Pierre Lbande" deritzaion ida/.Ianean. JNaizta Aita Lhande'k elkar-izlceta arlan Lardi-zalDal'en izena ixildu, laster anlzematen zaio nortaz ari dcñ Gipuzkoako andiki-senitarteJcoa zenuten Lardi/.abal eta Al-

pontso erregeak aserre bizitan csaten omen zuen: *'Nere ai-decn artcan cre eusho abertzalelasunaren izurria sartuta dago'*, euskalzalclasuna ta polilika bidegabe naasirik. Burgos'era erbestetu zuen Lardizabal urte gutxi barru, izurri ortatik sendatzeko-edo, eta antxcn il zan luzaro gabe. Euskeraren kalbarioa antxiñakoa da izan ere.

Euskal-idazle ontzua zeu Lardizabal Aita J.B.D.'an cman zizkigun idazlanetatik argi ikusi ditekenez. Arenak dira, izan, Otaño'ren nmsikarekin abestu oi diran "Tzar eder eder" abeslitxoareu itzak. Baña, zertako aipatu Lardizabal idazlan onetan? Bearrezko generizkion idazle iator biok elkarrcu urbillean iarlzeari, eragin aundia izan bait-zuen Lardizabal'ek, "Orixe" cuskal-bideau ezarteko, laister ikufi bail-zituen gnrc idazle gorengoaren doai bereziak. "Orixe"ri bera-ri entzuna bestcrik ezlut emen esalen.

J.B.D. asi zanerako bcraz, "Ovixe'ren cuskallanak cre agertzen asi ziran, eta ez nolanaikoak. Iñoiz gcroago ez zuen, lenengo bost urteetako niailarik iritxi al-izan aklizkari orrek (1917 1922), Onnaetxearen trcbetasunari eskerrak.

Baña nire egitekoa ezta besterik, itzu'pcnak ikertzea baiño. Aipa ditzagun aldizkari ortau lenengoz agertvi ziran ELIZ GORATZARREAK, iraizean baiño ezpadare, "Urte Gu-ziko Meza-Bczpcrak" ikcrtzerakoan zabal ta sakonago inin-tzaluko bait-gcva aietaz.

Ia aldizkaviarekin batcva asi zan atalka agevtzen Aita Eusebio Nieremberg'en "Jainkorazko biziera ta ougiencva el-dutzeko lasterbide bikaña" asketika libuvuaven itzulpena. Zer dala-ta lotu ote-zitzaion Orixc itzulpen orri? Iakiña da asketika-gaietan liburu ori dala Nieremberg'en onentxoene-takoa, baita zail xamarrenetakoa ere. Zailtasunak eraginda nunbait ere iarri zan Ian ortara "Orixe", euskeraren gailasu r.ak bulartzeko dudarik gabe, orobat arima zintzoen bazkatze ko erc.

Liburu orri "Orixe"k eman zion cuskal-soiñekoak eztu ba-tere erderazkoaren inbidirik. Bestalde, euskera ixur crrcz etu koxka gabekoan itzulita dago, erderaren biurrikeriak argi asko emanaz. Ezta auxc doai kaxkarra. Egia da askesis-gaiak

erabillienak izan riirala euskcraz; cla alclcrcli ortatik gure izkera bcsic eclozein gaitan baiño gaituago arkit/.eu dcla, eskerrak gure apaiz, lekairie eta cuskalzale langilliei. Ala ere "Orixé"ren itzulpenak autxe clauka arcn ikulu berezia, cuskal-kulsu ukatu-czin bat, beste edozein e.uskal askesis lanetan alperrik billatuko riuzutena, garai artakoetan beintzal. Orduanlxé asi zen "Orixé"ren eskuartean gure aberri-izkera zokoralu au, bere arima ixillarcn ahuenak erakusleu, bere burua ukatu gabe, mintzaira cder, zailu, zintzo la oso taiuzkoan ematen. Urte asko geroago, cgiazki bezin crierki esan i'czakean Mitxelena iaunak: "Orixé"z gerozlik rioiñu berri bafean ikasi du mintzatzen euskal-prosak. alsegin bazaigu cla ezpazaigu". (E. 1961, 4-6).

Etzuen, damuz, itzulpena bukalu, ala crc eman zizkigtm aialak aski ta geiegi ere badira "Orixé"ren itzulkcctarako an-i/ea gaillcmtzeko. Arcn ondolik bcste gurpil bat emango dio-t& askesis lanetan cuskerari ondorengo ida/Jeak. Antz biriea ren itzulpcnak ondozka alrieratuta, argi ikusi riileke aske-sis-izkuntzak gure artean egin diluen aurrerapenak. Pi Aba-ren itzulpena, esate. baterako, cztitan irakurri oi clut. itzul pen ori askesis-izkuntzarcu loratzc bikaifsenetako bat riala-ko. "Orixé" k erakutsi bait-zigun itzulketan euskal gogoarcn barnemuiñctan gure idazlumak zoirozlu ela gozatzen. bur nia snrtan bczela.

Ondoren JOANES'EN BERRI ONA'ren itzulpcna ema ten asi zitzaiguu aldizkari berean. "Orixé" k nunbait dionez (E-G. 1950), lau berri-onak itzuli omen zitueu, eta garai artan J.B.D.'ren zuzendari zan Aita Egia'ri etnan omenzizkion. Bat besterik etzan agertu, Jon'ena alegia, cla besle irurak alrieudu-crio cgin ziran.

ftzulpeu au gcrkcratik zuzeu egin zuen. Icnbizikoa bcraz, izkera iatorretik euskeratua. Bariu itzulpen onek bcrc erre-xean zintzotasunik aski, bal ere cuskera biurritu gabe. Ia-kiña da Iau ebaingerietan Jon'ena riela sakoncna, Kristo¹ren iainkotasunean geien barrcntzcn riena. Geroago Itun-Zar-Berriak euskeratuko zituen Olabide Aitak. aipu auditan izan zuen beli itzulpeu au, eta rianok dakizufe zernolako esku-arte a eman zion "Orixé" ri bcre ilzulpeuctan gazteizlar os-

petsn ark. Ilzuli baikoz, "Orixe ri igorlzen zizkion Lana-ba-jjajj Idazteuncko liburu guztiak, irakur, azter eta zuzendn zitzan; cta gogorik oncnarekin Jagundn zion Ormaelxeak egiteko gavai artan (E "Adabakiak" 1959, 5-6).

Grekozale bezin latinzale bikaiña zan "Orixe . Izkunlza biok iesuiten artean ikasi oi-diran arreta aiuidiz ikasi %itnen gure basa-mutikoak, eta gramalirako zeukati apcta bi-ziak eragijjda, izkera bion ioskera la iokabideak zeatz bezin sakon ikasi zituen. "Bigarren eskolara orduko latiñari cla griegoari ekitean, gure euskerarekiu alderalzen asi nintzan ordukoxe, la gure euskera eder-ederra uuditzen zitzaidan, orain bezela" (Zeleta. 'Orixe rekin lzkeldi baf K-1960. 19 or.).

Etzigun ifioiz latijtdar klasikoen lan osorik euskeraz iautzita einan; ala ere egin ziluen saio apurrek, lan ortatako zedukan trebetasun arrigarria crakusten digutc. Aren zati jji baizik estitul jjiik ezagulzen latindarrelafik itzuliak, biak j.B.D.'an argilaraluak:

ZALDIA, Bergiliren "Gcorgikon'elik ilzulia. III idaztia. 75 88 ncurtilzak. Emcntxe iarriko dut osorik Iaburia dancz gcro:

Bela zaldi gazte yatorra, alorrelan
barrena sartzen da; belaunburu biak
bilduaz bidean aurrera dioa.
Ugaldea aztalkan bizkor igaro nai,
baitare biderik ez dun itxasoa.
Ez du zalapartak izutzen; lepoa
zuti, burua arin, sabelmei, bizkarzu,
lepape mardula Jiabanjicn. Gorvi ta
urdintsu divajjak edcvvenak dira:
baíJo ovi-zuviak itsusi motelak.
Guda-adarrak urru otscgin duneaji.
egojiarririk cz, ta belarri-ikara,
zaiu-ikara dabil. Sudupilletako
sua ba darabil sudurrots egiñez.
Lejjaalde eskuikora dario illepil
arroa; askatxuloz bi-erdi bizkarra:
azkazal-kozkorrez urratzejj du lurra".

Exaniclrotan idatzi zituen Bergilik; "Orixe'k berriz, berak asmatutako neurri egoki batcan ernan zizkigun. Durangoko Itzaldielan, orain berrogei urte, azaldu zizkigun "Orixe'k ncurtizkera berri orren oinarriak: Euskal-itzen ritmu edo igikcrari bcgira egin zituen. 'Egin ditezke igikera oneu arauz 6, 9, 12, 15, 18'ko neurtitzak. Atzenekoek ez dira latinezko seineurridun edo bcxametroa baño luzego; aien astiro-lastcrrak berdindu dezazke gure emerelzikoak" (L.E.I. 1922, 51 or.). Itzulpen onetan]2'koa eraJjiJli du, nolarebait latindarren asklepiadeoari urbiltzen zaiona. Neri beintzal belarri gozagarri zait neurtizkera ori, ela lamaJgarria benetan euskal-olcrkariak ez aintzat artu izatea. Ni neu, atzenkidc cdo rimaren atergabcko kalakak aspertu egiten nau, eta eintzalago dadukat bertsoen ritmua, ritmti bikoilza alegia, azalekoa eta barrukoa.

Badu itzulpcn onek beste arrigarririk. Iatiña ikasten ari giñanean, ederkí oroitzen gera oraindik zeinen artua zeukaten gure irakaslcek Bergili'ren zenbait exametrori darien adieraz-musika (música dcscriptiva) edo durundi berezia. Antxe oarlu oi zuten zaldi-lauinkaren azkazal ots bizia, zaldi-sudurraren arnas-otsa e.a. Zati ontan ain zuzcn, Jateraz l'aino nabanneuago ageri da adicraz-musilva ori "Orixe"reu euskal-bert&oetan: onatx l>at: "*Sudlipilletako/sua badarabil sudurrols egiñez*"; eta areago azkeneko bertsoan: "*Azkazal kozkorrez urrelzen du lurra*". Baldin alako asmorik Bcrgilik izan bazuen berc latinean, egoki aski cman digu euskeraz íizultzalle bikaiñak, trebetasun aundicna erakutsirik zinlzo-tasunarekin balean.

Geroago HORATI'ren BEATUS ILLE, euskeraz NEKA ZARITZA (Ilígn. Epodon) emau zigun. Luze xamarra da cmen aldatzeko, baña irakurgarria oso. Horati'k bcre latinezkoan dakazkin zenbait izen, "Orixe"ren itzulpenetik erau siko bagenituke, neurtitzok euskeraz sortuak direla esango genuke.

Horati baino olcrkari itzul-gaitzagorik nekez arki ditek latindarren artcan. Aren xurtasuna, aren ioskcra biurria, aren itz-aukcra arduratsua, oztopo garaiezin biurtzen dira. lctindarretan olcrkari gaillen izan zanaren neurtitzak itzul

tzeko. Ala ere ezta itzul-eziña "Orixe'k cinen erakusteu digueez. Arrezkero Onaindia Aba ari zaigu OLERTFn oda ospetsuok ematen, Horalirena bezin izkuntza xur ela ardura t?uan, baina arena baiño xare eta argiagoan, neretzat beintzat. Arretaz eta eztitan irakurri oi-ditut itzulpenok, iatorrarrrkin bekaldetuz eta pozik ikusten dul, euskal soinekoz latmdarren togaz estalita bezin aundi dela Horati. Rla mugon auxe onartzen dul, euskalduu hikurrok ain bakan ta garezti saldu oi ditngun arnas bero ta txalo ozcnenak Onaindia piz korrari eskeintzeko.

HOMER ere "Orixe'ren kutunetarikoa beti izan zau cta gutxik bezin sakonki irakurrita, odol biurtuta esango nuke, zeduzkan Elade'ko olerkari onen lan aundi biak: Odisea eta Iliada. Amaikatzotan esan nion irakasle aundiari, lan biok oso-osorik euskrazteko, ark baiña obcki iñork ere etziskigun eman al-igango-eta. Raña egilcko latz orrelan etzuen iñoi/eie sartu nai izan.

Ala ere Duraugoko itzaldietan Homer'en Uiadatik ietxi tako zati bi eman zizkiguu, dastagarri bezela: LASTERKARIENA eta RURRUKALARIEJNA, Iliadako azken-kantutik artuak bi-biak. Ementxe alda nintzack, baña obeto du irakurleak L. E. I.'etan irakurri 36-37 orrialdielan, lantxo au geiegi luzatu eztakidan. Aski atal biok irakurtzea, ain bizi. ain euskaldunki itzuliak, zer-nolakoa izan zitekean ílomer "Orixe"k euskeraz iantzita ikustcko. Segala'reu erderazkoa, bikaiña izan arren, etzen noski, euskerazkoa baiño askoz bikaiñagoa izango. Utsune ori Barandiaran iesulagunak edcrki bete digu geroago bere "Iliasena"rekin, eta gure esker-onenak mcrezi dilu egin digun itzulpen ederrareu alderako.

Jorgc Manriciue'ren COPLA sonatuak euskraztcko egin zuen saiotxo ezta batere baztertzekoa. Iru lenengo aapaldiak baizik etzizkigun euskeratuta eman, oinbestetan aipatu dugmi Durangoko itzaldietan: Onatx emen:

Gogo lotia: esua zaitc, erue begira
bizitz au iges doaiela
eriotza ixil-ixilik datorrela.

Laister doazc poz-aldia,
 esnatzean min dario.
 norinai lena, oraiña baño
 obe dela derizkio.

Bertangoa ba[)alean amailzen da la.
 gogoetau zur galararik,
 etorkizuua uste zagun igarorik.
 Ez itxulaztu, gcrokoak
 Iuzarogo liraukenean:
 orok igaro bear dute
 ein berean.

Ibai dira gure bizilzak, ba doa/i
 ilsaso dan eriotzera:
 ara doa iabego guzi
 zuzen zuzen itotzcra...

"Lapurdiko "Gizona non duk zuurtzia ' eresi ederraren an-
 tzeratsu cuskeratu niim Jorge ManriíjueVen eresia", dio be-
 rak. Nik eztakust ala ere ilzulpentxo onetan "Orixe"ren bo-
 robiltasunik, alde-orotako betegintasunik. Nemtizkera erren
 eta exkaxa arkitzen dut, izkera bikaiña erabilliarren; eta lais-
 lerka itzuliak dirudizkit aapaldi bitsuok. Berak ala csau
 arren, eztut uste olcrki sonatu ori iñoiz ere osorik itzuli
 zuenik. Bego aia ere, izentapentxo au. aren saiotxoaren le-
 kuko.

1922"gko. urtean Maragall olerkari aundiaren "LA VACA
 CEGA", euskeraz BEI ITSUA, itzuli zuen, OLERTFn 1962'
 ean neonek argitarazi nuena. Ezaguna zan euskaltzale gutxi
 batzuen artean, ez ordea geienen artean. Orra zergatik argi
 larazi nuen aldizkari artan.

Ez duzute ukatuko, zintzo bezin egoki euskeratua dagoe-
 nik. Aita Estefania euskall/.ale sutsu ela Maragall-zale ilsu-
 ak euskrarazi zion "Orixe" bere adiskide aundiari. Geroag». Erkiagak eman zigun "Euzko--Gogoa"n (1958 123 or.) olerki
 cnen itzulpcu polit bat eta bertan "Orixe k itzuli gabe utz:
 zuen neurtit/. bat dator: "sota del sol que crema" "eguzki

goriareri argiaz zurtz" Erkiagak. Eta zergatik etzuen "Orixe" k euskeratu neurtitz ori? Ez noski euskerara ezin zitekealako bere itzulpenari euskal-kutsn aundiagoa itxaztekn baiño. "Orixe"ren iokabide ontaz luzeago iardungo dugu geroago. Ala ere emen ikutu bal egia nai izan diot gai ouinerekik'j. ezer erabagi gabe ordea; baña iakin ezazute dagonetik niaiz uzten zituela itzuli gabe euskeraz egokiak etzerizkion itz eta esakera osoak ere. Iokabide hal noski, zuzetua ala okerra gero ikusiko.

• * *

Orra nuudik "Orixe"ren bizitzaldi berri balera iritxi geran. Lore bauo asun geiago egari bear izan zituen. Iesurer. Lagundian iraun zuen bilaratean; eta asunok eraginda, or inibait, Lagundia utzi eta mundu zabalean sarlu zitzaigun. Bere uai bizia —bizitzaldi luzean-barna bizirik iraun zion :iai-bizia— iesulagunen artean irautea zen noski liaño uoskiago. Iainkoaren zerbitzura zearo inakurtula. Baiña uzlopo lerriegia eraiki zizkien Lagundiko norbailzuek, erra ta itxutasun azaldu ezin batek eraginda. Biotz-zaballasuna eta adimen-argitasuna urruti ijili oi dira lekaide on dirudien askorengandik ere. Aien artean ere griña okerrak bear baiño maizago lorclzeu dira, launaren bideekin baiño gizon argalenekiu zer-ikusi aundiagoa duten griña ilgarriak. Eta "Orixe", pakean biziko bazan, listor-kabi artatik aldc egitera beartuta arkitu zan. Baña ontaz iardutzerik neri eztagokit. Beste norbaitek, arcn bizi-berriak emalean, obeki aiza ditzake zev guzliok.

Mundu zabalera zenaz batera, euskal-arloan sartu zitzagun "Orixe", iñolako esi eta traba gabe euskera lantzeko. Onez ez datorkigun gaitzik ez omeu; eiñskerarentzat beinlalcnik aski ekarri zuen "Orixe"ren Lagundia utzibearrak. Azkue iaunarekin asi zen lanean Euskaltzaindian, eta andik Jaister arazo aundi batean sartuta ikusiko dugu: Bizkaian erririk-erri "Erizkizundi Irukoitza"ren galdekizunen erantzunak metatzen.

Orduanlx, ain zuzen, l>izkaiera sakonago ikasi nai izan

zuen, berak oi zuen arrctaz; eta itzul-lancan sartu zilzaigun, l>aita itzulpen bat ondu ere TORMESKO ÍTSU-MUTILLA "El Lazarillo de Tormcs". Auxe izan zan bizkaieraz ondu zigun itzulpeu bakarra.

Esan bearrik ez, gaztelerazko maltzur-elertian 'Tormes'ko lisu-mulilla" aipatuenetarikoaz gainera zudu aundienetarikoa denik. Egillea etzaigu ezagun; ala ere idazle onen ezpalekoa da biziki. Gertaerak bezin izkera gatz-ospindua darabil liburutxo orren egilleak, garai arlako csakeraz eta zirtoz gai-ñezka. Bcre laburrean zuclu aundiko eleberritxoa mendeak-mende irakurle askoren irri-bide izan eta dana. Beraz itzulgai zail xamarra aukratu zucn "Orixe"k bizkaierazko saioa cgiteko.. Ela nola atera zcn, egiteko artatik? Eztu erderazkoaren gatzik batere galdu itzulpen onek. Asi>aldi eztela, berriro irakurri dut, eta erderazkoaren irri-eztcna gazteleraz bezin zorrotz eta ziztari arkitu dut cuskerazkoan ere. Erdal esakcrak labur bczin pizkor irauli dizkigu itzultzalle azkarak trcbelasunik aundienarekin.

Gure olerkari bikain eta adiskide ona den Aurre-Aprai?;¹ tar Balendin'ek, giputz edo napar-kutsu gciegitxo duela esan zigun itzulpen orrek. Izbidcan dago noski, olerkaria; baña kutsu ori bcrariz ezarri zion "Orixe" k, zailu ta ariñagoa itzulpena biurtzeko, eta ain bearrezko dugun izkclgi arteko csiak zabaltzcko. Otxolua'k (Garro'tar Bernarta'k G. B.) idazle ta itzultzalle bikaiñak ere, beste ainbcste egin zuen "Bertolda cta Bertoldin" (Bilbao, 1832) bere itzulpen zoragarri artan. Nik beintzat czlakust orrctan makurrik. Alaz ere eztakit zergatik baztatu zuen, Bizkaian arrunta baizcn erabillia den csabidetxo bat: ala dio "Orixe" k liburutxo onen 5'gn. orrialdean: "erditik ez *baño* asieratik ekingo deutsot' eta 115'gn. "...pekataricn crielza ez *baño*, bizitza ta damua nai ebazan ezkcro". Guk esakerok beste modu batera esango geuituke Bizkaian: "erditik *barik* asieratik...", "pekataiieu eriotza *barik*...". Askotan erabilli zucn "Orixe" k ez *baña* bizkaierazko *bairik'en* ordez geroago erc, eta esabide ori berari zor zaiola esango nuke nik, idazle zarretan ezpaitut ikusi. Elcgokc txarto Bizkaiko *barik* ere erabiltzea era ortako esan-kizrmetau. (Ikus "Euskera 1961, 358 or.).

'Ttsu-mutilja"ren azkeneko ataltxo a gogortxo arkitu zuen 'Orixe'k, eta bere kabuz egindako atal batekin ordeatu zuen, liburuko izkera saldu gabc. Berak ezarten duen oartxoan esaten digu zergatik ori cgin zuen: "Erdel-yaubearen idazti yatorretik, yardun au osorik kendu dot eta neure buruz ordaindu, edonorcñ eskuetarako irudi etxatalako. Kendu dodaz ganera, esan zantar bat lelengo yardunean, amazorzi lerro irugarrenean, eta bi koma-tarte laugarrenean. Kritikuak begirapena zor ei dautsoe yaubearen idazti yatorrari: nik oster a zor deutsot neure buruari ta irakurle euskaldunari" ("TORMESKO ITSU-MUTILLA" 121 or.). .

Bidez ala bidegabe iokatu ote-zuen ortan? Bat bederak daki bere barruko deiari nola erantzun bear dion. "Orixe"ren barne-deia estua izan oi-zen geienetan, extuegia bear bada: haiña dei arri uko egin baño len eskuak ezarriko zituen ikatz-bizietan. Nik neuk ez nuen goragale aundirik izango ataltxo ori dagocntxoan emateko itzulariak itzulgaiari zor dion ziulzotasunarren. Nik cz baiña...

Eusko-Ikaskuntzak eskatuta D. QUIXOTE'ren IX atalburua cuskerara itzulita aurkeztu zuten zenbait euskal-idazlck, aien artean Lizardi'k eta "Orixe"k ere bai. RIEB'en agertu ziran, "Orixe"na bai beintzat, eta berc garaian irakurri nituen, baño ortaz cz nizuke ezer esango euririk aski egin bairoa euskerara itzulita aurkeztu zuten zenbait euskal-idazlek. tu arrezkero. Gaiñcra nik cmen ezin dezaket RIEB lortu iñuudik ere, bear bezela itzulpen ori aztartzeko. Bcgo esana gomutakitzat.

1930'ean, Mistral'en eungarrena aundikiro ospatu zen alde guztietan. Iakiña da zernolako gora aundia iritxi zueu Proventza'ko idazle onek bere pocma MIREIO'rckin. Aita-bitxi ezin egokiago gertatu zitzaion Lamartin entzute aundiko idazlea garai artan, ospc ta izena munduko elerti zaleeu artcan zabaldu al-izateko. Bercala biurtu zuten poema ori Europako izkimtza geicnetara. Nobel-saria ere iritxi zuen MistraPek. Alako aitabitxirik izan balu, Orixe"ren EUSKALI>UNAK, cgin duen baiña bide aundiagorik egingo zukean noski baño noskiago; eta iñungo poemak merezi izan badii alako aitabilxirik, gure poemak merezi izan du.

Oriek orrela, aipatu-urtemugan gogoz ekin zion 'Orixe'k MIREIO (Bilbao, 1930) itzultzeari. Alda ditzagun itzsurreko zeubait itz: "Mistral'en sortzetik eun urtegarrenean, emen duzu euskeraz gizon aipatu onen MIREIO poema nagusiu. Euskeratzea elzait bestc inunduko lana izan, baña badiu bcte oztopoak..."

MIREIO'ren gaia bete-betea zetorren 'Orixe'ren ispi rituarekin eta sinistu-ezin alako euskal-giroa ezarri zion bere ilzulpenari. Iatorrean bezin pizkor ageri zaizkigu pnema ortako lagiuiak. Zenbait kimatze egin zituen, ialorrarekin hekaldetuta oartu naizeuez: geienak, ordea, olerkari romanti kuek ain maite ziluten apainkeri la bapikatzenak, "Orixe'k berak sarrerau aitortzen digimcz: 'Loreak eta ugiñak eta eguzki-izpiak apainkeri orde/. ez ditu erabat utzi berc gizaldiko gizou onck; ez darabillza ordea, ugari. Nere ustczk') geiegikeri bakar oriek euskerari ongi eztatozkiolata, besteen iritzia besle, soildu egin ditut eskuarki" (Sarrera IV). INik nere aldetik makur auxe egotzi uion itzultzallo azkarrari. baiña bereala erantzuu zidan zenbait esankizun ez euskerarekin ez benetako euskalduneki u ezi u zilezkela bat elorii iñola ere, eta orregatik alderalu zituela.

Aspaldikoa zan "Orixe'ren usle ori. Durangoko itzaldic-
tm esan zuen: 'Gu ez gara basati, ez gara uritar biguñegi ere; mardul gara, bizkor gara. Ate-aldera io beagu eresiin, asteko bcñipeiu; ez geron baitara sartu, ez barreneratu, o/. zorabildu: gure indarlariik bezala gure ereslariik ere sende iy.au bear dute. ÍNoiz iduri zaizue idazlc enskalduna margu!, ziri, begipedun, illeluzc, begiik azpikoz-gora iraulila azken gabera begira?" (L. E. I. 1922, 39 or.). Neretzat beintzat olcrki bat, erantziago-eta-cderrago da, eta ala zan Orixeren-tzat ere.

Beslc oztoporik erc arkitu zuen itzul-bidean. Landareen izenen itzulketazail xamarra izan oi da gcienetan, Jurralde guztietan landare berdiñak ernetzen ez diralako, eta erri-izkuntzetan maiz izeuok ezin-esan bestean naasten ditutela ko. Ortik beraz, izenok egoki aldatzeko oztopoa. "Orixe'k berak esan zidan, sarri, Euskalerrian ezagunenak diren lan dereekin ordezkatu zituela MIREIO'ko zenbail.

lokabide ori aintzat arlzen du ilzultzalle zenbaitek., erri naiz rrdi-kulturaduuenlzal itzulpena errezago gerta dedin. Besle batzuk berriz, berc-berean itzuli bear dirala esalcu dute. Ala Garate'tar Justo iclazle azkarrak berc 'Cultura Bio l6gica y Arte de Traducir' lenago ere aipatu dugun liburu ederrean. Antxen ikus dilezke nai aiña uts, geografi eta batez ere laudare izenak itzulketan egiñak, ela zorrotz ioten digu gure osagille sonatuak.

Baña uorbere izkuntzaren giroa obeki zailzeko, nik uste /illcgi zaiola itzuitzallcari zenbait aldaketa egitea, balez ere ijtorraren inclar eta muinari zintzo eusten baldin badio

Urtcak urte, ortxe dankagu "Orixe'ren itzulpen bikain cri, aberats eta iori itzez, burutapenez eta esakera iatorrez. Cure gazteek, ezer-ezetik asila euskal-iauregia iaso nai du lcnak batez ere, ikasbide ederrik arki dezakete "Orixe'ren iizulpenean. Aiako gaztc bat ikusi nai nuke nik lan orre tan... Nekeak izango lituke ziur asko, "Orixe'rcna bezin zin tzoa eta euskalduna egiten.

NunÍDait idatzi zuen "Orixe'k geroago, benetan damnlú zitzaiola itzulpen ori egiña, MistraFek, erri-izkuntza barik, berak asmatu izkera apain, iantzi bat erabilli zuelako. Dena-den, gu ondo pozik gagoz '•Orixe"ren itzulpenarekiu, erri-gantzua alde orolalik dariolako.

* * x

URTE GUZIKO MEZA-BEZPERAK (Tours -Ma.no 1950--) izan zuen "Orixe'k urte aietan bere biziko itzu!-Ia-nik aundiena eta bakar-bakarrik burutu zuen, Donibane Iohi(zun¹en, siuislu ere ez diteken epe laburrean. Goizetik asi eta arrats-beltzeraño, ctcn gabe ekiten zion lan oni, ar-terik artzeke. Izan ere, langille porrokatua zenutcu Or-maetxea, eta eskuarlean artzen zuen egilekorik, etzuen iño Jajc ere bertanbera utziko, Jjukatu gabe.

"Meza-Bezperak" aipatzerakoan ezin genezake xoko-baz Urrean utzi Maritxu Barriolarcn izena; emakume bikain auxe, ainbat laguntasun gure aberri-izkuntzari etnan dion cmakume goraipagarria, izan bait-zen liburu onen eragillerik pizkor eta eginkorrena. Berak aukeratu zuen, "Orixe" lan aundi ortarako, benctan bcnditarren lana, eta ez zeza kean aukera obeagorik egin.

Iritzi asko eman dira liburu ontaz. Nik ere, nerea, luzt bezin zabal eman uuen "Euzko-Gogoa"n (1951, 9-10) argitaratu baikoz. An esanak ontzat artzen ditut gaur ere, tiitxo bat bere aldatzekc.

Auzi latzik biderdiratu zitzaion, ilzulketa onetan guic maisu aundiari, erabilli bear zuen izkeraren aldctik balez ere. Arena da esacra: "Gure erria besteak baiño kontcnta-gaitzagoa da" (Bi-itz VII) eta ortik zetorkion, ain zuzen, nekea, cuskaldun guztiak, nai zukcanez, ezin kontenta izatetik. Batetik garbizalcak zetozkion orban-gabeko euskai mandire txuriak iñarrosiz, bestctik mordollozaleak natu nabarrez zipriztindutako euskal-zapiak aslinduz. Norekin ioan? Azkenean bide egokiena aukeratu zuen itzulari azkarrak: bien arlekoa, ez garbiegia, czla mordolloegia ere, eta nik uste danak kontentatzera iritxi ere zala. Ikusi besterik cztau kagu zer-nolako arrakasla izan duen liburu eder orrek. Ez-tut uste bestc euskal-liburu bat oinbeste saldu denik.

Egon ere alako liburu baten bear gorrian zegoen Euskalerra. Kristauctau kristaucta, otsez beintzat, izan dan gure erriak, etzuen iritxi al izan meza-liburu osorik apaizak apaiz, eta Iekaideak lekaide, "Orixe" k eman zion arte. Betiko gure alperkeria.

Mcza-Bezperak'etarako artu zituen itz cgoki eta zintzoe-kin, cuskal-liturgia nolarebait sortu zigun. Azken Eliz-Batzarrean erri-izkuntzak orainarte baino parte aundiagoa artu bear dutela liturgian erabaki bcarrez ari zaizkigu elizako gurasoak. Iñoiz liturgira iasoko balirake erri izkuutzak, guk

beitutzat bide-erdia baño geiago eginda daukagu. Liturgi-izkuntza bakartzat "Orixe"rena artuko nuke Euskalerrri guztetarako; izkera onena, egiñena, argiena eta zintzoena izanik euskal-soroaren zatirik aundiena bere ego zabalpean artzen duelako.

Idazteuneko atalak crrcx bczin zintzo itzulita daude. otoitzak zer esanik ere ez, latiniari orpoz-orpo iarraituz izkuntza bietatik bat ere saldu gabe. Errexeta da esaten, ez aint] cste egiten. Nere lenengo kritikan "Meza-Bezperak" Olabideren zordun zirala csaten nuen, eta "Orixe"k etzuen zor ori iñoiz ukatu. Itun Zar-Berrian lurak okuntzatuta arkiiu zituena, baño beretik ere uste baiño geiago ezarri zion itzulpen oni, berebiziko "Orixe"ren arima nunaitik baitario.

Liburu onetan dcnik arrigarriena Eliz-goratzarrean itzulpcna duzute, denak iatorraren neurrian itzuliak. 'Orixe' ez Jjeste batentzat egingai zail eta ia-eziña. Erderazko misal orielako ez gutxi aztertu ditut, eta eliz-himnoak prosa legorrcnean itzulita arkitu dilut. Nola ori? Erderok ez ote-dira ba Jatiñarcn alaba? Ala erc, aJaba cderrok, mii-molel arlcitu dira goratzarrean aurrcan, cta ez dira gai izan amaren esanak iDertso apañetan emateko.

Zenbail, laterazko Jatin gaizto ta biurri batean idalziak i/au ziran, dekadentzi-garaiko lalin oker batean. AJa ere 'Orixe'ren euskal-goralarreak izkera txukuu, argi ta garl/i l)atean egiñak daude, gcienetan lalerazlcoa baiño barnerago sartzen den izkera apaiu eta guri batean. ArgilDíde asko iarri nintzake nere esana egiztatzefco, baño cz nuke nai, idazlan BU den baiño luze ta aspergarriago biurtu dedin. Ala ere esana bego Mitxeleuak ain ederki esan zucn au: "Aspaldidanilc ceana dago eta itxuraz esana, esate Joaterako, eztela iñor guuza izango gaurko izknntza batean —eta gurea gaurko izJcuntza bcrrictalco bat da, zorionez—, *Lauda Sion Salvalem* zeazkiro emateko neurri bercan. Ori, ordea, eta *Siabal Mater* eta beste asko, "Urte Guziko Meza-Bezperak"etan ikus ditezke, latinez baño laburrago esanak, guziok dakigunez.

Eztut ustc San Toinas'ek berak aserrebide andirib i/ang I zukeanik, aapaJdirik geienetan beintzat" (E. 1961, 4 6).

Aurak ctzituen aztu "Orixe'k. Ol" daukagu LEOI-KU-MEA, baiña liburu au itzulpen baiño egokitze bat dela esatea zuzenago litzake. Ez zitzaion prantsesari orpoz-orpo lotu, ori ctzuen bcre asrnoa, baizik aur-euskera zoragarri bati an egokilu zituen liburuak dakazkin irudi edcrrak.

Garai onlakoa da UNO'k cskatuta egin zuen GIZONAREN ESKUBIDEGAI GUZIETAZ AITORKIZUNAREN cn*-kerapena. Toki askotan agerlu zen itzu'pen au eta nai lukonak "E-G'an 1950, 3-4, ikus dezake. Badu boreizgarririk iizulpen onek erderazkoarekiu bekaldueturik, eta bereizgarri ori, euskal gogoari oso-osorik datorkiona ain zuzen, ederki ta bikaiuki erakutsi zigun Iruxo'tar Imauol launak euskarazko agiri ortaz ALDERDI'n egin zuen irnzkin iakingarri batean.

Eta Lapurcliko atzerrialdi ioria, Anrclius Prudentius'en KATAMERION¹etik egin zituen itzulpen birekin amailzen da. BetharranTen zegoen irakasle ta ostatur guchn garaian. cta berarckin arkitzen zen Lcizaola¹tar Iosu Mirena euskal-idazle eta euskal berlso-gintzaren ikcrle zorrotza ere. Boroieiek eskaiuta KATAMERINON¹etik ataltxo bi euskeram zizkigun "Orixe"k, zein baiño zein ernagarriagoak: "OILARITEAJN" cta "GOIZEROKOA": biak Paris'ko Euzko-Deyan argitarazi zituen Leizaola iannak Europako azken gudua bukatu ala (1945). Onatx bcn asierak:

OILARITEAN

Kotagaincan lo dauden ollocri, argia sumatur ollarrak eguna otsegilen die. Borebat gu erc argidan Jesus'ek esnatu nai gaitu: "Ustu oge orí, —otscgitcn digu— nagiak atera, gaitz oiek aizatu animatik ota zinlzo, garbi, gartxu zeraten ok.erne, berela hainator. Eguzkira arteko loa bcrandu da...

GOIZEROKOA

Gau, illuu, nuincluko buru-odei nasi. Alde! egun-antza da, argia sortu cla, Kristo etorri cla. illuna suntsi da; eguzki-begiak gauzeri margoa berrirotzen die. Orla gure barren illnnak arlua, lañoak urtuta argitzcn du Jaimak. Ez da sori gure gogorapen beltzak isil gordetzea. Goizak argitara alerako dilu. Lapurrak gaua du gaizlakeri-lagun: argilik ostera ezin izkutatu. Tranpan dabilanak illuna inaite du; illunbea nai du andrea ren ixil auzokoagaua doan senar gaiztok. Eguzk' sutsua jeikitzen deneko...

Gorago aipatu len-aspaldian asmatu zuen neurtizkera c/abilli zuen Prudentius'en seigneurriko edo exainetroak itzultzeko, —J8 silabakoa neurtitz bakoitza - , ebakiak tarte iakinetan ipiñirik. Neurtitz auei ezarri zien euskaliantzi ta kulsuak, "Orixe fen aparteko trebetasiuia aldarrikatzen diliiilc: cuskraz amestuak izan clirala csan diteke zali biok,

* * *

Auclik laster ibillaldi luze bat egitcra aterako zen 'Orixe", ínundua ezagutzera: Argentia, Txile, IJrugay, Ecuador. Bolivia cta mundu bcrriko beste lurraldeak ikustera.

Sortu berria zen "Euzko-Gogoa", cta Zaitcgi iaunak Argenlinara idatzi zion esanaz nai otc-zukean Guateinala'ra c.íorri, aldizkari artan idazteko. Euskerari laguntzeko beti gertu, an agertu /en 'Orixe", eta urbilleko San Salvador'en kokntu zen geroago Mouysbondfarren Zaragoza'ko "Miramar" lancletxean.

'Miramar'eko bakardade loratsu eta epelean, Llul be-íTí baten antzera, barne bizitza sakonencan bildnla Jjizi izan zen. bere ispiritu argitik euskraz idatzi diran idazlan cderrenak ialki-araziz. Llul'ek Mallorca^ko "Miramar"cn 'Llibre cLAMic e Amat" elkar-izkcta sonatua oncJu zuen. beste askoren artean, cta "Orixe'k San Salvador'ko "Miramar"en 'Kilon Arrcbafckin" ezin-utzizko clkar-izkela sako

na. Llul'ek ruistikan rnurgildula olcrki iakiugarriak cgin zi
 íucn erri-izkuntza apainean, eta "Orixe" k orobat, místika/
 ela askesiz lurrindutako olerki edcrrcnak eman zizkigim.
 "Miramar" en gizon aundi biok nolarebait elkarluta ageri
 zaizkit, neri beintzat, biak Iaiuko-maitasuuean cta idazla
 nean biotzak galgal, Iainkoak eman zizkieu izkuntza edc-
 rrak lantzeu. Bi-biak luma zorrotzarcu iabe nun-naiko eta
 nola-naiko gciegikeriak beldurgabe astintzcko. Olerki eder
 baten crakulsi ziguu "Orixe" k "Miramar" eta landelxe area
 iabeckiko esker ona:

*Gizaiígeru diran Muyshondt'arrak oro
 emen barne ontan nigaz daramatzit (E.G. 1955, 20 or.).*

eta aicn artean aipamen berezi bat merezi du Dña Mertxe
 ctxekandre biotz-zabalak, gure Mamcme maitcak, alako ar-
 dura auudiz bere etxe ederrean "Orixe" zaitu zigulako eta
 'Orixe' rekin baita euskera ere.

Giro pel eta loratsu ouclantxe euskerara zcn AGUS
 TIN GURENAREN AITORKIZUNAK 1956'gko urteau Za-
 rautzen argitaratua. Egun batcz Akizeko apezpiku zeu Ma-
 thicu iaunak, euskaltzale suar cla argiak, "Orixe" ri esan
 zion: "Orixe", Agustin gurenaren aitorkizunak euskerara
 bear zcuituke".

Etzen ez, esau ori, lur elkorrean erori. Al izan zuen be-
 zin laster egiteko ortara iarri zen eta, lenago csan duda-
 nez, bein eskuartean artzeu zuen Iana, etzueu iñolaz ere
 burutu gabe utziko.

Dabillcnak bakarrik daki bideaien nekea, esan oi da, eta
 ala da izau cre. Itzulgai zailik izatekotau, auxc bat. Ez ba-
 karrik euskeratzeko, baita beste edozein izkuntzetara biur-
 tzeko erc. Hiponako Arranoa etzen alperrik egaldatzeu.
 goioieugo iakintzareu muiñoak zcar aren egaldi zerularrak
 crriizkuntzaren sare-mailla estuetan atzman al-izateko.
 Etzen ez egiteko ori edozeinentzat.

Ala ere sail bi bereizi ditzakegu "Aitorkizunelan": leneu-
 goa X'gn iarduneraiñokoa eta bigarren X'garrenctik ezkee-
 rozkoak. Bigarren sail ontan ere badira lenengoan bezin

atal-ilzul-crrexak, ala nola Monike gurenaren ardorako ioc-rarcua ta abar, bañan geienak itzulgaitzagoak dira TeoJogi -Fitoso.fiauzi zail eta zorrotzetan sartzen zaigulako idazlea, baila Idazleuneko zenbait idazlunc illunen aclierazk-^u-tun ere.

Eta "Orixe"ren itzulpen ederra cskuartearen arlu eta iia-kurlzcu aslcrakoan, kuxkurtuta, bcnelan iñuldula geidilzen da irakurlca, gure irakasle aundia nola iritxi zilekean alivko bctegintasunera asmatu eziñik.

Aurrerago aztartu ditugun itzulpenclan argi bezin gnr b' ikusita daukagu aren itzulketarako trebetasiuia, baña oraingo itzulpen onelan lenagoko marra garaicnak zcaro crretzen ditu, cusquera arruntez esango gcnukcncz /o la pa-su cgiten du.

Agustin gurena bcrez da une askolan uJeikaitza; ala ere cuskcraz eztu alako zaillasunik arkituko pi/ka bat iañilzia de.n irakurleak. Enientxe, iñun baño areago, bulartu dizkigu 'Orixe'"k euskerareu almenak, gure izkuntza cderraren indar izkutua eta ioritasuna, gai iaso, garai la sakonenak iantzi ta bizi-arazteko. Eta 'Orixe'"k lierak crc bere lauetan onentxocntzat zedukan itzulpeji au, eta biziki artua gaiñcra. "Zein duzu zure ustez, denetan onena? (Galdelu zion Zelelak). —Euskerari begiratuta, "Aitorkizunak"; ori aztertuko dute geicnik *euskera sahonago* ikasi nai dutenak" (K. 1960, 159 or.). Eta bera baino kritiku oberik bcre ln-nak epaitu eta ebaztcko, nekez arki genezake. Etzen errexkeriak asebetetzen zucn gizona, ezta ere xurikeriak puztut^en zuen idazlea. Eta pozik, oso pozik zegoen bere garaitarekin.

Izknntza garbi, trinko ta xur batean, iatorraren inclarrn 1a iarioa galdu gabe, Hiponakoaren idazlanik ezagñn eta aipatuen au eman zigun. Itzulpcn onctan erakustcn digu, ain zucn, bcre egoneziñaren eta gora-naiaren neurria, izkuutza gaindcgietara iasotzeko. Etzuen iñola ere euskera gcldi eta arri-biurtu bat nai, ibilkor, zailu ta eragiña baizik. cdozeri, mm-nai, noiz-nai aurpegi cmateko aiñakoa.

Pozarren, buruzut eta lotsik gabe eskeini zczaioken, be-

raz, lan ederra Akizeko apezpiku Maihieu Iaunari, ela alaxe egin ere zuen: "Iauna: Zuk eragin ninduzun emeki, obe-ki esan bultzatu ninduzun bortizki, Agustin Gurenaren AitorkizUneri liburua gure izkuntzara biurtu nenzan: Emen duzu esknetan, aspaldion ametselan zenerabilleiva... Gaur-líotik au gelditu dileke. Biblia leku, euskal-libururik bikaiñena. (AITORKIZUINAK, '•Eskeintza').

Eztakigu uola arlu zuen euskalzale on ark, Ezpai gabe c-au dczakegu biziki pozluko zela bere naia aragi biurtua ikusi zueuean.

Eta Miramar'eko giro artantxe itzuli zuen euskerara. puutuetan, David'en SALMOTEGI osoa, elizetau eriíx nbestutzeko eran. Eskuartean izan nuen lan bikain orren al-áaki bat eta cztitan irakurri ere nueu Guateinalau. Oraiu dik argitaratu gabe arkitzen da, beste lau askoren arteau (Ikus "Euskera" (1961, 345 or. Labayencn lana), Mariixu Barriolaren eskuelanedo, eta aren lan guztiak bezela bizkarrcan ezarrita darama "Orixe'ncko saldoaren xaki nabaria.

* * *

Ala crc toki atsegiu hura utzibearra elorri zitzaion. Ma kalik zebillcn "Orixe" czueriak iota, ela Euskalerriko ai zeak on cgiugo ziolata, erriratzea erabaki zuen. An ctorri zitzaigun Gualomalara besoak zabalik agur cgitera eta antxen elkar ikusi genuen aspaldiko partcz. Baiña agur hura zoritzarrcz, bclirako agurra gertatu zcn. Lurra'de aiei, ainbat urtez bizi izan zen lurrealde aiei egin zien esker-onezko agur beroa, "Euzko-Gogoa'n agertu zen (Agur Guatemala-ri 1954, 1 or.). Eta Lazkaon kokatu zitzaigun, andik laster bere basclxeratzeko cta ondoren Añorga'n illobarekin bi • ztzcko.

Aberriko arcn azken cgotaldia, naizla makalik ibilli. ctzen, cz, antzua izan. An erc elzuen uagilasunik erakutsL

kurrukarako betiko apela bizkortu ogiu zitzaiola zirudien. argitara zituen idazlanetatik aieru ditekenez. Beti izan zuen maile polemika, eta takelak iudartu ela sendolu egi-ten zuen gure irakasle aundia. Aurkalariak ugariago eta be-rra sendoago. Eta etzitzazkion palla izan Aberiiko egolaldi laburrean. bear baño laburragoan.

JON GL'RUTZEKO'Aren zenbait olerki euskeratu zitueu garai arian: IAÍN KORAKO MAITE LELOA ("Cántico Es-piritual", OLERTI 1966:112-6 or.). GAU ILLUNA ("No-che oscura", OLERTI, 1961 III, 209 or.), MAITE-SUGAR BÍZI ('Xlama de Amor viva', OLERTÍ 1961-III, 210 or.). Esan bearrik ez, zeñen artua zedukan olerkari guren au. Aí-paldikoa zuen "Orixe"k mistikarako iocra bizia. cta bere bi-zitzako azken-aldian are pizkorrago biurtu zilzaion. 'Bar-ne-muiñelan" agerlu zilzaigun lainko- batasunean murgil-dutá cta bcre bizi guztia etzan besterik izan lainkoagan erro-turiko landarc batcna baizik. Zer mirari, beraz, Gurulze-koaren zenbait olerki mistiku euskeraz ere iaztea? Izkera xaloenean bildu zituen Gurulzekoak, lainkoarekin bat egin Lcarrez dabillen arimaren ibilkela guztiak, mistikaren bi-cíe guztiak, alegia, asi arimaren illunpe goibelenetik laiiv-koaren argilasun zoragarrieneraiñoakoak.

Olerkiok euskeraz cz dutc iatorraren xalolasunik eta in-darrik baterc galdu; ain daude zintzo, gozo ta iator itzu-liak. Ioanes Gurutzekoaren olerkiak ikertzerakoan zorabil-duta gelditzen da Dámaso Alonso erdai kritikaria ("Poesía E'spañola" — Gredos Madrid 1950) izkera aiu errikoiez ala ko gogai sakonak azalduta ikustean. Zorabilduagoko litzake euskeraz, artzai ta ikazkiñen izkuntza goxoan Gurutzekoa ren olerkiok irakurri al balitu.

Ia iritxi gera azkeucra, baiña cz tira ixilpean uztekoak gcrkeratik eta itzulita bere filosofi idazlanetan utzi zizki-

gmi ainbat atal eclei Zaitegi'k bere liburu bikain PLA TON'encko ATARIAN (Donostia 1962) aipatzcn clituanak eta E-G'an agertu zirauak. LAU EBANGELIOAK, berriro erri-izkera errex batean itzulita, oraindik argitaratu gabeak. cta MAMUTXAK aurrentzako liburutxoa. "Leoi-kumea"z CL-ana ber-csatcn clugu liburu ontaz ere, eztela, alegia, ilznlpn bat, egokitze bat baizik, ezin ederkiago egiña. 'Orixc'renak oro bezala.

Eta onen bestez,ain barrenki maitalu i/an zueu lainkoa-ganatzeko ordua iritxi zilzaion, eta Añorgan, il zilzaigun, *Arekin BAT BETE ta BETI biurtzeko*. Munduak etzuen /irkiñik egin, izparringiek eta berriketarick etziran baitez-padako idazle askoren eriolzean bezela, laudorio utsal eta goraipakcta gczzurrezkoetan iz-iario aspergarritz bete. Ixillik iiaun zuten, ogeigarren mendeko idazle ta olerkari gaille-nen artean buruzut eta batere lotsarik gabe agertn zitekean-reu illotzaren aitzinean. Izan erc ergelkeria eta arroke-ria etziran iñoiz "Orixc"ren bidelagun izan.

Baña ezagutzen genuon oroimenctan beti iraungo dñi tinko, cta euskera maite dugimon artean ere ai-en sua ezta iñoiz itzaliko. Euskera zutitu zigun "Orixc"i, eta zutik iraungo aren oroitzapenak mcndeak mende.

Aren itzul-Ianak aztartu ondoren iarraibicle bat ar deza-gim beintzat: Gure Irakasle Aundiak bezela, beli, amor emateke, nekatu gabe, cuskerari eta euskaltasunari eus-teko.

ERABILITAKO IDAZTIAK

B.A.P. — Boletín Amigos del País, Donostia.

E. — Eñfan, Donostin.

E-G. — Enzko-Gogoa, Guatemala-Biarritz-z.

E-J. — Eusko-Jakintza, Biarritz.

EUSKERA. — Euskaltzaindiavcna.

J.B.D. — Jesus'en Biotzaren Deya (1918-1937), Bilbao.

K. — KARMEL, Amorebieta.

- O. — OLERTI, Amorebieta.
L.E.I. — Lenengo Euskal egmielako Itzaldiak, Bilbao, 1922.
Alonso, Dámaso. — POESIA ESPAÑOLA, Madrid 1950.
"Orixe", ARTALDEKOAK (olerkiak). — Argitaragabeak.
Mogel, PERU ABARKA, Zarautz 1956.
Iztueta, Guipu/.coaco Provinciaren Kondaira, Donostia 1845.
Ovide, ELEGIAE. — Paris 1928.
A. Bellessort, ENEIDE, Paris 1945 (Uz-aurrea).
Horatins, ODES ET EPODES, Paris 1946.
Barandiaran, ILIASENA, Gazteiz 1954.
Gnrate, Justo, CULTURA BIOLOGICA Y ARTE DE TRADUCIR,
Buenos Aires 1943.
Lertxundi, Kantikak. — Urt 1948.
Llul, LLIBRE D'AMIC E AMAT. — Mexico 1945.
Mitxelena, HISTORIA DE LA LITERATURA VASCA, Madikl 1960.
Villasante, HISTORIA DE LA LITERATURA VASCA, Bilbao, 1961.
Zaitegi, PLATON'ENKO ATARIAN, Donostia 1962.
Mislral, MIREIO Pouemo Prouvençeau, Paris 1884.

«Orixe» ízkera-zale

OIARZABAL'DAR MARTIN

1 U s j i, i l l / . i f i t h i i t > 0,1

Gai oi'taz zerbail idaztea eska didate, ta nere adiskido rnaite "Orixe" zanaren gorasarrcrako danez, ori egitea ezin uka, ta poz-pozik aal dudantxoa egingo.

Izkuntzak ikastea, gutxi cdo asko, beti da neketsu. Alh ere, ba-dira iñoiz izkuntzak ikasten asteu diranak, izkuntzak jakitea goragarri dalako, beste asmo bereizirik gabe. Orre-jakoek, sarri, ikasten asitako izkuntza-iztia lasler bazterrean utzi ta ikasitakoa laster aazteu dutc.

Izkerak ikastea bcarrak egilen du. Norbailek bere ika?-ketarako edo bizibiderako izkera bat bearra ba'du, alegi-ñak cgingo ditu izkuntza ori bear dun neurrian ikasten, la aal ba'du, ongi ikasten ere.

Bearrak bakarrik ez, aberri-miñak cre cz jakiña dan jz-kera ikaserazten du. Euskaldunen artean ba-ditugu orlan ikasbidc ta eredu izan diranak: Kanpion'dar Arturo, Arana'tar Sabin, Arriandiaga'tar Imauol Aita, ta Olabide'tar Erramun Aita. Ez zckitcn izkera, euskera, ikasi ta zcin sak-on ikasi zuten aiek argilara zitutcn idazti bikañak aitor-tzen dute.

"Orixc'ri bi indar orick cragin zioteu; bearrak, artit zun bidean izkera batzuk iakitea bearra znlako, ta gure izkc rari zion maitasunak, beti euskera geiago ikasten ta izkun f/a ori sakontzen Iagundu ziolako.

"Orixe" k anrlzaroa Uitzu'u igaro zun, eta an euskera ikasi. Euskalerriko uri aundietan baño errezago ikasi diteke. noski, euskera erri txikietan. Urixkaetan enskera guziek dakite la guziek itzegiten. Ta erri aundietara edo urielara ioat:ko bide zabalean ez ba'dago, ango euskera garbiago ta iatorrago izan oi-da, beste izkuntzen itz, esaera ta durundarik gabe ere. Aukera aukerako da Uitzu'ko urixka polila cuskera ikasteko —Icn beintzat, "Orixe" aurtzaroan an cgon znnean—. Garai artan ikazkin asko batzen ziran Uitzu'n. ikaz-lauetarako, ta lan orietara cz ziran ioaten Naparro'tik bakarrik, Gipuzkoa ta Bizkai'tik ere bai. Ta onela, Euskal-crriko toki askotakoak an batzen ziralako, ta elkarren arteko kidelasunez iardun, ainbesle aldetako cuskera cntzuten zan. Ta orra, 'Orixe' aurtzaroan au egon zau. Eta aurrak clkarrcn arteau nola itzcgiten zuten ere ikasi zun. Eta za treri erc cntzun zien, zegou etxean bertan, eta agiau, auzoko liutikoen adixkide izauik, au cteetau. Entzun-itzak eta joskera, Nikola tipiareu buru-barneau saiiu ta an kokatzen ziran, bear zan garaiau ezpañctara irteteko.

Uitzu'n zegolarik eskolara ioaten asi zan. Garai artan Uitzu'n cskola-maixu on bat euki omen-zuten, Nikolas'en eritiziz. Ain zuzeu, uiaixu ori, berak euki zitunen arlean ouen tzat jotzen zun. Irakasleak, aurrei irakaslen zizkien gaiak-irgi ipintzcn onicuzizkieu, gauzak zer ziran eta eikarren ortean zer artu-emaui eta zer alde zuten adieraziz. Urte asko ioauda erc, oroitzen zan Uitzu-cskolako gauza auetaz. ivakaslea goratuz.

Bi izkera ari zan orduau, Uitzu'ko egonaldi artan, Nikt)-las tipia bateratsu-cdo ikasteu: euskera ta cspañera. Izkera baten itzci Jesteko zeituzuk ongi zetortzien ikasi zuu; bañan bestc zerbait ere bai, artean aur zan bati zegokion eran: esakerak elkarren arteau bekaltzen. Gero izkera batzu ikasi zitun, laster dasakedanez, ta itzak elkarren ar-emanetan aztertzeu baño atsegiñago zitzaiou esakerak azterclzen, zein argi-ago, zein iatorrago zan ikustea. Euskeran alboko izkun tzak aztertuz, gauza polita topatu zun: gure izkera iatorrago zala, galde-crantzunei dagokioncz arau zuzena erabillen /ulako.

Iesu'ren Lagundian latera ta elenera ikasi zitun aurre-i)'k, ta sakon ikasi gero. Aurrenik ikasi ta gero irakasle izauzan nrteetan. Ikasleen artean ba-zitun euskaldun batzu ere. Auei euskera ta lalera bekaldetuz irakasten zien, zein itz cdo csakera ziran egokien izkera batekoak bestean esateko. Bein, cz dakit zer zala-ta, lateraz lan bat idatzi bearra gertn zitzaion ta lan ori beste errietan ere irakurri zuten, eta irakasle oelako batek, doixtarra zala uste dut la Iesu'ren Lagundikoa. Nikolas'eu adixkide bati csan: "Orain ez da lateraz ain ougi idazten'.

Lagundi'n ere eberkera ikasi zun. Izkera ontaz gerta oi da, nik uste la ikusi dudanez beintzat, ikasten dala zerbait apaizen ikasketan. Ikasten da aurrenik xegunak (lelrak) czagutzeu eta irakurtzen. Gero izti cdo gramatika, ta orren bearrik euki ezik, ots: Eberkerako irakasle ipinten dutclako edo beste zerbaitetako bearrcko ez ba'du, pixkana pixkaua aantzi giten dala. Apaizgai etxetan ikasteji ba'da ere, apaiz cgiuda gero, geienetan, aantzi egiugo, ta urte askoren buruan, irakurtcn ere aantzi. Nikolas'i etzitzaion orrelakorik gcrla. Donibauc Loitzun'en zegolarik, egnn batez, iizaldi bal egin zun apaiz batek. Gure 'Orixe" an zan, eta ilzaldiak ezlabaida anlzeko bat sortu zun, eta "Orixe"k, izlciriari, oztopo bat edo beste ipiñi, ta csalen ari zanari indar geiago emateko, eberkeraz idatzitako Itun Zarra eska zun. Ekarrita gero, "Orixe"k eberkera batere cragozpenik gabe irakurri zun, ta garai artako ba ziran ogeitamar urte. gutxijiez, eberkera alde batera utzi zula. Bañaj) "Orixe'k oroimen iudartsu zun, ta zerbait an sartu ezkeru, zail zan andik iges egiten, ta bearra zun garaian ezpaiñetan errez ipiñi oi zun.

Prautzi'ra ioan baño lenago ba ote-zekiu j>rantzera, zerbait bedercn? Ez dakit. Bañan lalera ain ongi jakin, espaiiera ere, ta ez zan ain arritzcko idatzia ulertzea, bañan gero an egon zanean itzegiu ere egiten zun, eta ondo gero

Besle izkunlza bat, ikasi, ez zun ikasi, ols: Doixtera. Bañan izkuntza ortaji itz berriak edo bearrekoak, izkuntza ren erro zarrez nola sortzen zituten ikasi zun. Oua cmcn noiz ta zcrgatik. Euskal iztcgia egiten ari ziran Azkue Eus-

kaltzain-Burua, Olabide A. la "Orixe". Aademia de Ja Le-gua Española'ko azken iztegia artu, la ilz bakoilzari etifkerazkoa ipinten zioten. Ortarako Azkue'ren izlalgia ia. ba-zituten. Bañan iñoiz cuskal itzik ez zegonean, sorlu egi."! bear, ta ortan alemanek nola sarlu zituten ikusi oucloirn, cuskeraz antzera-edo egiten zuten. Azkue J.'fc ela Olabide A.'k doixtera ba-zekiten. 'Orixe'k ikasi zun beintzat aleuianek itz lierriak nola sorlu ziluzlen.

* * *

"Ol'ixe", berriz, euskal izkera zale Jjeti izan genun.

Euskera zale izate ortan ba-dagoz mailla Jjalzu. Badira euskera crabilten duteuak, ori luzibiderako bearra zaieluko; ta euskera bear ez ba'dute, heste izkuntzetara laster k>-tzen dute. Beste batzuk euskera erabiltzen dute, cdo cuskeraren alde lan cgiten dute, nongo ta uoizlco dan iakin-miña'c craginda, izlcerak clkarrcn artcan duten artu-emana iakiteko, ta lan oriek izen eta ospc ematen dietelako. O.'ako oriek iakin miña geiago dute mailasuna baiño.

"Orixe" ez zan talde auetako izan Euskeraz lan egin l>earrik ez zeukau, bizitzelco; euskal-lanak ez zuten aberas tu ta Jaai beartsu egiau. Gai askotan, ak zun buru argiz, ak zekin aiña ialciu, eta beste izknutzetau idatziz, estu ez la-sai baiño ta, agian, oparo bizitzeko aiña irabaziko znu. Bai fian Orixe ez zan ibilli bide zabal eta eroso ortan.

Aurrcko euskal idazleck euskeraz eta euslceraren ald'5, lan cgin zulen. Baiñan lan aslco egin bearra zegon alarc. euskra iaso, ugaritu ta edertzeko. Ta ori izan zan "Orixe"i'eu lana.

Idazti taldetxo bat utzi zigun itz lauz eta itz ucurtuz. Asko asko ez ba'dira ere, garrautzi aundiena dute gure euskaj-elertian.

Beste norbaitek csango dizue zenbat idazti atera zituu. zer gai duten, itz lauz ala ncurtuz, luze ala labur, cusJce raz sortuak ala beste izkuntzclatik ilzuliak dirau, ilz JDatez, nolako diran. Nik beste zerbait esan nai dizuet, ots: ak

crabilli zun euskera nolako dan itzetau, ioskeran eta burutapenak erabiltcko eran.

Euskal lanetan crabiltzen zitun itzak, idatziari egoki zitzaizkionak erabiltzen zitun, noski; baiñan gaiñera, aal ba'zun. idert-enezenak. Iñoiz crderazko itzik baV.erabillan, euskeraz burutapen ori adierazteko ez zegolako edo zegona oso toki gutxitan zekilclako.

Alare, cuskal idazie on eta euskera-iakilun bati, bein gerta zitzaion "Euskaldunak" olerki bikaiña irakurteu ari zalarik, zcrbait zearo ez ulertzca ta ulertu naiean bere amari irakurri zion, ulertzen ziui-edo galde egiñaz. Ta amak argi adierazi zion, zer esau nai zun "Orixe"k olerki zati artan. Amak cta ¹"Orixe"k zaarren gauz, itz eta esaera aek ba-zekizkiten, ta euskal idazle gazteak ez, noski.

Baiñan ori ezin bcstean gertatzen zan. Eta bearreko ba "zau, erdcl-itza erabilteak ez zion kezka aundirik ematen. Obe da crdal-itza erabilli ta euskal ioskerari ka'terik ez egin, besle alde baiño.

Bein apaiz batek gogo-iardunak eman zitun cuskeraz. Oso cuskaltzale zan apaiz ori, aal zun guzian euskera crabiltzen zun. eta ardura aundiz erdal-itzik cz esateko. Gogo-iardunak arekin egindako bi apaizek, au esaten zidaten: 'Euskraz egiteko («rreztasun aundi dauka, baiñan erdal-iízik cz esatcarren —batez erc izkunfz-itzullzean— cuskal ioskera gcrtatzen zala galtzaille".

Orrelakorik ez zitzaion gertatzcn "Orixc'ri. Onau idaztietan itzak cuskal-crara lotzen dira, ta garrantzi auudiago daukan itz edo esaera toki nabariagoan ipintcn zun. Euskerara ongi idazten ikasteko aukera-aukerakoak dira "Orixe 'ren idaztiak, ark ematen du erriarcngandik ikasitkoa ta irakurri zitun beste idazlcen lanetan aurkitzen zun cuskal-ioskera iatoira.

Garrantzi aiuidiko da idalzictan erabiltzen diran itzak eta lotzen diluu ioskera, ta bi gauza auck ba-dutc erro antzc-bat, ols: burutapenak erabiltzeko era. Alde aundi dago burutapcnak era batera edo beslera erabilli gure barnean.

gero idaztcko. Euskaldun iatorrak burutapeuak euskal-era-*XH* bere barnean erabilten ditu, euskeraz idazten diardula rik batez ere; ta besteengandik nolabait arlutakoak, eusku-erara aztertu, bekaldetu, egosi bezela egiten ditu bere barnean. Ta orduan itzak eta ioskera euskerazko dira. Iñoi/gertatzen da beste izkuntza baten idatzi, izkunlz artako itzez noski, ta alare ioskeraz cla burutapenen erabilkeraz, izkunlz ua ez dala bcre enda-izkuntza ezagutzea.

"Orixe" k utzi zizkigun idaztietan beti agertzen da euskal-ñlazole iator. Ark idatzitako "Euskaldunak", "Barne-mui ñetan" eta aldizka ingietan atera zitiuiak idazle ialor daia agertzen dute, ta idazle bakarrik ez, bai euskal-idazlecn irakaslre ere.

Beste izkuntzetatik euskcrara itzuii zitun lanelan, ikasbide aundi eman zigun, bcsle idazti ta lan batzu euskera eder mamitsuan ipiñiz. Ontan cre, eredu da "Orixe". Aztertu aren lanak, csaterako *Tonnes'ko Itsii-muiilla* ta *Mircio*, ta dasadana egi dala dakuskezute.

Orra, ba, "Orixc" euskcra-zale, euskera maite zulako ta maitasun orrek eragiuda utzi zizkigun idatzi iator eta bikain oriek, eusko-usai ta mamiz eder ta gozoak. Lan orick cuskera, len zegon maillatik oso gora iaso zuten, euskera ugariago ta ederrago cgiñaz.

Egiz izan zan "Orixe" cuskcra-zale la euskera-zalcen eredu ta irakasle.

«ORIXE" OLERKARI

AITA ONAINDIA
Eusknllznindikoa

Axal samarretik osaturiko lan pitin au bi zatilan banan-
duko dut: 1) xehetasun zenbait gure olerkari aundiari bu-
ruz, eta 2) aren olerki-rnuetaen azterketa bcrctia.

I

XEHETASUS! XEXBAIT

Olerkarien ariea olerkari. — Olcrkariak dilugu, sarn
esan oi danez, cdozein errialdetan izkuntza, eroria baldin
baMa, jaso ta gaillendu dutenak. Gurean ere, orrela gerla-
tuko ote? Jainkoak uai ba'letsa!

Euskal bertsolariak beti izan dira gutxi-asko, baiña ogei-
garren gizaldirarte, Etxahun, Elizanburu, Dibarrart, Arre-
se-Beitia ta auen inguruko batzuk kendu ezkeru, ez dugu
oíako gaillenik izan. Mende onen asieran, irurogei ta amar
urtcok ezkcro, geien be, sortua ta indartua dugu batez cre
euskal-miñez gaiñczka daukagun urduritasiui larri biurria-
ren eragiña.

Gurc mendea argituaz batcra abandolarrak bota zigun
irrintzi latza, ta oraindik ere ba-dirau arcu oiartzunak. Or
ditugu ondoren olerkari bikaiñak, Aizkibel, Eltzo, Erren-
deri Aba, Zubigar, Satarka, Jauregi, Ormactxea, Enbcita
ta abar: orduko eguneroko ta akíizkariak aucu olerki tn

neurtitz eder xotillez dauzkagu, biolzondo ta atsegin jario/beterik.

Orain amairu urte, mendc-erdi enskaJ elerli-bidcclan ze;v gaitzat arturik, oncla rnlnzatu zau gure idazle jator Ibi iagabeitia'tar Andima: "Geroago Lizardfk olerli eskola be rria sortu zun. Besteak ez bezela euskeia gaitu ela jtieu'l-iiz-bideak barna erabilli zun. Ciza-adimenarcn erpiñik garaicnak atzi-erazi zizkion.. Lizardi'ren baranoan, uda.berrian zugatz-adaburutsuaren inguruan lili-pitxiak bezela.. olerkariak saldoka jaio ziran: Urkiaga, Loramendi, Tapia-Perurena, Gaztelu, Onaindia, Zailegi, Argarate, Monzon Loidi t.a. Euskera, olerkariet zor, arranditsn ta nausikiro zioan olcrli-bideak harna. mimdu zabaleau berc burua erakustera. Olerkariet euskera azkartu ziguteu eta zenbait gai azaltzeko mintzul zegokignn izkuntza, gaur eguncan zaiki ta egalari edouun ibilli diteke" (*Euzho-Gogo*a, 1950. Epaila-jorrailla, 9 or.). Eta orrelaxe zan, izan ere, olerkarien garaitzarik ainlzagarricna euskal olertioianeanean zear.

Ba-zan or beste olerkari bal ere, ixil samar egona, baiña gogo-gimean bertso-leia bizia zera maia: Ormaetxea'tar Nikola, izenordez "Orixe". Bai, mende erdiko olerkaririk gar:icna, epiku-saillcan beintzat, "Orixe" dugu. Aldatu ditza guu emen olerkari oni buruz idazle berberak esaten duna. 'Ormaetxea'tar Nikola ("Orixe") —dio—, beti erc bere bideak barua ibilki, Euskalerriko zeruan izarririk argi eta diz-t'ratsuena izan zaigu. Euskeraren miúia iñork ez bezela bc-retula idaztictan ixnri digu. Areu olerkiak erriaren uriña. lurraren gozoa darie. Or-emeuka banatuta dabilta zenbait olerki jori, aldizkari-izparkarietan. "Orixe'n urralsak jarraituki, irrardan erein zituu zenbait olerkiz bilduma y.ora-garri bat egin nuen; bilduma ortan argilara bageko olerkiak ere ba-ditut. Ene gogoari atsedene-aldi eman nai diodanean, bilduma ortara jotzen dut. Geroago 'Barne-Muinetan' iieurtitz-sorta aipagarria eman zigun. Gnre mintzairak, lur-jantzi sendoaren oskolean bilduta, mistikaren mailla garaienak ikutu zitun. Baiñan "Orixe'k bere indar gnzia, euskeraren zainak barrena dabillan odol guzia, "Euskaldunak' deritzan poema nagusian mamitu du. Ez du euskerak bi/i

dan cz-geroztik olako olcrkaririk ezagutu... "Orixe k gure izkunlari arnas berria eman dio: beraz, euskellzale ta euskelidazle izatera iritxi nai duanak, arnas zindo-osasuntsu artalik buriak gañczka bctc arte ekin bearko dio" (E. G., 1950, Epailla-Jorrailla 9 or.).

Egiaz dio au gure idazle trcbeak. "Orixe'k bere izate guztia jarri zun, batez ere, burutu zilun olcrki lanctan. Ela txalogarri dugu, iñor izalekotan, bere bizitza gntzian orrela jokatu zim gizona. Azkarra zan, jakinkizuu askotan ikasia, edozein ogibidetan, irakuskintzan batcz ere, bizitza aterateko aiña zana. Baiña euskera zun bere emaztegni taztana. la onckin buztartua eman zun bere bizitza osoa. Bein, Guatemala'n zcgolarik, onela galdetu zioten: "Euskrak diru asko einan dizu, "Orixe"? Eta berak: "INeri aiñfl idazleetan iñori cman ez diola uste nuke. Baiña kendu didana? Kontu orrenik iñiork ez du ateratzen".

Gerra ostcan, muga igaro zun eta izan zun Prantzi-aldean poliki irabazteko abagune ederra: egun batean, Bordele'ko ikasteixe nagusian irakasle izan nai zun galdetuaz eslcutitz bat artu zun, an irakasle ziran Guillaumie senar-cmazteak egiña. Ala ere, "Orixe'k au idazten digu: "Aiek naiko lezioa biribilgatuko zidalen, eta ala, bai., aberastu efti cgingo nintzan \ Eta ona, ondoren, bere aitor auudia: "Baiña uere ernazlegairik kutunena euskera izan da. ta oni atFe gin cgitearren ncre burua arloteago ikustea ederretsi dut. San Salvador'ko Universidadean ere, sarrera ba-ncukan, po-íikitxo irabazieko bidearekin; baiña nere emaztcgaiari txaxan egiten ari nintzala diru askok igesegin dit. Orra egi géirbia. Baiña nere emazte polita, obeki esan. ederra, ondo iokatu zail, gaixoa. Diru asko ba'lu, guziak nrcrtzat litukc. haiña dirua baiño geiago balio dun zerbait cman dit". Oionako czkongai-zalc Jja'genilu aunilz euskaldun! "Orixe"k bcinlzat, gaztetan cta geroago, zartzaroan eve bai, euskera izan zun biotz-biotzez maite zun emaztegai pertxenta.

"Orixe'ren len-olerkiak. — Gure gizaldia aldaz-gora zioan neurrian, euskal zaletasuna ere are geiago piztuz oartzeri zala esan bcar. 1917'garren urtean Loiola'ko Iñaki, gure Patroi aundiarcn semeak, Aita K. Basabe lekeiliarrak eta Aita

Lardizabal scguratararak batez ere, *Jesu'en Biotzaren Deya* aldizkari edcrra aterazi zuten; otoitz-bclguntzaren zabal-tzaille zau, Bizkaia'u bcreziki.

"Orixe" k orduko erc, Tudela'n eta Comillas'en, adiera zia zeukan nunbait bere trebetasuna euskal barrutiko lane-tan; Jesu-Lagundiko aitok beinlzat, illero la oso arretaz, argitara ernaten zituzten aren lanak. Lencngo zenbakietan. ia beti, olerkiz ari zaigu "Orixe"; gero itz askatuz edo lau-i ere bai. Len-zenbakian, 1917' gko. urtarrillaren l'goan, 22' garren orrialdcn ondorcngo olerki au dator; txit labvirra dalako, emen jartzen dugu:

IGESI

(*Esaera naparra*)

Herodes'en jopuak
Jcsns-billa dabiltz,
Bi urtedun artean
Arkituko balitz.

Andrc eder bat dakustc
Ai! asto-gañean
Igito'ra doala,
Ta senarra aldean.

—Zer den or magalean?
—Semea. —Bai ote?
Ala balitz, cz uke
Aitortuko, andre.

Pakean utzi zitcn
Ziyezten tokira:
Par egin zuan Aurrak
Amari bcgira.

Au ote-zun bere lcnengo olerkitxoa? Argitaratua, ba'Jeiteke. Argitaratu gabc ba-ditu aurretiko batzuk ere. Dana dala, lendabiziko saioak ditugu, saio lerdenak, arrauoareu

lenengo egal-ukaldiak. Norbere sena ta izakera dakarkigu cauok jaiotzalik; berezko izate au, ezi ta azi bai egin oi dugu, aldatu ez ordea, oso gutxi ezik. Andik berrogeita bo; urtera ere gure "Orixe"k bere bidetik jarraituko zion. Ikus-esaterako, 1917'garrecan idatzitako olerkitxo au, eta gero 1961'garrecan OLERTTn argitara emandako *Josus gose*, bere azkenengoelako poesi txanbeliña:

Arkaitz gorrian
 eserita dago.
 Pizti ankerrak,
 gauez nai aiña
 sarraski ian eta:
 zokoetau daude.

Gerora, aipaturiko aldizkari artan, iru urtez bcintzat jardun zion oJerkigintzari, eliz-goratzarreak batez ere euskeraz emanik: "Sacris solernniis", "Tc Josepb celebrent", "Jesu dulcis memoria", "Memorare", "Te dicimus praecorriis", "Errotaria", "Ni naiz bidea" (itz lauz), "Igandea" (itz Ir.uz), "Adoro te devote", "Onezko amesa" (itz lauz), "Verbnum supernum", 1917'garrecan urte barruan; "JVeza zertako" (itz lauz), "Itariak", "Stabat Mater", "Egoaizea", "Eral)akirik dago", "GalDonetarako", "Umekeria", "Ogi eguna", "Tkazkiña", "Ziza-garaya", "Atoz l^asora", "Negu gorri". "Ullzia", 1918'garrecan urtean; eta "Jesus'en Biotzari", "Corarca", "Artzayak", "Artzayareua", "Beizayaren negarra", "Ura ta ardoa", "Zaldia" (Bergili'rena), "Nekazaritza" (OratPren *Beatus ille*), 1919'garrecan. Andik laster itzal-aldia etorri zitzaion, bizitz osoan zear barue-zimiko gordin ant>era eraman zmi ilzala. Au dala-ta, ona zertxobait. Nik nere olerki-biJduma Jjorobiltzen niñarduala, au El Salva(ior'en IDÍZ) zan bera, eta lau-bost idazki izan ziran bion arU-an. Bere bizitz-goraberak eskatzen nizkion batcn, oncla idatzi zidau: "Nere biziko itzal aundia, itzal igaro cgizu., edo bestera au jarri: "Hizo sus estudios cu la Compañia de Jesús, de la cual fue despedido como San Luis Gonzaga y San Francisco Regis". l^SB'gko. azillarcn ICTan zan.

Zortzi urie Bilbao'n. — Barruko sua ezta crrez ixillik goi'delzen. Naiz-ia itzalpe bizi, gure 'Orixe" jatorra bere lanean zebillen, lan eta lan aspeitu gabe. Bilbo'n ba-zan Euskaltzaindi zeritzon akademi bat, euskera zaindu, indartu ta apaintzeko ardura zuna. Ribera kaleko etxe zartxoan zeukan bere egoitza, ta antxe biltzeji ziran enskal barrutiko jakitun aundienak; an batzartu oi ziran Azkue, Urkixo, Kanpion, Eieizalde, Intza, Altubc, Eguzkiiza, Olabide. Ta antxe gemm "Orixe", gizon gogoangarri aueji artean. EuskaltzaindiaVen izenean BizkaTko erri guztiak ere arakatu zitun, itz bakan eta aditz-joku berezi billa. An zun ar-ema-na gaur Azkue jaunarekin, biar Aita Olabide'rekin.

Azkne iJ zanean, aren goratzanez egindako oroi-aipame-nean, au diño: "Aldiz urrena ez izanik ere, aipa dezadau beste lan aundi bat: Euskal-itzen eite edo Moríologia. Lenengoaren (ots, Iztegi aundiaren) aizpa gazte bezala da, ta ori ere, zei'-ikasi dabillan euskaldunak ez dn eskutik utziko luzaroan. Antolatzen ari zala, an uinlzan Bilbao'n. Zanaren albo-gelan niardun nik ere, ta alako]>atean, txiliñi-otsa nero izenarekin. Egiñ-ala irakurtzen zidan zatika^ gaiaren arau ra, >eta bien artean zerbait eleta egiñik, iñoiz bere aburua aldatuz, andik irarkolara bialtzen zun\ Beraz, artu-ejnan estu-estuan bizi zan euskal jakitun eta langille porrokatu auekin.

Geroago beste lanbide bat izan zun. 'Kirikiilo", Bustin tza^tar Ebaista, amabost urte *Euzkadi* egunerokoan euskal-atal berezian lan egin ondoren, 1928'garrenaren azkene-runtz, Maiari bere sorterrira aldaluz, zartzaroa an emateko asmotan; andik Jaster, 1929-1-13'au, Mañari'n berta-i il zan, baratzeko orma egalean laban egin eta arturiko zartakotik. "Orixe" izentatu zuten areji ordezkari edo jarraillc. Enbeita'k onela aguitu zitun biak:

Orrenbeste lan egin ondoren

Biar zendvm atsedena.

Orretarako zeuk autu dozun

Mañari dozu oneua:

Zuri dopallzut alcli Juzeko
 Zorun bizitzaik oneua.
 Ordezkoari Goi-maitasunez
 Lan egiteko kejnena.
 Saritzal, barriz, betiko aini/.a:
 Auxe da nirc naimena.

Eguneroko onen arduradun, ainbat lan eder egin /un bost bat urtean. Argilaratu bear zana orrazlu. moztu. txi-kundu; arazo ixilla, baiña onuvakorra. Lan jalorrik? ()=o gutxi, olerkiz beintzat; itz lauz bai, ordea, ordukoak baiti tugu *Santa Krutz Apaiza*, *Tormes'ho IISU-mutilla* eta *Mireio*. Bertsolan bi bakarrik idoro ditut nik orduko *Euzhadi* zenbakietan, eta bata Kirikiño'ri eskeiña. onen lencngo ilurteurrenez (1930-1-31) egiña. Ona:

KIRIKIÑO'-RI

*Beliho argiah
 argi egin behizu.*

Bilarteko oua zaitudala ta
 eske batekin natorzu,
 argi goiko orren izpi zuri bat
 gugana zuzeu ezazu.
 Usterikmuste galduta gabilz
 buru bezanbat aburu;
 argi-ilurri bat ez dugu aski
 begiak erts ba'ditugu:
 cuskalduu biotz barreiatuak
 elkar korapil itzazu.

Argi-billa, zerura zioan "Orixc". Nori? eta KivikiñoTí. Onek, bacla, maiz erabilli zitun euskal-gaiak bere atal berezian, bai eta iskaubil pixkat atera ere; baiña "Orixc'k auts-iaiño galanta arrotu zun oraingoz, eta 'buru bezanbat aburu" dio. Izan evc, Bizkai'ko izkelgiko "bere", "aren" eta "a" ziralta-ta, sekulako zaparrada izau zan 1929'gavrcnean baiez ere, Azkne"ren, "Orixe"ren ta Arana-Goiri'ren eskola-

koeu arteau. Azkenik ere, ogeita amar urle ondoren, "Orixc" k daramala dirudi auzi artako garai-zuzia.

Gai zail eta ínalkartsuagocan buru-belarri sarturik zebillelako-edo, aldizkada guzti artan ez zigun gure olerkariak olako neurtitz-lanik eskuratu. Amabost urtez bertsoen ctsai izan zala, berberak aitortzen digu. Garai outau ote zanY Bai, antza. *Euskal-Esna1e'anela*, ba-dilu bat edo bi; bes-teJan ezertxo ere ez aldakida guzti onetan. Etzegon lo, alare. Olerkari zan, eta olerkiz utsitu bcar bere barnca.

Olertilegunak.—Astiro samar zalarik ere, euskal poesi-baratza tinkotuz zioan. Tolosa'tar Arrese, luzaro, bakar il'illia genun Gipuzcoa'n; ba-ziran, ordca, *Ellskal-Esna1e'aa*, *Argia'n* eta *Zeruko Argia'n* neurtitz oso Ixairoak argitaratzen zituztenak; Bizkai aldean ere, Enbeita'tar Kepa, Aita Orinaetxea karmeldarra ta Mauterola'tar Gabirel, emengo eguneroko ta aldizkarietan, *Jaungoiko-Zale'n* batez ere, ainbat olerki goxo idatziak genitun.

Baiña crne-bcrrizte oni iñolazko kemena ezarri ziona Euskaltzaleak bazkuina izan zan. Aitzol argia buru zala, beñoJa Abbadie lapurditar jakiutsuaren antzera, euskal-poesi giroa zuzpertu, jaso ta edatzearren, olcrtibatza1diak urtero eratzea erabaki zrn, zilJarrezko aiiz abartxoa saritzat emanik. Erreuderi'n izau zan lenengoa, 1930'garreuean Lauaxeta olerkari gaztearen *Maitale kuluna* sariztatu zuten. Au ziran olerkari geiago ere: 'Orixe", ohorezko aipa eran-nan zuna, Lizardi, Tapia-Perureua, Loidi, Jakakortajarena. Zugasti, Arozena, Enbeita'tar Imanol, Labayen... Gazte ameslariak noski!

Urrengo urtean, 1931'garrenean, Tolosa'n olerti-eguaa. Lizardi garaille, ta onen inguruan, aldaska jori bczela, an agertu ziran Jauregi, M. Lekuona, Agirre'tar Toma, Lora-mendi, Muxika... Olerki sariztatua, ots, "Urte giroak ene begian", etzan nolanaikoa. Ona Joatzaldi artara igorritalco olerkiz osaturiko bildumari ezarri zion itzaurrean, Aitzol'ck zer dion: "Urtc giroak, udaberri ta uda-gaiak batez ere. olerti mamitzat aukeratu dituzten poesilariak amaika mai-tagarrieu onurak jaso omen dituzte. Oek sormena ernaitu,

irudimena zirika, amets-ercdu-jantziak eskeñi omcn-dizka-
tt-. Arrotz-olertiaren kutsurik, LizardTren neurtitzetan aurki
ezin lezazuke, ordea. Barncko ilurburutik jaio zaizkio ma-
roi-azalak. Ederrak ba'dira cre, eusko-olerkarienak dira
Ez irakurriz ikasiak, adi-muñclik sorlutakoak haizik. Ber-
tsoak eusko-guna erraietan daramate. Euskerari dagokion
gisa taiuluak dira. Gaurko olerki au irakurriaz antziñeko
poesi bateren-baten oroipena datorkit burura. Alako bertso
errikoien doñua edo:

'Iduzki danean, zoin eder den itzala,
Mailia, mintzo zira, plazera duzun bezala .

Lizardi zan, ain zuzen ere, euskal zeruan agertu zitzai
gun olcikaririk yaio ta garbalena; eta etzaigu errez izango,
lirteak joan urtcak etorri, ark egin zigun marka egin ta irix-
tea.

Eruaui aukeratu zuteu urrcngo urtean olerti-jairako, ta
Loramendi azaldu zitzaigun txapcldun, ziUarrczko aritz-
-^barraren jabe. Urrengoan, oster, Urretxu'n poesi-gudu,
ta Etxeberria'tar Pantzeska, ordun —baita gaur erc— Txi
ua'ii mixiolari zegoua, garaille; onen *Bost Lore* neurtitz-Ian
jori ariñak irabazi zun saria. Aitzorentzat bereziki, ba-zun
olerki onek olako gatz-ozpin cta erri-kutsu apartekoa, et.i
bide ortatik eraman opa zitim beste olerkaririk asko cre;
ortarako, olerki saritua aitzakitzat arturik, eusko—elerti-ke-
ra berezia azallzen du, urtero egin oi zun bildumareu itzau-
rrean, euskal irudien gaiak zeintzuk diran, euskal-kutsu dn-
tenak alegia, maite-kantetan, eskalekantetan, dantza-kanie-
tan, ogibide-kautean: olerkari crrikoia zergalik dan onen
izadi-irudi-zale, irudi-oldozkunak alkarrekiu zer ikusirik ote-
-itutch, aapaldien taiukera ta abar. Errilar olertizko bide ba-
kan ortatik craman nai zitun, anlza, olerkari-zuzpcrlzaillf:
aundi ark orduko bcrtso gilleak. Orixe zerizkion biderik ego-
kiena.

Alare, garai artan jaiki zan gaztc andana bati —crroman-
tlku bidez zcbiltzanak noski— ctzion esirik jarri nai: gatz<;
oien olenuen cta irudimen-egoak, zclaiian zear txil zabalik
ikusi gura zitun. "Ez ditzagula mendi-ateetan ito", clio cder-

hí; oucía amailurik: "Adízkíde zaízkídan Lauaxcla, Jauregí. TapiaPerurena, Jakakortajarena, Iturralde, Oxobi, Loidi. Zaitegi, Enbeila anaiak, ErkiagaTar Eusebi, Gaztclu kapu-Ixinoa cta Ouaindia karnieldarrai iztxo bat bederen zuzendn nai diotet. Idatzi dedaua idatziaz, zuck biotz-barruan izan zaituztet. Zuentzako bide berririk idckitzeko asmorik ez del i/an. Ausarkeria Iitzake. Zuek guzia dczazuteke eusko-olertia goi-gorcngo maillara egazteko. Eusko-olcrtiaren itxaropenak zeok zerate" (Eusko Olerkiak, 1933, XXVII or.).

'Milla euskal ole.rki eder'. — Ixilgoideak azaltz.en ari geran ezkcro, aitortu dezagun gizonkiro maixu gailcn orrengacako gurec maitasuna ere. Olako gizonak merezi duten itzale/. Ixapeia kentzen genion guk; baiña ez Ixapela kendu Ijaka rvik, eusko olerti-soroan 'Orixe" genun len atxurlari ta arcn aldamenean, arnasa beros, lan egitcn saiatzen giñan: aren lanak irakurri, aren esaera politak berczi, aren euskeraz ja-Lclu. Ta orrek maitasuna sortzen dun ezkcro, maite genuu geure maixu eredua. Eta ez karmeldar gazleok bakarrik; licste euskaltzale gazte guztiak ere orobat zegiten. Zaitegi'ren aitorra: "Nere aldikoak orrelaxc maite izan dugu "Orixe" bikaiu-bikaiña: biotzcz, irakasle ta otsemaillea menpeko ikasleak bezelaxe". Eta Andima'k: "Garai artan elkarrekin genbiltzan emezortzi, emeretz, ogei urteko euskaltzale mordo-txo bat. Ua bai gure arteko euskal-garra, irakur-naia, ikas-naia. "Orixe" aundiaren lanak, batik-bal, gogo bizienaz irakurtzen genitun. "Orixe" izan zan gure jainko tipia. Ari ia-iraiturik neurtizgintzan, itz-lauz ari giñan. irakurriaz-beste ez giñan naikitzen: luma jaso ta euskera lantzen buru-bclarrri ekitcn genion. Elkarri irakalsi, elkarri lanak erakutsi. Ez dut uste gure taldetxo bezelakorik izau ote den, ain gazte. atn gartsu, ta ain langille" (Eusko-Gogoa, 1950, Azilla-Gabonilla, 55 or.).

Orrela zan, izan ere. Ta nik ucuk ba nun —gaztaroen gerta oi danez— olako "jainko tipia" czagutzeko irrirts bizia. Ta Lerez-berez aurreralu zilzaidau ereti ori. Lckcittio'ko olerti-egunean zan. Bilbotar gizon langille ta euskaltzale zinlzo Ka laudi Onaindia'k, Aila Jose Domingo Ugarletxea, karmeldar musikalaria ta biok, eraman ginduzen ara berc larranta bel-

tzean. Egun zoragarria ncrelzat, ainbat euskallzale ospetsu czagutzeko era ederra nuen ezkeru. Lenen meza abestua, ondoren Azkue jaio zan ctxcaurrean arcu omenezko oroitarria jartzea, la gero, olcrki sarituak irakurritakoan, bazkaria udalelxeke areto zal)alean. Ango alkar-agurlze, zoriontzc la tvalo-jo bearra! "Orixe" k, Aita Olabidc' k, Aila .1. Domin-go' k eta nik alkarrcu ondoan cta aurrez-aurre bazkaldu genun. Mistika zan "Orixe" ren inini/ a-gai: Donibane Gurut/ ekok zoratua zeukau. Olerkirik ia aitalu ere ez. Illuntrerarte, alkarrrckin igaro genun eguna. Ni, beraz. asetu nintzala esan bcar, nere jainko tipia ain luzaro miulzo-jario ikit-&i ta entzunez.

Gerora, neure o'erki-hildurna antolatzcun nenbillcla batci'. cre, asko bai asko lagundu zidan bcre aolku egoki cla eragi-Lorrcz. El SalvadorV. ko IMiramar zabalegian bizi zan orduan, ela etzitzaidan gauza erreza ara neure bilduma osoa igortzea; aurkibidca bialdu nion soilki, ta orri jarrailluki. cman zizkidan esandako aolku baliolsuak. Nik idatzi ta aick crautzun. Euskal-arazoetan oso lanpetua zcbillcu arren, pozik idazten zidan. "Lengo astean —ziñoan 1954-1-26'an— ita cmona neukon neurc burua, ez nebala cskutilzik cgingo S. Agustiñ'en "Aitorkizimak" amaitu artc. Azkenengo iardn iican diñardut (XIII'garreneau) eta ointxe beste lau eguneko lana. Gaur goizean iaso dot zurea, ta bcreala ezin eranlzun. Bi biclar irakurri dot aurkibidea, eta agcri danez, diranak cta ez diranak batu dozuz liburugei ortan. Ni, beti lc3, libnru barik eta nire oroimenaren mende. ez nadike baitaratu. zen)at uts dauden olerki ixiiiduenak'. Eta olako crespkada]at ipintzen zidan emen ixilclu bear ziranakin ela ixildu bcar ciziranakin osatua. "Orixe" rentzat ba-dira biiduma ortan 'onak', eta asko, bai ta erdi-merdikoak ere; alare- crdi-merdiko oiek baiño kaxkarragoak ageri dira, bere gardiz, beste crrietako loretegieta, antologietan; oiek ere, gaiñera, beren meudeko berri ematen digule, ta ba-dute, ongi begiratu czkero, alderdiren polit bat.

Loickri kontuan "Orixe" beti izan geuun txit begiratu. Lai bcrelzat bai euskal-erriarcutzat: bere lumatik elzun ezer- txok erc irten ganorazko la garbi etzanik. Ailaturiko liburua

osatzean, onela aolkatzen nindun: "Zuk ikus *ut moralisla*, non *itt lilteratus homo*". Ta nik, gure maite-leloak, ardo-kantak eta abar, etzutela zer aundirik esatean, berak jarde-tsi: "Loikeririk ez-baiña, ba-dozuz olerki naiko ñabarrak. eiaterako "Mendiak bethe clhurrez". Eta jarraian erri-poesi onen aapaldi guztiak jartzen zizkidan, buruz aldaturik. Nik, ordea. aren esana cgin nuu; ez nilun sartu cne libu-riian cz ori ez anlzeko balzuk, ots, Juana Bixenta Olabe ta olakoak. Bcste bein gaurko gordin-zale batzuk astinlzen zi-tiui, Ixibit-ukaidika: "E!e cdcrzale oriek buraa galtzen du-te cdozer ausarkeri ta gordinkeri ontzat emanex. Satsa, gahv zurilurik ere, barnean ustel. Zaitegi ri esana daukat, ez dutala aurrera irakurriko Euzko-Gogoa. 'Mosu garaia', "Iluiriko laztana' (Aurraitz'enak ditugu olcrki bi auek). *Ars amandi* ta olako oriek *nec nominentur in nobis...* Ez da-kit orretan eretxi bardiñekoa zaitudan. Itsusi ta zantar idu-ritu yakun, A. Donosti'k "Curc Herria'n *Charmagarria* zi-ra, *eder eta gazte* argitara cmon ebanean. Ez aldozu ori imiñiko". Ta, nik, bere esanera inakur, ez nuen jarri.

Arantza gabe. — Artobero usaletan asita cre, 'Orixe"k cne Jiburua, au da, olei'ki-bilduma maite zula csan bear duí. Au argilaratu ta iru urtera, JÇoó'garrenean, arratsalde cdeo batez, Oresa'ra joan ninlzakion ikustera, ordurako Anieri-kclatik aberriratu bait-zau. Oian zegou erdi-makalik. Bai-ña, aren poza ni ikustean! Arcn bostekoa eman bearra! "Mi-lía euskal-olerki" —esaten zidan aspertu gabe— nolako libu-ru bikaiña! Zein mcsede aundia Euskalerriarentzat! Asko zor dizu euskcrak". Burulik buru iraknrria zun orduko, ta zo-ragarria iruditzen zitzaion. Igarri gabe eman gcnitun bi ordu ta geiago, itz eta itz.

Arik geroago, berarizko ikertaldi bat egin nion Anorga'n. 1960'garreneko udazkeneruutz. JNire OLERTI artzen zun, ela bertan iragarrila neukauez, laster ospatuko zan Larrca'n euskal olcrti-sariketa. Ortarako zerbait gertatzen ari zan, be-raren Eun Obccrcnctatik. Bere lanlegi-zokoan ixil-ixil, olcr-ki-mordoa irakurri zidan, joanaz bakarrik. Gau artan etzidan u!zi komcncuratzen, nerekin itz egin ta cgoteko griñatan ze-gola-ta. Nik, beraz, orduan ere, aren esana egin nun; baiña

ez lar ortara bcarturik, nerau ere orren griñak ozkatua aurkitzen bait-nintzan.

Gazlaiua ta esne zuriz omituriko apari ostean, berriz ckin genion itz eta itz, euskal olertiari ta euskal olerkarieri buruz batcz crc. Autu-mautuan, arilduz arilduz, berez bczela zetorrclarik, nirelzat bcintzat Lizardi zala eusko-lirikurik one-na ta bera epiku-saillean goreuengoa, esan nion Eta ark, atza bular gaiñean jarririk: "Ez, Aita Onaindia, lirikan bc r.eu nozu oberena" Aitorkizun arrigarira! Apaltasunik-eza? Baiña, Teresa donearen aburuz, apaltasuna, egitan ibiltca <Iugu. Ta "Orixe 'ren iritzia auxe. Irizpidcan otedago? Aren azken urteotako olerkiak irakurrita, sartu zaigu poesi-ebaz-luicn artcan olako zalantza-iñarroisia, nor otc-dan ohea Li-zardi ala "Orixc', eta au Iiriku-zelaian. Niretako, alare, Li-zĩirdi bcti obercn.

Urrcngo goizcan, zazpi ta erdietan oetik jeikitczko itz-•i-inanik gelditu giñan arren, bera, lozale zala erc, zazpirak orduko au neukan ate-joka. Bertatik iru orduko olerki-iraklartze ta itzaspertua egin genun. Ikusi nunez, garai artan ari zan "Orixe" iñoizkorik gartsucn pocsi-espariiTan; ba-zitim esku arlean pilosopi ta mistika-gaiak cre, baiña olerki-gintza zun ederren, ezipairik gabe.

1960'gai-ren urtean, Kristo Erregeren cguuez, OLERTFk bere urtcroko poesi-batzaldia egin zun Larrea'n. Aurretik iragarrita zcgonez, lau sailletan banandu ziran olerki guz-tiak, Iiriku, pocma, alegi ta bertso arrunt. Lenengo saillean. "Orixe'ren *Argia beru* 1.000 Iaurlcokoz sariztatua. Bcrbcra eto-rrri zitzaigrui jai ortara, bai ta bere olcrkia ta bizkaitar idaz-Icak goraipatzuz beste itzaldi mamitsu bat irakurri be. Poza-ren pozc/. ur<luri zebillen gure "Orixc', aiubat olcrkari ta idazlc jatorrez inguratua. Sei-zazpi aldiz bota zidan: "Ez da-ki berorrek, Aita Onaindia, zelak<i poztasunak nadukan. Orainarle arautza bat erabilli dot biotzeau; eta gaur arautza ori atera ^311813^110". —"Zergatik, jauua? "Ara, auxe da nik cuskal olcrli-saillean lencngoiz jaso dotan saria".

Andik laster izau zun beste sari-jasotze bat ere: Toiosa'n, .1.961¹garrncan, Euskaltzaindiak ipiñitako Lizardi-saria ira-bazi zun *Luu urlurouk ene begicían* zeritzau olerki cdeirakin.

Berisoen eiscti? — Gorago ailalu dutan, "Orixe ri Añur-ga'n egindako agerraldian, azkcn-agurra baiño len. jali;i nion:

— Ksan oi danez, zu bertsoen etsai zera.

Eta berak, orduantxe esku artean zebillen *Eun Obere-nak'en* itzaurrea irakurri zidan: "Nere bizi guzian bertsoen eisai izan naiz, ozenki esateko IJeintzat, ez kantatzcko. Orainarle cgin ditugun bertsoak nekegarri dira. Zergatik? Edozein mugimentu edo *riimo* artzen dala ere, doiñu zurrunera edo berdiñera iotzen baitute. Batez ere, erdel-kutsuzko indar-azentuz irakurtzcn ba¹dira. Eguneroko izketa arrnntak, igikera edo *rilmoa* aldatsuagoa du, ta cderrago, neurtitzilc ederrenak Jjaiño. Nik bertsoan gailzesten dudana, mintzoa hakarra da; bestela, neurtitza geiago lantzen da idciari dago kionez, eta orregatik, bertsoan ganza asko daude ol)eki esarik izketa askatuan baiño. Alde outatik ez naiz bertsoen etsai; baiña zail da, bi gauza auk elkarlzc: csanbcarra ta doiñua".

Au beste aldi iDatzutan ere esana zun, eta barrubarru sakondua nunbait. Ortarako latiña nai zun eredu, ots, Jatiñaren igikera. "Nere bertso auen silabak —dio ondoreu— Jja panatu nai ba'dira, ez dira berdiñak izango: amabost silabatik emezortzira liitartca izango dute.. Euskcrak iru silabñko itzak biziro ditu maite, ta ortaz baliatuki, sei-etena artzeu dut oiñarri, bostcko ta laukoarekin ere naastc, ederlvi sartzen baitira mugimeutu lDerean. Beraz, seiko orrek dera ma mugimentua. usuago erabilliz nabarmentzcn iDaldir. ba'da".

Neurkcra ontan egiñak dilu azkenengo auelc, bere *Kxin Oberenak* dcritzan saillckcoal: 1) Egona, beta, beti, pakea; 2) Bukaera; ,S) Bctiraundca; 4) Iainkoa bercgan; 5) Betidanik eta bctiko; 6) Etxekoak etzutcñ artu; 7) Baru-mendian A; 8) Baru-mendian B; 9) Argia Jjera; 10) Arkaitzaren gainea; 11) Beli-dantza; 12) Ona Iainko-Bildotsa; 13) Gorderik bizi. Asmotan liburu osoa zun arren, eun oiet[^]tik auexek osatu zituu bakarrik: guztiak dutc Ebanjelioalgaia.

Lenagolik ere ba-zitun batzuk neurkera orlau egiñak. Fuzko Gogoan asi zan batez ere orrela idazten. "Tankera licrriko neurtitzok —diño— kantatzeko ez-baiña, inintzorako cgiñak dituzu. Ele-zati edo silaba bakoitzari etzaio oinbeste yara cman bear. Lerroan berean dagon utsarte edo etenak egiten du neurtitza. Lerro auk biña eten ditute, naiz sei aldioro, naiz bost aldioro. Bi ctenen tartean sartu diteke 'au zaliko elea ere. Onela, musikan bezaJa, lau beltz, naiz iru beltz bi kakodunekin, naiz lji beltz lau kakodunekin'. Auxe ífu bere neurkera berria.

Cisa outan egin zim lcmdabiziko *Eizeekin ze»on* edo *Baru-inedian* olerki lilJuragarria. Ona bi aapaldi:

Eracu natorkizu/Barumendira/Zure oiñetara.
Ezi czazu ljein/aur ezigaitz au/Zcrrorren gogara
Ez utz cskutilc/egin nauzun au/nerc griñetara.

Sasi ela arkaitz/baizik ez dager,/ ez cizc-uiarrurik.
Ez da cutzutcn/oian itsuko/ostoen soiñurik
Bi-biok gaude/otoitz ixilean;/ez da lckukorik.

Zortziko nagusia ta antzekoak oso gogaikarri zitzaizkion irakurlzeko; ez, oster, kantatzeko. Eta etzitun craJoilli nai; aíarc, sartu zitun eta eurrez sartu ere, "Euskaldunak" bcre poema garaian; ljaiña au, Omer'ek bere Ilias'ena ta Odis'ena liczcla, kantatzcko egiña dugu. Entzun berari, onentzat: "Gurc kanla-neurtitzak oso astun gertatzen dira irakurtzean, batfz ere zortziko nagusia. Lerro berriago auk (neurkera beirikoak noski) cuskerari egoki dagozkio. Izan erc, irudun ele asko du euskerak: c-raman, e-karri, i-kusi, i-kasi eta abar. Iveraz, lcrrc-etena, erderaz *cesura*, sei aldioro naiz bo9t alúioro, naiz lau aldioro, beti seikoarekin naste, ta seikoz bukatzen dala. Gcrko-latiñek ba-zuten taiu ontako itz neurkera. A^kelepiad'cua cta Alkaiu'rena:

- 1) Mecenas, attavis (6) edite gentibus (6).
- 2) Vides ut alta (5) stet nive candidum (6).

Ona "Orixe'ren ametsa, ta gaztetalik nunbail; ondo ikas»

zun ark gcrko-latiñen oin-neurkcra, la aick zuten antzeko zerbait sartu nai izan zun gure euskal neurtitzetan erc. Etzun gogoz ikustcn euskalcunok iuguruko izkuntzetatik arturiko silaba-ncurkcra, ta, gaztelanizko ta pranlsesezko bertsoen azentu-neurritik iges egiñik, antziñako aien igikcra artu nai zun.

Olako bertsoak, ordea, idatzi, naiz iruko aapaldictan nai.z bederatzitan, etenik gabe, idalzi lezazke. Orrela egin zun bcra J. S. Bacb'i eskeiñi zion olerki ederrean: 3, 6, 9'garenetan puntua, eta puntudun lcrru oick sei aldioro etena. Beraz, *Baru-mendian* onela idatzi genezake:

Emen natorkizu
Baru-mendira
Zure oiñetara.
Ezi ezazu bein
Aur ezigailz au
Zerorreu gogara.
Ez utz eskutik
Egin nauzun au
nere griñetara.

Gurc belarriak oraindik egin gabe clauden arren taiu on-tiiko ncurketara, neurriok, egia csan, ez dute gaizki ematen. Emen ezta nabari, gaiñera, bakar-ots edo monotojiarik: jokabide au Jeunago, goxoago dala esan dezakegu.

Puníurik gabe? — Puntu-zalc ere etzaigu "Orixe". Esan-dako era ortan eta batere punturik gabe egin zitim gcroago, batik-bat bere *Eun Oberenak*. Amar urte aurretik, 1950V8-rrenean erc, olaxe egiteko asmoz ibillia degu; baiña punlti ta azken-amaitze ederrcz biribildu zizkigun gcienak; gutxs baizik ez ditu "Orixe'k, bertso txuriak esaterako, eta pimturi-gabe azken-ordua zitim. "Baterc punturik gabe — dio— egin nitun aurrena (*Baru-mendian* ta abar, noski), la ncre-t.íat obeki daude; baiñau cuskalduneu belarria ez dago or-*Uira egiña*. Neurtizgiílea nai cium bezaiu ona bedi. pnntuak beti lolu egilen du gutxi edo asko, zaildu egiten du: nai çx duna esanerazten dio, cdota zatarrireu bat tarican sarreraz-ten".

Ela, ain zuzeu ere, dalako azken-berdin bukatze orri gagozkiola, garbi itandu dezakegu: ezinbestezkoa ote dugu eusko bertsoetan azkenberdin ori, erderaz *rima* esaten zaion ori? Ezin errez erantzun otzean. Ba-dira or-emen, gurea lako izkera atzizkidimean berdin-emaizte ori bitxikeria besterik ez dala ta, ondorioz, batere gabe obeki lcgokela diotcnak. Egia olc? Gure Lckuona zarra, orain berrogeta bost bat urte ere gai au crabillia da. Gutxi cdo asko, bere iritziz, izkuntza guztiena dugu akats au, gutxi-asko denak baitira dala izenean. dala izcnordean, dala adilzean atzizkia darabiltenak. Alare, cragozpen eta oztopo Oñi iges egin genezaioke; olcrkari trebe ta antzelari zur cta asmotsu danak beintzat. Nola? Loraz ain aberats eta jori dan zclaiiau, dalako orrck beretzat, bcre sorta osatzeko, lore oietatik margoztucnak cta guztien edeñierako egoki ñdartsuen legokezanak bakarrik autatuta. Au da aoxuri ta erti-scñak dagiana. Ostcrantzcan, auck dituzu aitaturiko Lckuona¹rcñ itzak: "Gaiñcrakoan cz dugu uste 1 erdiu-bukatzc ori otz-otzcan eta *a priori* ezetsi ta saicstu bcar danik; poesi-apaingarri bat duzu, izkuutzarik geicnak ontzat emana, bat-batez eta berezko jocraz bertsoa jantzirik agertzea eder zaion edergarria nunbait: olerkariak ez du nai, antza, bere goiargizko mistcla baliolsua beste edontzitan aurkeztu ta eskeiñi, izkera azken-berdintsuarcn edontzi ongi landu ta borobilduan baizik" (*La Métrica Vasca*, 35'gn. orrialdca).

Orrela baita, egitan. "Orixe" k berak, bere olerkirik ederteuak pimtutan eta azken-amaitze orrekin taiutu zitun. Esaxi duguuez, *EiLshaldunak* en ezta bat bera cre aurkitzeu ainba korik, czta bestcetan ere. Azkeu-ordukoak orobal orrela dau-de, naiz-ta clezati edo silabaen zenbaketari ainbeste jaramou ez egin, azkeu ori etzun sekula albora utzi, osoan bcinlzat. Oraiuoan, ordea, ba-dira batzidc olako kate ta naspil artc-t'k askalu ta batrc gabe idaztcñ saiatn, edo obeki, ausartu diranak. Ar bezatc auek gogoan Lekuona'k, eta "Orixe" k Lerdin, esateu diguna, ots, poesi bat beti ere edcrrago, txukunago, dntoreago dagola apaindura orrekin. Eta iñoiz iñork cñkubidc ori artu uai baldin ba'du, au da, *rima* ta puntu ga-bc bertsoak egitekoa, idatzi dezala aurrenik "Orixe" k aiña

r.eurtilz eder rimarekin ela, gero, jardun dezala balere ga*
be. Bide berriak nai? Bebil lenbizi bicle zarrez, eta gero saia-
tu bedi bide berriak urratzen.

"Orixe" belarri onekoa genun, ela durundi goxoa atera-
tzen zioten gaztetarik Bergili'ren Enea'reneko examctron ede-
rrak: oso begiko la maite zilun auek. Gaztelaniazko ta pran-
lzesezko bertsorik geienak, "Orixeren gardiz, l)egicntzal egi-
ñak dirudite, ez belarrientzat. "Zertako —dio— beti, bert-
oak oinbcste silaba, koplak oinbesle bertso, la osoak oin-
besle koplak?" Ainilz gauzalan bezcla, onetan ere txit bere-
koia genun, ela ba-zun bere crrazoia, ez l)aitzan gizon arrun-
ta, metakoa, gaillenctarikoia baizik.

Naita mailu antzera tauki-tauki ckin, azaldu dczaguu au
oraindik geiago. "Orixc" k darrai: "Ela zertako lerro labu-
nean ipiñi? Ez al-litzake obeki, prosa bczala eman, aurre-
nean mngilamentua nola dan adirazi. eta aldatu bear baldin
ba-da, aldian aldian cleilu, musikan egin oi clanez? Belarriak
iitzi bear dio mugimentuari: ez begiak. Ba-dira, bai, zor-
tziko ta olakoetan ere, erderatik cliran arren, koplak l)iribillak.
csaterako, zazpi ta seikoetan: baiñan irakurtzean oztopoa
errez arkitzen da, itz-urrena prosan bezala ez baldin baMago.
Bost eta bostekoak, ondo egiñik ba'daude, irakurii ditezke
ia prosa bezala, musikarexi gora-bera la kako-makoak galtzen
ez ditula; baiñan ctena beti bat izate orrek, belarria asper-
tzen clu, ozenki esaleko:

5 eta 5: Itxaso bare,
zelai urdiña,
muga biribil,
belar-berdiña.

Etcnak aspcttzen nau ni beiñipein".

Zuzen ari da gure maixna. Olerkari onak, beraz, ainbat
aldaketa ta nasketa egin bearra du, bere berlsoak gozo ta
alsegingarri ateratzcko. Gisa ortan jokatu oi-zuten gerkar eta
latindarrak; bcren oin-neurri ta beste, noizik bcin aldaldu ta
nastuz, oso goxo biurtzen zuten neurlitza. Euskerau ere, ola-

⁂ zerbait egin dezakcgu, belarriari gogaikarri zaion beti-bev-clin ortatik aldegiñik. Gure artean zorlizko nagusia dugu gogaikarrien, esaleko beintzat; baiña au ere, neurkera berezi/ta ritmoari jarraituz egin ezkeru, goxatu ta atsegarri itzul dezakegu.

Ain zuzeu cre, "Orixe"ren metrikaren oiñarria ritmoan (iago, Lekuona'k dioskunez. ritmoari, igierari jarraitzen ziola beti; ritmoak zeramakiala bere bertsogiñan; ritmoari begira jardun oi zu!a lanean, ritmoari, ez silabai. Beti ere oñai zitxekola. Izan ere, oñez egiten bail-ditu ritmoak berc urralsak, bere ibilli guztia: iruko oin ariñez, biko oiu astunez. "Musikak egin oi duan l)ezcla... konpasean, ritmoan... Orrcgatik dira "Orixe reu olerkiak ain musika-izaeradunak. musika-antzekoak. Ez ordea musikari begira egiñak diralako, musikak eta l)ertsoak biok bcrdin-berdin, ritmoari jarraitzen diolako baizik". Ona, egiaz, "Orixe"ren bertsoak duten goxotasunaren czkutu berarizkoa.

Gaitasun au, alare, ezta ⁱ"Orixe"rena bakarrik. Lizardi'k bcrd *Biotz-begietan*, Lauaxeta'k bere *Anats-berako* aapaldi jostalarietan, eta gaurko beste olerkari batzuk ere ba-dute goxotasun orren ezta. Euskerak ba-du bamean olako zerbait, belarri zur zoliak soilki, bear bezcla, jasotzen dutena. Bergili latindarra edcr zaigu, naiz kantatzeko naiz irakurtzko, bere amabosteko neurkeran, exametroetan daktiluak eta cspondeuak ain gizonki ta leun alkartu ta nastutzen ditulako. Egin dezagun guk ere olako bat, eta euskal aapaldi yaukal goxoak mamitzera iritxiko gera, ziurrik asko.

II

OIIKIIl AZTEKKI IA BEREZM

'Orixe"ren poesi-lanari buruzko arlo au ezta, nunbail. zarrapaslaka ta egun batcan egitekoa. Saiets-alderdirik ba-du arcn olcrkiak, era askotakoak bait-zitun ondu. Nik. oraingoz, gciagorako astirik cz dudan ezkeru, azal-begiratan ta azterketa arin bat egingo dut aren olerki-barrutian. Eta, geroago, Jaunak osasuna ta asti pizkat ematen ba'dit. orduantxe osatuko dut olako lan sakonago bat, gure Olerkari gurenak merezi dun bezela, bere lan osoa sailkatu ta al giñoan azterturik.

Ernen auxe dagit: "Orixe"ren poesi-muetak nolarcbait sailletan ipiñi, ta nolako itz-neurtu edcrrak burutu zizkigun adierazi; gaurkoz, beraz, ez naiz sakontasunetan murgilduko.

Bost sail egin genitzake ^{il}Orixe"ren olerkickin: 1) Len-saioak; 2) Mailezkoak; 3) Eupazkoak; 4) Jainkozkoak; eta 5) Itzulpcnak.

1) Ljeii-saioalc

Gurc adiskide min ta euskal idazle trebe dan Ibiñaga-beitia'tar Audima'k arretaz eginda daukan bildumalik ageri danez, 1915'garren urteruntz asi zan "Orixe" itz neurtut-tan idazten, eta ditekna da aren lenbiziko idazlauak ber-teotan egiñak izatca ere. Garai artan (1915-1917) cgiñak 26 fcat ditu; batzuk *Jesiis'en Biotzaren* Deya'n argitara zitun. beste batzuk argitara gabe daude oraindik. Gure Nikola'k. egia esan, etzeukan olako ardura aundirik bere lanak zaiutzeko; ta aren lanak oro batean biltzea ezta arazo crrcza izango. Ikertu nun balcn, berc olerki-lau guziekin bildu raa bat egin bear gcnula esan nion, eta neronek egingo nio la, ta pozik egin ere; berak au erautzuu zidan: "Ori, ni ildfl gero". Ordun etzan zail, "Orixc" berarcn aolku ta lagunta sunez, bilduma ori osatzea; baiña ez genun cgin.

Dana dala, lenengo saio ta ekiñaldiak, esandako gaia-

artan egin zitan. Eta orduko aren olerkiak badu olako jas berezia, geroago ainbat olerkiren artean ez dakusaguna. baitik-bat maite-olerlcitxo batzuk eta aditz-era bildu edo sintetikua. Baiña au olerkari guztiak omen-daukate, l)izitzan-•zcar iru-lau idazkera ta jokabide aldakuntza.

Gero, Juzarotxo, amar bat urteau ixil samar egona dugu, oierkigintzan bcintzat, ta tartc ortan aldatu zitzaion noski joera berarizko ori: "Orixe'k gero etzun idatzi maite-lelorik, giza mailczkorik beintzal —Jainko-maitczJcoak aunitz—, cta aditz-era bildua ere, oso ezaguntan ezik. ctzun jarlzen. Ordun, oster, Aita Olabide'k eraginda edo —onck ordurako *Loyolá'tar Eneko Deunaren Gogo-iñarkunak* (1914) argitaratua bait-zeukan— erabilli oi-zitun bana-ka batzuk.

Orrczaz gaiñera, beste zerbait crc ba-dute barnean len-ego-ukaldi auek: sendiko ovoitzapenen ezta. Naiz gazte nai'*zar, "Orixe" k beti onelsi ta crabilli zitun, antz eta irudikizun bezela, bere aurtzaroko gauzak, aurtzaroan ikusi ta ikasi zitunak: ama, iñude, sukalde, soro-alor, mendi, zelai. ziza-leku, bei, zakur ta abar. Auek ditu geien bat oroimenera ekarri ta olcrkietan batez ere goraipatzen ditunak; auen kezka zekarren, alegia, biotz-zokondoan, kezka goxo la iraimkorra, ta kezka onek egin zula olerlcari esango nuki; nik, eta ozenki esan ere. Uitzi'u ikasi ziin guzti au maita tzen, bere lurra inguruko guziekin, ela lur ortan luzi diranen maitasuna, giza-maitasuna ta goitikoa, gizona ta Jainlcoa.

Aren len-olerkietatik auek dira argitara gabekoalc: 'INcre ama", "'Mañasi", "Gorriti'ko andreak". 'Lencngo ortza'. 'Laiariak", "Su-ondoko otsa", "Gentza", "Gorago noa", 1915'garrenean ouduak: "Sukaldca", 'Artzai eresia", "Zize •garaia", "Esia", "Andoncnari", "Atxunberri aizkolariari". "Lastcrkari zinlzo bati", "Laño-amesa", "Antzar jokuan . "Eizerakoan", "Artzai ona", 1916'garrenean; eta "Beizaiaren ncgarra", "Ucazkiña" 1917'an. Beste batzuk, ots, "Alargun-negarra", "Neretzat ote-aiz?", "Bildurra", "Ire itza" ta "Maitagarriena", garai artakoak auek ere, Andima-berak argitara eman zitun OLERTPn (1962, 141, 5-7). Ziur asko, izango dira gciago ere aren paper zar artean edo norbaiti emanalc.

Bilduma osoa egitarakoan ederto letorkez guztiak, ela dilu r-ak eskuraiuko balizkigu, biotzez eskerluko genizkioke.

la etzun amarik ezagutu, ta alsckabe onen eztena, beti o/.kalari, biotz-muiñean zeraman nunbait. "*Quito'n Arrebarrckin* lan bikaiñean oroitzapenik naiko jartzen dizkigu, ta auen arteko bal bere amarekikoa. Senligarriak, egiaz, areu itzak ama ez-ezagutzc au azaltzean. Naiz-ta luzelxo, doaztela cinen. Qiiito'n bere arrebarekin izan zun alkar-izketau datozteuak dira, ta gure Olerkiaren gerokoa —izakcra ta olerkera— ikasleko, iñuudikoak ditugu uoski. Arroxa Aristvmuño izan zun iñude TJitzi'ji, ama berriz Mañasi, baiña... Ona bcre ailorpena: "Nere bizi guziko ntsaldia: bi ama ta ama rik ez. Biotz zekeua dutala esan ziñadate; ez dutala biotzik.]Nik zekiñat ongi zenbat aldiz biurritu bear izan dutan. Bioiz bal arkitu nai, nercaren atsedeuera, aurtzaroua ela gero ere, ta arkitzen ez. INik ere aragiz egiña diñal, ela auia-ivn ortlaiña billatzen ibilli arren, umezurtz geldilu naun. Amaren musu bat etzekiñat zer dan. Lagunartea etsai izan diñat oraintsu arte. Oraintxe asi zaizkidan csker emalen eta kutun arlzen" (*Euzko-Gogoa*, 1950, *Azilhi-Gahonilla*, 14 or.)

Berc amak Iendik aur asko ta irutiak izan zituu, ela ja-kiña, danak ezin etxean azirik, Uitzia^ra eranian zuten Niko-Ja txikia. "Auia Arroxa" iñude maitekorra izan zitzaious, eta ark etzun uste egizko ama etzunik; gcroago ere, etzan errezto kcnt/.ekoa uste ori. Noizean bein, egia, amarenera —Orixe'ra— egertzeu zau, edo eramaten zuten; baiña, bere ustez, amar urte zitula ere, "ama Arroxa" iñudea zun benetako ama. Bcrak dio: "Ama Arroxa ta ama Mañasi batean ager-in ba'lekizkida, nor Jcnik musukotn? Lazgarri dnn, J^ai; baiña biotza nagusi".

TrajediriJc naiko, ljeraz, gure gizonarenlzal; eta, ain zuzen ere, onexek gogorazi zun, lastu zun beraz, gure goxo ta Jeun zan laiotz ura. Izatez bigun ta maitekor zana, bizi-goraberak mingots biurtu zutcn. "Orixe'k liere olerkietan Aralar ta inguruetakoko malkar pikoetan izkututzen dirau arranoak bczain giar, sendo ta mergat/, iduri du: ljerez, alarc, bestera genim. Au ezta ari gertatua bakarrik: gizou garai askotan dakusaguna dugu.

LeJien Uitzin, amagandik urruti, egonaldi Juzea, ainar-
-amabi urterartekoa. Gero Xabier'a eraman zuten: an ikas
keta ta lagim berri artean, osoz aitzu zan. agiri danez, Jierc
nmarekin. Au dio aitatu dugun "Nere aina" oJerkitxoan:

Gero Jaunak bereratu
ta, ez zait amarik zanik
bururatu.

Ikasketak erdi bukatu la Eazte "ordindu zanean, alare.
gauzak ezagutu ta kouturatzzen asia zau, antza, ta amaren
oroipenak zauskada gogorra egia zion. Ogei la zazpi Ja*
urte zitularik, au dasagu olerki berberean:

Orain ezagutu ditut
nere erria ta ama, gaurtik
maite ditut:
zu erririk garbiena
ta zu andre guzietan
bizkorrena.

Ama ta erria ezagutzera iritxi da, ez gero bizitz-aro txa-
rrean; ela bi nortasun auudi oiek ezagutu-ala, asmo berezia
artu du, azken aapaldian dioskunez. Etxepare'k beiñola bero
olerki-liburua osatzen izan zun irrika bizia nabari izan ZITI
"Orixe" k ere bere barne-muñean; au da: amak eman ziz-
kion indar-kemenak batean bildutik, euskera la erria neur
titzez ezaguu-azi. Etxepare'k zesan. 1545'garrenean, beie
Kontrapasean:

Heuskara,
jalgi adi kanpora,
Heuskara,
jalgi adi plazara,
Heuskara,
jalgi adi mundura.

"Orixe k, berriz, onela:

Zuek ezaguaztera
noa neurtitzez, baila ere
gure euskera.

Egilan, auxc izan zan berc xede aundia, bizi arnasak iraun zion guztian. Lendabizi "asuri gaitz-etsia" ba'zan ere, orain bere ama, "eusko-andre zail-etsia" goraluko du.

Eta aitatzen ote-du aitarik? Inguruko izkuntzetan ere, cíerti ta bizitz-kondairan, txit urri erabillia dugu aitazko gaia. Joan-etorririk ez al du? Zergatik otc-dan pcntsatzcn sarri egona naiz ni. "Orixe" k bere aita bein bakarrik aipa-Tzen dula-ta nago, ta ain zuzen, bere arrebarekin Quito'n izan zun autu-mautu goxoan. Orixe, "inguruz i^olita, etxcz ez ainbeste"; aukerako bakartade artan urte ederrik eman zun gure Nikola'k, 1931'tik 1956¹ra; an zala il zitzaion aita. 'Etxean gertatu nintxinan —dio— Ezaguera osoan zegonan. Arritzekoa —gaur euskeraz itsusi dana— azkenetan iketan asi zitzaionan Jesukrislo'ri: "Ator, ator lenbailen" (*Kuzko-Gogoa*, 1950'gko. Azilla-Gabonilla zcnbakian, 13 or.).

Mañasi'ren zorigaiztokoa abesten du "Mañasi" deritzon poemalxoan. Emakume maratz onck lenengoz aita galdu du gaztaiñadiu. Gaztaiñatan zebiltzela, oiña jarri zun aitak gaztain-tantaiaren adaska ustelean, eta au olscan autsirik. beera erori zan gaxoa, ia galdorretik: arratsalde artan, gaztaiña-karga ordezt, aita ekarri zioten erdi-illik gurdi-gaiñean. Gero, beste bein Mañasi bera, oraiudik ncska, morkotsak billzen ari da gaztaiñapean; ontan, bi begi edcrrak gora altxatu ditu, ta ain zuzen ere, goitik bccra zetorren morkotsak begian jo. Begi bata galdu zun gaztaiña biltzerakoan. Ta Olerkariak:

Neska gaxoa!
Begi argi hura edurra bezcla
urtuz dioa.
Gaztaiñedia!
Ama-alaba gaxo txukun langilien
ondamendia!

1915'garrenean egiñak clitu bertso apain auck. Eta ercdu ontakoak ditugu ark garai artan borobildutako guztiak ere

"Gorriti'ko andreak" derilzaiona, adibidez, zein polita! Erri kaskar ontako biztanleak, senarrak argintzan eta ema knmc zurrak nekazaritzan dute beren ogibide. Aurdun eta aur gabeak, ta neskatx ezkongek dardaratzen ditute an ai tzur, are ta laiak, edozer ereitekoan. Artoa erne ta azi ondoren, au ikuskatu du olerkariak ama bat, urnea bizkarrean ciula alorreratzen; potolo muiño-ertzean ritzi du zapitan kukubilkatua, ta ama, ura zaindu-bitartean, arlajorran ari da zoli. "Orixe'k, arin, errez ta txairo, onela ínargolzen digu aren jarduna:

Bakar utzi naiez,
malda muturrean
ederrena utzita,
gogoa argan dula
jo ta jo ari da.

Par irriz aurlxo
ortziri begira.
Ikuskarri oiek
nun ikuslen dira?

Pizkat eta, nugarrez umea. Ara clia ama bertatik. cta titi-eske daukau aurrari asealdia ematen dio bularrez. Soro-mendi-lanerako ain muker agertzeir zaizkiguu gaurko neskatx guri-zale ta belaskaentzat, ereclu bikaiña.

Onela azi dira
augo giz-emeak
mardul, zuri, gorri,
samur ta gogorak.

Tankera berdiñez ta euskal usaiz gaiñezka daude "Artzai-eresia", "Zize-garaia", "Beizaiaren negarra", "Esia", "Sukal-dea", "Su-ondoko otsa", "Laiariak", "Lenengo ortza", "Errotaria", "Ikazkiña", "Ultzia", "Negu gorri", "Aloz basora",

'Ogi-cguna , "Itariak" eta abar. Denak dira hcre gaztelako gomuta ta oroiz oretuak.

Ondorioz enieudik alera genezake. juala/.atik aria beze-L-, "Orixe'k ordun izan zun asmu la burabide berezia: euskal-kutsua zuten poematxoak ondu. Nere iritziz auxe zan aren jokabidea garai arlan, bai la geroago ere, "Eus kaldunak" idaztcan berariz. Eta, aitor dezadajj garbi, euskal oierkariok ere auxe da egin bear genukena: gure lurra, gure oitura ta ekanduak, gure sorgin ta ele zar, gure mendi-baso ta ibar, gure gudari la jakintsu, gure itxastar ta kirolari, gure bazterrak, gure erri-zokoak, gure ensko gogoa azal ta mami lurbiran zear adierazi ta goratuz, aunitz olerki sail idatzi. Zenbat poema-gai dauzkagun oiudiño bal ere urratu gaberik. Au dugu lenen-lenengoa. ta gero. geroknak. Aterpcari Jendabizi oiñarriak egokilu, la leillalua ondoren.

8) MitiiorlíOJik

iVtaitasunezko bertsoz ezta onen eskasa euskal literatura, batez ere erri-kantetan. "Orixc" ortan aritua da. Bai, ortaz ere idatzi zun olerkari trebe ark. Bere ieuengokoak. izaji cre, oietakoak ditugu; gero bestc bide bat arlu zun arreu, bere len-saioak ortan egin zitun, ots, maitezko bertcoetan.

Oraingoz Jaiuko-mailezkoak albora utzirik, auek beintzat: 'Alargun-negarra', "Maitcgarriena", "Neretzat ote-aiz?", "'Bildurra", "Ire itza", "Laíio-amesa", "Antzar-jokuan", 1915-1916'garrenean egiñak. giza-maitezkoak ditu. Íiior izan ote-zun eredu? Atzerritarrik ez dut uste; berak maiz aitortu zunez, "Orixe"k erbestetar olerkaririk gutxi irakurri zigun, Omer'eu ela Bergili'ren eta OratPren seineuiriko (examelro) ta solaskarakoak izan ezik. Euskal olerkiak, ordca, bai irakurri zitim, batez ere erri-pocmatxoak, eta auck artu zizkigun eredu ta jarraibidetzat. Klasiku-antzera, "Orixe'k eder zun eraz eginda daude olerkiok. Gcroago, Lauaxeta'k ere, bere *Arrals-bera* liljuruan baitik-bat, bide ortatik jo zun geien bat, crri-kutsuzko klasiku oldozkunari gaurko jantzi ta neurri ta era bizia ezarririk. "Orixe'k bultza tuta, agian? Ba'liteke.

Olerkiok, aspakli, eskuarlean ixilik dauzkan Ibiñaga beitia'k, gure olerkariaren irucia osolu-naican. oJia zer cliñan: "Aren aurpegi bat, ez-ezaguna be bacla. erakuslcra bakarrik nator. Jainko-mailasuna neurlitz bcro la sakonelan abctu zigun, baiña giza-maitasunari ez zion alako toki garirik bere olerkietan eman. "Mireio' n, itzulpenez, zerbait adirazi zigun: *'Euskaldunak"-etan, laburki eta zearka becclerik, Mikcl ela Garazi'ren artekoak. Auxe da beintzat gci-cneu ustea. Ez da, ala ere, usle osoa. Ementxe dauzkai poe-Mia labur batzuk, "'Orixe k gazle-aroan ondu zitunak. eta oraindik iñoiz argilaratu gabeak. Ogeitabost urte inguru izango zituen, goxotasunez eta xalotasunez gaiñezka egin zitu-ctiean, euskal-giroz, euskal-gogoz eta euskal-maitcz oreuak (OLERTI, 1962, III, 4 or.). Ark adeitsu bialduta, eraen (iauzkat nik ere orain, *'Orixe"ren maite-poemalxo oiek.

Gai xalo ta ukigarriak dira guzienak.

•Alargun-uegarra deritzona, aintziñako euskal-poema za rien gisara atondua dago. Gudara joan cla senarra, Dardanc-l-aldera nunbit, cta au ito da ontzi-ondatze batcau. gaiñon-l>eko ogeilabost itsa.s-mnlillak bezcla. Olerkariak:

Ogcilabostak ontzi batcan,
Galdu dirala itsas beltzean.

Alargunaren biotz-miña! Bildur zana gertatu ta jakin zunean, negarra zerion oparo, bi begictatik. Bitartean aurta jaio, baiña jaiokcran il zitzaion au cre, ta ctzun bcrak ikusi. Bi zoritxarre, adur gaiztozko bela-autzo, garraxi 7X-giten erdiragarri cmaknme alargunaren etxe-inguru. Erosia/barnea, au dio:

II nere senar maitc-maitia,
Ta ez ikusi jaio-bcrria!

Baiña ba-du cuskai bat. Emazte sij"icsmentsua dugu, ta lurtar sororik ezeaji, gora dagi so; bcste alargun guzieri ere orobat egiteko diotse, otoitzean bakar-bakarrik bait-dute ido-roko beren samiñaren gantzuki lasaigarria.

Ai alarguuak, goazen txadonera (sic)
 Bien gogoaz otoi cgitera!

Ona emen, "Orixek egundo gciago erabilli etzun itza. ols, *txadon*, "'eleiz"-ordez; garai artan, alarc, sarri zerabilz-kin "txadon", "txaunburu", "'gentza ' ta olako itzak, eta aditz-joku bereziak. Samin-itxaso artan, bcrc antzera alargun geldituak lagun, eJeiz-barruratu ta aldar aurean buru-makur, oloi-dagite:

"Aita gurea goian zaudena,
 Donetsi bedi zure izena".

Ba-du bcstc bal oso polita ta cgoki ondua, "Maitagarriena". Neskatx bat da, itsu jaioa; danen maitagarri, baiño ea izango iñorena. Arcn atz zuririk etzun iñoiz lioak lastu, CZta aren ortz zuritoak mulorik ukitu. Ainaren eskutik joan oi-zan elizara: denak gelditzen ziran ari begira; maitasun garbiz maite zuten, baiño erruki bera! Goiz balean, etxera biurlzekoan, nola begiralzcn ziotcu esan zion amak. Olerkariak:

Amak erran ziou: 'Aurra,
 zuri begira guziek".
 —"Zer da begiratzea, ama?"
 Ncgar amaren bigiek.

Aapaldi goxoagorik! Nolako galdcra xamurra, ta erantzun eziña! Ncgarra biolz-zimikoaren lekuko. Ona amaiera:

Ala bizi zen alaba
 ikusi den ederrcna,
 maite maitatuena!
 Ezin izan iñorcna...

Besle bat ere atsegingarria, Heine'k askotxo bezela antolatua. "Neretzat ote-aiz?" deritza. Maitale-bideetan ibilh ote-zitzaigun "Orixc"? Au irakurriaz baictz esan dezakegu. Alai'c, gazlctatik dugu gure gizona, cz olerkari garbal bakarrik, pilosopu aundi ere bai, barne-zale borlitz. Ona gogo-

rapen goxoak, irudikizun azkarrez nolatan janlzita. Maile-
-joku txanbeJiña, beuetau.

Begiak ezetz₇ biotzak baietz;
Zein izango den nagusi?
Biotzarentzat eder aizena
Bi begientzat itsusi.

Begiak baño zurragoa den
Begirik ez dun biotza:
Biotza su dcn, baño begiak
Gañean ditcn izotza.

Gurc 'mgm'uko Jitcraturan ba-dira makiña bat onako, jaaitezko berlsoak alegia, baiña au bezain bakan ta xalorik nekez arkituko. Auek dira, izan ere gogoko zitzaizkigun pusketak, poematxo Jabur, bizkor, ongi biribilduak. "Orixe"ren au —gain ta barrcn antzcz ondua— askoren gezur-asperenaJc baiño iuilla bidar lilluragarriago duzu.

"Irc itza" erc, aurrekoaren tankeraz egiña, edozcin maitc-kantetan credu jarri dcakeguna. Euskal-poema zarren antzera idatzitakoa da: Ieneugo irudia ta oldozkuna gero. Sator-lur-pillak sortzen edo agcrtzcñ dira noski soro landu ta belardi zabaletan. JNoiz, baiña? Zcin begi-zorrotz ta izadi-seneko dugun "'Orixc" gaztea! Satorrak, aurlci, lurra zulatu ta iraultzen dute aize gorriak jotzean. Olerkariaren begiak, orde, piztuko dira maitearen agotiko itz leuna aditzera-koan. Gizonki esana! Iru aapaldi ditu pocmak. Ona irurak jarraibide bezela:

Satalur-pillak bcrritzcn dituu
Aize gorria sortzean;
Nere begiak erneko dituu
Ire itza entzulean.

IUaun-ikatza gorri ipinlzen din
Arnasarik lcguenak;
Aurpegi illun au kenduko liken
Ire itzik Jaburrenak.

Erruki dezan aurpcgi il ol/ au
 Itz arin-arin batekin;
 Orduan noski argituko den
 Ire itz biguñarekin.

"Bildurra" dalakoau, neskatz bat elur-boatzez irulen iku siz, aren maitean berolu da mutil gaztea; baiña maite-pinclar ori ari adirazi nai dioncan, itza aldatu cgin zaio aoan. noiz ta nola ez jakiñik. Olerkariak:

—"Goru zar ori amarena al-dcn?"...
 Ta gorri egiñik bertan,
 Ncre nkea ezagun zula
 Aurpegiz erantzun zidan.

Ona bcste bal gisa berdiñekoa. "Laño-amesa⁷" deritzona. íduri ta anlzeko dotorez adicraztcn digu elurraren zuriak cmaten clun atsegiña, bai ta laño beltzak nola jaten dun, lurrera jetsirik, elur orren zuria ere. Sarri askotan, berclin tsu jan oi-dute neskatzak beren eman-itza: len esana Utzi ta besterenera makur-azi. Olerkariak iruditan ederki:

Zcrgatik artu den
 bcstren esana?
 Laño amas itzak
 beztu au, laztana.

Orduu osatua baita ere "Antzar jokuan", azalez txukun, cder irudiz.

Azkenez, "Eizerakoan" ezta baldana, olerkari ernearena izaki-ta. Bat ere litsarik bage, eredutzat artu genezake. Ez baita luze, ona oso-osorik:

—Ator sukalde berora, mutil;
 Ez jun elurrez eizera:
 Elurte cstü gelditzen ba'aiz,
 Nork egingo au etxera?

—Zuen artegi zabal orretan
 Anialau atso garbari;
 Neska-zulo uaizela aguro
 Asiko berriketari.

Ai nere neska, gaur apallzean
 Au den ire janaria;
 Bizi ba'nator, jaugo den noski
 Basurderen burukia.

Emen "Orixe'ren giza-maitasunezko olerkiak: poenia auek, lenengo jardunak ezanik ere, ez dira iñundik iñora íuvbuiagarriak. Asmamen sakonak ark maiz itzuli oi-dizkigu íííuri xotil, eta alderantziz. Labur esan, orrelaxe dugu gure olerkaria, bipil, aratz, yaukala, euskra ain ermoki zarbcvritu zignna.

3) III|KI/KO:II.

Gora ta garaitz-abestiak bcti izan dira gaurkolasunean crrotuak. Gerkarrak ba-zituztcn berein joku olako, olinpiar, pitiar, nemcuar eta istmiarrak batcz ere. Aien artean buirukalari, korrikalari ta bcstc mota askotako kirolzalcak czagutzcn ziran; gaur ere ospatsu dan "pentatlo", ots, jauzia, auska, korrika, balanka ta burni biribil jaurtzea, bost norgeiagoka oick ziran geien ospatzen ziranak; entzuterik aundikocnak, ostera, zaldizkocn gurdi-Iasterkctak; eta saio oietan irabazle gelditzen zana, ereiñotz-abarrez koroatua omen-zan, gaiñctiko sari ederrik cre eskuraturik.

Orrez gaiñera, irabazleak, gizguren aiek gorctsi ta kanta-fzeko ba-zirau olerkari ordainduak ere. Or oietariko bat. Pindar. jolas ta norgeiagoka aick oda ederretan abestuta utzi zizkiguna: oda mordo aundia du orrela cgiña. Eta nik diot: guk zcrgatik ez dugu beste orrcnbesle egilen? Euskaldunok zcaro kirol-zalc gera; gizakumcak cre gerkarren artekoak bezain zangar ta bulartsnak, pclotari, oslikolari, txirrindulari. korrikalari, ugclari, aizkolari, balankari... Zertan ez? Zecnlaritzan ezik, zernailan txapeldun. Eta gizon kcmmentsu aucn egiñak bertsoz kantatzckorik? Olako zer gutxi egin du-

gu oraindik. Eder litzake, ala ere, gure bertsolariak onakoen bizitza ta egiñen arrigarriak bertsoau abestuko ba'lituzte.

"Orixe" arlo ortau saiatu zan, gazlaroan lenbizikoz la gero "Euskaldunak" idatzi zunean. Orrela egin zitun "Gonngo noa", "Andonenari", "Atxunberri aizkoiariari", "Lasterkari zintzo bati", 1915-1916'garrenetan laurok. Eta geroago 'Ari-talka", "Balanka", "Aizkora jokua", "Antzara-jokua". "Laisterka-apustua", "Scga-apustua" ta "Estropadak", poeina nagusian.

Lasterkari zan Anclon'en semca, lepo-leun ta oin-arin, dantzari danetan ariñena. Erriko jai nagusiz, alegia, olako ariñeketa apustua egin dule, ta gazte kemeutsu ori, Audon' en semea, garaille. An daucic begira, zar ta gazte, euudaka: an. daude, arpegi-irrikoi, gcro aureskuan ateratzeko ncska-txak ere; an dago txaimbuiii jauna ("Orixe'k darabillean iíza) ere, ta ugalduna jaurburuan exerita. Begiralariak, bi-tartean, cz daude geldí; lasterkari ta danlzariak ederretsi ta txalotuz, eztarriak erc bustitzen, erri-oiturari berea emanik.

Bebil aruntz onuntz zagiko ardoa,
Alkietau dauden begiraricntzat:
Arin eta bizkor bitez dantzariak
Gaztetasunaren urticlan.

Ona, ondoren, zein gatz-ozpintsu auneratzeu *digan* neskatxak ardoa edateau —batez ere olako jaietan— erakuisi oi-duten gezur-aalke ta bildurra: edan nai ta edan nai ez, ibilli oi dira kuku-jolasean. "Orixe'k gaztetan, barreu-ikerlari zoli ernea bait-genim, olaxe ikusi zitun bere erriko neskatxak, gazte masail-gorri panpoxak, berak dioskunez, "amai ka urte burun" erbesletik crriratu zanean ziurrik asko.

JNeskatxa txuknuak agcrtu bezatc
Edau nai-ezean, berezko bildurra;
Ontziaren erlza iya busti gabez
Begi apal eta par-murrilzez.

Or dator azkcnean Andon'en semca aurrelari, gazie ta

ínutiko ariñak atzetik ditula. Omia-gaiñelan andre ta umeak, begi-nts.. "Eu mutil!" zioten, zapí zuriak astinduz. Eta olerkariak:

Bcion dagizula! Andon'en semea,
 Jatorri garbiko gazte mardul ori:
 Beion dagizula Euskalerrri maite!
 Mutil bizkorrcan ugari.

'Atxunberri" deritzonean, begira nolako euskal-usaiz asten dan:

Errebero-usai gozua zeritck
 Gaur nere bcrtsuai, baserri mutilla,
 Esne zuriaren apar arroaren
 Ondoan egiñak zirudite.

Ala ere burnia baño gogorrago
 Ire aizkor-otsez biurtuko ditut:
 Eusko scmien antz, samur cta zalak
 Nere joaldiak izan bitez.

ítaz oroitzean buvura zaizkiat
 Baserri ixileko gentza ta atsegiñak:
 Belar, soro, lizar, iturri izkutuak
 Eta bei mardulen errapeak.

Erromatarren mendean ezi-gabeko cuskotar bizkorrak dakarcki gero gogora; aiek seaskatzat arkaitza izan zuten, eta arrano bezela ziran moko okertuz. Erroma'ko arranoak, Anibal'ek noski, sarraski ta sundarik edalu zim baztarretan. Olerkariak:

Arranotzar arek bere odol ta atsa
 Barratu zizkian nun-nai; ez, ordea,
 Gureakin nasi; ez karraka latzik
 Gure poxpoliñak aintzat arlu.

Iñork ez-ta, Krislok kcndu zigun geurea gendun iku-

rriña: euskotarrak, lengo siñiskera utzi ta kistar-fedea arlu zuten bercntzako; goi-siñismen ori, uso Ixuri bezela dugu. garbi ta sukorra.

Aralar, Aizkorri, Ernio-gañctan
Abe deuna an dago, gañean uso bat:
Bestc aztarnarik ez mendi garbielau
Erromatarrenik, mauruenik.

Azkcnik, íede ta oitura garbi oick. gnrc gazle zangar gtiz-tictan ikusi nai ditti.

Indarra bai, baño gozoago, oitnra
Garbiak eskatu. Ala, gaur bczela
Aizkolariclan nagosi izango aiz;
Bejongdegikela bai, Atxunbcrrri.

Amasei aapaldi Jauko danzka kirol-kanta onek. Berdin urrcngo "Lasterkari zintzo bati" deritzonak cre. Sei ta sei dira, crdian etena dutela, lenengo iru bertso edo puntuak, eta laugarrenak sei ta lau. Neurri ontan atondu zitun gaztctako lau eupazko pocmak: azken berdin-bukatze edo rimarik ez darabil. Omer'en cta Bergilrren seincurrikoak edci zitzaizkion, eta neurkera ortan egin zitun apustulariak-eta jasotzeko len-saioak; poema-garaian, ostcra, etzun crabilli oiakorik, zazpi ta seikoa ta zortziko nagusia baizik.

'Orixe'k erriarentzat egiñiko lanik bikaiñena "Euskal duuak" dugu. Grezi¹n Omer'ck bere erria ta ango gizonak eta gauzak jasolzea izan zun asmorik bciñena; berdin "Orixe"k bere poema garaian. Euskalerriak ba-du, beraz, me-rezi zun eta bere-berea dnu poema. Pocma au, gaiñera. ctzuu "Orixe"k ikasientzat egin, erri ez-ikasiantzat baiño. Berak diño poemaren sarreran: "Ez-ikasia baldin ba'zera, irakurle sar zaite bete-betean bertsuetan; zuk egiñak bezala baitira, ta zuretzako egiñak balez ere". Eta, cgiaz, asmu au zebillan olerki nagusia moldatzean: erriak osatua litzan gisan egitea "nik cgin ditudan bertsu ok, erriak egin zezazken gisan egitea". Erri bat, Euskalcrria margoztu ziguu "be-

iv oiko lanbideetan, jolasetan, ipuietan, sukaldcan, bizian, eriotzean', gantzak geienez gerta oi diran bezela.

Idazkerari gagozkiola, izan zuu bcsle burubide bat ere: OmerV.n esan-lasaitasuna ta Orati'rcn tinkotasuna auzo lagarik, bien tarteko bidetik jo. "Gauza eder aunitz esan —dio—, labur esan, arin ta laister eman". Lortu ote-zun? INik baietz uste. Baiña, Zaitegi'k ontaz esanarekin osoan bat nalorren ezkeru, ez diot tautik; bai ta nercak egiten di-liit Andima'k poema au argilaratu-berri zala Euzko-Gogoa¹!! idalzilako itzak ere: "Zuziatzeko beldurrik gabe, aitortu dezakegu: ba-dugu gure poema nagusia. Areago oraiudik, non-naiko la noiz-naiko poema bikaiñenak bezin bikaiña. Ta zenbait saietsi begiratu ezkeru, gurea bikaiñago ta erritarra-go alegia. Orañaldi beltz ta illun ontan, lekaioa irrintzi egin dezakegu euskcraren aldc, "Orixe" k xaxa edo marka urrealdu bai digu' (E. G., 1950¹⁰. Azilla-Gabonilla, 55 or.)-

4} Jaiukozkoak

"Orixe" Jainko-zale porrokalua gemmik ezin ukatu, ta bame-grña ouek zirikatuta borobildu zizkigun bcre oler kirik lerdenenak. Esana dut, onetarikoak egiten asi zan gazetatik, eta il-aurreko egunetan ere orlan ari zan, Jainko-zko nenrtitzak idazten: gaiñera, bere azken-liburu eder 'Jaiukoaren Billa" bukatzen ari zala, osoan ikertn znn erio bellzak. IJburu orri burnz au idatzi zidan, il baiño bcderatzi eguu lenago: "Osasunez ez nabil ondo. alare esku arteko laua bnkatzea nai nuke lenbailen; il onen erdirako zerbait egingo dut, eta gero zuri emango dizul argitaratu de-zñzim'. Lan ortan ziarduala izan zmi, Ijeraz, zcrurako deia. Mistika-gaiez egiñiko idazti ontan, azken alala beintzat. Fuga ta Siníonia deritzana du, itz lauzkna i/an arren. mamiz ta gunez olerkitsu.

Zazpi bat sailletau banalu ditzakegu "'Orixe'ren jainko-zko bertso guztiak: 1) 1915'tik 1922'ra *Jesits'en Biotzaren* Deya'n argitaratu zitunak; 2) *Barne-muincian* (Bilbao, 1934); 3) *Urte guziko Meza-Bezpcrah* (Tours, 1950), ainbat goratzarre euskal bertso biribilletan: 4) Euzko-Gogoa'n

argitaratuak, *Berraondo'ho meza*, J. S. Bach'i eizan "Pampa"-etan izar, Lur-ihara, Ilz eta minlzo, Eguzhia yehitzen, etzilzen, Orainaldia, Beliera, Ixillasuna. Miramar 1954; guztiz dozena, bat or-or, lirika-sailleko gartsu apaiñenak. Ba-dauzka oraindik bcste 25-bat ere, Jesukristo'rt ta Andre Mari'ri eskeiñiak: *Baru-mendian*, *Getsemani* (10 olerki), *Azhen Afaria*, *Gurulzean*, *Resurrexil*, cla abar. Euzko-Gogoa'n argitara emanak. Azken aldiko ilzaulpenak (*OlertVn* cta *Musiha ixilla* dcritzan liburuan argitaratuak auek), *Maite-lelo*, *Gau-iilun*, *Maite-sugar bizi* la *Zeruh hizia*. EuskaldunakY.n ere *Letari* osorik jainkozkoa. 5) *Salinutegia*, argitaratzeko; 6) *Zu beti nire lelo*, argitaratu gabeko sail berezia, ta 7) *Eun Oberenah*; batzuk *Olertvn* argitara emanak, eta besteak (zortzi bal) argitaratzeko.

Guzti auek banaka azaltzea ezta cgoki, lau au Jarregi luzatuko nuke-ta. Itz bi bai, orraitio.

¹Barne-muinetan" bere lirikar pocsi-liburu bikaiña, antze-idazketan ikasiaren tankera ta erri-gizon jatorrarena ederki alkartzen dituna. Aita Estefania'k sarreran dasagu: "Poesi jatorra, gain-gainekoa, oro dendu, gartxu, osasun, naiz kristau-arauz, naiz anlze-arauz. Eta bere ariko guziei edo guzitsuei alde au kentzen die: ez-ikasientzat ere erri-tar, adi-erertz izatea. Bakarra dugu "Orixé" ikasizko ta ern-tikako antzea, ots, ikasiarcn eta erriarcn burutapena clkartze ontan". Egilleak ere begiko zun liburuxka au, antzeko olcrkiak taiutzen ari zan azken-gaixoak eraman zunean.

"Urtc guziko Meza-bezpcrak"-en malciñatxo bat goralza rre ta neurtitz jori ditu, latiñctik bakoitzaren eliz-doiñuari dagokionez euskeratuta. Lateraz baiño ere goxoago omen-dira, askoren iritziz, cuskerazko itzulpcn oiek.

Baiña liriku-sailik ederreua *Euzho-Gogoa'* eman zigun, Aipa ditzagnn lenengo biak, *Berraondoho meza* ta /. S. Bach'i.

Lcneugoa "Dendari gazte" bczela abcsoluteko egiña dn, ta Indart-Zuburu senar-emazteeri opaldua, auek bait-zulen adei tf-u beren etxean atotsi. Goiz batean, sendia pakearen JCSO-elan lo dagolarik, kanpora irten da; ixiltasun gurena ezker-

-eskubi: ezta mendirik, ezta zugatzik aldean, Ixoriak eztu txintarik osto-gaiñean. Burgos'en Kartnsi, Azkoitrn Santi-Krutz toki ixillak dira, baiña xoko ura ixillago oraindik.

Ibili, joan,
beti nagozu erdian,
mugarik eta
bazterrik cz clun lokian.
Jinkoaganat
ari nizala abian,
geldi behar dut
erdi-leku den gu/ian.

Ororen erdi dala iduritzen zaio, dana berctzat egiña da la. Ta erdi ortan zorabiatua, eztu nai ezcrtarik arrabotsik. ez txori-kantarik, cz iturrien pilpil-otsik, ez oianeko muskil crrien aotsik, ez itxasoaren marmari ta oslotsik. Jainko-egarri da soilki, la Arekiko ur bizia edau artco, bakarrik egon nai.

Berraondo'ko
itsaso lur bihurtua,
zeru-lurraren
ezpain betheko rnusua,
Elizik gabe
Eliz hontan dut Jinkoa;
gogoz dut bemen
entzunen Meza Saindua.

Lur haudia da
ostia bezain biribil,
ni niz apbeza
ez hemen aphezik hurbil.
Bego latiña,
bego mintzai oro ixiJ,
Jinkoarekin
kuku ncregan nadin bil.

Erdi-leku artan, Jainkoa ta bera, bi dirala elkar bat egiñik, lurtar gauzak cre obcki ikusten dira. Ta olerkariak besle

guzieri begiak erlsi emanik, Jainkoagana zabalizen ditu dirnn bezin lciatsu.

Bach doixtar musikolari ospicisuari eskiñi zizkion neurtilz herriz onduriko aapaldiak, ezli gorria dariten aharaska ematen dutc. Gure olerkaria Argenlina¹tik zebillela. Aila Gaztelu¹k Baclven Fuga hatzuk jo zizkion organuan. "Orixe" au zegon eliz-xokoan, hegiak crlsirik oloitzcan: Aitaren itza du aldareau, abean eseki, gugatik illa; Kristo'ren ixilla dula gogoan bamera sartzen da gero ta gciago: oparo dn siñistea, ia galdu du aldiaren aria. Geroen halcan. organuak soiñuz Fuga baL asi ta onek barncratzen du oraindik geiago. Zcin biziro adilzera ematen duu organuaren irrada bizkorra!

Asi da, ari da
iruten, ariltzen,
ckiu eta yarrai
hilbatzen, eiolzen.
Ari-albiñua
sei notak alonlzen:
aiek ilzul, iraul.
iñoiz cz aspertzen
ilokin antzera
biotz au xulatzten.

Belarriari crnandako atsegin aren ostean. siñestu guri;. tizuli zaio berriz; aldien aldia azturik, hclicraren altzoan. hetikor senti da Jainkoaren antzera. Fuga avcu doiñuak otoitzean lagundu dio.

Bukatu da Fuga,
ixil organua,
piztu da nercgan
Maitearen sua.
Ixiltasun ori
orain da goxoa:
legun da musika,
legim da soñua,
legunago aren
ondoko gantzua.

Amaitu du oloitzza, Jainkoaren Itzakin euki clun barne-izketa goxo leguna. Ta biotz guriiasun ori betiko nai luke.

Erriak kanlalzeko neurritan egin zun salniuen itzulpeivi albora utzirik, aitatu clezaguu beste olerki-lxorlatxo Jjat eve: *Zu beti nire lelo*. Iclazpuru au czarrj zien berak, bi-zitzoroipen berezi antzera, noizik bein onduten zitun poe-ínatxoeri: oso jakingarriak, aren barne-bizilza errotik eza-gntu nai ezkcro. Auek ditugu: J.) *Gau-izar* (1896-1900V Amona, Lenengo txokoa (1905), Siñismen garbi; 2) *Goiz-~<:rgi*, Dei bizia (1916), Indar-iturri (1916-1923), IlluneaLi argi (1923-1931). Lenengo gaiñezkaldiak. Orixe'n (1931-1936); 3) *Eguerdi*, Urle zuria (1937), Lurde'n (1938-1939), Amate baten ilzalean, Gezur-maite?, iVliramar (1954); 4) *Zartzaroa*, Osasuna (A), Osasuna (B).

"Eun Oberenak", izen au bcrak einana cliigu azken-or-duan ondutako olerkieri. Buru-bclarri, jo la ke zebillan il-•aurretxoan poema auelan. Aparleko batzuk egin nai izan. zituu, mistika ta teolojiz gaiñezkakoak, bein esan zidanez. Etzuu uai emen punturik, ez rimarik. "lNik lerro laburreri agur cgin diet, eta prosa bezala emango ditut. Ebangelio¹tik artu clitudan gogorakizunok, irakurleak naierara betza: nai cumak prosa-anlzera. nai dunak bertso-antzcra. Bictara e»-katu didate adiskide batzuk, eta orra bieri gustoa emau'. dio berak sarreran. Alare, niri Olerti'n argitavatzeko emau zizkidanetatik *Argia bera*, *Arkaitzaren gaiíean* eta *Jesns gose* lerro laburrez daude, bilduma ortakoak izan arren: *íieii-dantza*, orclea, bertso-Ierrorik gabe.

» \ Itziifpenak

"Orixe", lateratik eta gerkeratik ilzuliz, asi zan idazten Lenengo eliz-goratzarre edo bimnoak *Jesus'en Biotzaicn* Deya'n; gero. beurok eta ÍDeste asko *Urle guziko Meza-bez-perak'cn*. Itz askatutan egin zitunelan bczela, liertsoz ero-beti agertzen zaigu maixu ta izkirnlza-mcnderatzaille trcbea

Osterantzekoak ere ondu zitun banaka batzuk. Adibidcz: INekazaritza" (Orali'ren *fíeatus ille*, Il'en Epodon), 1919"-garrenean *J. Biotzaren Deya'u* argilaralua: "Zaldia". (Ber-

gili'k cxamctrotan egiña, "Orixck a9klepia(leus"en autzcko jicuiiitzclan euskcratua (1919); "Bei itxna", Juan MaragalTen *La vaca Cega* euskeraz (1922); "Oilaritca" ta "Goi-zeroke", Prudcntius Aurelius CJemens'en *Kathemerinoríctik* euskcratuak (*Euzko-Deya*, 208 Z. 15-2-1945, Paris).

Azken-urleotan beste olerki mistiku balzuk ere cuskera-tu zitun, Donibane Gurutzeko'arenak cta Frai Luis de Leon'-cnak, *Maite-lelo*, *Gau illun*, *Maite-sugar bizi*, *Zeruko bizia* ta gaiñcrakoak, argitara-berri dan *Musika ixilJa* liburaan agertzcn diranak.

Nik ínaitez egin dudán au, bedi gurc maixuaren lana ge-ro ta geiago ederretsi ta ezagunazteko. Orixc gogo dut nik, beintzat.

'OÍHXE", JÁINKOBILLÁR8 PURRUKÁTUA

AlíA BAZTARRJKA
Euskaltzaindikoa

Eskutitz bat Larrea'tik. Laister "Orixe" aundiari omenaldi bat egingo diotela, ta ortarako on litzakela idazti bat aleratzearen nortastm aberatsa aztertuz. Gaietako bat "Orixe" mistiku" izango dala, ta ea zabalduko-nuken gai ori.

Ezezkoa ezin esan, eta ekin diot lanari. Ez naiz toki ixarrean sartu... INik uste baño leize-zulo luze ta zabalagoan. Zerbait esaten saiatuko naiz, obe bait-da zerbait esatea ezer ez esatea baño; badakit ordea erdiak esan gabe utziko ditutala edo bear bezela azaldu gabe beintzat. Alare bideak iriki ta erakustea zerbait dala ta... Nere lenengo lan ontan ez det beste asmo goragokorik.

Danok badakigu noski "Orixe" bizitza osoan Jainko-gizon arrigarria izan dala. Bear bada, ez degu ezagutzen, ovidea, nolako Jainko-lana burutu dun urterik urte. Zerbait egiña badula gai ortaz askok jakingo dute noski, bañan oso gutxik lan orren luze-zabala, argitara gabe utzi bait-ditu gauz asko ta an ta emen sakabanatuak beste zenbait.

"Orixe"ren Jainko-lana oso osoan irakurlearen begi-arraren jarri nai del, beraz. Ta Aita Onaindia'k barkatuko aldit, berak eskeiñitako lana zabalxeago artu baldin badet. "Orixe" mistiku bezela bakarrik ez bañan, "Orixe" Jainko lari bezela, Jainko-idazle bezela.

"Unannino ta Abcndats" itlaztiaren egillcak "Orixe' Unamuno'rekin alderalzean, onela tlio: "Biok. Jainko-billari purrukaluak..." (88 or.). Itz bitan ezin obeto esan, zev izañ degun "Orixe": Jainko-billari purrukatua. Azken-urlecctako idazlauctan batez ere argi ageri tla eziñegonez bezela iJbilli dala gure gizona Jainkoaren billa. 'Orixe' ren lumak Jainko-gaiak, Erlijio-gaiak erabilli ditu beti errex; arin, jator, /óbal eta sakoneuik.

"Orixe' ren lanak bi saillelan artzen ditut: Jainko-Iauak ela bestelakoak. Ona emen goitik bern lerroan Jainko idazlan aipagarrienak.

—Jesus'en Biotzareu Deya'u, 1917 1922: 20 bat lan ilz lauz eta itz neurtuz.

—Barne Muiñetan, Zaraulz 1934.

—Urte Guziko Meza-Bezperak, Tours 1950 (ilzuipena).

—Euzko Gogoa'n, 1950-1955:

—Quito'n Arrebarekin: 12 ailikuíu.

—Olerki-sorta on Lat.

—Sabuutegia, J952: argitaratu gabe (ilzulpena).

Beste olcrki-sorta on bat: "Gau-izar...": 11-13 olerki. 1954'an ctlo egiñak.

—Aita Benito Gurenaren Bizi-arau edo Erregla, 1955; Lazkao'ko beueditar etxean egiña: argitaralu gabe (itzulpena).

—Agustin Gureuaren Aitorkizuuak, Zarautz 1955 (itzulpena).

—Atsal-otoitza ta Arrats-otoitza; Lazkao'n J955 (itzulpcna).

—Olerti'n 1961: 8 olcrki.

—Jainkoaren Billa, J954-196J; argitaratu gabe.

—Ebanjclioa, 1961: argitaratu gabe (ilzulpena) (1).

(1) Idazlan oictatik zerbait atcra nai detanean, idaztiaren izena labnrturik emango det, adibidez, Barne Muiñetan = BM; Euzko Gogoa = EG edo eg; Quito'n Anebarekin = QA; Jainkoaren Billa = JB. ta Jainkoaren Billa ortan jartzen baldin badet —JB I 5, 22— esan nai du: lenengo alderdia, 5'garren jarduna ta 22'garren orria.

Baclitu Jjeste lan txiki asko itz neurtuz eta askatnz an ln cinen argitaratuak edo argitara gabeak. Eskutitz ugari cre i/.ango ditu noski gai oiefaz edo lan oien berri emanaz.

Orra *'Orixe' ren lan zabala ta mardula. Erdiak ítzulpc-j.ak dira noski, bañan bere goi-asmoei dagozkienak. Ekar-tzcn zioten guzia ez bait-zun itzultzen. Bcsle crcliak, berriz, berak asmatuak eta mamituak clitu. Auelan argiago ageri cía oraiudik, gcro ikusiko degunez, "'Orixe' ren Jainko zale-tnsun bizkorra. "Orixe'k ez clitn cz nolanaí cdo alabearrez aukeratu gai oick, bere barne-griña bizi baiek eskatntr. baizik.

Bestelako Janak, bigarren saillekoak, csaieiako. Tor-ines'ko itsu-mutilla, Santa Cruz Apaiza. Mireio, Euskaldu-nak, Antze ta eder. rMiskal-i/.kera'k. t.a.. idazli-nieta ederra osatzen dute noski, bañan ez alare beste Jainko-idazlan oiek bezelakoa. Ta bigarren sailleko Ian bitan ere beintzal, San ta Cruz Apaiza la EuskaJdunak pocman, arrigarriro ageri cia 'Orixe' ren fccle bizia, Jainko-griña. Euskaldunak. adibi dez, Euskalerrri fcdedunaren poema degu lenengo itzetik az-keneraño. Gaiñera 15 kantuetatik Jjat oso osorik krislau-gauzetaz egin du, Ectani-kantua. Arrigariia batez ere kan-tu ontau bertan, bat-batean zortziko auudiarcn doñua artuz. cgit.cn clun itzaldi-otoitz aundia (336-344 or.). Ez da ovte-lako kristau-epopcilaririk gaurdaño sorlu.

Jakingarri da ere Jainko-gai autarako grifia "Orixck berc bizitza osoan izan dula; begira len cmandako idazla-nen urleai: 1917..., 1934, ta balez ere l^SfTgarrenetik au-rrera 1961 eriotz-urteraño.

Idazlanen laburpenalc

Orain Jainko-idazlan aundienen laburpen bat einan-go det.

Urte Guziko Meza-Bezperak. Audima aipatuak azteipcn bikaiña eman zigun Eusko Gogoa'n liburu ontaz (9-10 —1951— 61). Oar bat edo beste egingo clet Jjakarrik. arcK. cáanak Jaburtu ta zerbait osatu-naiez. 'Orixc'rcn lumari zov

diogu lencngo liturgi-liburu osoa euskeraz. Ta iclazLi onek jotsakizunik ez du bcste errietako Meza-liburuen ondoan. Aiek bezin apain, rnardul eta aberatsa eskeiñi digu.

Lanik aundiena "Orixe" itzulpen-lana izan clu noski. Álarc sarrera ta oarrak ez clira iñundik ilzuliak. Lefebvre-ren Meza-liburutik artu ta laburtu ditu, bañau oso egoki ta askatasuu eta errextasun osoz. Badaki ere bere zakutik an ta erueu zerbait cranstcu; ikus, esaterako, Jaiotarako sarrera (65 or.). Asmatu egin du "Orixe" iaburpen-biclea artzen, Lefebvre'k sarrera oiek luzeegiak bait-dakartzi. Ez da errex ordea beti asmatzen, ta, zoritxarrez, igande gcie-uak sarrera gabe utzi ditu, lapurpenik egia gabe.

"Orixe" idazti ontan egin clun aipagarriena, Anclima k cre onclo oartu zun au, goralarre eclo imnu la beste abesti asko euskal-neurtitz ezin egokiagoetan ematea izan da. Marka guziak autsi ditu ortau gure olerkari trebeak. Ezagun da bai "gogo aimdiz" egin dula lan au (Bi itz, VIII), ta batez ere liturgi-maitasuu berroz. Erriarentzat nai zuan liturgia "Orixe" k, cta euskaldunoi dagokiguu eran eskeiñi digu, euskal-bertso, euskal-kanla biurlurik.

Quito'n Arreharekin eta Jainkoaren billa. Bi idazlan auek elkarrekin jartzen ditut, gaiari begiratzuz bi idazti aizpa bait dira, bata bestcaren zabalpean. Bi auek dilugn. "Orixe" k itz lauz asmatutakoetan eder eta mardulenak ere.

Qaito'n Arrebarekin edo Argi-Erri. 1^a. StTtik 1954'ra gu-re Nikolas'ck Eusko Gogoa'n 12 artikulu idatzi zitun izenburu orrckin. Quito crrian bcrc arrebarekin egindako izketaldiak dira. Bañan lan au etzun asi Quito'n, aspaldi asia zeukan, BarneMuiñelan cta Euskaídunak egiten ari zan urtectan-edo.

Argia la illuna, ona ta gaitza artzcn ditu gai. Orra zer dion berak arrebari: ^{li}Zabaldur zctunat eue paperak, lanari ekiteko asmoan. Uluna ta argia gai. Asmoetan nintxinan aspaldi ncre lanik bikaiñena gaintzea. Bi sail ncuzkanan cgiñik: Argi ta illun; bestera, "eza ta baia"; diranak oro bi oic lara saildu baititezke". (EG 5-6 —1951— 8).

Lenbiziko saillean pckatuaz eta inperuuaz diardu. Biga

rrcn saillean, berriz, kristau-erri osoa, Eliza artzen du jar-ciungai, garbilcgiko eliza, lurrekoa ta zerukoa. írurak Jesukristoren argiak argitzen ditu, Bera bait-da ruunduaren Argi, gizoncn Argi. Lurreko elizaz ari dalarik au azterlzen cki, Jesukiistok anima bakoitza nola argitzen dun lurreko clizan eta batez erc otoitzean; Jcsukristo gure Argi otoitz-aldiau. Aurren linboaz edo Bataigabeen aurtegiar ere bada-kar zerbait, la argi-saillean, aur bataigabeak ez bait-dira bizi inpernuan edo erdi-inpemuan, Dante'k uste zun beze-la, erdi-zeruan baizik.

Ez da ba arritzekoa Nikolas'ek lau oni "Argi-Erri" ize-na jartzea, Kristok argitzen dun Erriaz edo Elizaz ari bait-cla. (EG 34 1951- 16). Alare beste izena "Qnito'n Arre barckin" gelditu da nagusi.

ízkctaldi luze ta marduleuak, 12'tik 5, otoitzaz utzi di/-kigu. Batez ere otoitz bikaiña (*oración cle contemplación*) zer dan eta zertau dagon arrigarriro azaltzen digu ta baita u-ola zaigun ere Jesukristo laguntzaille otoitzaldi ortau.

Teologi saillean sartu diteke Jaiuko-pocma eder au. Irakaspeu ta argitasun bikaiñak eman dizkigu "Orixe" k iru elizetaz. Mistikaz cre badu zati on bat idazlan onck. Bes-laldetik ela bcrrri edo uobela bat bezelaxe irakurlzen da, ala-ko bizitasuna emateu bait-diote elkarrizketa atsegiñak eta baitipait Elias igarlearen agertu ta jardunaldiak.

Jainkoaren billa. 1954'an "Çuito'n Arrebarekin" bukatu-•ta, urte artan bertan idazti berri bat argitaratzen asi zan 'Orixe' Eusko Gogoa'n: "Jainkoarcu billa". Sarreran adie-razteu dunez, askok eskatu diotela-ta, Çuito'n Arrebare-kin artikuiuetan erabilli-gaiak "zabalago eman" nai izan ditu bcste outan. (EG 11-12 —1954— 173). Orregatik esan clitcke idazti aizpak dirala biak, edo zuzenago, bata bestea-ren jarraipen eta zabalpen.

Idaztiak bi alderdi ditu, leneugoak 28 jardun, eta biga-rrenak 15 jardun, eraskiña ta oarkizunak. Dauetara 241 oi'rialde txiki, makiñaz idatzia.

Izena "Jainkoaren billa" jarri dio, orrcia itz bitan jar-

dungaia adicraziz. Jainkoaren bílla, bai, agerian ez dan-kagun Jainkoaren billa. Jainkoagana: la Jainkoaren Ijilla otoitzean batez ere. (Ikus JB 1 5, 22).

Bi eskola, bi bide daude ortarako. Lenengoa, Jainkon-ren billa ageri zaizkigun gauza guziak alde batera utziz. Bi-cie ontan Donibane Gurutzeko artzen du banderadun. Uka-bidea degu au. Ukaru egin bear gorputzeko zentsuak. jru-dimenekoak; ukatu gogorarnena ta beste almeuak, ela íe-deak diona siñistu edo aitortu. Ukatze oien ondorio bezeln gau illuna datur, zentzuen gau illuna la adimenavena. Gan illunarcn mendean, berriz, arrazoiketa gabeko otoitza edo oloitz bikaiña astcn da. Oloitz bikain ori Juze ta zabal az-tertzen du gure Nikolas'ek liburu ontan.

Bigarren bidea, Jainkoaien billa, agertu zaigun Je-su-krislo'ren bidez. Emen Sanla Teresa degn banderadnn nn-gusi. Kristo Gizona Jainkoaren aurpegia da, ori ezagutvi'. ezagutuko dcgu Jaungoikoa. Kristoren gizatasuna —gorpulz-animak— ez da eragozpen otoitzean Jaungoikoa arkilzeko, Jaguntza baizik. Kristo¹ren giza-ilxura, bai, izan ditelc:: cragozjjen. Otoitzeau zuzen sarlzeko giltza Jcsukristo, Jain-ko-Gizona, gure barruan gertaraztea da. Sanla Teresa'!: otoitz-eskola jatorrena Gelsemani izau znn; urle askotan Je-sukristo bere barrnan gertarazlen saiatu zan. batez ere Je-sukristo Baratzeko otoitzeau. Ta orrela iritxi zan Teresn bildutasunezko oloilzcra —irugarren egonlekuetara, oloitz bi-kaiñaren lenengo maillara— ta ortik maillec-z-mail 7¹garren egonlekuetaraño. Beti Jesukrislo'k eskutik eramaten znlá.

Orra itz gutxitan bi bideak. Orregatik idaztia ere "Ol'i-xe'k bi alderditan cbaki du. Alare sendo aitortzen du biga-rren bidea, Jesukrislo¹rena, bidc bakarra gelditzeu ari dala katolikucn artean, bi bideak e.derki batean korapillatuz.

Idazti onlako gai nagusi bakarra otoitz bikaiña da (JB I 6, 30). Ortan degu liburu au, ta ortan bakarrik, "Çhiilo'n Árrebarekin" artikuluen jarraipen la zabalpen.

Eraskiña ta Oarkizunak jarri dizkio Nifcolas'ek idazii eder oui azkenaldean. Eraskiña bi zatitan, Sinfonia ta Fu-ga. Oielan Jainkoa billatzen erakutsi nai digu Ebangelioa

irakurriz ela aogozaluz. Oarkizuntan, berriz len la oraingo idazle mistiku batzuen jokabide ta iritziak a/tcrtzen ditu. Zati au oso jakintsuki cgiña dago.

Gai ta izkeraz aipagarria degu idazti bcrrri au, batez ere gogora badaukagu "Orixc"k berak dion: "oñaze, zorabio ta uekeen artean egiña det, zuti bañon oiean geiago egonik". (JB II SinfoniaTV).

BARNE-MTJIÑETAN eta *beste bame-olerkiak*. Bere Jainko-laua zabalenik prosaz eman digu "Orixe"k, bañan baila neurtitzetan ei-e. Gurutzeko Jon ta Teresa Donea idazle misliku aundiak bezela, "Orixe"k ere, barne-izketa cdo biot/-e-ragiñ bizi ta gogozkocnak adierazi nai diluncau. olcrki-bidca artzen du.

Barae-Miviiietan. Olerki-liburu txiki au 1934'an argitara zun. Izenak adierazten duiiez, baruc-muiñetan sortutako Jainko-olerkiak dira. Danera 6 iruko, ta iruko bakoitzak 20 l>at aapaldi edo cstrofa. Olerkariak berak sarreran aitortzen digunez, Ijiotz-olcrki auek ager-asmorik cz omen-znn azken ordurarte. Lizardi'k cta Eiiskalzaleak atera zuten lotsetatik (14 or.). Olerki guziak gai bakarra Jainkoa dule. edo Jainkoa ta gu. Jainkoa iru Nortzuen arteko bizitza izkutuan, Jainkoa izaki guzietan, Nazaret'en, Aldarean eta guregan. Beslaldetik gure ezereza, utsa ta Jainkoaren arri garriak gure barnean.

Iruko bikaiñenak neretzat, gaiari begiratuz beinlzat. 'Benedicamus Patrem' eta "Jainkoagan bat" dira. Arrigarri da teologi gai goitar eta sakonenak zein errex, jator eía bizi olerkitzen ditun.

Aila Estefania'k esanbear guziak esan zitrm idazti oni cgiudako iritzi zuzen artan: "... poesi iatorra. benetan gogokoia, bere-bcregandikoa, sakon, goitar, xume agerlzen dana... poesi iatorra, gain gaiñekoa, oro dendu, gartxu, osasun, naiz kristau-arauz, naiz antzc-arauz". (24 or.).

Beste barne olerkiak. Beste olerki asko atera ditu "Orixe"k euskal aldizkarictan, batez ere "Jesus'en Biotzarcn í)eya"n, "Euzko Gogoa"n eta "01erti"n. Geienak 1950'tik

iiakuniz ela aogozaluz. Oarkizunetan, beniz len la oraingo idazle mistiku balzuen jokabide la irilziak aztertzen <litu. Zati au oso jakintsuki cgiña dago.

Gai ta izkeraz aipagarria dugu idazti berri au, batez ere i'Ogora badaukagu 'Orixe'k berak dion: "oñaze, zorabio ta nefceen artcan egiña det, zuti bañon oieaji geiago egonik". (JB II Sinfonia IV).

RARNE-MUIÑETAN eta *besie bame-olerkiak*. Bere Jainko-lana za]alcnik prosaz eman digu "Orixe"k, bañan baila neurritzctan ere. Gurntzeko Jon ta Teresa Donea idazlc misliku aundiak bezela, "Orixe"k ere, barne-izketa edo biot>.-eragiñ bizi ta gogozkoenak adierazi nai dilunean. olcrki-bidea artzen du.

Rarne-Muiñetan. Olcrki-liburu txiki au 1934'an argitara zun. Izcna adierazten dunez, barne-muiñetan sortutako Jainko-olcrkiak dira. Danera 6 iruko, ta ii-uko bakoitzak 20 bat aapaldi edo estrofa. Olerkariak berak sarrran aitortzen digtinez, biotz-olerki auker ager-asmerik ez omen-zun azken ordurarte. Lizardi'k cta Euskalzalcak atera zuten lotvetatik (14 or.). Olerki guziak gai bakarra Jainkoa dute. cdo Jainkoa ta gu. Jainkoa iru Nortzuen arleko bizitza izkutuan, Jainkoa izaki guzietan, Nazaret'cn, Aldarcan eta gurrgan. Bcstaldetik gure ezereza, utsa ta Jainkoaren arri garriak gure barnean.

Iruko bikaiñenak neretzat, gaiari bcgiratuz beinLzat. 'Benedicamus Patrem'¹ eta "Jainkoagan bat" dira. Arrigarri da teologi-gai goilar eta sakonenak zein errex, jator eta bizi olerkitzen ditun.

Aita Estcfania'k csanbear guziak esau zitun idazli oni cgindako iritzi zuzcn artan: "... poesi iatorra. beirctan gogokoia, bere-bcregandikoa, sakon, goitar, xumc agertzen o'ana... poesi iatoria, gain gaiñekoa, oro dendu, gartxu, osasun, naiz kristau-arauc, naiz anlze-arauc". (24 or.).

Reste barne olerkiak. Beste olerki asko alera ditu "Orixe"k euskal aldizkarielan, batez ere "Jesus'cn Bioizaren i)cya"u, "Euzko Gogoa"n eta "OIerti"n. Geicnak 1950'lik

aurrera. Olerki-sorta bat edo beste badu oraiudik argitara-Lu gabe.

Olerki oictan geieuk Jainko-olerkiak ditu. 10-15, gai a^kotakoak, adibidez, "Berraondo'ko Meza", "J.S. Bach'i Elizan", "Ilz eta ÍVlintzo", "Orainaldia", "Betiere", "Txiltasana", "Miramar" 1954, "Beti dantza", t.a. Beste 11-13 bere barne-biziera ta gerlakarietaz; auek argitaragabeak. Ta beste 25 bat JesukristoVi egiñak, "Igcsi", "Eguerrilarako", "Barnmendiau", "Jesus gose", "•Get9eiuani" (10 olerki), "Azken Afaria", "Gurulzcan", "Resurrexit", "Arkailzaren gaiñean", t.a. Azkennrte auetan crdcratik euskeratu ditu gaiñera lau olerki eder Jesukristo'ri buruz: Jon Gurutzcko'arcji *Cántico espiritual*, *Nohc obscura* ta *IAama clc. ainor viva*. cta Luis de Leon'en *De la vida clcl cielo*.

Aita Onaindia'k esatcn du "Orixe" azkcnaldi ortan olerki-sorta bat, eun olerkizkoa cdo, osatzcko asmotan zebillela, ta clenak mistikoak nai zitula. (Olcrti 4 —1961— 316). Bcste norbaitck esan didancz, cgiñik ere utzi omeu ditu bakar batzuk "Oberenak" izenarckiu, bañan nik ez ditut cskuratu al izan.

Jainlcoa fa Euslcalerria. Jainlcoa lenilc

Aspaldi arlu zun "Orixe"ck Jainko-bideetan lan egiteko atmoa. 1929'an, "Sanla Cruz apaiza'n, onela zion aitari, cskeiñia egitean: "Jainkoa ta Euskalcrria zenduzen buru-bio tzetan, armak artzean; nik ere bai orain, ustez, Ivunari eragitean..." (Sarrera). Bere liunaz Jainkoa ta Euskalcrriaieu alde lan cgiteko crabakia artzen du. Argiago azaltzcn dign arjmo ori "Barne-Muiñetan" idazliari (1934) jarritako sarrean: "Buruenik, Iaister beste bertsu errirako batzuk eman bear-ta, ok len-zitu anlzo eman nai izaji ditut. Aurrecnik Jaungoikoa, egun oinbestck uka ta irainlzen duten Jainkoa. nifc, albait, aitor ta cder nai nukena" (16 or.). Urrengo mtcen (1935) bukatuko zun Euskaldunak poema. Ta "bertsu crrirako" onekin Euskalcrrria goratu ta abctu baño len barne-olcrki-sorta onekin aurrenik Jaimgoikoa aitortu ta edcrtu nai du. Beraz, "aurrenik Jaungoikoa" ta gero Euskalcrrria.

Euskaldunakpocman ere Euskalerrria goraipatzeau, Euskalerrí fededuu dauka beti bcgi-aurrean. Ezin det etsi Letni-kantako aapaldi au onera ekarri gabe. Aralarko San Mikel mendian csana da:

"Gure erri dena barka-gai al-da
bi Sanlu oricngalik!
Izkuutza au birauz loi bear balu,
ez nuke nai Euskerarik.
Ala balitza, ez dut bizilzan
jetsi nai mendi ontatik;
ez, beintzat, gure mintzo ontan Jauna
betiko jaso bagerik". (344 or.).

Itz gutxiagotan ezin eman biozkada scndoagorik enskcrarcrj alde, ta eziñago Jainkoaren maitez.

*'Quito'n Arrcbarekin" idazlanca, berriz, ona zer esaten diguu, an ta emen: "Nere bizi guziko lan aundia"; "otson i'cre lanik aundicna" (EG. 3-4 —1951— 16); "asmoetan ninixinan aspaldi ncre lanik bikaiñena gaintzea" (EG. 5-6 —1951— 8). Ta ori dena dio Euskalduuak-poenia argitaratu ondoren. Ez det nik uste geiegi csatea danik, "Orixe"k Jainko-poema aimdi bat egiteko asmotan asi zula idazti ori. Askotan aitatzen du Dante, ta noski baño noskiago "*Divina Comedícrrén* antzeko zerbait egin naiko zun. Baita egin ere. Zaitegi'k "Orixe"ren lagun auudiak, ematen digu ain xuxen asmo orren berri; Euskaldimak-poema iriztean au baildio: "Oraindik, orde, ez digu beraren biotzondo osoa cskciñi: 'Argi-Erri" pocma berria agindu digu". (EG. 7-8 —1950— 9). Ona, beraz, gure epopeilaria lanik bikaiñena egiten asia. Jainko-poema aundi bat. Ontaz bere asmo osoa Jainko-poema ovren azkcnaldcau agertzen digu. Ona bere itzak, urrez idaztckoak bait-dira: "Egia esan, aurra, gizon arcck (Elias'ek) clako gauza bikaiñak esanarazi dizkidan ezker, etzeukanat batere gogorik bcste zenbait gauzetan nere luma kaxkartzcko. Or ari zaizkidan adiskideak, sekulau baño sasoi ohea daukadala idazteko, ta jarrai dezadala. Sasoirik oberena cz dun txarra Jainkoarentzat... "Jainkoa lenik" ingura auetan esan oi dancz". (EG. 1-2—1954— 15). Barne-Muiñetan bezelaxe emen ere "Jainkoa lenik" dio trebcki "Orixe"k. Jainko-griña sartu

zr.io buru-biotzetan, ta Jainko-lanetarako Jjkarrik ematen dio kementa.

“Quito¹n Arrebarekin” arnaitu ta bereaJaxe idazti berribat egiten asten da, besLearen zabalpen bezela, la ona len esana nola berritzen dun emen ere: “Elaberri edo ipui berri oietako bat eskatu didatenak ere ba~dira, bearra omen-baitago. Beste batek egin dezala Jan ori. Nik badaukat aski egite korik, erriak geienik eskatzen didanarekiii... Ez daukat ote-otean egoterik. Neronezko griñak ere^ Zuk emaiiak, .launa. berori eskatzen dit. Emazu bada, Jauna, ta jiik emango. (Sañera 34). Ta kemen guziz ekiten dio ianari: “Oraingo Jiburu ontan zakukoak atera nai nituke, liburu au erabat irakurleena dedin...” (Sarrera 1). Ta idaztiaren azkenaldean zein pozik abesten dun “Orixek” Simeon zarrarekin *Nunc dimiuU* arrigarri au: “...Oraintxe, bai, esaten dut nik erc, nere ameN aundietako liburu au ia-ia bukatuvik ikustean. Ava azke.neko nmgavria. la-ia ikutzen det”. (JB II Sinfonia IV o.).

“Orixek”ren Jainko-min bizi ori, bear bada, beste iñnn eízaigu agevi “beste barne-oJerkiak” saillean bezin argi. Aren biotz maiteminduak geroz ta biziago Jainkoagana jotzeu dn-“Beti lagivn” olerkian berak aitoiu du:

“Biotz-bertsoak egin nai ela
Jainko-billa nauk oldavtu;
ik esan idau bein ta berriro
ontan nendilla leiatu...”

(Milla Euskal OJerki E. II, 930)

Esan bearrik ez, “Orixek” “Santa Cruz Apaiza” liburua egitean artutako asmoa, “Jainkoa ta Euskalevria” arrigarriro bete dula. Euskalerria iñor gutxik bezela goraipatu du; orra Euskaldunak poema, Santa Cruz Apaiza, Euskal Izkera, t. a. Bañan geiagorik egin du, ikusi degunez, Jainkoaren aldc. Bear bada, bakarka artula, idaztirik bikain, biribil eta osoena Euskaldunak poema du “Orixek”; bañan len aipatutako bi sail oiek elkarrekin alderatzen asi ezkeru, nik zalantzik ez aitortzen lan zabal, sakon, bizi ta mardulagoa egin dula Jainko-saillean, bestean baño. Zerbaitegatik bilan beintzai esanik utzi digu: “Jainkoa lenik”.

II. IDÁZLE MISTIKU

"Orixe'k Jainko-lanik zabal ta sakonena Mistikari buru'/. cgin du. Bere Jainko-lan geienak, cdo ínistika dute gai, edo niistika-kulsu bizia; bañau batez ere "Çuito'n Arrebarekin' cta "Jainkoaren Billa" idaztiak. Ezin dezaket iñolaz ere aztf.rtu "Orixe'rcn mistika-jardun guzia. Gain-begiratu bat beste.rik ez diot emaugo. zer bidetatik ibilli dan erakutsi, zer zaletasun eta joera ditun azaldu, atsegiñen zaizkiou gaiak aztertu, bere-bererik zer dun adierazi ta bcstc olako zerlxoren hat.

== * *

Banun asnio asieran, bestc atal balean aztertzeke, "Orixe" tcologu ta liturgilari bezela. Bañan etsi egiau det, bestela erc naiko luzea atera zait lana. Alare ez nuke utzi nai ezer esan gabe ortaz. Ta emcntxc egingo det, beste atal oni sarrera beísela. Esanbcarrak labur-labur esango ditnt.

Teologi-libururik ez du idatzi "Orixe"k. Alare teologi-gaiak errex ta bizi erabiltzen eta zabaltzen ditu an ta emen. 1-atez ere "Quito'n Arrebarekin" artikuluctan. Orri sakon cta alsegiñak utzi dizkigu, adibidez, Jainko izkutuaz eta Jesu-kristo'ren Gizalasimaz (JB I, 2-4 jardunak; II 3), ta baita crc linboko aurren, gaibitegiko auimen eta zerutarren cgoe-ra ta bizitzaz. (QA, eg. 9-10 —1951— 20; 3-4 —1954— 58). Badiru oietan azalpen batzuk oso bere-bereak.

Liturgilari bai "Orixe", "Urte Guziko Meza-Bezperak" li-burua euskeraz ain egoki eman digulako. Esan bearrik ez, idatzi oui eskcrrak askok eta askok gure errian liturgia obeto czagutu dutrla. Ta ezagueratik dator zaletasuna. Ta liturgi-lari batez ere "Orixe", liturgi-aberastasimak gure erriareu aotan jartzen, bear bada, beste iñor baño geiago saiatu dala-ko. Argi la zuzen ikusi zun gregori-doñuarekin euskal-itzaK cderki zetzozela, latera-itzak beziu ongi edo obeto; ta lan aim-di bali ekin zion: liturgi-eresi, goratzarrc la bestc abesti asko cnskeraz eman paraliturgi ta elizkizunctau abesteko. Orrela idatzi zitun 'Salmutegia" (150 sahnuaK), "Atsal-otoitza ta

Arrats-otoitza" (igandeko bezperak eta konpleak), ta 'Urte Guziko Meza-Bezpcrak" liburuan neurtitz cta goratzarre asko. Ta txalogarricna au da, ei-esi ta goratzarre oiek euskal-bertso edo puututan jarri zitula, euskaí-kutsu jatorra emanik. Ba ditu batzuk "itzulpen-niirari" deitu genczazkenak, adibidez. *Salve Mater, Slabat Mater, Dies irae, Lauda Sion, Adoro te, Jesu dulcis memorio, Salve Regina...* Tamalez ez du Nikolas" ek jardun osorik cgin liturgia otoizbide bezcla aztcrtzeko, alare ikusten da an ta emen liturgiari toki berezia emalen diola otoitzaldian. Jainkoarekin maitaro egoteko era edo bide errex eta onena bezela au jartzen du: "'Berritu ezazu clizkizun cder bal, asi ta buka, esaterako Korpus egunekoa..." (JB I 13, 62-63; ikus "II Fuga B" ere). Liturgi-zaletasun bizia agcrlzeu du oietan "Orixe"k.

Misfikulari laguntzallealc

Mistika-bideak izkutuak eta illunak izanik esan bearrik ez dago "Orixe"k biderakuslc bikainengana joko zula argitasuu-billa. Berak aitortzen digu "'Jainkoaren Billa"ren sarreratik bertatik: "'Eta nere libuma? Nik onlan gulxi asmatu tlct. irakurle. ta gutxi asmatu dczakct neronen asmakari bezcla. Emen euskeraz dauzkazunak, Elizako Gurasoetau eta liburu katoliku ontzat artuclan, batez ere Donibanc Gurutzcko'reu eta Jesus'en Teresa'rcnetan bilduak ditut. Itzez edo agotik bclarrira ikasiak erc ba-ditut, apaiz agurgarri batznengan-dik". (Sarrera 1).

Esan bezela, geienik erabiltzen ditun idazle mistikuak bi kanneldar aundi oiek dira; barru-barruraño czagutzcn ditu biak. "Jainkoarcn Billa" idaztian, lenengo alderdian Donibane Gurutzeko artzen du gidari, "lenengo ezkola ontan. Donibano Gumtzeko *degu handcradun...*" (JB J 5, 24). Aren irakatsietatik ez da baztertzeu, batzutan jardun osoak ere arcnetik artzen dilu. Bigarren alderdian, berriz, Tcrcta Do neari oso-osoan jarraitzen dio, "emcn Sanla Teresa dcgu ban deradun nagusi..." (JB I 5, 24; ikus II 6, 156 ere). Beti Te resa'rekin eramango gaitu otoitz bikaiñaren erpiñcraño bi dez-bide ta maillezmil. Izan ere, ez "Orixe"k eta ez bestc

iñork ezin billatu, Teresa Douea baño oloitz-irakasle argia gorik.

Bi oien ondoren Jñazio Donearcngana jolzen du maizenik. Arrazoiketa-otoitzaz ari dalarik, ona zer dion: "Otoitz-mai suvik aundienak, Loiola'k, bere-berea du bide au, eta gizonalc oloitz egiten crakutsi dezaken aiña erakutsi digu" (ÍB I 10. 47). Ta beste bateau, bi gertarazle oielaz jardutzean: "Ontaa zuen Loiola da maisuen maisu. Berarekin artzen ditu, eta gañagotik, Joanes eta Teresa". (QA. eg. 7-8 — 1952— 12). San Iñazio-ren "Gogo Jardunak" idazlia arrigarriro ezagutzen du, azken Oarkizunetan ageri danez.

"Orixe'ren idazli mistikoetan maiz azaltzeu dira beste izeu auck ere: Antioki'ko San Iñazio, Agustin, Bernardo, Buenabentura, Tomas, Taulero, Luis de Lcou. Ez du beraz iturri txarretan edan gure idazle mistikuak.

Beste lengo ta oraingo idazle asko ere aitatzen ditu, aztertut ere bai, ta batzutan, berak dionez, "irizle zorrotz eran" (JB II Oark 4), batez ere Oarkizunak-saillean. Kritika. berriz, bizia, trebea ta argia du geienetan. Ona adibide auek: "Gaur bestera ari dira irakasle geienak; bañan nere buru txo ontan ez diteke sartu auen aburua" (JB I 22, 96). "Eta. ez bat eta ez bi, gelditzen dira, beren xoxokerian xoxoturik" (Alj)er egonzale cdo quietisla oielaz ari da, JB II 5, 151). 'Bejoudaizula! Ondo ageri da San Iñazio irakurri ere ez dezula!" (JB II Oark. 21).

Mistilca-gai berezi batzule

"Orixe"ren mistika-lan zabalctik gai bakar balzuk aukc. • ratu dilut. Gogozkoenak zaizkion aick eta jalorrenik erabilzen ditunak.

OTOITZ BIKANÁ (*Alta oración*)

"Otoitzaren asi-masietatik otoitzik bikaiñeneraño' itzcgi • tcko asmoa agertzen du "Orixe"k (QA, cg 1-2 —1952— 14), bañau urrengo orritik otoitz bikaiñena artzerj du gaitzat. Maiukoaren Billa" idaztian berriz oraindik argiago azallzen

du zertaz jardungo dun: "Ni, barkatu, irakurle, otoitz bikaiñari nagokio bnlez ere, zaillago baita adicrazteko, ez gaia-ri dagokionez bakarrik, baita izcnak asmalzeari dagokionez cre..." (JB I 60, 30). Beste otoitz-mailetaz erc —aozko otoitzaz, arrazoiketa otoitzaz, t.a.— esatcn du zcrbait, bañan zearka bezela bakarrik.

Ta zer da otoitz bikain ori? Ogei ta amaika erantzun bilatuko nitun, errcx, bi idazti oiclan. Ona cmen ederrenak:

—"Bcrekin gauzkan Jainkoa siñeslez eta maitaro gogoratzea". (QA, eg 1-2 —952- 16).

—"Berekin gauzkan Jainkoa gogoratzen egotea". (QA, eg 5-6 —1952— 14).

—"Berekin ganzkau Jainkoaz maitaro oroilzea". (QA, eg 5-6 —1952— 16).

—"Berekin (Beregan) gauzkan Jainkoagana ernai ta biolzez cgotea, Eedea argi degula". (JB I 6, 30; 17, 73).

Erantzun guziak batera datoz. San Agustin¹ek oroimcnetik kanpo ez omen-zuu arkitzeu Jainkoa. Ta "Orixe" ere ortara dator. Orregatik dio beiu eta bcrriz, San Agusliu'ek on aundia egin diola ontan. Jon Gurulzeko'arckin "'Jainkoaz oioitzea" orde "Jainkoagana ernai egotea" erabiltzen du beste batzutan; bañan, berak aitortzen dunez, ez dago ain egoiki crabillia, ez bait-degu leudik ikusi cdo ezagutu Jainkoa. Beraz, gu mundu ontan Jainkoagana cruai cgotca, fedeak Jainkoaz csalen diguna oroitzca. Jainko-oroitze ori izan ditke cdo begi-oroilze edo entzueu-oroitze cdo unki-oroitze t.a. Alare Jainkoa begiz ikustea cdo belarriz eutzulea edo bestezentzuz sumatzea, cz da otoitz bikaiña, ari darion zerbail baizik edo arcu lagungarri. Otoitz bikaiña, beti Jainkoaz oroitasea ta maitaro oroitzea izango da. Otoitz bikaiñari "arrazoiketa gabcko otoitza" esaten zaio. Biolzak edo naimenak egitcn du ian, adimena berriz geldi. Jainkoaz oroilzen da biotza ta maitaro oroiu, ta Jaiukoarekin dago cgou ta cgon, jardun ta jardim, Jainko miñak arturik. Ta orrela ordu gozoak. Aitortu ere sendo aitortzen du "'Orixe'k, ganrko miatiku idazle geienak bezela, "ikuskari, irudikizun, agerkizun eta antzckoak ez dirala otoitz, ez bikain, cz kaxkar, eztu

oloitz ere" (JB í 19, 77), otoitzarcn lagungarri edo gçigarri bear bada. Orrclakorik gabe norbaitek lcn esan degun otoitz bikaiña egin dezake. Orregatik, beste aspaldiko galdera ari" 'Asko al-dira otoilz ontara deiluak?', onela erantzuten dio: 'Baietz dirudi... zergatik ez?" (JB I 16, 68).

'Otoilz bikaiña', it/. cdo izen ori berria dcgu euskeraz. Orra nola ta zcrgatik asmatu dun gure idazle misliku argiak Erderaz "oración de conteirjplación" esaten diote, Jainkoa begiz bezela ikustea, "Jainko-ikuste . Bañan ori ez dator ondo. Izan ere, Jainkoaz oroitze ori ez da bakarrik begi-oroitza, baditeke belarri-oroitzea ere, ikutuz oroitzea t.a. Gerla diteke naiz begiz bezela ez ikusi Jainkoa norbaitek, alare oloitz bikaiña cgiten egotea, cdo beste zentzu baten bitarteí. edo balerc zentzu-laguntzarik gabe, len esan dcgunez. Orregatik "Orixe'k: "Otoitz oiuidi edo bikaiña izena emango diot". Ta esaten du gaiñera, erderaz ere obe litzakela "alta oraeión" deitzea. (JB I 12, 52-53).

Ona emen beste azalpen bat, "Orixe"k bere berea duna: otoitzean Jainkoaz oroitzeko animaren begia baño lagungarri obca dala belarria. Belarritar ageri zaigu, dakilla ta ez daki-lla, bere idazti ta olerki mistiku guzietan. Otoitzcrako belarriaren alde-onak arrigarririo azaldu dizkigu, bear bada oraiu arte beste iñork iñoz cz bezela. Badaki ondo belarriari etzaio-h\ aski toki ematen liburu mistikuetan ta orregatik dio: "...nik, entzute bezelako orri Ieku gciago eman nai nioke craaten zaion baño, asko baitira bclarritarrago begitar baño" (JB I 20, 88). Ta beste batean: "ni belarriaren alde... artzaikondo izaki" (JB I 20, 85). Argibide auek ekartzen ditu belarriaren alde: belarritik fedea; Jainko-Semearen izena *Verbum* da. "Itza", ta entzutea belarriari dagokio, ta Ebangelioan entzun genczakc bai Kristoren itza ta bai Aren ixiltastma; belarria ez da aspertzcn begia bezin azkar; zentzu au daukagu ernaiena lotan gaudcnean. Ain maite dun gai onek asmarazi dizkio noski Nikolas'i, orri mistiknrik zoragarrienak, bai itz l.^uz, csaterako "Ebangelio¹ tik Sinfoma bost emanaldictan" ta "Jcsukristo'rcn Ixillasunari Fuga" (JB II .186-217), ta bai olerkictan, orra *Benedicamus et Filium*,

'Bacb'i Elizan", "Itz eta niintzo", "Betiera', 'Ixiltasuna..." Oietatik bildu ditul ale auck:

- "tulunbio onen agoan (Gizakunde-misterioaz ari da) ez da ezer entzuten... Ixiltasim osoa entzulen degu. Eutzun or. Jainko-entzule" (JB II Sinfonia e).
- "ari naiz, ta ba-nago entzim ela cntzun" (Betiera).
- "Soiñu denen soiñu, Jainkoa, belarriz dezadan oiartzun" ("Itz eta mintzo").
- "Ari nintzan? Xor nindagon? Neronck ez nekian.
- "Musika bat czin kcnduz nedukan belarrrian". ("Gelscmani" VII).

Otoitz bikaiñari ta mistikari buruz badu "Orixc'k beslc argitasun bat. Mistika ta otoitz bikaiña ez dirala beti bat. Mixiolari zintzo bat, Jainkoak oloitz bikain ori cmaten ez badio ere, izan diteke egizko mistiku. Izan ere zer da mia tLkarik jalorrena? Jauugoikoaren grazia, grazizko bizia. Bañan grazia ez da bercz sumagarri, grazitik sumalu ditekna graziaren ertzak eta ondarrak bczcla dira". (Ikus JB I 18, 75-76). Beste batean ere berdintsu dio: "Kristo¹rckin bizi dugun bizi izkutu ori da egiazko izkutu cdo mislika; ageri diran beste gertakari oriek bizi izkutu orri darizkio" (QA, eg 13-12 —1952— 26). Lebody idazle mistiku ospetsuak garbi crakusten du bizitza mistikua ta otoitz mistiku edo bikaiña, bi dirala ta ez bakar bat; norbaitek bizitza mistikua eraman dezakela otoitz bikaiña ezagutu gabe (2). Ta nik usle "Orixe" ere ortara datorrela.

JESUKRISTO

Bere idazti mistikuetan, ikusi degunez, otoitzaz ari zai-gu gure Nikolas. Bañan onek ez du czagutzen Jesukristo ga-bcko otoitzik. Obelo esan, oncntzat otoitz-bide bakarra, otoitz-laguntzaillc bakarra Jesukristo da. "Orixe"k Jesukris-to, krislau-bizitzarcn, santutasun-bizitzaren eta otoitz-bizitza-ren crdileku-cr diJckuan jarri digu. Ori du, bear bada, idazti oietan bere irabazi edo mcritu aundienetako ljat. Kristo cz

(2) cf. Lehodey, *Los caminos de la oración mental*, 336 or.

bait-da santutasun-bide askoren artean bat, bide bakarra baizik. Ta ori zoritxarrez gaur arle azlu egin dute idazle katolikn askok beren liburuelan. "Orixe", aldiz, Kristozale berro agcri zaigu beti.

"Jainkoaren Billa" idazliaren sarreran bertan dio: "Jaiukoaren billa asiko ta, nundik? Semearengandik. Aitarcugana Bitarteko bakar zeran Jesukrislo Orrengandik. Gizon bezcla agertu zintzaikigun, Jauna; bañan Jainko zailugu era bercan". (Sarrera 2). Or ikustcu da argi ta garbi zer toki cmatcn dion "Orixe" Jesukristo'ri Jainkoareu billa-bide ortan. Gcroxeago, otoitzerako bi bidctaz jardutean ere, ircno aitor-tzen du bi eskola oiek batean oudo korapillatzen dirala. Ta onela dio: "Bego, bada, bide bat emendik aurrera, eskoia bat katolikucn artean. Agertu zaigun Jesukristo'ren bidez, agcri etzaigun Jainkoagana"... "Ortaz, gureztat, katolikuou-tzat, bide bakarra, au da: Jesukristo siñistu ta Bcronek esaten diguua ukatu, au da: gure burua". (JB I 5, 26-27).

Bide bakar ori, jomuga zuzeu ori artu ondorcñ, esan ziclken berc cgitcko guzia ori azaldu ta zabaltzea izan bear zula. Ta ala egin du idaztiaren bigarren alderdian, ta iaiokegin ere. Lenengoau, orde, ez, Jou Gurutzeko'ari jarraitzea-gatik noski. Uka-bideaz, Gurutze-bideaz, gau illiuiaz t.a. ari zcigu or, bañau ezagun da zerbaiten utsa, ez bait-digu ortan ere Kristo, bide, laguntzaille ta argi bezela jarri. Nik uste orrekin batasim zerbait galdu dula idazli eder onek.

Jardim zoragarriak utzi dizkigu bigarren alderdian Jesukristo'taz, batez ere lcubiziko boslak eta azkenaldcan *Sinfonia* ta *Fuga*. "Itzegitea baño ixiltzea obe nuke, irakurle", csanez asten da (JB II 1, 134), bañau zorioueko gu! "Orixe" k, itzcgitcn asi, ta orrenbeste ta orrela itzegiu dulako. Ezagun da Tcresa Doncaren otoitz-maillak ere sakon aztcrtu ditula. Idazti ontan bezain jator, ta bear bada biziago, itzezin digu berriz Kristo gure Jaunaz olerkietan. Len esan dizut, "Barne-Muiñetan" idatzitakoez gain, beste 25 olerki baditula Jesukrislo'ri buraz, zcin baño zein ederragoak.

Jesukristo¹taz "Orixe" k esan dun guziaren laburpen bat ere ezin eman detan ezkcro, torizkizu bederen biotzkada ba-

kar batzuk eta oietatik igerriko dezu zcr griñck artua zeukan Jainko-gizon ori.

—"Begira iogun ondo gazte mazal oni... Ezpañak? Zorame-na darite, Dabid¹ck diona. Ezpain bedeinkatuak! Ez da iñoiz gizonik ola mintzatu... Nere luma ez da gai, aurrrera egiteko. Gora Zu, gazte, gure begien belegarri, gure belarrien asegarri, gure animen lilluraizaille... Gora Zu, Jaungoikoarcn Seme ori, Ama zoragarriaren Scme zoragarri ori!". (JB II Sinfonia s-l).

—'Bidc, Egi ta Bizitza
Arlzai eta Maisu,
noiz buka neza Zutaz
luza bear banu?" (BM *ei Filium* 90)

—'Maitagarriarik ba da,
Jesus Gurutzeko". (BM, Mari 114).

—"Nauka zoro, nai duenak; ni Zurckin beti zur" ('Arantzezko Buruntza").

Eta olerkireu bat oso-osorik nai badezu, irakur zazu "Arkaitzaren gaiñean". (Oleri 1961, II 93).

EBANGELIOA, EUKARJSTIA TA FEDEA

Iruko oui garrantzi aundia emalcñ dio "Orixe"k. Bere idaztietan orri gutxi izango ditu oietako bat beiñepcin aita-tu gabc. Ta loki askotan, berriz, luze 1a zabal itzegingo du gai oietaz. Iru oiek emalcñ diete "Orixe'ren otoitz-erakutsiei, beste barne-idazti askotan arkitzcn cz dan alako argilasun, sendotasun eta atsegiña.

Ebangelioari bere leulokia itzuli zaion urtcetan bizi izan da "Orixe". Bera ondo konturatu zan: "Nere txiki-dcnboran mistikulariak edo idazleak... Ebangelioa saiets-antxean zera billaten. Orain bete-betean Ebangelio'ra garamate, zorioncz" (JB I 5, 24). Orrcgatik berc idazlau guzietau Ebaugelio-itzak artzen ditu oiñarri. Olerki geienak ere Bcrriona'ko esakunen baten zabalpen dira. Alarc "Orixe"k bere Ebangelio-ezagucra maitasunak batez ere *Sinfonia* la *Fuga* zoragarri oic-tan azaldu dizkigu. Onela asten du *Sinfonia* ori: "Ebaugelio'ra bialdu nai zaitut, irakurle, Jesukristo Jainko Gizona-

ren itza enlzun dezazun... Beraz, Jaiukoaren billa asteko, Jainkoa entzuteko... ez ditcke arkitu gauza oberik Ebangelioa bera baño". (JB II, Ebangelio'tik *Sinfonia* 186). Ta ondoren Berriona'lik bost gcrtakari, bost misterio pozczkoak ematen dizkigu eta samur-samur azaltzen. Nik uste gure Nikolas'ek ilz lauz idatzi dituu zatirik bizi ta ederrenetakoak dirala.

Eukarislian ezagutu du obetoenik Jesukristo "Orixe"k. 'Jainkoaren Billa' idatzian adierazi ondoren, Jesukristo zer dan ezagutzen, zenbat lagundu dion bere lan-maiaren gaincan daukan antz-irudi batek, oneJa bukatzen du: "Baña au al-da uere Jesukristo, nik nerc barruralco asmatu rik dadukadana? Ez noski, Jauna. Ori JDañon edcrrago ta biziago da ne-íe erraietan ustez ongi ezarririk dadukadana. Zei zaitut, Jesukristo? Goizean Eukaristian janari bezela nerc barruan sarlu zaitudana. Etzailut sumatu bcgiz... lyclarriz... Sumatu zailul liatez ere fedean, *mysterium fidei* ontan, eta zer geiago bear det uik?" (JB II 134-135). Joan-etorri aundilco gauza bcze-la arlzen du "Orixe"k Teresa'rekin Jesukristo Jainko-Gizona gure barruan gertaraztea otoilzaldian. Bi gertarazte eza-guak azaldu ondoren, Jainko soillarena ta Giza-Jainkoarena, irugarren bat ere ematen du berak ain egoki asmatua. Jcste bi oiekin giltza bakarra egiñez. (Ikus JB II 5, 149-150). Ta Jcsukristo orrela gertarazteko "modurik oberena" bere: Eukaristia dala dio bein eta berriz. Orra: "Jesukristo gure Jauna guran gertarazte ori, errezago fa obeki egiten degu. gorputzaren itxurarik gabe Eukaristian... Orain, bada. zergatik ez asi gure otoitza... deseioz Jauna artzen degula?... Au da etorkizuncko deliozioa, bai santutasunerako, bai otot/erako". (JB II 5, 151-2). Orri cderrak utzi dizkign Fuga'n ere, Jesukristo'ren ixiltasunaz Eukaristian, *mysterium fidei* edo fcdczko tulunbio ortau. Baditu bizpairu olerki ere Eukaristiaz.

Fedea du "Orixe"k beste gai atsegin eta crabillienetako iiat. Toki aundia ematen dio Jjere jardun guzietau. Asi-asie ratik bcrak esaten du ain argi: "Liburu onlan erabilliko d-tugun bi bidc auetan, siñismeua da oiuarria, bai ototizctik landa, bai oloitzcan, batez erc..." (JB I 5, 22). Gero, fe-

cíezko otoitzaz ari danean, pozaídi aundi gabeko otoitz or-tnz, trebeki galdetzen du: "Ez otc-da au otoitz guzietan gai-ñcnekoa? Arrixkurik gutxiena duna bai, beintzat... ' "Au ba-ño otoitz oberik bai ote-diteke?" (JB I 27, 122, 128). Badu olcrki bat, "Lurde'n" izenekoa, deadar bizkor onckin buka-tzen duna:

"...ez nintzan itsatsi
poz-leku artara. Naiago fedca."

Otoitz bikaiña adieraztean ere beti fedearen bearra or sar-tuko du, baita oloitz bikaiñaren argialdi bizicnetau crc. Ala-re fedeari buruz lerro egoki, bikain ta bizienak Eukaristiaz diardularik idatzi dizkigu "Orixe"k. Izan ere, Eukaristia *mysterium fidei* edo fedczko tulunbio degu. Or dituzu, ira-kurle, esaterako, "Jesukristo'rcn ixiltasunari Fuga" ta "Az-ckn Afaria" olerkia. Oietatik emen zerbait beintzat jarr» nai-ta, torizu lenik goratzarre bikain au:

"Oi fedca, fedea! Itsu nai zaitut, zure bitartez, kolore guziak ukaturik, aicn jabc dana ikusi de-zadan; entzungor nai zaitul, zure bitartez, 6oiñu guziak ukaturik, soiñu guzien jabe dana entzun dezadan; gorputzik gabc uai zaitut, munduko le-gunkeriak utzirik, Jainkoaren ikutua bakaiTa su-matu dezadan; usmorik gabe uai zaitut..." (JB II Fuga C).

"Azkeu Afaria" olerkian, berriz, fedcari "Egieu Erregin" esatcn dio. Ta baita ere:

"Siñeslarga da, izkutuen dala, argirik argien.
Gure baitan illun, bere baitan argi, margorik zuricn.
Ortatik irten da zazpireun izpitau iakiterik geien!"

Ofoizlari misfilcu

"Orixe" idazle mistiku iaioa degu, bañan baita ere otoiz-lari mistiku arrigarria. Ontaz zertxobat esan nai det, bere idazlanctatik argi arturik. Badakit "Orixe"rekin bizitzeko

zoriona izan duteuak, beste asko esan dezakelela ortaz. Bañan ori beste iturri bat da, ta ez nere sorokoa.

"Orixe"ren idaztiak eta olcrkiak irakurtzean, berealaxe konturatzeu da bat gizou ori otoizlari, otoizgille beroa dala. "Jainkoaren Billa" idaztian, esaterako, ustegabeen bezela sortzen zaio an ta emen otolza. Sarrera ouela bukatzen du: "Neronezko griñak ere, Zuk euiauak, Jauna, berori cskatzen dit. Frnazu bada, Jauua, la nik emaugo". (Sarrera 4). Leneugo jarduna, berriz, ototz eder ouekin: "Eseri nadin, Jauua, Zurekiu itsasoari begira, Zure oroitnen bizia buru-biotzetan dedala... Orrera, nor ez egon ordu betean eta cgun osoan?" (JB I 1, 9). Ta orrelatsu besle jarduu geienetan ere. Alare ototz samur eta bizienak olerkietan eman dizkigu Nikolas'ek. jaiuko-olerki bat bakarrik ez du izango, oloitzik gabe edo oloitzaz ari gabe. Bal edo beste beintzat aitatu nai ta ikus itzazu, esaterako, "Jaiukoagan bat", "Bach'i Elizan", "Itz eta miutzo", "Ixiltasuua", "Miramar"... Onela dio oraindik argitaratu gabeko beste olerki batean:

"Otoitza, Otoitza! Pakearcn ama,
nere sendabide, indarren iturri! "

("Osasuna A").

Otoitzalditan jalki ditu noski "Orixe"k bere biozkada sendo, giar, jator, goitar ela craginkorrenak. Labur eta sakon adieraziak geicnctan.

Ta askotan errcx igcrtzen da, gizon orreu ototza ez dala nolanaikoa, ototz-gizon ori ez dala beste asko bezelakoa, orreu biotz-eragiñak mistiku-kutsu zerbait badutela. Orra csaterako bertso auek:

"Orciu erdia, ordua, besterik egin gabe;
ez nintzan azkeueraño zer egiten nun jabe.
alperrik astia galtzen ote-nizun erabe;
baña sostean biotza biur zitzaidan labe".

(Getsemani VII).

Ta beste au:

"Beta, Jainkoaren beti'ren antzera
noiz asi, noiz buka, ezer ez dit neri.
Tarte onck ez du Jaisterrik; eginak
aztuazi dit noiz otoitza nun asi.
Ari naiz, ba-nago. Bctaren pakean
ez-axolik nago otoitza noiz utzi".

("Mirarnar").

Ta beste zenbat onclako. Beste batzutan gerlakari jnisti-
kuetaz ain garbi, errex eta zeatz itzcgiten bait-du, ustea sor-
tzen da ez ote-duu "Orixe"k orrlakorik asko, idatzi aurrerik,
bere bizitzan sumatu. Batez ere Elias'en izenpean esaten di-
tunak. (ikus QA, eg. 11-12 —1952— 26-27; 1-2 —1954— 15).

Bein edo beste ere bere lizitzako "oroipen goxo" batzuk
berrirazten dizkigu, otoitzaidi ta elizkizunetan an edo emen
senti izan ditun biotz-zirrada ta dardarak. (ikus QA, eg. 5 6
—1952— 16; JB II Sinfonia e; Fuga B).

Badu ordea "Orixe"k beste olerki-sorta bat, oraindik ar-
gitara gabca, bere barn-bizitza edestu naiez egiña, orrela
Jainkoa goratzearren. 11-13 olerki dira; Ameriketako asma-
tuak izan bear dute, 1953-4' aldera. Oietan bai ageri zaigula
"Orixe" otoizlari mistiku aundi bezela! Oietan azaltzen diz-
kigu bere otoitzaldi bizienak, eta oietan ere mistiku-gerta-
kizuu uabarmen asko, zirrara, pozaldi, gainzalkaldi t. a. Ona
zer diou oietako bateau:

"Zeubat gainzalkaldi eguucu buruan,
lekuko Zu ta ni besterik etzala!

Ini lo neugon, bañan biotza Zurera.
Zc bosturte oick!: itonai, egaldi
itz-etxn... aincbeste pozaldi aukera!
Balekite! Nola sinestu aur zital
ontau Zure doai oieu ixurkera?
Au zera Zu, Jauna!..."

("Orixc"n, 1931-1936).

Aundiagoak ere agertzen ditu beste olerki batzutan. Bñan ez noa oiek orain aztertzera. Lan ori ez da azkar eta nolanai egitekoa. Oraingoz naiko derizkiot "Orixe"ren bizitzan alde ori czin dezakegula ilzalean utzi adiorazlea. "Orixe" bear bada —Eliza'k ernango du azken iritzia— gure Kuskalerriak sortu dim otoizlari mistiku aundieuelakoa degu.

Zer izlcera

"Orixe'ri ez diogu errex ordainduko idazti mistiku oiek. batez ere "Jainkoaren Billa", euskeraz ematearekin egin digun ona. Erderaz egiña zcukan lan ori bera izenburu onekiu *"El trato con Dios"*, euskerazko au baño zabalago la jakintsukiago gaiñera. Alare erderazkoa itzalean utzi ta euskerazkoa argitaratu nai izan du gure INikolas'ek. Ta ori bada-kigu zergatik. Bein ain jator idatzirik utzi zun onoko au: "Ncre emaztegairik kutunena enskera izan da; ta oni atsegin cgitarren nere burua arloteago ikustea ederretsi dut" (EG 9-10 —1954— 131). Ta bein-esanari beti zintzo eutsi dio "Ori • xc"k.

Apaiz askok ezin zutena, —"ez omen-dira olako gauzak citskeraz csateko trebe" (JB I Serrera 1)—, "Orixe"k maixu-cskuz egin du. 'Orixe'ren Jainko-lana bide batez beti euskera-lana izan da, cuskeraren aldeko lana. Bere Jainko-lau otoa euskeraz mamitu dulako. Jainkoa ta euskera, naiz Jainkoa beti ienik jarri, maitasun bakar batez maite izan *ditu* "Orixe"ren biotz zabalak.

Euskera errexa crabilli nai izan du lan ontan. Ala dio 'Jainkoaren Billa' idaztlan: "Gauza zaillean sartu naiz berriro erc, gauza illunak eta izkutnak cusquera errexez csan-naiean. Jainkoa dut laguntzalle. Emazu, Jauna,ta uik cmango". (Serrera 2). Baserrietako etxekoandretxoak ere ulertzeko eran cgin du, gai zailleak eta eztabaidak bide baztarrean utziz.

"Quito'n Arrebarekin" eta "Jainkoaren Billa" idaztiak 'Orixe'k erri erriarentzat idatzi ditu; ta nik uste bi auetan. batez ere bigarrencan, cmau digula gure erriari zer izkera erabilli-giltza. Urrezko giltza. "Orixe"k bazekin cusquera garbia cgitcn beste iñork ez bezela. Alare, berak askotan esana

cia, ta esan bezela cgin ere du, erriarentzat idaztean ez du erabiliko ez izkera garbiegia, ez inordoillogia, "bien arteko izkera" baizik, "garbi amorratuaren eta bien bitartckoa" (3). Ilz zar-berritu edo itz berri asko clkarren ondoan ez jarri. (ezta itz mordoillo asko ere); bein cdo bein "cdo" rekin ipiñi... Arau oiek, aspaldi artuak, (Ikus "Urte Guziko Meza-Bezperak", "Bi Itz" IX-X), csan gcnesake obeto bete ditula azkcn idazti ontan. Ez noa adibiderik ematera ez luzatzcarrcn.

Erdibidetik jo du gure Irakaslc aundiak. Ta nik ustc ganrkoz bestc biderik cz degula cuskaldimok erriarekiu clkarriketa gordetzea nai badegu, ta euskerak burua altxatzea.

'Orixe"ren idazkeraz asko idatzi digute, ta ez noa emen ezer berririk esatera. Bakar-bakarrik Mitxelena argiaren itz auk gogorazi: "Tal vez se encuentre en estos poemas (cle tema místico), ...la manifestación más alta de la personalidad de Orixe". Ta beste auk: "Borrokarako .grñak eragin dizkio, agian, orrialderik bizicnak prosaz eta Jainkoaren... maitasunak neurtitzik ederrenak" (4). Nik uste Jainko-grñak asmarazi dizkiola "Orixe"ri baita prosaz ere orrialderik ederrenetakoak; irakurri bestela *Sinfoia*, *Fuga* ta beste ainbcste orrialdc bi idazti aundi oietan.

"Orixe"ren bestc doai au ere ondo oartua du Mitxelena'k: "Su acierto en la formación de palabras... ha sido extraodinario" (5). Itz berri ugari sortu ditu "Orixe"k, bai tcologi-fcaillean, bai liturgi-saillean, ta batez ere mistika-saillean. Bcrc asmoetako bat mistika-gaietan izenak asmalzea izan du, "ortarako ari det nere lana", dakilarik lan zailla artu dula, 'euskeraz bidea iñork urratu ez dun ezkeru" (JB I 6, 30: QA, eg. 11-12 —1952— 23). Ain egoki asmatu ditun itz berri oiekin iztegi eder bat osatu diteke.

"... "Urte Guziko Meza-Bezperak" cta "Euskaldunak" poe-

(3) Ikus "Urte Guziko Meza-Bezperak", "Bi Itz" VII-X; Karmel, iraila-urrilla 1960, 159-60.

(4) cf. Mitxelena, *Historia de la literatura vasca*, 151; "Egan" 4-6 —1961— 161.

(5) *Historia cle la literatura vasca*, 149.

ruari begiratula bakarrik, ez dugula egundaño euskal idazlari oberik izau, uere iritzian", zion, oraindik asko cz dala. Labayeu'ek. (Arantzazu 400 —1961— 269). Zer esan bear ole-genuke orduan "Orixe"ren lan osoari bcgiratuta? Lan oso ori ordea, batez ere Jainko-Iana, len adierazi detanez, cz degu bcar bczcla ezagutzen, eskuartean eroso ez daukagulako. "Barne Muiñetan" bakarrik arkitu genezakc crrcx xamar. Bcste barne olerki asko ta "Quito'n Arrebarekin", edo aldizkarictan sakabanatuta dauzkagu, edo argitaralzeko. "Jainkoarcn Billa", berriz, argitaratu gabe. Ta beste irlatzi batzuk eve bcrdin.

* * *

"Orixe"ren omenez eta euskeraren aldc zerbait auudi ta sendorik egin nai badegu, beraz, gure lenbiziko egilekoa au izan bear da, euskalidazlarien txapeldun orren idazti guziak argitaratu. Ta lenbailen. Onek jarri dczala burua, arek dirua, besteak eskua, ta aterako degu, bai, libuma. Euskalzalcok bearluak gaude ortara.

Ta bigarren cgitckoa, idazlan guzi oiek aztertu, argitu, czaguerazi ta zabaldu. Nik emcn, Jainko-idazlanei buruz egia detana, sarrera bat besterik ez da izan. Gain-begiratu bat. Besteai begiak irikiazi. Azterketa sakonagoak egin ditezke oraindik, ta egin bearrezkoak dira.

Itz bi orain nere lanari azkena emancz. "Orixe" krislau soil izanik, ez praille ta cz apaiz, —naiz ia bcti apaiz eta praille artcan bizi izan— gure erriak sortu dun Jainko-idazle zabal, sakon, jori ta abcratsenetakoa degu. Badegu or nun-edan euskal-kristau ta cliz-gizonok. Beste errietan ere zein idazlc katolikuk —kristau soillen artcan burutu ote du 'Orixe'k bezelako lanik? Ta olerkari mistiku bezela, batez ere, gure artean besle iñor baño geiago urbiltzen da Sanla Teresa ta Gurutzeko Jon'engana.

Bizitza osoan "Jainkoa ta Euskalerrria"ren aldc bizkor lan cgin zun, Jainkoak cta Euskalerrriak ordainduko al-dizkiote esku zabalez, ondo irabazita dauzkan ospc ta saria.

"Zugait Iteti itire lelo"

GOIKOETXEA'TAR IÑAKI («Gaztelu»)
Euskallzalndlkoa

Orixe bizi izan zan bitavtean maisu genuuaren eta il ez-kevo eve maisu degunaven govatzavrez liburu bat osatu nai dala-ta, aven poesiavi buvuz lantxo bat eskatu didate. Eta, egia esan, batetik lanez lepovaño savtuta atzenian naute, eta bestetik alako maisuak mevezi luken lanik egiteko ezgai. Egunak joan, egunak etovvi. azkenean egin detana da, aldez nuvvelik Jon Bilbao'ri Ovixe'ven fitxa eskatu —guziontzat guziz onuvatsu ditekkelako ustez— eta bevak, ain adciz, bai bidali ere. Gero, zevi elgu gogaketan negolarik, Orixc'k asieratik buvuraño, bein da berviz, ivauli izan zun kantagai nagusieua buvuvatu zait: bere Jainkorako griña, alegia. Oraingoz, ordea, eztet gai au gain-gaindik ikutu besterik egingo. Eta aurretik bijoaz, irakurlc, poesiari, mintzoari ta kantuari buruz zenbait gogorakizun. Ekiodan!

I

CANTARE AMANTIS EST (S. Ag.)

Eder-billaketak asekaitz uzlen du, alako eldugaitz liaz-lergabe baten susmo ta gurariz. Iñoi'k ez bezela ematen digu aditzeva Baudelaive'k, edcvtasunak sovtavazten dun betierako miñ onen sentikizuna. Onck, dio, "azaltzen digu mundua ta be.ve agevpenak zevutav divdai ta arekiko erantzuna beze-la... Poesiaren eta musikaven bidez ta bitavtez bakarvik igervi die avimak, evioz bestalde ditzira duten dirdariei; eta

poema bikain-bikain batek negargura ematen digunean, alako malkoak, poz aundi batcn ezaugarri baño samurtaaun cdo kczka baten, (erbestcan osagune-czik egon bear dunaren eta lur ontan bertau parabizu uabari baten jabe izan nai lukcarcn) lukuko dira" (Maritain'ek *La Poesía y el Arte'* ren aitatu). Bestetan ere "ba dirudi gurc olerkariak bcren oar-ikasía askotan zerutar ikuskari bat bezela ta Jainkoarekin bitartekorik gabeko alkar-topatze bat bailitzan ematen digutela" (Albcrí Gérard, *Etudes sur la théorie cle la poc-sie*).

Dana dala, olerkarien zer-egíña ta gríña olakoxea át' gauzetan nabari danaren eta zentzuak eta adimcnak alzemau oi dutenaren bestaldeko edo gañetiko edo barrcndiko zerbaiten billakcta ta csanaia. Orrcgatik Blake'k, zentzuekiko bizitzaz bakarrik etsitzea, bizitzatik aldegitca dala esango digu (*Visions of the Daughters of Albion*). Ortik olerkari gcienen ase-eziña ta osagune-apeta. Maritain'ek adierazten digun bc-zela, pocsiaren garbitasun-billaketak eragin dic olcrkari askoei "bcrcn baitan ongiro egoki bat atontzen, alako balean beste garbitasun zorrotzago baten eskumende jauts ditezen" (Iek. ait.). Juan Ramón Jimcncz'ek, adibidez, bere "bizi tzako azkenurren-aldietan", *Jainkoa hausitze edo egi la zu-zen-gordaillu hat hezela agitu zitzaíonean*, oncla aitortzen du bipil: "nerc poesi-bidaldia ta jarrai ta jazoa, Jainkoarekiko burutapen batekin bein-banako topatzea izan da ta da ere" (*Animal de fondo*). Lenago, mistikuen arabera, onela dio: "olerkariak, garbi esateko, elukc idatzi bear, bere munduak. ots, esan-eziñak, ixiltzera bai darama" (Guillermo de Torre, *Problemática de la Literatura*). Zer besterik zion Donibane Gurutz'ek, bere *Maite-sugar bizVrcn* adierazkizunean, *Jainkoarekiko gauz ain bikañen berri duten arimengatik?* Alegia, "gauz oiei dagokicn izkera olakoxea da: beren baitan aditzea ta sentitzea ta ixiltzea ta gozatzea".

Alaere, naiz mistikuak, naiz olerkariak, zcrik cztigute esau da kautatu. Nola ixilleán eduki. esate baterako, Fray Luis Leon'ek seuti oi zun barne-ixurtze ura? Nola *landazahal aurrean, berah, txoriak bezelatsu, berdea bcgielsi bezin laster, edo oles-egin edo mintzatu nai zun*. Edo-ta Donibane

Gurutz'en zoralda beteago ura? Askotan, landan zear zijoa-larik, nai-izan bakarrik ez, sabnu, *Leloen* LeZo'ko bertsoak eta eliz-koplak ere kantetan cmaten bait zitun. Izan ere, Wordsworth'ek dionez, "pocsia sentikisun altsu.aren oldezko gañezkaldia" baita. Eta Rilke'k *oleikari gazte baii* gutunetan dionez, "erti-lan bat ona izanen, baldin barne-eragin baten bulkadaz sortua bada".

* * ✚

Ain zuzen, lirikak mintzoa ta batez ere kantua du senti-kizuuaren esapide goiena.. Gidc'k dionez, "poema bat, erest bat bezelatsu, ezta poema billakatzen... giz-ao batean de rauntsanean baizik". Valery'k berc aldictik, poesiak "nai ta naiez gorputzik gabeko arimarik eztedilla lZ.av eskalzen du". Gañerakoz argi dago, olertigiutzako esatc-oldarraldian, kar. tua mintzuraren eta elaireareu luzapena ta zabalpena dala. Orrcxegatik dio Fatone'k bere *Filosofi ta Poesi* saiakeran-"olerkariak kantuz ematera egiten da". Eta gero: "Rabindranath Tagore'k, esanaz-esanaz, kantu bhirtu zitun bere bertsoak eta alakotzat ezagun oi ditu Beugala'ko erriak . Donibanc Guratz'ck erc, csan ez-baña, kantatu cgin zitun bere koplak, eta areu garaiko moja ta mojjagaiak, alakotzat artu zituzten, "maiz maizcuik... aotau bai zckarzkiten".

Poesiak, beraz, kantuan du baloratze aundiena. Mari-taiu'ek, Santo Tomas'en gogorapeu baten arabera, "ilzal; ix.il oi dirauean, kantctau asten dala" dio. Orrela poesia otoitz biurtzen da, ta ezta "Jainkoaren aurrean ixurtzen dan kanlua baizik". Asislar Santuari *Izakien Kantua*\\ gctta ziz-tzaiona: Jainkoareu graziak bere barne-uiuin mamikoenetau ikutu zun eta, orduan, kautetan ekiu zion, cguzkia ta izar-rak, ura ta sua, ao batez ta betean oleskide zitularik.

Aipa dezagun emen San Agustiñ'ck musikari ta kantuari buruz erizlen zuna. Ontaz berc *Aitorkizunak* Iiburuko Xgu. Jarduna'ren XXXIII'gn. atala degu kontuzkoena. Gogora dezagun bidez, Orixe'k euskcraz ondo asko eman ziguna baz-ter guzietan entzute aundiko dan libnru au. Orra zer diou San Agustiñ'ek atal onen asieran: "bclarriko atsegiñak isi-

tukiago nastu ta mcndera izan ninduten; baña aietatik ja-regiu ninduzun". Itz auekin lenaldiko bizierari uko egin nai dio Santuak. Baña gero, Milan'go elizau kantatzen ziran crcsiak entzuten ditu, ta ba dakizute nola ikutu zuten biotzean. Kantu aiek eman zioteu ere bere *De Musica* idatziaren scigarren liburuko gaia. Ona cmcn zerk dakarren durduri ta kezka: "zentzu-arrazoien bide ontan, zenlzuak ezlu atzetik joaten ctsitzcn, aitzilik aurretik crakusfun joan nai du, lagun izatca adimenari zor badio ere". Bildur da *aircak* eta *mintzoak* zcntzucn alsegiñaz *atxik* eta *lot* gcldiaraz dezaten: "esanak baño leloak eragitenago nauneau". alegia. [zan ere, batzutan —gorago dionez— "baitirudit gisa dan baño dcdu aundiago damaiodala; alako kantuak ola kanlatu ezik baño kantaturik, gure barrcnari Jainkoagana gaituago daragoitela senti oi dudanean. Gure barne-eragiñak oro ba dute berarizko adierazpidc bat kantuan cta miutzotan, eta aidego ixil batek crnarazlen ditu". Eta aurreago. "zenbait aldiz zorrotzegi okcrlzen naiz. Dabid'en ercsi-lek) bigun gnziak belarritik eta Elizatik ere baztertu naiko m tuzke". Baña nola azlu, Elizan kantatzen entzunaz ixuri zitun raalko gozoak? Orregatik dio ger-o: "A'.are- Eliz-kanluak ncrci eraginmalkoctaz oroitzean, bai iedca arkitu bcrrian, bai orain ere, ez kantuagatik, kantatzen diran gauzen-gatik, mintzo garbiz t?. egiera egokiz kanla oi diranean. oitura au guziz onuragarri dala aitortzen dut bcrriro'.

Gero ere, bere *De Musica* liburuan, Santuak aitcrlzcn dn. musikak, erliak eta cdcrtasunak bezcla, dun arriskua: ari lotzcn eta artan puhmpatzen dan arimarenlzat kutunkeri gerta dedin, Jainkorako bidean arlaz mailzat balia bearrcan. Gerogo, ordea, Santua kanluari osorik lot zitzaion. Onek, ain zuzcn, sentimen-adierazpidc utsa dantzat aitor-tzera darama, ots, biotzak esau eziña duuaren azalpide bakarra bezela. Berc *Enarrationes in Psalmos* liburuari gagozkio emen, *De Musica* ondoren idatzia baitu. Aitalzcn degun atal-puska, *kanta zaiozute kantu berri bat* ilzcn adierazkizuna da, ta onela dio: "Nork kanta dezaioke ongi, kantu ta eresgillc *dan Jaanari?* Noiz cskeñi *zaioke*?'u gisako kantiT bat, belarri ain beteentzat ezertan mingarri estitckenik?

Baña, orra, Berak darakuskigu gisako kantabidea; etzaile zela, Jainkoari laket zaizkioken itzen billa ibilli. Kauta zazu *pozkarior*; ori da Jainkoari ongi kantalzoa: *pozkarior*: kantatu. Zer da *pozkarior* kantatzea? Begira: biotzez kant.i oi-dana itzcz adierazi ezziña. Izan cre, naiz igitaldian, naiz masbillzaroan, rraiz edozein lankizun leiatsuan kauta oi-dutcnak, kantetan miutzoz pozarren jauzika asten diranean. senti oi-duten poz aundia itzez adicraz ezin dutelavik. czтира kantu oien itzez oartzen eta pozkarior-doñuetava jotzen dute. Beraz, *pozkarior*ak au csan nai du: biolzak, csan-cziña aditzera ernateko egiten ditun cgiñaletako doña".

Januariiis'i gutuuean, orobat, kantua ren aldezko jocra Itcrliera azaltzen digu; an ere kantua "arirnari otoitzera eragitcko ta artan jaiukozko maite-biotzaldia irazckitzeko gau'on-oua dala" dio: *ad movedum pie animum et accendendum divinae dilcclionis affectum*. Arego ere: kristau-billeratan eztezacktccla czer obevik, ez onuragarriagorik. ez santuagorik egin. Ain znzen, San Agustiñ'entzat dena maite biurtzcn da, ta kantua da maite-izkera: *canlarc amantis cst*, "maitalcna da kantatzea".

Santo Tomas'ek ere, bcre Sií/na'n bi atal ematen ditu gai cntaz, ots, Jainkorako mintzo ta kantu-gorapenaz. Kantua ren adierazpide-almena, soñuarena baño areago dala dio. Sanluaren aburuz, "kantuarcn suslrai dan mintzo-doñuavi zor dio musikak, eta ez czaviz, berariz baizik, bamc-sentikizuuak azaltzea". Soñuak eztezake zeatz-meatz, ez-egoki edo ezgai baizik, sentikizuu adieraz: ezta *berez* sentikizunen adicrazpidc. Baña mintzoak berak, itzik ebaki gabc, *nasian* eta *ez-berezian* emango du beti sentimena. Fr. Leon Raymond'ek dion bezela, "poza ta naigabea dira kantatzeu; zeiu poza ta zein naigabea, jakiu ere kantua ren itzetatik dakigu. *Verba- sunt distinctio sonus*, dio Santo Tomas'ek, itz auekin aozko musikan itzen arrazoia aditzcva crnanik". Orrela Santo TomasVk barnbizitzavako kantua ren eragimena adierazteu digu, ta, aldi bcrean, baita sentikizuna azaltzeko dun almenik aundiena crc. Oucla mugatzeu du kantua: *canticum autem exultatio mentis de aeternis habita*, "gogamenari bctierako gauzctalik datorkion pozkariora" bezela.

Ezta gañez izango, poesiaren cspiritual-baloratze oni buruz, Fray Luis Leon emen aitatza. Bcre *Krisloren Izenetako* alkar-izketu arabera, poesiaren jainkozko jatorri-burutape-nak eta ouen almeu eraikigarriak jazten eta puztutzen dio bikainki gogameua *Salinas'i* Oc/a'ko lirikan. Gutxitau nabari izan da, Fray Luis'eugan bezela, kristau-gogo barreukor batek senti izan dun betierako miña, metafisiku-jakiteak eta olcrtizko ikasiak dakartu goi-ezagutzaren eta espiritual-gozamenareu bitariko eragintasunaz. Fray LuisVngan cztira iuoiz jakituna ta crtilaria berexten; berak sentilzeu eta eriz-ten dim bczela, poesia "Jainkoak giza-gogoetau ezarri zun, bcre eraginduraz ta cspiriluz ura datorren zerutar jatorrira eraiki al-ditzau; izau ere, pocsia ezta zerutar Jainko-arnasean eskualzea besterik". Eta beste leku batcan, "kautuak ota souuak berez dute arima zcruko gauzctara craikitzeo indarra". Orregatik poesia Fray Luis'en barne bizikerau, Jainkoak berari eman etzion oar-ikasi mistikuaren ordezeko izan zan.

* * *

Aitatu ditzagun orain barne-bizitzarekiko kanlu eragieraren bizpairu adibide: San Inazio, Santa Teresa ta Donibauc Gurutz, alegia.

Gure San Inaziori gagozkala, komko kautua alde bat utzi zulako, ba dirudi ctzula bear bezela baloratzen eliz-kantua. Alaere, Santuaren oldezko barne-sentikizuaa beste'ako zan. A. Ribadeneyra aren bizi-berri cmalleak diouez, "baldin bere oldezko joerari ta kaututik zetorkiou ouurari jarrai jzan balio, jarri bai jarri izango zun korua". A. Cámara'k ere, bere *Memoi ia*/'ean, argi ta garbi adierazten digu nolakoa zan Santuagan, bai eliztar bai erritar kantuen cragintasuna, eta on egiten ziola osasimean ere. "Jainkorako musika ta kantuetaz, Bezperak, Mezak eta olako-etaz alegia, asko ba-jiatzen zan; berak aitortu zidanez, kantuzko elizkizuu oiek egiten ziran elizeu batean sartzen baldin bazau, ba zidurin bereala zcaro kordegabe oi-zala". Baten batean, elizan kantutzen entzunaz, zentzu-galtzeraño egin zun, Mauresa'n zor-

tzi egunez gerla zitzaion bezela: 'Santa LutziTen eliza on • doko gaxotegi-gclatxo batean, an kantatzen ziran Arrati-Otoitzak entzun-eta, kordegabetu egin zan". Eta gero: 'onek otzion bere anirnari bakarrik on egiten, baita bcre gorpulz-osasuuari ere; eta oncla, osasunik gabe edo naigabe-lorraz senti oi-zauean, etzion ura czerk oberik keutzen, etzun detis ere aringarriagorik, anaidccn bati deboziozko leJoen bat kantatzen aditzea baño". Bein Erroman, lor aundiaz oyea zc-golarik, eta atsegin zitzaiolako, Germaniar Ikastetxeko aita Frusio'ri ots-egin zioten, giltz-crcskiña (klabikordioa) jo zezaion; orobat,itsuak kanta oi-dituzten elaircan eta inintzoan, deboziozko prosak kautatzen zitmi koajutore txit laino ta on-utsa zan bati ere. Itsu-lelo oien aipamenak, eliz-kantuak ezezik, erritar-leloak ere San Inazioaren kouortea crnarazten zutela esan nai dn.

* * *

Aitaln dezagun ere Santa Teresa'k 1571'go. Pazkoetako azkcncgunean izan zun zentzu-galtzea, berak dioncz, Jainkoak egin izan zion mesederik aundienetako bat. Aztueziña izan zun, cta ala gogoratzen du bere idaztietan. Zerk eragin zion? Onoko kopla an entzuteak:

Véante mis ojos,	/iakusatzela begiok,
Dulce Jesús bueno,	Jcsus on eta ezti,
Véante mis ojos,	Zakusatzela begiok,
Muérame yo luego.	eta bertan il nadi.

Kantatu, Jcsuscn Isabelek (Ximenak) kantatu zion; ezta kigu, ordca, berarena danik erri-koplagei ezagunaren Jaii;korako iraulpen au. Teresa Ama doatsutzat autatzekoan one-la esan zun: "batez erc ontaz gogoratcn naiz, nola jolastalcian, ni mo jagai nintzala, arimak Jainkoaren aldegiteaz senti oi-dnnaz ziardun kopla (letra) bat kajttalu niou, eta kanta bitartean nola kordegabetu zan beste mojaen artean". Bein baño geiagotan gogoratzen du Sanlak zenlzu-gallze ura, *Scigurren Egonlekuan* adibidez, esanaz "oraingo ontan oso-

rik galdu zula konorlea... bizia cz-gallzea/. itz bat cntzuna/
bakarrik".

Olakotsu bat gerta zitzaion bein Donibane Gurutz'i ere. Ulabetc batzu itxian egona zan Toledo'ko gela itsu ta estu batean. Jakiña danez, an ondu zitun, eta kantatu, berc *Maite-kantak* deritzatenaren lenengo koplak. Espetxctik iges-eginda, Andaluzi-aldera Kalbarioko Eremutegira bide jeix-tean, Beas'ko konbentuko ínojak jainkorako bertso batzu eskeñi zizkieten: bearbada, Jesusen Ana mojaburuak berak lira-neurriz ondutako kopla batzu. Mojaburuak, Fray Joanes'ek itxian eraman bear izan zitun naigabeak arintzearen-edo, beste bi mojai kantatzeko agindu zien. Ona cmen kantatu zioten Jenengo bertsoa (eztakigu gañerakoen ber-rririk):

Ouien no sabe dc penas	INegar-erri onetan
en este trisle valle de do-	eztakicnak nckecri berri,
no sabe dc buenas, lores,	on-berririk cztaki,
ni ha gustado de amores,	inaiterik ere ez txesta,
pues penas es el traje de	nekczo baita maitalc-jantzi.
[amadores.	

Eta Jaiuko-Amarn Franziska Ama koplariak onela aitor-tu zun Fray Joanes doatsutzat autatzcko epaibidean: "Fray Joanes Gnrtzeko Sanlua, itz auek entzun bezela, biotz-ikutuz samur-samur eginda gelditu zan... ainbat samurtu ere, malko ugari asi bait-zitzaizkion begietaiik jalkitzen eta arpegian beera mara-mara ixurtzen".

Bcste batean, Ul)eda'n il-aurretik gaxo zegolarik, aren ofíaze aundiak arintzeko asmoz, soñulari batzu ckarri zizkio-ten, eta "soñulariak kautatzen ari ziran bitartean, ba ziii-din loak artzen zula. Aick bukatu ondoren, zer zerizkion galdetu-ta, barne-musika leuuago bati adi egon zala eran-tzun zun bcra". Argi dago nola ta noraño cragiten zion musikak eta kantuak Douibanc Gurutz'i, oñazc aundienak az-

tuerazteraño, alcgia. Orregatik, berc *Maite-kanlak'en* XXI'gn. aapaldiaz jardutcan, onela goraipaizen du, musikak arima-rcntzat duu almeua: 'iiracn musikak lcgunki ta gozaro bete oi du arima; eta naigabe ta Iorrak aztutzcraño du txirika-tzen eta lotzen'.

li

ZUGAN BETI NIRE IELO"

A. Garrigou Lagrange'k, bere *Barne-bizitzako iru adiñah* deritzan liburu ederrean, espiritualen eta teologoen arteko mintzaera alderatuz, onela esaten du: "guziz konbeni da, leologoak bcar eztun bezela, mistiku aundiak, Donibanc Gurutz edo Ruysbroeck alegia, beren barne-ikasia aditzera cma tcko olerkari garai izan ditezen".

Auetakoa genun gure "Orixé" ere. Jainkoak abots zo-lirik ari ez eman arren, musikazale genun, crritar, ger-goritar ta klasikoen musikazale, alegia. Oroimen aundiko izanik, ba zekin buruz kantu aski, eta lakct zitzaion ere. a! zunean, irraitiz edo bestc cdozein craz musika-saioak en-tr.utea. Gogoemagun gañera "Orixé" k Eliz-goratzarreak euH-keraz zein egoki eman zizkiguu, ela, oraindik argitara gabc egon arren, baita Dabid'en salmutegia ere.

Ikutu zitun kantagai nagusieuak, erria ta Jainkoa ízau zitun; oraingo onlan, ordea, bigarren gaiari gagozkio ctnen. liera il ondoren azaldu dan olerki-bildumatxoak, au du izen-burutzat: *In te canlatio mea semper*, "Zugan beti nire lclo". Ican ere, Jainkoa izan zun kantagairik aurren eta nagusieu. "nun ona, an biotza". Zabal zagun bere lenengo poesi-libu-rua, "*Barnc-muinetan*" dalakoa, alegia, kaizuz txiki beziu rnamiz jori ta sakona. "Orixé" k berak *Sarrera'n* dionez, ber-tsu ok "argitara bage Iuzaro idukitzeak, barnc-zimiko egiteu zidan, Iainkoaren izen santua eder zezaketclakoz. Burucnik, laister bcstc bcrtsu errirako balzuk cmau bear ta, ok *len-zitu* antzo eman nai izan ditut. Aurrenik Iauugoikoa, egun oin-

bestek uka ta iraintzen duten Iainkoa, nik albait, aitor IH cder nai nukena".

Ain zuzen, ona cmen "Orixe" zanaren guzien aurretiko la gaindiko kezka ta gurari bizia: Jainkoa ederrets eta gorai-patu. Nola gorai-patu ere? Jesulaguu A. Estefaniak libum artarako bidali zion iritzian onela aundiesten du "Orixe'ren poesi jainkoliarra: "Xaki bcrriko olerki Iainkotiarrak ditu ok... Buru-argia ta biotz-beroa czin obeki elkartzcn ditu: antzc-idazketan ikasiareu lankera ta crri-gizou iatorrarena berebat clkarlzen ditu. Au du bcreizgarririk ondozkocna ix s.irkorrena. Onck dio berezkiroko eitea ta kera berria, bere-beregandiko ditunezkoa... '*Barne-rnuinelan -go pocsi-mami-an eta azken-urte otako "Orixe"ren lirika osoan, ibaigclldi antzeko zerbait oartu dut buru-biozketari nagokala. Ezin-ukatzuko Jirika-giroa galdu gabe, geldigiro auudikitar bat evauntsi dio; epiku-usaia, nik uste, besterik baino... Poesi iatorra, gaiu-gainekoa, oi*o dcndu, gartxu, osasun, naiz kris-tau-arauz, naiz anlze-arauz".

A. Estefaniak ain egoki dion onen egiztapidetzat, alda d'tzadan ale bakan batzu. Asierako "Iainkoaren begiera"ko au adibidez:

Aintzin-gibcl, ezkereskuin,
gain ta barne
ncurtzen ari nauzun Begi:
zurc dirdaiz, argi berriz
soil dakusat
uts-ez, ogen-naizela ni.

Eta "Guregan"-go au:

Arnas au Aitagana
dadukat intziri;
biotzez onen lagun
bear nuke beti.
Arnasak diraudano
Arnas barnago oni
lagim iodan soinu
agorrago oneki.

...Aize ta amas, indarka
 alperrik naiz ari,
 orain Iainkoaz oroi,
 oraintxen abantzi.
 Berriz ta berriz gotor
 indarka naiz aki,
 ene ezpainak legor ta
 soinuka belarri.

Eta udan, goiz-goizetik, Trintin'go gañera igo oi dala
 esan ondoren:

Ats eman, Iaun; ezperen
 ilauna dut gaindi;
 aize-errota bczela
 narabiltzu beti.
 Ez nadin gain ontatik
 zoko ortara ietsi;
 nagon galdor goi ontan
 egun eta iguzki.

Fray Luis Leon'ek "Sierra que vas al cielo-altísima..."
 aapaldian aditzera ematen digun apeta berbcra azaltzen di-
 gu emen "Orixe"k. "Sinest-Argi" dalakoan, zentzu ta adi
 mcnak bide okerrez dabiltzala ta naimcna, berriz, Jaunaren
 billa negarrez dagola esan ondoren:

Adimene'k csan zidan
 ikusirik ni ein artan:
 "'Ezak biotz. galai gaztc,
 or duk iretzat cmaztc!
 Andcre cderra, itsu-antzeko:
 ontan ederki zatozte.
 Begiak ditik loturik
 lilluratzeko bildurrik:
 ark dcrabiltzan bide-inguruak
 ain baitira zoragarri!"

"Ilundegi" olcrkian:

Nere ctxe barne oriek
 izena Ilundegi;
 onen orma-iantzia
 ez lur ta ez arri.
 Ormat/.at aize du, utsa,
 utsezko sare-esi.
 Argatik sar diteke
 iare znre argi.

"Utsaren. antza"n:

Utsak ez baitu gairik, antz-bakar
 geldi-bearra du beti;
 alare ez inork utsak adinbal
 antz bere baitan iduki.
 Igeskorrago ta antzgarriago.
 Zer utsa bezain igcsi?

Ez du arriak ur isurkaiak
 ainbat antz, bcregan arlzen;
 itsas-uginak so dagonari
 beti berriak agertzen;
 ler diran oroz adats berri bat
 aparrean dute cratzcn.

Aizea arego: zcra ta lur,
 mendi, zelai, leize-zulo,
 orri ta belar, itzal, oiartzun,
 apar, odei eta laino...
 bere baitan du, naiz iraizean,
 antz berririk dun gauz oro.

Utsa areago: artzen du, antzik
 ez dun Iainkoaren antza...
 Uts geldi nadin, geldi nadi iliui
 Iaunari cmancz aintza,
 diranak oro baino geiago
 artuz guzien kerantza.

"Iainko biur nadin" olerkian, Jesukristo morroi-jantzian dcuseztatu zala ta gero ogi-idurian iduria cre galtzen dula-ta:

Izate guzi Beregan duna
nigatik ezer ezera;
izaterik ez nuen ilun au
Argatik guzi izatera.
Azkengabe dan Iaun arengana
ezer-eza alboratzea
gutxi bailitzan, uts au Iaungoiko
dakar oso biurtzera.

"Benedicamus Patre'n..." deritzan irukoa polita du, ta bere olerkirik errexcnetakoa, bearbada. Aldaketa au luzeegi joan eztedin, alda ditzadan bizpairu bertso. Amas Saindua-rcn jaurelxc dala dio ta:

Begi-belarrik leio,
irudimena ate,
iauretxe onek ditu
irtenguak sare.
Esi itsu baten bidez
ditzazula gorde,
argirik gabe ez dedin
Zu zaudcn aldare.

Txakurra lasai dabil,
gurdia negarti;
lotu ezazu bat au,
beste ori igurtzi.
Pake-gantzua betor,
betor maite-ukaldi;
ateak itxiz nai dut
Zugaz mintza beti.

Mintzoak uasten ba nau,
isilik nagoan,
uso zuri-urrama
dudala gogoan.

Arnas agor au adiz,
 sar ni barnagoan,
 Zure deadar oicn
 musikaren ioan.

Eta "Iainkoagan bal" irukotik czin at/i aldulu gabe Il'go.
 atal-puska samur ta mamitsu au:

Un`a zinun gorputz azal-ustelkorra,
 iausi zen zure etxe aragiz egina
 iru urte baino Ien. Arima zerura
 igan zen, ieizelik argi betikora.
 Labur egon zcdin ilhunpe beltz buntan.
 Oraino zu bailan adi-argirik ez,
 grazi-argia bai sort-egun bereau.
 Aingeru gazteñok crauzi zinduan
 Iaunarcn aginduz cltzaur-adarretik.
 Han geldi giuduzuu gn biok gordinik
 cltzaur-oskol barnen ondu-bitartean.
 Besle begiz ikus, beste gogoz maite
 duzu Iainko on ori. Irulan bat dena,
 (Aitagandik Seme, Biengandik Hatsa)
 aitzinean duzu, Bera den iduri.

Gero ere, *Euzko-Gogoci'n* argitaratuak, ba dilu jainkotiar
 poema ezin-obeak. Ameriketan igaro zun aldiak mesedo
 aundia egin ziolakoan nago; etorria arrotu la ernaberritu
 cgin ziola, alegia. Ala esau nion ere bein berari, cta berak
 'ori bera esaten dit beste lagun batck", erautzun zidan. Zein
 bertso autatu, ordca? BiIIa ditzadan nere ariari dagozkan
 zati ederren batzu. "Bcrraondo'ko Meza" dalakoaren aue-
 txck, adibidez, Argenlina'ko zelaiguue aundiak bide emanik:

Berraondo'ko
 elizarcn ixaria,
 ez luzc zabal,
 bainan biribil handia,
 erran nezake
 itsasoaren erdia,
 itsasoz urrim
 heldu dcuaren bidia.

...lbili,ioan,
 bcthi uagozu crdiau,
 mugarik eta
 bazterrik ez dun tokian.
 linkoaganat
 ari nizala abian,
 gcldi behar dut
 erdi-leku deu guzian.

...linkoa dugu
 girau orok erdi-lcku,
 Harcn iduri
 dcnen erdian gaude gu;
 erdi-leku hauk
 niuga bera dulc phondu;
 bi giralarik
 helgar bat cgiten dugu.

...Neurri ta neurri
 bethi uiz phondu bcrean,
 neurri ezina
 den linko azkcn-gabea;
 nihauc bcin batez
 hala niz Haren barnean;
 ari nindeke
 neurketa bethierean.

Iñoiz egin ote-da euskeraz olako bertso sakon-biribillik? Nik czetz csaugo. Biok bein, Argcntina'ko Euskal-Etxea ikaa-tctxcn gerta giñan batean —barka zaidala Bach'ek— Fuga bat jo nion ango elizako organoan. Orduan egiña du "J.S. Bach'i elizan" dalako olerki cdcr-ederra. Alda ditzadan biz-pairu bertso txaubelin:

An ari uaiz, buruz
 koral bat ausnartzeu,
 nik itzak ernanik
 azpitik kantatzen.

VERBUM CARO dugn
 elizan cntzuten;
 ark dit egunero
 belarria iotzen,
 arek clit agoa
 apur bat goxatzen.

...Asi da, ari cla
 iratcn, ariltzen,
 ekin eta iarrai
 bilbalzen, eiotzen.
 Ari-albiñua
 sei notak atonlzen:
 aiek itznl, iraul,
 iñoiz ez aspertzen,
 itokin antzera,
 biotz au xulatzen.

Ba-nago, ba-nago,
 artu dut aria,
 berriz itzuli zait
 aldien aldia,
 cta betierak
 nauka idukia.
 Betikor senti naiz
 lainko-iduria.

"Itz eta mintzo" olerkia, onela bukatzen du trinko, usti:

Mintzo denen mintzo, Aitaren ITZA Zu, sar zakida sakou
 nere belarrian. Ez dezadala nik beste zerik entzun
 bizi naizan arte xoko gorde ontan ixiltasuneau.
 Soiñu dencn soiñu, Iainkoa, belarriz dezadan oiartzun.

Eta "Eguzkia iekitzen, etziten" izeneko olerkiaren az-
 ken-puska bikain au. Oles dagio Eguzkiari, au etzitera di-
 joanean:

...Agar! Zuk dcramazu zerekiau egua.
 Lurra gorputz antzera gelditzen illuna.
 Argi beti gogoa, zurekin lagima.
 Ez gau, egiui dedilla ni iasoko nauna.

Geldi bedi nolanai gorputza; gogoa
 maitasun gorri miñez iantzirik biyoa.
 Odei beltzen makarra, obcn cn laiñoa,
 ien suntsi bedi! Zuzen Zuregana noa!

Azkenik, bere lilmruko olerki-bikluman, onela artzen
 bere betiko lcloaren aria:

Zartzarotik urbil
 oudu nai nituke
 zenbait lelo txuri.
 Zu zaitut kantagai,
 bcsle zerk cz beza
 nere griña mugi.

* * *

Labur esan, "Orixe'k berak "Itz eta miutzo'-an dioncz,
bizar asko gabe zetorkion itzak. Etorriari gagozkala, czke-
 niui ain oparo, ez miugulin, ez gilbera, bai sendo ta giartsu.
 Beti umo ta ínarnitsu ustu zigun bere bamegiroa. Ezta arri-
 Izcko, "Orixe" beti barne aldca bcgira zegola cmatcn zim,
 beti zerbaiten gogaketan, ausnarrean.

Ondarrean, aitatu dezadan nere ustez oraindik iííork aipa
 czlun gertari bat: "Orixe'k belarrietan zeramau bctibateko
 Otsa, alcgia. "Orixe" k bcrak cman zidan gcrtari orren berri,
 Cta bein baño geiagotan aitalzen du berc idaztictan. Adibi-
 de.z: 'Guregan" olcrkian, *ene ezpainak legor ta — soinuka*
belarri ela betibateko ots ontaz — eltzagor iduri. "Pampa-
 ctan izar" olerkian: *nere belarrien betiko xixlua ezin dut*
sumatu, "Itz eta mintzo'-an: belarrian — beti sorgin-soiñua
dut. Egiz ote-soiñu? Beti dit lagundu — erbesle negartiz, ze-
ruaz, oroitzen... "Betiera"-n: *nik ere ba-dut ots bat bela-*
irian beti, l. a.

Belarrietan zeraman betibateko ots orrcngatik, nunbait. "Orixe"rentzat zentzuetan entzumenen onien garaien. Ontan Donibane Gurutz'ekin batera zetorrcn. Santuak berak ematen digu orren arrazoia: izan erc, belarriz adi oi-danak "barnago egiten baitu". Zorrozkari antzematen dio Santuak aizeak belarrietan sortarazten dun bitariko oarpen oni: *ikutuari* ta *xixtu* edo soñztari, alegia. Bcrak dionenez, "belarri-xokoetan zorrozkari sartzen dan" aize-xixtuari. Doñuak ezliki ta legunki "gozaro jotzen dimcan, alako otzautsi-apetaz zegona asebetetz... orduan du gozartzen cta atscgín-artzen entzuraenak; eta entzumen-gozagallu onekin, belairiak berrizko gozagarri ta atsegin senti oi-du aize-doñuan eta xixtu an, ukimenak aize-ikutuan ez bezelako, barrcnkorrago baita entzumcna".

"Orixe"k, gañera, aizecaren eta beste sorkarien otsa baño soñu barnago bat gure baitan ba dugula esango digu:

...Aien oiartzun guziak baino
mintzo ozenagoa dut nik.
Ez nik; barnean dut Arnas Deuna;
antz oro onek du batean;
eguratsa aitzen dan eran ez da
agortzen mcnden mendcan.
Au daukat oiuz atertu bagc
ilun onen etxapean.

"ORIXE"REN METRICA

LEKUONA'TAR MANUEL
Euskallzaña

I

Besteak-beste, 1928'gn. urtcko Azaroa'ren 25'ean haku-
rrilako itzaldielan edatu /uau 'Orixe'k berc iritzi-era gai one-
t;m; Donostia'n "Euskal-esnaleak" eratu oi-zituan itzaldi ai-
pagarri aietako batean: itzaldiaren izena, "Oraindañoeko eus-
kal-neurtitzak".

* * #

Historia-apur

19.18'gn. urlea zan. Agorrillean Oñati'ko "Eusko-lkaskun-
tzaren" Batzarra izan genduan. Lenengo Batzarra. Batzar go-
goangarria cra gnztietara.

Urte areii Urrillan itzaldi bat izan nuan nik, Gazteiz'ko
Apaizgaitegian, Ikastaro-asieran. Itzaldiaren gaya, *La Mé-
trica Vasca*. Gai arriskulsua. Artean iñor gutxik ikututako
gaya.

Itzaldi ayck argitaldu egiten ziran. Eta argitalki ayetako
bat gure 'Orixe'ren eskuetaratu zan. Idazki bat egin zidan
berealaxe, zorionak emanaz, bañan bide batez akats eta
utsuneren bat nere iritziari ezarriaz.

Urrengo urtean, Durango'n Euskal-egun bat cralu zan.
'Orixe'k egun artan beste ilzaldi bat izan zuan, euskal-azcn-
tuari buruz oker ez banago. Eta itzaldi artan ncre utsune

ayek aipatu ondoren, ncre "Eusko-metrika" gañcrakoau oso beretzakotzat aitortu zuan.

Nik uere itzaldian, Euskeraren melrikari laliñezko metrikarcn jokaera erantsi nion. Latiñaren jokaera, ez erderarena: ots, euskraz ez ditugula bertsuak silabaz neurtu bcar, oñetaz baizik.

Ontan oso ncrckin zcgon gurec 'Orixe'. Oñai begiratu bcar zayela, ez silabai (1). Orla datozela clkarrekin neurri-neurn-ra gure bertsuak, ez bestela, ez silabaz neurtuta. Ori bai, guk ez geniola, latiñak bezela, ortarako silabaren luze ta Jabuv-tasunari begiratu bcar, naiz-ta olako luzc-labur zerbait arkitu al izan euskerazko silabaetan cre (orain ez bait-degu betarik guzti au bear bezela adicrazteko); baiñan, nola-nai dala, nik ez nuala sinislen laliñaren luze ta laburtasun oyck ain gauza garbia izango ziranik; arc gutxiago gurec euskerarenak, bertsoetan zeatz-zeatz kontuan eukitzcko.

Laliñari dagokion ortan azaldu zitzaidan "Orixe", nere iritziaren aurka; bayetz, latiñak —latin klasikoak— luze ta Liburtasuu ori garbi-garbi ta oso-osorik zeukala bere silabaetan.

Ortaz gañera beste zer bal ere esan nttan nik nere itzaldiau, nere gazte-urteetako berotasun artan. Arrese ta Beitia'k berc Elegietan crabiltzen zuan arnabost-silabadun neurria, latiñezko *exámetrooren* berdin-bcrdiña zala, nion nik... Adibidez:

Urten zaiteze nere agotik suzko holadak.

Ontan ere etzidan ontzat eman nere iritzia. Latiñezko *cxámetroak* bai omen-du bcstc muñarik; Arrese ta Bcitia"-ren *sei-oñekoak* ez duan muñarik, alegia. Muiu ori berak ontlotxo xurgalzen zuan nunbait Vergilio'rcn *cxamctroetan*. Ni, ordca, artean ez ortaraño eltzen. Ez bait-nintzan orduan —tn gero ere ez— bera bezain klasiko-xurgatzalle. Nik *exapodio* bat ikustcn nuan, ez besterik, bai Vergilio'ren *exameiroan*[^]

(1) Itzaldiaren asieran, gauzak errezago adicrazteko, berak ere *silcibak* aipatzcn ditu; bañan neurtitza nola neurtu esan bcar duancan, *oñetara jotzen du* bece-betean.

bai Arrese ta Beitia¹ren sei-oñekoan. Berak, ordra, ikusten zuan exainelroan beste zer-edo-zer sakonagorik.

Oyetxek izan ziran nere ta "Orixe'ren arleko gora-belie-rak gai ontan. Biok bat gentozen gañerakoan.

Latiñezko metrika

Ikuslagun orain zerlan dagon latiñezko melrikaren izaera, orla "Orixe'i-ena errezago uler dezagun.

Leutxuago esan det zerbait. Nor-naik dakian gauza da bertso klasikoan silabak ez baño, oñak baizik dirala bertsotso-ncurri. Silaba ez da oñareu gaya baizik; ots, silabaz osatzen da oña. Bañan oin bakoitza osatu ditek, naiz silaba biz, naiz iruz, naiz bakar batez. Ori bai, bertso-mueta bakoitzak bett O'ii jakiñak izango ditu: iru oñekoa bada, iru; lau oñekoa bada, lau. Silabak, ordea, izan ditzake gutxiago edo geyago. ez beti berdin; oñak eskatzen duten erau.

Aditzera eman dezaguu obeto gauza au. Latiñez *Iste Cori-/csso;*'eu bukaerako *scándere sédes* ark, *bost* silabetan *bi* oia bakarrik osatzen ditu: bata *scándere*, iru silabaduna, eta bes-tea *sédes*, biduua. Berdin beste ahapaldiko *spíritus ártus* ark çre. Iru silabako oñari *dáctihis* esaten bait-zayo (eta oin sallariña da beti), eta bikoari *spondaeus* esaten zayo (eta oi-u astuua cla).

Euskeraz cre erabilli ditzakegu olako neurriak (Baita er-deraz cre, bañan erdaldunak nayago izan bait-dute, oñareu orde-z, silaba erabilli beren bertsoen neurri): adibidez,

arpegi edcr errañotsua.

'Arpegi" *dáclilus* bat da, eta "edcr", *spondáeus* (edo-ta, na-yago badezutc, *dacílilus* eta *spondáicus*). Eta berdin, baita, "erraño-" *dactílicus*, eta "~tsua", *spondáicus* (2).

(2) Irakurleak ikuslen duan bezela, euskerazko bertsoai buruz ari naizcla, ez det aipatzen, ez *espondeorik*, ez *daktilorik*, *espondaiko* ta *daktiliko* baizik. Enskraz ez dago silabactan luze ta laburtasun naikorik, olako gauzetarako, latin klasikoan bezela. Latin *decadente* zalakoan ere cz bait-zegon; orrelaxc sortu zan, daktilo ta espondeoren oidez, iru-koctan *pes dactilicus*, cta bikoetan *pes spondaicus* esateko oitura; eta nik cre olaxe esango det, *espondaikoa* ta *daktilikoa*.

Era ontan ncurtuaz, euskeraz, Iparragirre'ren *Ume eder bat* (eta bcrdin *puntu luzeko bertso guztiak*) *Ume eder bai au*, lau oñcko bcrtsua da; cz arnar ta z-ortzi silabadun bcrtsua (erderaz neurtuta izango litzaken bezela). Lau oinduna. L?ne *edcr bat*, bi oin; ifcusi *nuan*, beste bi; guzitara, lau oirt. (Amar silaba, bañan lau oin).

Orain, ari oni jarraituaz, beste gauzatxo bat ere ba'dcgu cmcn esan-bearrik: kaula onen urrengo errenkada ura (*Donoslia'ko Jcalean*), bere zortzi silaba ez geyagorekin, beste]iu oñeko bat dala; amarrckoa bezelaxe, bera ere lau oñekoa; onela: *Donostiako* bi oin, eta *kale-* beste oin bat, (iru) eta (laugarrena) *-an* beste oin bat, silaba-bakardun oña, oin *lrin~kotua* esan oi dana, silaba batean bircn edo iruren balioa duana, errenkadaren bukaeran dagolako dagokion indarrez, gcro esango degun bezela.

Neurkera onen bitartez askotaz ere obeto ta errezago uler-tzen bait-da, nola ain ondo alkartzen dan amar-silabadun bat, beste zortzidun batekin. Silabaetan duten ez-berdiutasuna-arren, biok senideak bait-dira, biok bixkiak: biok lau-oin-dunak.

Auxe zan gure "Orixe"ren metrikaren oñarria. Eta ori csatean, ez diot besle auxe besterik: "Orixe" k ritmoari jarraitzen ziola beti; ritmoak zeramakiala bere bertsogiñan, ritmoari begira jardun oi zuala bere lauean, ritmoari, es 6l-lfibai. Beti ere oñai zitxckola. Izan cre, ritmoak oñez egi-ten bait-ditu bere urratsak, bere ibilli guztia: iruko oin ariñez, biko oin astunez... Musikak egin oi duan bezela... konpasean, rilmoan... Orregatik dira "Orixe"ren olerkiak ain musika-izacradimak, musika-anlzckoak musikalak. Ez ordca musikaren gañcan egiñak diralako, musikak eta bertsoak, biok berdiu-berdin, ritnioari jarraitzen diotelako baizik...

Oin trinkotua

Argitu dezagun orain, arako oin trinkotuaren eskubide clalako ura.

Oin bakoitzak bi ime dilu, bi zati, bcre izaeran. Lenengo uneari, *une indarduna* esan oi zayo, eta bigarrenari *une ar-*

gula (3). Ots: 'oña" esan oi deguna, obelo esaieko, *urratsa*. pausua, da; ta *urrats* bakoit/ak, edozeñek dakian bezela, li une ditn: bata iudarduna, oñak lurra ukitzeu duanekoa. eta beste argala, jasotzen dauckoa. Orain, bertso bat bukain diteke naiz une argalean, naiz indardunean; unc indarduuean bukatzen danean, bertso zorrotza esan oi diogu, eta bestela. berriz, berlso *laua*. Orain ba, bertso zorrotzarcu azkcneko silaba bakarrik, oin oso bal balio du, ots, bi cdo iru silaba. Oin *trinkotua* da. Orixe da guztia.

Adibidez, *Ume eder baten* bigarren ei'renkadan ikusi degun bukaera (*kalean*), bukacra zorrotza da. Orretxegatik dn } i silabaen balioa -an bakar orrck. Oin *trinkotua* da.

Biren balio au, ez da gure gauza bakarrik, bertso-nmeta guztieua baizik. Begira erdcrazko romantze-troxu oni.

Hélo, bélo, por dó viene
el Infante vengaór...

Bigarren errenkada au, bertso zorrotza da, eta orregatik, ez lencngoak bezela zortzi silaba, zazpi bakarrik ditu; bañan zazpi oyck zortziren balioa dute; azkcneko silaba -dor ori trinkotua bait-da, eta berak bakarrik bi balio ditu.

Bcrdin baita, beste latíñezko onlan ere:

Visus, tactus, gustus,
in Te fallitur,

Beitso au iru oinduna da; eta iru oñetan sei silaba sartzen ditu bertso *lauetan*; bañan bost bakarrik dilu bigarren errenkadan; ala ere seiren balioa du, azkcneko -tur ori trinkotua dalako ta berak birren balioa dualako (4).

(3) Ba'dakit zenbaitzuek, gregorianistai jairaitiaz, nayago izaten dutela une indardun ta tme argalaren ordcz, antziñako *tesis* ta *msis* esatea; bañan nolanai dala, tesis dalakoaren gañean etorri bear omcn-du *ictus*, ots, *piku* dalakoak, eta piku ori indar-gauza ez ote-dan-cdo-ta, nik beti ere *une indardun* (*tiempo fuerte*) ta *une argal* (*tiempo débil*) esaten jarraituko det lantxo ontan, errezago alkar aditu dezagun. Jfikiñaren gañean,

(4) Gauza jakiña da, itz esdrujularcn azkencko silaba, gutxi edo geyago, azentoduna dala, ritmoaren berezko bearrez. Orregatik laluiak, itz *agudarik* ez dun e/.kero, bertso zorrotzak esdrujula batcn bitartez

Ritmoaz zerbait geyago

Ikusi dezagun orain, sakouago, ritinoa dalakoaren izaera. Ritmoa, itz-errenkadak barru-barruan daraman *zer* bat da, misteriozko *zer* bat; *zer* orrek itz errenkada. atal txikitan —ots, *oñetan*— zatitzera bultzatzen bait-gailu. Obeto esateko, ilz-errenkadaren *zer* ori, itzetan baño areago gugan dagou *sen* bat da; eta gure *sen* orrek bultzatzen gaitu ilz-errenkadaren zatiketa egitera.

Lentxuago aipatu degun oin bakoit/.aren *nne indardun* cla *une argal* orren bitarlcz ikasi dezakegu orain nola "era-man" bear dan bertso bakoilzarcn ritmoa: *une indardunaren* ondotik, *une argala* dator nai-ta-ez; beli ere gogoan eukiaz oin daktilikoan, *une indardimaren* ondotik bi argal datozela, eta argal oyek azkarrago esan oi dirala gañera (ortan bail- (i)ago daktilikoaren arintasua, zaldiarcn *trákatan* iduri): aiderantzira, berriz, oin espondaiko batean, indardunaren ondotik argal bakar bat datorrela, eta berau asliro ta astun esan bcarra (astoaren *traha-traka* iduri, edo Irenarcn *fafa-fafa*).

Ontatik atera ditekencz, bertso guziia daktiloz osatzeu bada, bcrloa oso ariña izango da: adibidez *Sacris* .so/em/íiis bezela. Guztia espondaikoz osatzen bada, berriz, bertsoa astuna izango da; adibidez, *Dies irae* bczela. Daktiloa ta cspondeoa, alkarren txandan erabiltzen diranean ordnan da bcrloa benetan apaña; adibidez, *Iste confessnr.* edo *í/i (j)tieant laxis*.

Vergilio'ren examctroak txandaka erabiltzen dilu daktilo to. espondeoak, eta izan ditcken askatasunik ederrencan gañera, azkeneko bi oñetaraño; bi oin oyetau, nai-ta-ez. daktilo-espondeo alkarren ondotik bait-ditu crabilli bear bertsc. bcrarcn izaera jalorrez. Eta ontan dago, ain xuxen, bestclakotasun aundia, Vergilio'ren eta Arrese ta Beitia'ren artcan:

egiten ditu. Adibidez, gure troxu ortan, *falliur'en* bilartcz. Bukaerako —*tur* ori, gutxi edo geyago azentoduna da, eta beragatik bertso ori, bertso zorrotza. Berdin gcrtatzen bait-da Elizako himnorik geycnetan; l'iikaerako esdrujularen indarrez bcrlo oyek bertso zorrotzak dirala.

Arrese'ren sei-oindunak txanda au beti ere berdin eramaton Laitdu (daktoliko-cspondaiko, dakliliko-cspondaiko, alegia); exametroak, ordea, esan degun askatasunean.

Etena edo zesura

Beste beslelakotasun bat ere ba'dago bi neurri oyen artcan: Arrese'ren sei-oindunak beti cre iru pusketau eratzen dira; iru pusketan, bi eten-aldi cdo zesuraen bitarlez, zesura bakoitza bigarren la laugarren onñaren ondolik dalovre ia. Beti ola.

Urten zaiteze / nere agotik / suzko boladak.

Beti ola izale onek, mouotonia ematen bait-dio bevlsoari. Bcti lcku bevean zesura cgiñaz, alegia. Lokartugarri dirala olako bertsoak csan oi zuan askotan "Orixc"k berak, loavgarri dirala. Bañan ez bait-du olako legerik latinezko exa-
metroak...

Monotonia auxa bera arkitzen ziou "Orixe'k *puntu luzc-hc* ta *punlu motxeko* bertsoai. Puntu luzean beli ere zcsura bat egiten bait-da, ta beti leku berean, ols, lenengo evrenka-
tiako bi lau-onñkoen artcan; eta ala berean daktilo-cspondeo-
ren txanda etengabez osatzen bait-da oin bakoitza... Beti bev-
din ibiltze au, "Ovixe"vi loavgavvi egilen zitzayon. Bañan ala
ere, bcrs Poenian oparo erabiltzen ditu bi puntu oyek, luzea
ía motxa. Kanturako egin bait-zuan bere "Euskaldunak"; eta
kanturako oso egoki ta erabilgarriak bait-dira bi punlu
oyck; kantuak, bevviz, bestalde, edevki-asko kcntzen dio
loargarritasuna, kantatzen dan bertsuari.

Bertsomuela bat zuan "Orixe"kc bcin cvc gaitzetsi etzua-
na: *Uso txuriarena*. Izan ere, *Uso txurian*, ezertan bada-ta
anlxerabiltzen bait-da egoki daktilo-espondeoarcn txanda-
kela. Bcrtso *zorrotzeko* bi punturen ondorcñ, bertso *lau* bal
daktilo-espondeo, daktilo-cspondco dun bcrslo laua. Bertso
lau onck ats-aldi gozoa ematcu bait-dio lenengo bi *zorrotzen*
vitmo berdin-antxari, berriz ere lengo bi zovrotzetan buka-
izeko. Oncla:

Uso / Ixuria / erra- / -zn:
 uorat / joaiten / zireu / zu?
 Espai- / -nia'ko / porluak / oro
 elurrez / beterik / ditu- / -zu.
 Gaur gabe- / -rako / osta- / -tu
 gure / etxean / ba'de- / -zu.

ikusten duzu goizean ere izaera beretsoko neurrikoa da, eta orregatik ain atsegiña, besteak bcste. Bai kantalzcko, bai csateko ere. Nola-nai dala, *Uso txuria* zuan oso maite gurc "Orixe"k...

Silabaen ez-berdintasuna

"Orixe"rentzat estetika-gauzetan lcge bear-bearrekoa beti ere aldaketa da: betiko bcrdintasuncan ibilii gabe, aldalu, aldaketa txiki bat cgin... bcrriz ere lencra biurtzcko; bañan aldatu. Ez bcti cspondco, ez bcti daktilo; biok txandaka baizik, bañan txandatzca bera ere, ez beti neurri bcrcan, nahaste pixka batean baizik. Atsegingarri, ez nekagarri.

Ganza au argiago uzteko, esan dezagun besle zer-edo-zer geyago.

Esan ere degu-ta, bcrtsuetan baMira bertso daktilikoak, ots, beren rilrnoa irunaka daramakitenak: bañan ba'dira, baita, biñaka daramakitcnak ere, ots, espondaikoak alegia. Erderazko *Romancea* beti ere biñakako ritmoan ibilli oi da: baita latinezko *Dies irae* eta *Ave, maris Stella*, ta *Adoro Te devote* eta *Pange, lingua, gloriosi* erc. Ez noa gauza sakonik emcn esatera. Bcgo gauza ontan. Biñakako ritmo ontan beti ere oñak silaba jakiñak dituztc: *Ave, maris* SíeZ/a'k eta *Adoro Te*, cZefOíe'k sei silaba (5); *Dies* nae'k zortzi silaba, eta berdin *Pange, lingua, gloriosi'k* ere. Eta beli berdin. Bañan ljertsoa daktilikoa dancan, ez du silaba jakiñik izango; daktiloa espondeoarekin nahastuaz, cspondeotan dabillenean, bi silaba emango ditu oin bakoitzean; bañau daktilora igaro-

(5) *Adoro te devote* onek, ain nxnen, lenengo errenkadan, ez sei silaba, zazpi baizik ditu, lenengo A— ori *aiiacrusis* bat dalako; gero iknsiko bait-degu, anacrusis dalako ori zer izan oi-dan.

tzen dancan, bat geyago, iru. Gauza au, bertsoa silabaz neur-tzen dutcnentzat eslopozo ta debeku aundia da. Bañan ber-tsoa oñez ncurtzen duteucntzat, ez da olako estropozorik. Si-labak bcrdin-ezean banatuak izan arren, oñak beti berdin iza-ten bail dira olakoctan; silabak gora-behera, oñak bcti bcr-din...

"Orixe" k ori ondotoxo ikustcn zuan. Ncronei bcrarekin gertatu zitzaidanak erakusten dti au edcrkitxo. Durango'ko bere itzaldian izan zan. Artcan nik argitaldu-berri nuan Gaz-teiz/ko Aldizkari batean Arantzazu'ko Amaren Burestiin-ja-yetarako Imno-gailxo bat... ez bait-dakit asiera nola zuan, bañan bai bukaera. Bukaera ortan nik —daktiliko ta es-pondeikoaren legcari jarraituaz— silaba ez-berdiñetan buka-tzen nuan nere Imno-gaya. Onela:

Zure / itzal / gozo- / -a
itsaso- / -raño / ema- / -zu,
Arantza- / -zu!

¹"Orixe" k bere itzaldi arlan, oso ondo cratutzat aitortu zuan nere Imuo-gai ura.

Irakurtzalleak ikusiko duan bezela, Icnengo errenkada, bi silabazko oñez dijoa (*Zure / ilzal / gozo- / -a*) cta guzira zazpi silaba ematen ditu; bañan ondotik datorren crrenka-dak, silaba bat gcyago, zortzi ematen ditu, tartean oin dak-tílico bat sartzen *hait-dn(itsaso-)*. Bukacra-bukacrako *Aran-Izazu* ori ere, daktiloduna da, bi oindun daktilikoa lau sila-batan: lencngo oña, *aranlzur-* (daktilikoa), eta bigarrena *-zu*. •oin zorrotza, im añako silaba bakarra/, osatua, oin trinkotua.

Oin espondaikoen artcan, gogoak emateau daktilikoren bat nabastea, azaltzen da, baita arestian aipatu degun "Uso txurian" ere. Ikus bertso apain orlan, laugarren errenkadan, arako *elurrez beterik* artau, bi daktilo elkarren ondotik, bes-te bere antzekoctan ez bezela; beste bere antzeko oyctan lau cñck zortzi silaba ematen bait-dituzte, bañan cmcn bat ge-yago, bederatzi... (silabaz neurtzen dutenentzako cstropozo,

eta *verso libre* dala esaji bear, ain ondotxo neurlu ta 'Lotua izan arren...).

Izaera daktilikoata izaera espondaikoa, nundik?

Len ere esan degu-ta, ritmoa alde batelik gudan dagon se?i batek sortzen du itz-errenkadan; bañan bestetik, itz-errenkadaren barru-barruan dago kokaturik. Itz-errenkadaren barruan dagon *zer* misteriozko hatek —ari mehe-mehe hatek— ematen dio gure senari, itz-errenkada artan espondeak eta daktiloak ikusteko oñarri, eta ola itz-errenkada espondeotan eta daktilotan zatitzeko bide.

Ikus dezagun sakontxeago zer dan itzen barruko *zer* ori. Ortarako ez degu hide egokiagorik topatuko, umeak erahii-tzen dituzten jostaketako kantutxuak baño. Umeak izugarri riUno-zaleak ditugu txiki-txikitandik. Ikus dezagun ritmo oyetan bat edo beste, gero andik argi pixka bat ateratzeko.

Adigarri bat:

Arre, arre, mandako:
bigar Tolosa'rako,
etzi IruñeVako...
—Andik zer ekarriko?
—Zapata ta gerriko.

Biñakako ritmoa du (espondaikoa) jostaketa onek: iru espondaiko ta oin trinkotu bat. *Arre / arre / manda- / -kó / bigar / Tolo- / -sara- / -kó* etab.

Beste adigarri bat:

—Xango, mango: Aurra nongo?
—Ona bada, etxerako;
gaiztoa bada, kanporako.

Biñakako ritmoa du jostaketa onek ere, lenengo bi errenkadaetan; baña irunakako hat (daktiliko bat) sartzen du irugarren errenkadan: *Gaiztoa*. Eta ez du trinkoturik.

Beste bat:

Pbirun, phirun, ardatza...
Astean, astcan, niataza;
illean, ilJean, pieza.

Lencngo erreokadau, dana biñakakoa du onek ere; bañau l)igarren ta irugarrenean, irunakako bi ta biñakako bat; cta bnkaerau oin trinkotu bat. *Phirun / phirun / arda- / -tzá II astean / astean / mata- / -zá II illean / illean / pie- I -zá..*

Bestc bat:

Nere eskn makurra...
Arrieta'ko txakurra...
Neri ematen ez didanak,
zazpi kanako zinlzurra.

Au cie, Jeuengo crrenkadan, lnñakakoa da; bigarreanean, o:dea, leuengo ilza irunakakoa du; irugarrenean, erdian, berriz ere irunakako bat; eta berdiu laugarrenean ere; eta JDU-kaerak (irugarren errenkadakoa ez beste guztialç) trinkotuak ditu. *Nerel / esku / maku- / -rrá // Arrie- / -tako / txaku- / -rrá // neri / emalen / ez di- / -danak II zazpi / kanako / zintzu- / •rrá.*

Bestc bat:

Kuku, miku; kuku, niiku...
txoriak basoau umeak ditu.

Berriz ere asieran lau biñakako; bañan bigarren errenka-c'an, iru irunakako (iru daktiliko); eta bukaeran ez oin trin-Jíoturik. *Kuku / miku / kuku / miku // txoriak / hasoan / timeak / dilu.*

Beste bat:

Joxe, moxe, kitarra...
Auntzak añako bizarra;
zopa gutxi jan-da
gizon kaxkarra.

Asieran, dana biñakakoa; bigarren errenkadan, erdi-erdian, irvmakako bat; irugarreu errenkadan gauza berri bat: Lukaeran bi oin trinkotu elkarren ondoren; beste bukaera guztiak, oin trinkotu... *auntzak / añaño / biza- / -rrú // zopa / gutxi / jún- / -dá // gizon / koxka- / -rrá.*

Beste bat:

Atxio, matxio, komio pan...
Nere semea errolan...
—Errotara ninjoala,
topatu nuan erbi bat,
kendu nion begi bat,
para nion berri bat...
Errota pio, klak, klak...

Jostaketa ontan ba'dago guzitik: *Atxio / malxio / komio / pán:* iru irunakako ta trinkotu bat; *tiere / semea / erro- / -tán:* biñakako bat, irunakako bat, biñakako bat eta trinkotu bat: *Erro- / tara / ninjo- / -ala:* lau biñakako, trinkoturik gabe; *topatu / niutn / erbi / bál:* irunakako bat, biñakako bi, cla trinkotu bat; *kendu / nion / begi / bút //* *para / nion / berri / bál:* dana biñakako ta trinkotu; eta bukatzeko, *errota / pio / klák / klák:* irunakako bat, biñakako bi eta bi trinkotu elkarren ondoren.

Beste bat bukatzeko:

Eragiozu eskutxuari,
cskutxu eder Lorelxunari.

Jostaketa ontan arkitu dczakegu beste gauzatxo bat ere: *anakrusis* csaten zayona: ritmoa asi baño lenago, asierako silaba askatu bat. *E- // -ragio- / -zú II es- II -kutxua- / -rí //* *es- // -kutxu e- / dér H Lo- II -retxuna- / -ri:* *Anakrusis* eta irmiakako bat eta trinkolu bat, lau aldiz berdin...

Ori bai: jostaketa au neurlu lilekeala beste era balcra ere, ots, *anakrusis-ik* gabe: *Eragi- / -ozu / eskulxu- / -ari //* *es-hutxu / eder / Loretxu- / -nari...* Irunakako ta biñakako, beti berdin, trinkoturik gabe.

Ikuslcu daucz, umeak oso atsegiu dute ritnioa, bear bada, melodia bera baño atsegiñago. Eta zer erakusten digute umeen ritmo oyek? Auxe, beinlzal, leuengo-Icncugo: itz-errenkada guztia biñakako edo irunakako zatitan eratze ori, ilzaren beraren silaba-izaeratik sortzen dala. Bi-silabadun itza, oso aukerakoa da espoudaiko bat, ots, biñakako oin bal eratzeko (*arre-arre, xango-mango, phirun-phirun, Joxe-mo-le*). Ala bcrean, iru-silabadun ilz bat, oso egokia izango da, dnktiliko bat, ots, irunakako bat eratzeko (*gaiztoa, astean-astean, kanako, errota, Arrie(tako)*). Eta olaxc gañcrakoan. Adibidcz, laukoa dauean, bi espondeo (*erro- / -tara*); bostckoa danean, daktilo bat ela espoudeo bat (*Arrie- / -tako*); irukoa danean, ordea, ta errenkadaren bukaeran arkitu, egin dileke beste gauza bat ere: espondeo bat, eta oin trinkolu bat (*manda- / -kó*); berdin, baita, bostckoa izan cta bukaeran arkitzen danean, egin ditzke bi espondeo ta oin trinkotu bat (*Tolo- / -sara- / -kó*).

Rilmoa olaxen eramana osatzen dira, arako , beste norbaitek csandako *musikalilale* apur duten olerkiak.

Gañcrakoan gurz "Orixc zauari iñoiz entzun izan nion, ilzaren silabaizaerari bcgiratu bcarra zegola, gurz ritmoa oudo eratzeko, biñakako ta iruuakako oñak ondo cratzeko, alegia... Latíñez Ian orlarako silaba bakoitzaren luze cdo la-burtasunari begirutzen zioten; guk, ordea, ez daukagula olakorik —bat ere ez, edo agitz gutxi— eta beragatik itzaren silabaizaera izan bcar dcgula ortarako gidari: iru-silabadura, oin daktiliko bal cgiteko; bi silabaduna, espondaiko bat egiteko, etab. etab.

Orlatik landa csan bcarrik cz dago olerkariak berak aukeratzcn dituala bere olerkiari dagozkion rituioak: edo-ta daktiliko asko duan ariña, edota espondaiko asko duan astana. *Gayavi dagokion ueiuvian*.

Dies irae ta *Stabat mater dolorosa*, biñakako oin aslunez dabilta, oin espondaikoz, gayak berak ala eskatzen dua-lko, gai illuna darabilkitelako. *Sacris solemniiis*, berriz, irunakako oin ariñez, dakliliko zabil. Berdin baila *Sanclorum .ierius inclyta gaudia* ere.

Anlziñako gure olerkariak, kantuan asi baño lenago, adierazten zuteu zein[^]nolako oñetau kantatzera zijoazen, alako *Lelo-lirelo, leloa zarak, il leloa* aren bitartez. Nolanai dala. asi-ta berealaxe igertzen zayo olerkariari nolako oñetan deramakian bere kanta... dantzari onak soñuaren lencngo konpasetatik igertzen dion bezela soñuaren ritmoari. Berealaxe.

Baia bere gauza bat ere bai[^]degu esan berearik bai onixeburuz: gure artzako berztorik geyenak ritmo daktilikoan dabilzala, eta daktiliko-eran neurtu bere dirala. Ikusiko ditugun, "Orixe"ren guztiak daktiliko dira.

Puntua; rima

Rimari buruz ez noa ezer aundirik esatera. Ori bai, aldiz-aldiz bai[^]dakiala rimarik gabe olerkiak egiten gure "Orixe"k, gero ikusiko degin berezela. Ez askotan. Bein-edo-bein.

Gaierakoan oso zorrotz erabiltzen dnala puntu edo rima-kontu ori bere olerki guztietan. Zorrotz, ondo biribildua. Puntu ederra, ondo aukratua, ez Bidasoaz aruzko batzuek erabiltzen duten askalasmiez, baizik-eta emcngo aldetik Otaño[^]k eta Xenpelar[^]en eskolakoak erabiltzen duten bezain zezt. Aukerakoa; aukeratua; bai[^]an ez murriz. Oparoa, oso oparoa. Parra-parra dariola dirudina. Arrigarri benetan. Ezinik gabe. Beti errez, beti oparo.

Eta ikusi ditzagun orain banan-banan bere olerkietan erabili zituan neurriak.

II

"ORIXE"REN OLERKIEN NEURRIAK

Esau berearik ez dago, or ikusi ditugun ritmoez gñera eta ritmoak osatzeko itzen joskeraz gñera, beste ritmo ta joskerak ere bai[^]dirala, eta bai[^]dituala "Orixe"k berek ere olerkietan.

Asi gaitezen bere "Barne-muñetan[^]dik. Puntu luzek ta pun-

tii molxa, ots, zortziko aundi ta zortziko txikia, biok erabil-tzen ditu bere olerki liburu egoki osatutako ontan. Ikus di-tzagun eta neurtu, Ien erakutsi degun eran. Eta lenengo, "Gugan"; puntu motxa.

Regi ra:

Arnas Sainduak gaitu
gn lauretze bizi...

Esandako neurrian, puntu motx oyek, tripodio daktiliko dira, ots, daktiliko iru-oñckoak; lenengo errenkadak, dakti-liko bat eta bi espondaiko bait-ditu (ola, naiz atzekoz aurre-*rn* ipiñiak); eta bigarren errenkadak, daktiliko bat eta es-pondaiko bat, eta oin trinkotu bal.

Onela: *Arnas / Sainduak / gaitu // gu laure- / -Lxe bi- I*
zÍ.

"Ezagu-argi", puntu luzea.

Begi ra:

Ezarri duzu neregán, Iauna,
Zure aurpegi-argia...

Puulu luze oyek, tetrapodio daktiliko dira, ots, daktiliko lau oñekoak; Icnengo errenkadan, daktiliko bat ta espondaiko bat (edola beste aldera), eta zesura; eta gero. beste dakti-liko eta espondaiko (edo-ta beste aldera); eta bigarren errenkadan, espondaiko bat eta daktiliko bat (edo-ta beste aldera), eta espondaiko bat, eta oin trinkotu bat.

Onela: *Ezarri I duzu I enegan / Iauna // zure / aurpegi /*
argi- / -á.

* * *

"Aldarean". Tetrapodio daktiliko, jarraitu-jarraitua, pun-
tn luzearen bigarren errenkadarik gabe.

Kristo'gan dugu Iainko betea,
ostian Kristo betea dugu...

Tetrapodio daktiliko, ots, lau-oindun daktilikoa: lenengo errenkadau, daktiliko bat eta espondaiko bat (edo-ta beste aldera) eta zesura; ostera ere espondaiko eta daktilikoa (edo-ta beste aldera); eta ola gañcrako errenkada guztietan berdin. Ez oin trinkoturik, ez rimarik.

Onela: *Kristogan / dugu / Iainko be- / -tea // ostian t
Krislo / betea I dugu.*

* * *

"Izaki guztietau". "Orixe"ren sorkaririk politena, olcrki onen neurkera. Erderazko- 'iira" dalakoaren egitura apur bat du; ez bait-du beste inork olako sorkaririk liraren antzean sortu.

Begira:

Aitzin, gibel, czker, eskuin,
gain ta barne
neurtzen ari nauzun Begi:
zure dirdaiz, argi berriz
soil dakusat
uts —ez, ogen— naizela ni.

Era-bat, au ere daktilikoa da, tetrapodio edo lau-oindun: lenengo errenkada, "Uso txuriarena" bezela, oin daktiliko bat eta bi espondaiko ta trinkotu bat; eta bigarren errenkada. "errenkada moztua", ots, *pie* (*juehvado*, daktiliko bat eta trinkotu bat; irugarrena, lencngo bezela; eta berdin laugarrena; boskarrena, "errenkada moztua"; eta aizkenik seigarrena, leneugoa bezela, daktiliko bat, espondaiko bi, ta trinkotu bat.

Onela: *Aitzin gU / -bel ez- / -her es- / -kuin // gain ta
bar- I -né II neurtzen a- I -ri nau- I -zun Be- / -gi // zure
dir- / -daiz ar- / -gi be- / -rriz // soil daku- I -sát II uts ez
o- I -gen nai- I -zela / ní.*

* * *

"Siñest-argi". Au ere daktiliko tetrapodio, ots, dakliliko)au-oñekoa. Iñun bada-ta, olerki ontan erakusten du "Ori-xe" k. espondaiakoaren eta daktilikoaren berdin-balioa. Alcliz errenkada osatzen da, puntu luzea bezela. aldiz 'Uso txuria" bezela asi. ta puntu luze bezela jarraitu, aldiz errenkada osoa "Uso Ixuriaren" asiera bczela, asi ela buka...

Begira:

Askotan, orde, zentzu ta adiuien
dabiltza bide okerre...

Puntu luzca bezela, onela: *Askotan I orcle I zentzu ta «- / -dimen tt dahiltza / bidc t oke- / -rrez...*

Beste bat:

Iainkoak bigarren musu
Bataioan eman dizn
—Arnas Saindua Mendekostetan
Kristo'ren bidcz bialdu...

"Uso txuria ' bezela, onela: *lainkoak I biga- I -rren mio- / -!-ú 1/ Bataio- / -an e- / man di- I -zu...*

Beste bal:

Itsurik jaio la gorrik
ukia soil dut zentzurik.
Etxcan tut bi scnide,
biek ene sabelkicle.

Dana "Uso txuriaren" asiera bezela, jarrai-jarraituan, onela: *Itsurik I jaio I ta go- / -rrík II ukia / soil dut I zentzu- / -iík // Elxean / lut bi I seni- I -dé // biek e- I -ne s(v- I -belki- I -dé.*

••• * *

"Iainkoagan bat". Tetrapodio daktiliko. ots, daktiliko lau-oindun. Dana oin dakliliko, asi ta buka. Oin trinkoturik gab. Dana errenkada latía, bañan jauzika-jauzika.

Begira:

Bil nadin barnera, miutzo bat eutzuki,
argi bat izetuz, biotza landuki.
Leze-bamc onlan zcr dul ikusgarri?

Onela: *Bil nadin I barnera I mintzo bal / enlzuki II argi
bat / izetuz I biotza / landuki II Leze bar- I -ne ontan •'
zer dut i- / -kusgarri?*

* * *

Oyetxek dira, gure olerkariak bere 'Barne-muñetan' darabiltzian neurriak. Bi, berak sortuak; bi, bcrak berc erara erabilliak; eta beste biak errikoyak. Berak sortuak: "Izaki guztietan" eta "Iainkoagau bat" (irukotea); bere erara crabilliak, "Aldarean" (puntu luzea, erdiko errenkadarik gabe, jarraitu-jarraitua) eta "Sinest-argi" ("Uso txuriaren" arian, daktiliko ta espondaikoak azke erabilliaz); eta *puntu motxe-koak*, bedcratzi, eta *punlu luzekoak*, iru...

"Izaki guztietan" dcritzanari guk cmaten diogun erderazko "liraren" antza, ez dago oiñen neurrian (erderak bestela neurtzen dituala lcn cre esan degu), oiu luze ta oin laburren erabillikeran baizik, ots, batipat, oin luzca labur batcn ondoren bukaeran erabiltzean, ats-egingarri, alegia... lirak cre berdin egiten bait du... bukaera luze. Begira:

Aqué! que yo más cjuiero,
dccilde, que adolezco, peno y mucro.

•J. * ::

"Euskaldunak" pocman, jakiña da "Orixe"k, bere buruz ari danean, geyenetan neurri ezagunak crabilli oi-dituala: ols, *puntu motx* (bi errenkadaz bat eginda) eta *puntu luzea*. Bañan neurri oyen artean ba'daki zer-edo-zer berri sartzen ere. Ola, lcnengo kanta ("Pcstaburu") puntu motxcan dago dana; bañan bigarren kantuan ("Artazuriketa") puntu motxean gauza berri bat sartzen du: lcnengo, ta bigarren eta ira-

garren errenkadaii, lenengo bi oiñak daktiliko egiten ditu, daktiliko ta espondaiko egin beavrean; bañan azkeneko errenkadan, oitura dan bezcla, dakliliko la espondaiko. Onela-

Agiz Sauieletako / artoak cbaki

ta aía beranduko ordezt / ereiten goiz asi.

Agiz Sa- / -iniele- / -tako II artoak I eba- I -kí // ...ta ala be- / -randu,- I -ko ordezt // ereiten I goiz a- I -sí.

Kantu onlan bertan, "Errando" bezela sartzen du beste ncurri bat ere; iru-oinduna, ots, tripodiaa, daktilikoa bera; {enengo crrenkada, bi daktiliko ta espondaiko batez osatua; eía bigarrena, bi daktilikoz eta oin trinkotu balez (iñoiz daktiliko ta espondaiko ta trinkotu), eta berdin irugarren eta laugarrenak. Oncla:

Aurten Jia'diñagu arto
aJaba Katalin;
ekarko jaki goxo la
thantba bizia arckin.

A urten ba- I -diñagu I ario // alaba I Kata- I -lín // ekarko I jaki go- / -xoa tl tjianlha bi~ / -zi are- / -kin. (6).

(6) Bere btiru/. sortutako bcrtsa oyctaz ñañera, bettso crrikoi askoz apaindu zuan beie Pocma gure Olerkariak. Oncla, berak nai zuan be/ela, "Oiixe"rena ta euskaldun guztiena izango zan berc "Euskaldunak". Ori zan, izan ere, aren betiko apeta gai ontan: Euskalcrrri osoaren Poema bat egitea. Ori bai, egia da, bertso etrikoi oyek —ots, *kopla zaharrak*— sortzen dutela Poemanren barruan metrika-aldetik alako bestelakotasun berezi bat. Erria oso azkea da —ez det esan nai okerra danik— oso azkea metrika-gai ontan, ots, oin daktilikoak oin espondaikoen artean nidiaste-kontu ortan. Bañan beti ere "oñezkako" neurri zeatz baten barruan.

Ikustagun adigarri bat edo bcste. Begira "Beretenetxe'n kantoria":

Allzak ez du bihotzik;
ez gaztanberak e/urrik...
Enian uste erraiten ziela
aitunen semek ge/urrik.

Lau-oindun daktilikoa bait-da, beste enikoi asko bezela, au ere. Le-

Seigarreu Kantuan Olerkariak 'Uso txuriarcn' neurria darabilki; eta erabilli ere oso azke, orain daktilikoa dara bilkiala, eta orain espoudaikoa, txitian pitian. Bcgira:

Olentzaroz Jaiuko Aundi,
Iñauteriz jainko txiki;
euskal-sabelak beti billa du
napar-ardo eta zitzi.
Ayetaz ase bat cgin, eta
dantzan asten da bizi.

*Olentza- / -roz Jaiiv- / -ko Aun- / -di // Iñautv- / -riz
jainr / -ko txv- / -kí // Euskal-sa- / -beluk / beti bi- / -Ua
du // napar ar- / -do e- / -ta zi- / -tzí II Ayetaz / í/se / b(U
egin / eta // dantzan / asten / da bi- / -zí II.*

Beste bal:

Iñauteri-aurrean,
irutan ostegunean...

*Iñau- / -teri / aurre- / -ún // irutan / oste- / -gune- /
-án... //*

Neurri onlan berean, era berdiñagoan neurlzen du Amar-garren Kantuko "Artoaren nekea" deritzan zatia. Berdin bainengo errenkadan, lau oiñak espondaikoak (azkena trinkolua); bigarrencan, lencngo oiña daktilikoa, eta gañerakoak espondaiko (azkena tiinkotna); irugarrenean, daktiliko ta cspondaiko ta zesura, eta berviz ere daktiliko ta daktiliko (trinkoturik gabe, "Uso txurian" bezela); eta aizkenik, daktiliko la espondaiko ta espondaiko ta oin trinkotu.

Onela: *Altzak / eítu / bio^ I -tzík II ez gazian- / -herak I ezu- /
-trik // Enian / nste / erraiten I ziela II aitunen /semek / gezu- /
-rrík.*

Begira beste ahapaldt bat ere:

Andoze'ko ibarra,
ala ibar Iuzial...
Hiruretan ebaki zaitan
armarik gabe bihotza.

Onela: *Ando- / -zeko / iba- I rrú II ala I ibar I luzi- / -á //
hiru- I -retan / ebaki / zaitan II armarik / gabe I biho- / -tzá.*

ta Amairugarren Kaiituan, "Arrco eralcustea" derilzau zatia ete. Ala bcran, baita, Peliri'ren ezta-kanta ere Kaniu be-rean.

* # *

Diasporan ibilli zanean ere (Europa-Ameriketan). olerki-Janik asko egin zuan: "Mezabezperetako" eresiak lenengo. cta "Eusko-Gogoa"n argitalduak gero.

Elizako Eresiez ez degu ezer esango, Jatiñarcn Jieurrari oso atxikiak egin zituala baizik —ez bait-diteke ezer atxilcja-gorilc izan, danok arriturik ailorlzen duten bezcla.

'Eusko-Gogoa"n argitalductatik, bat edo Jjestic artuko de-gu 'Milla eusko-olerki ederrelatik".

Eta leneugo, "Baru-mendi".

Olerki ontan, eta onen oudoren garai artan egindakoeian. iñun baño obeto gauza bat agcri da: daktilikoaren cta espon-daikoaren elkarren artelco bcrdin-balioa, ots, iru-silalDadun baten eta bi-silabadun bategi berdín-balioa crenkada dakli-Jiko batean.

Olerki oueu erreukada bakoitza, iru-zatiduna da, bi zcsura barruan. Zati bakoitzak bi oin ditu (guzitara sei oin, exa-íetroareu antzera). Bi oin oyek, berdín izan ditezke bi dak-tiliko, berdín daktiliko bat eta espondako bat; edo-ta aitzia-ra, espondako la daltiliko. Azkeuko zalia, beti ta beti, bi cíaktiliko. Bukacran oin tiukoturik cz.

Begira:

Emei ualorkizu Baru-Mendira Zure oñetara.
Ezi ezazu bein aur ezigaitz au Zerorren gogara.
Ez ulz cskutik egin nauzun au nere griñctara.

Ojiela:

Emen na- / -tovkizu // Baru- / -mendira II Zure oi- / -íe-tnra /7 Ezi e- / -zazii bein II aur ezv- / -gaitz au II Zerorren / gogara // Ez ulz / eskutik II egin / nauzun au II nero. gri- / -ñetara //.

Zatiz eta izaera daktilikoz, Arrese ta Beitia[^]ren eresien antza ba'du; Artese ta Beitia'renak bi daktiliko elkarren ondotik iñoiz ez dituala ezik, beti txandan baizik.

"Berraondo'ko Meza". Daktilikoa au ere. Lenengo erreukadan, bi oin: daktiliko-espondaiko; bigarren errenkadan, lau oin: daktiiko-espondaiko, espondaiko, ta oin trinkotu. Irugarrena ta laugarrena, lenengo ta bigarrena bezela...

Begira:

Berraondo[^]ko
Elizaren izaria,
ez luze, ez zabal,
bainan biribil andia...

Onela:

Berraon- / -doho // *Eliza-* / -ren i- / -zari- / -á // *Ez luze* / *ez* / *zabal* // *bainan bi~* / -rihil / *andi-* / -a //...

"Egan". Daktiliko soil. Dana daktilikoz; trinkoturik ere ez. Begira:

Bildur-ikararik ez, baña larrua
bilduxe bezala kolkope-xulora,
sartu naiz ontzira...

Onela:

Bildur i- / -hararih // *ez bañan* / *larrua* // *bilduxe* / *bezala* // *holkope-* / -xulora // *sartu naiz* / *ontzira*...

"Argi ta margo". Daktiliko soil au ere. Errenkada, iru zaftan —barruan zesura—; zati bakoitzak oin bi (guzitara sei oin) Arrese ta Beitia'ren eresiaten antzera au ere; Arrese'k ez bezela, daktilikoaren ondoren daktilikoa beti, eten gabe. Begira:

EgaJak astinduz oillarrak jo digu argitu baño len.
Ordu bete gero doi dut argiaten xintik automaten...

Onela:

*Egalak / astinditz // oittarrak / jo digu II argitu baftu
lc.n // ordu be- / -te gero II doi dut ar- / -giaren H xiniik
au- / -tematen //...*

"íxiltasuna. Daklilikoa au ere. Lau-oinduna. Daktilikoa ta espondaikoa aitarrekin nastuan aldiz-aldiz, leku jakiñik gabe; iñoiz iru espondaiko elkarrekin, daktiliko gabe. Lenengo errenkada, iru espondaiko ta oin Irinkotn; bigarre.na, daktiliko, espondaiko, espondaiko, ta oiu trinkotn; irugarreua, daktiliko, cspondaiko, daktiliko espondaiko; laugarreua bigarrena bezela etab.

Begira:

Nere lore-baratza
gelaren alboan darza;
euiaten dio zentzu bauari
bererik zaion emaitza:
begi, belarri, sudur ta sapai
asetzeu dira baltsa.

Oncla:

*Nere / lore / bara- / -tza // gelaren / albo- / -an da- / -
-tzá // Ematen / dio / zentzu ba- / -nari II bererik / za~
ion / emai- / -Izá // ...ase- / -tzen di- / -ra bal- / -tsá II.*

Ikustagun orain "01erti"n argitalduetatik bat edo bestc.

"Argia Bera". Daktilikoa au ere. Dimetro; ots, errenka da bakoitza, bi-oinduna. Daktilikoak eta espondaikoak txandaka nahasian; aldiz bi daktiliko; ez oin trinkoturik. Ez n-marik. Begira:

Illik, illuuik
Argia Bera...
Illunak otc-du
garaitu betiko?
—Ez; obiareu
zoko illimetik
eguzkia baño
argiango ialki
da *Lumen Christi*
Kristo'ren argia.

*Illik / illunik // Argia / bera II Illunak / oie-du U ga-
raitu / betiko? // Ez; o- / -hiaren // zoko i- / -llunetik II
cguzki- / -a baño // argia- / -go ialki // cla Lumen / CJiris-
ti // Kristoj-en / argia //*

Olerki onetan "Orixe"k ez darabilki rimarJk. Urrengo zenbaitetan ere ez.

"Arkaitzaren gainean'. Dinielro daktiliko, au ere. Daktiliko, espondaiko; espondaiko, daktiliko, txanda naliasian. Oin trinkoturik gabe. Rimarik gabe. Begira:

Asieran ba'zan...
Gizonen izkuntzan
dio Ioancs'ek:
"Asieran ba-zan".
Iauugoikoagan
"izandurik" ez da,
"izanenik" ere...

Onela:

*Asie- / -ran ha-zan /7 Gizonen / izkuntzan // clío Jo- / -
-unes'ek // Asie- / -ran bazan // Iaungoiko- / -agan l'
Izanclu- / -rik ez da // izane- / -nik ere //*

"Jesus gose". Au ere Icnarcn berdiña: dimetro daktiliko... Begira:

...Urbilduz, urbilduz,
iritxi zaio
oiñetaraño...
Usai cgin dio
soiñekoari.
Mingain luzea
agertuz ta gordcz,
sudur-mizpilletau
bein ta berriz sarluz,
bcgietara
so egiten dio...

Oncla:

Urbilduz / urbilduz // iritxi / zaio // oiñela- / -raño II
Vsai e- / -gin dio // soiñeko- / -ari... Oin trinkoturik gabe.
 Himarik gabe.

Bere aizkeneko biak aipalu bcar ditugu orain. Bi-biak oso oin daktilikoz dabilta, leutxeagoko bere urratsai jarraituaz; arin-arin, cga-nai bezela.

"Lau urtaroak ncre begietan", Lizardi'ren gorazarrean saritt zitzayona, *Sacris solemniis* bezela-bezelaxe, tetrapodio ciaktiliko da, lau-oindun daktilikoa, daktilorik-dakiilo clen gabe dabillena; bigarren oin-ondoren zesura.

Argi urratzean ba'noa mendira.
 Gaiñctan Egoa, beetan geldi da;
 mendiak garbi ta bertan agcr dira.

Oncla:

Argi u- / -rralzean // ba-noa / mendira. // Gaiñetan /
egoa // beeian / geldi da; // mendiak / garbi ta I/ berlan
a- / -ger dira //

Aizkeuik bere "aizkenekoa", 'Olerti"ren sariketau sari-tua. "Bcti dantza — Pioncr ta ni". Sei-oindun daktilikoa, exapodio daktiliko. Sei oin, iru zatitaji; bi zesura, bi oiñctik bi oiñera. Len ere esanda daukat-eta, besteak bestc, Arrese ta BeitiaVenaren antzera; bcti daktilikoz, cspondaikorik tar-teau gabe dabillela czik. Latiniaren *exametrora* urreraiu uai? Ez det ust.e. Ez bait-du ortarako cspondaikorik uabasten tar-tean.

Begira:

Zimizten ziztuan ba-doa *Pioner* mundu berri billa:
 artcan emen ni, oiari josirik, neregan Ini-billa.

Onela:

Zimizlen / ziztuan // ba-doa / Pioner // mundu bc- / -rri

*billa II artean / emen ni /7 oiari / josirik // neregán / bil-
-billa //.*

* * *

Oar bat bukatzeko: Nik einen ipiñi ditudan neurkeraz ga-
ñera, beste neurkerarik ere izan ditekela gure "Oixe"ren
olerki ederrak neurtzeko, *anahrusis* dalakoa tartean sartzeu
dalarik balez ere, ola asicrako daktilikoak cspondaiko edo
trokaiko errez biur bait-litezke... olerkiareutzat irabazi aiui-
dirik gabc ezik.

«Orixe» itzorkunlari

ALTUNA'TAR PATXI (J. L.)
Euskallzaindikoa

Gai ori ezarri didate. Gai zabala, noski. "Orixe" zanaren lan guziak besarkatu eta guziak aztertzera beartzen duena. Ilzak sortzen ari baizan "Orixe" idazten zuen edozein lanean. Eztut esan nai artaraxe jartzen znik. Berez zen itz-sortaile, ta artara jarri-bearrik etzuen, itzak sortzen aritzeko. Arkaitzctik darion iturriari bezela zerizkion itz ta csaera bi-xiak bor-bor "Orixe"ri: berez, nai-ta-ez, bere barruko ugaritasunez ta etorriz. Itz berriak sortzera jartzen etzela ere, berriak edo kutsu berrikoak bederen edo taju berrikoak ateratzen zitzaizkion.

Eztitut bearbada irakurle guziak iritzi ontakoak. Askok uste dute gure artean "Orixe"k etzuela itz berri asko sortu. Auzia nola ipintzen dan ere badago, nire iritziz. Uste baiño geiago. Aurrera gabe, ortaz, esaera onen —"itzak sortze" onen— esanaia ta adicra mugatu bearrean naiz, batera an gaitezen. Batera etortzen ezipagera ere azkonean, zer esan nai ciudan bederen zuzen ulcr dedin.

Zer da itzak sortzea?

"Orixe'ren "Euskaklunak" irakurtzen ari giñan beiñ Salamanka'ko ikastetxean. Tovar Jaunak alako batean onela csan zidan:

—"Itz berri asko du "Orixe" onek"..

—"Berak ezetz dio, ba —erantzun nion—. Itz-aurrekoan

dio berak <itz berririk, uik naiz bestek sortuik doi arkilu ko dezu>. Beste nun-edo-imn erc ["Gernika" aldizkarian argitara zuen Iantxo batean] ba-dio, itzak geiengenci berak bikotu, gaitu ta tajutu egiten dituela; crabat sortu edo ?s-niatu, oso bakan".

—"Jox! —esan zidan gero berak— ta ori zer da, ba, itzak sortzea ez-ta? Itz berriak asmatzen dituztenak, cz uste ezerezetik ateralzen diluztenik. Bikotu, eraberritu, erakarri, egokititu, gaitu, tajutu ta abar: ori da edozein izkuulzan, itz berriak asmatzea, naiz sortzea".

Ni ere ortara ari naiz lan ontan, "Orixe" itz-sorle yayua dela esaten dudanean. Itz-erroak izkuutzak berak demazkio. eztitu ark utsetik ateratzen, ez atera bear ere.

Norbaitek uste lezake —oker uste, ordea— irizpide jakiti bat ezarri dilekela, itz bat berria ala zaarra dan erabakitze-ko: ots, iztegitan arkitzen al-dan ala ez dalako itz ori. Ezta inñolaz irizpidet jatorra. Esate baterako, nik joan dan udau erriareu ezpauetik jalki ditudan <erlekutza>, <erroidia> (1), <izu-zaparreau> eta abar ezta kartzi Azkuc'k bere iztegian; alare eztizkit inñork itz oiek berri etsiko, erri soilaren aoran bizi diren ezker.

Irizpide bat baizik eztiteke eman itz zaarra ala berria bereizteko: leen erabilli edo esan edo idatzi dan ala ez dalako itz ori. Itza, ordea, oso-osorik artzen dela; bikotua ba'da, bikotua danez; crakarria ba'da, erakarria dauez; gai berri bati dagokionez esana ba'da, gaitua eta egokitua danez, ala abar. Itzaren axalari eta muiñari begirala bear zaie; beraz; bieri. Tajuari eta adicrari, eiticari eta barrunari.

«Jainkoaren billa»

Alaxe derilzaio, "Orixe" zanak iltzean argitara gabe ntzi zigun azken-liburuari. II zan baiño bizpau urte leenago berak emandako aldaki bat dut nirekin. Osoa ez, ordea, damurik; artean ezpaizuen osoro idatzia. Nik lan ontan iritxi inñai dudan xederako naikoa, alare.

(1) Itz au ere eztakar Azkue'k arra-arran eta dagoanxe, onen kidekoak ala aidekoak bai ba'dakaitzi eie.

Aiu zuzen, etzela liburu orotan itz berriak asmatzeraxe jirtzen esan det. Liburu ontaz cztezaket besle orrenbeste esan. Emcn, bai, beste asmoak gorabeera, itz berriak tajutu-naiak ere eragin zion liburu au idaztera. Orralik dagokil aren besle cdozein liburu baiño areago lanerako. Ez beza iñork uslc iritzira ari naizanik. Berak dio argi ta garbi —ta herak czpalesa, ni enintzakc ausartuko esaten— ortarako ari ducla lan au. Ona emcn ipin-apan bere itzak:

"Ni, barkatu, irakurlc, otoitz bikaiñari nagokio batez crc, zaillago baila adierazteko, ez gaiari dagokiouaz bakarrik, *baila izenah asmaízeari dagokionaz ere. Onlarako ari del nere lana, balez ere, bcste asmo onak baztartu gabe*".

Oiek ola direla, "Orixc"ren Jiburu oni lotuko natzaio balikpat. Lan au iraknrriko dutenak, ezagutzcn dituzte asko edo gutxi "Orixe'ren besle liburuak, eta aietan agcrtzen diren ifz berriak izlcgictau bilduta daude, dau-danak ezpadaude ere. Lan au edcrra litzakc, noski, ta ederra bezin bearra. Au bezelako idazti baten mugak gauditcnc ditu, ordea, ta heste noizpait burutzeko uztea obe dut (2).

Bi sail

"Orixek liburu ontan derabiltzin itz bcrriak (3) bitara sailkatuko ditut: mistica naiz ascetica'ri dagozkicnak la filosofia'ri buruzkoak. Itzaren naiz esakcraren ondoren esaíiia cmatea bearra dcritzail, bcre lcikutik cdo pasartctik aterala ematean, okcr uJer baititekc zenbait bider "Orixe" k it/. orregaz adieraztcn duena. Bestc arrazoi bategatik ere bai: lccn esanik utzi dudan bczela, adicra iDerri ortatik etor dakiokclako eta datorkiolako batzuctan itz ezagunari "berrila-Slina". Ostera barkagarri bekit csanai ori askotan latcraz

(2) OJabide Aitak bukgabe utzi zuen "Giza-gogoa"-ren osagani polita izan diteke lan ori.

(3) Eztut esan nai gaur baiño leen beste liburuetan eiabilli etzi-tuenik. Bai noski, asko bcintzat. Orain eclo leen, "Orixe"renak izaki, nik aiatu egingo ditut lan ontan, aukeraturiko sail bi oietan sartzekoak ba'deritzai/kit.

emana; <eskolako> izkiriak izaki, gaztelaniazkoa baiño zeatxago datxikio.

Mistica'ri dagozkionak

Liburuan dcrabillen gaiak berak naragi lencngo sail au ipintzera. Euskeraz gaurdaino liburu gutxi zan gai ontaz idatzirik. "Orixe" k iztegi osoa sortu digula csango nuke. Ori bakarrik cz: erderazko libuructan arkilzcn eztirenak ere esau dituela. Joan zan udan Gogojardunak cgitera bildu zen Lo yola'n Apaizjaun talde aundia. Jantegiau liburu au irakurri zitzaien eta azken cgunean batek esan zidan, liburu kaxkarragoak badirela erderara itzuliak. Lan ederra ori ere, gurz izena zabaltzeko.

agerkari — revelación.

oíegiñezko otoitza — oración adquirida. "bakoilzaren alcgiñezko otoitza"; "bakoitzak bere alegiñez egin dezakena". "Oración infusa" <ixurizkoa> deritza, ilzez-itz itzulita. Au "gerok *alegin* guziak eginda ere, ezin *iriñi* dezakeguna" omen-da. <Iritxizkoa> dei zezaken, bcraz, ilzez-itz. Baiñan "alegiñczkoa" deitu naiago izan du.

clper-egona — quietismo.

cJper-cgonzale = quietista.

anim&tarrah = morales, espirituales. "aniraatarrak cdo animarcn antzeko... doaiak" = virtudcs morales.

arrazoiheta — discurso. "arrazoiketa geldicrazi"; "arrazoiketa gabeko otoitza" — oración sin discurso del entendimiento; "arrazoiketako otoitza" = oración discursiva.

arritu-aldi — pasmo, estupor, embobamiento.

ourrera dijoazenah = proficientes.

c.iirpegi-austea = actuación en la presencia de Dios.

barru-bizia = vida interior.

begi-aurrea = presencia. "Jainkoaren bcgi-aurreko otoitza"; "Jainkoaren begi-aurrean sartu"; "Jainkoaren begi-aurrea berritu" = renovar la prescncia de Dios.

begipea = presencia. "Jainkoarcn begipe ori".

begiratzuko otoitza = oración contemplativa. "Bcre begiratzuko otoitz bikaiñ ortara sarrerazi".

hegiz-begi bezela ikuste ori=visio *cjuasi* intuitiva.

begitarra = intuitivo. "jcndea bcgitarrago dala esan dieke belarritar baiño".

belarritarra = auditivo. "'asko dira belarritarrago begitar baiño"; "mariñcla begitarrago da; artzaia belarritarrago".

bertanegona — presencia. "Jainkoaren bertan-egona... cz urbil bakarra".

bikainduak = perfectos. "anima bikainduak"; "bikaintzeko bi-dean asi"; bikaindu ez diran animak".

biotz~eskola= escuela efectiva.

biotz-aspertua-- expansión, cfusión, dcsahogo.

berrizkoa = repetición (ignaciana). "berrizkoa edo gaia be rriro iraultzea"; "gaia berrizkoan irauli".

berrizkotu— rcpetir. "berrizkotze ori".

berrirotu = repetir.

buru-eskola = eseucla "discursiva".

ecler-itxusia amor propio. "ez du bere buruaren eder-itxusirik".

cgoua = inactividad. "ez da egotc utsa"; "ez dago egon utsean".

egonlekuak= moradas (dc Sanla Tcresa). "egonleku, eskaratz edo arkupe".

ckarri= aplicar. "zentzuak ckartzea" = aplicación dc sentidos.

ckiña— actividad, ejercicio. "animaren ekiñez baiño Jaungoikoarenez eragiñago"; "iradipenaren ekiña" = actividad de la imaginación.

eragiña= impulso, moción. "animako eragiñak"; "Jainko-eragiña" = moción divina; "gogo-eragiñak"; "biotz-eragiñak"; "naimenaren edo nai-izanaren eragiña" = moción de la voluntad.

eraginduna= impulsora, sustancial. "itz... eragindunak edo esana egitekoak dira; <palabras sustanciales> izena eman die Donibane Gurutzcko'k" (4).

(4) Papasogli'ren "Tercsa Deunaren Bizitza" crderatu duenak "operativas" itzuli du.

eraginkorra = impulsora, sustantial. "ilz au eraginkor baila cta bizi".

ezetasunak — jugosidades, dulzuras.

esa/-«i»7faí2ea=deseoyuntamiento de los buesos

gain-begiralua = *mivada* panoráinica, de conjunto. "gain-begiralua esaten diot eta ez laburtzapena".

gañezkaldia = éxtasis.

geldi-egona = *quielud*, ocio. 'gure geldi-egon pakelsu au ez zala alperrarena".

geldi-egonzale = quietista.

geldirotoilza= oración de *quielud*.

geranez-geran = en nuestra misma esencia, de modo sustantial. "Jainkoak geranez-geran ikutzen gaitula"; "geranez-geraneko alkar-ikulua"; "Jainkoak berez-berc. bitartekorik gabc... geranez-geran gu ikutzen gaitiucan..." .

gure ederra= vanagloria, amor propio. "gure edevraren kabi dira"; "gure buruaven edevva".

gure itxusia = e\ qué diván, amor propio. "itxusiaren bildurrik ere ez du"; "gure buruaren itxusia".

guritasunak — deleiles, delicias.

ikuskariak:- visiones

/7;:u.sganm/c = fantasmas, espectros, cosas espectaculares.

ikutuak= 'bi Santu Karmeldavvak <ikutuak> esalen die ta San Inazio Loyolakoak <evagiñak> edo <davdavakoak>".

illaldiak = desfallecimientos.

ilz-entzuteak = locuciones. Erdevazko itza avva-avvan avtzeva ezkcro, "itz-egitekoak" edo "itz-esatcak" bearko zukean. Poliki saiestu da alare "Orixe" ta poliki asmatu du itza euskeraz, anirna ez-baiña Jainkoa mintzalzeu baita; aui-mak eztu *entzun* baizik egiten. Ikus zazu argibidez Teresa'rcn onako pasarte au: "...si me hablan, *no hago más cjeue oir sin ningún* Irabajo" (Bizitza, c. 25, n. 4).

ilzalialdi = cntenebrecimiento, oscurecimiento.

ixuria— cúsióñ. "Jainkoareu ixuria"; 'biotz-ixurketa"; "biotz-ixurtzea".

ixnrizko otoitza= oración infusa. "geron alegiñezkoa ote-dar: ala Jainkoaren ixurizkoa".

izanez-izan—en la misma escncia, de raodo sustancial. "Jainkoak izanez-izan... ikutzen gaitula"; "guk eta Jainkoak izanez-izan... ikutzcn dcnla".

izan-ikutua. = tacto sustancial. "Jainkoaren beraren ikutna, izan-ikutua...".

jardun-egona = *quietud* activa (o actividad quieta). "jardun-egon ortan... saiatu"; "jarduncan egon cdo egoncan jarduu".

korde-gallzea = enajenación, snspensión, arrobamiento.

lotualdia= encogimiento.

muñez-muñekoa= íntimo, entrañable. "beste ikutu muñez-mueko... au".

murgil-keñua = reverencia, postración.

naasteko-eskola = *escuela* mixta.

obera iritxi=perfecto. "obera iritxi diranak".

oituzko otoitza=oración ordinaria, común. "oituzko otoitza edo arrunta esan ditiokena".

ohuzko gaiñekoa edo bikaiñagoa= oración extraordinaria.

*on-doaia*k = virtudes.

opor-eman= renunciar, dcsprendcrse. "gauzei opor eman".

otoitz bikaiña edo aundia = oración mística. "otoitz bikaiñari, erderaz *alla oración* esan ditiokenari"; "Jaiuko-ikuste edo Jainko-suma ...esan bearrean, otoitz aundi edo bikaña izena eman diot"; "...otoitz bikaña ba-dute. Eta berc izenez dcitzen dio: *oración mfstica*".

'Orixe"ri eztcrizkio ongi, "otoilz bikaña *contemplación* ortara xurtutzea...". Bcrez *contemplación* izateke ere, izan omen-diteke otoitza bikaña.

pake-egona = quietud, cslado de paz.

poz-ekarriak= consolacioncs. "Aingeruaren poz-ekarriak...".

ukatzeak= rcnuncias.

xorraldia. = distracción. "xorraldiak geldierazi = frcnar, cobibir las distracciones.

Xoriu = distraerse.

xorturik egon/xogorturik egon = eslar distraido.

zeru-argia = *lumen gloriae*.

zurrunaldiak — rigideces, increia.

Filosofía'ri ímruzkoak

Beste zenbait liburu eta idazlanetan ere jorralu izan ditu 'Orixe' zanak Filosofia'ri buruzko gaiak. Emcu etzetozkion zuzen-zuzen, arildu nai zuen gaiarako eta ezterabiltzi bereiziki, bcste liburu aictan bezain luze ta zabal. Alare otoitz-gaiari jakintasunezko oiñarria ezarri-naiak, eragin zion, bidenabar ba'zen ere, Filosofi'ko asimasi balzuek argilan jarztera.

olde-aldiak = espacio y tiempo.

atratoika = por vía de discurso.

orrazoiketan — por vía de discurso.

baldin eta baldin ari da ~ conditionate loquitur.

bana geldilu = scguir siendo distiutos, permanecer como individuos. "nor gere gelditu".

bakoitza = parte. "Jainkoak cz bailu bakoitzik osoa baño txikiago danik".

bcgi-zenlza = el sentido de la vista.

berenez-bcren = por sí mismas, ellas solas, immediate.

berez-bere = immediate. 'Jainkoaren berez-bereko ikutua'; "Jainkoak berez-bere, bitartekorik gabe... gu ikntzen gaitunean...".

t?erez/coa = natural. "berezko indarrez"; "berez gañcko indarrez"; berezko argiz" = lumine naturali.

berezkoz — dc un modo natural.

berezkoz gañetik = de modo sobrenatnral.

bertatik bertara = immediate.

buru-zorrozkeriak = sut'úezas.

buruan ernea = conceptus mentis.

orrañua — spccies.

etorria-- naturaleza. "geron etorriz Bere anlzeko la irudiko egin gaitu".

Elorkia= naturaleza. "giza-etorkja" — naruraleza humaua.

ezagu-errañua = species iutelligibilis.

ezagu-gauza - obiectum cognitionis. INorbaiti burura dakiokc "obiectuni coguillum" esan nai duela. <Aitorkizunelan> sarri derabiltzi olako bikotuak, leeu gertatua adicrazteko: esate baterako, <zuk *e.gin-gauza* zirtzillen ondo-lik". Liburu ontan ez, ordea.

geranez-geran: ikus Mistika'ko saillean.

gerezkoa — nalural, naturaleza. "gerczkoaren kontra joan"; "gerezko ezagubideak" = modi naturales cognoscendi; "gerezko czagumeua" facultas naturalis cognoscitiva: "gerezko jatorria" = la naturaleza original [o el origen natural].

Antziñateko gaztelaniaz ere <uaturalcza> "jatorria edo jayoterra" zan. Ezta beraz arritzekoa, "*jatorrizko* obcna" adierazteko erabiltzen dugun itza bcra, erabiltzca ere <naturaleza> euskrazteko: jatorria, jatorrizkoa.

geronezko iza/ia = nuestro ser natural.

gcrria — volumen. *Tomo* esango zukclean antziñateko erdal-idazlcak.

gogakia = espíri tu.

gorpuzkia = ser corpóreo.

gu/ea=natura!eza. "guretik degun uzta edo fruitua". Eztio "gugaudik" "gurelik" baizik. "Gurca", beraz, izenordi^ izanik ere. cmen izena bezela erabillia dago.

ikua= tacto.

iku-gauza = objcto tangiblc.

Er<fiÚMa=sospecha, opinion, impresión. "irudiluak arlu nindtm"; "iruditua arturik neukan".

i.sa/ia = ser. "Jainko-izana".

i.-a/w?mÍ7ia=entraña del ser.

izanez~izan= ikus zazu Mislika'ko saillean.

jakinkizuna= *íeoría*. "jakinkizunezko liburuetan, esan nai nuke, teorikuetan...".

jakintasuna—teoría. "jakintasunerako" = teóricaniente.

jardunbidea = práctica. "jardunbiderako" = en la práctica.

jatorria = origen, naturaleza. "gerezko jatorria" = la naturaleza propia del hombre.

jatorrizkoa = origen, naturaleza. "graziak gure jatorrizkoa... bikaindu egiten du" = gratia pcrficit naturam.

len-geroa = proceso, discurso, transcurso. "gure gogorakizuncu len-geroetara"; "gogorakizuncu oien geroan"; "gogorakizunen onan len-geroak aztertzea" = examinar el discurso de nuestros pensamientos.

luze-zabala = extensión. "auima luzc-zabalean ez dagola"; "luze-zabalean bezela ikusi"; "Jainkoak ez du luze-zabalik".

Tartearen edo nongoaren iru joerak "Orixe"k onela emango liluke: goi-beia/estu-zabala/luze-laburra. Erderaz "altura, auchura, largura" esaten direnak.

Iru joera oicetatik, bigarrenaren "zabala" eta irugarrenaren "luzea" artzen ditu erderazko "extensión" adicrazteko: luze-zabala.

"Luzc-laburra" ezta, beraz, nolanaiko "tamañia", joca edo alde batekoa baizik. Erderaz *largnra^M esateu dana.

"Luze-laburra ongi balitz" — "si le estuviera bien de largo".

mee-lodia = grosor. "gerririk edo mec-lodirik".

noiz-nongoak = tiempo y espacio.

noizak eta nolak — circunstancias de tiempo y modo. "noizak eta nolak ere, au da, anima ziutzoa noiz dagon olako edo alako cgonlekutan jakitea..."; "olako noiz-nolactan gertatu".

noizaldian eta nongoan = en el tiempo y en el espacio.

noizko-nongoa = tiempo y espacio. "Jainkoak ez du luze-zabalik, ez noizko-nongorik"; "noizkoan eta nongoan sortuak gera"; "bururakizuna noizko nougoetaz erantzi".

nola-alak — modos, cualidades. "Jainko-ikutnak ez du... nola-alarik".

nordana -persona. "nordanaz konturalzen da" = pereibe su propia existencia, tiene conciencia de sí. "Jainkoaren iNordan edo persona...".

nor-izate edo ;io;7a\$íma = individuaeión.

nortzua- persona.

oituzkoz per modum babitus.

ondorioka = por vía de deducción. "ondorioka atera egiak".

sortukari— criatura. Lendik czagiuiak gciituen 'sorkari', "sorki", izaki", sortukizun".

sttmatzea = percepción.

zen tzu- artzca = scnsaci ón.

zer-izana — sustancia. 'bi alderdi zer-izan bakarrean' = do* parles de luia única sustancia; "zer-izan bikoitza" = sustancia compuesta.

zer-izana = scv (en gencral).

zer-gauza = objeto. "zer-gauza ikutu" = obiectum attingere.

ze;Zfia=objeto. Ulertzerezagña litzake bearbacla "gauzakia", baiñan alare "Orixe"k, nik dakidanez, ezlerabil.

~e;-;ioZa/ceí; = circunsancias del ser y del modo.

Baste gaietarakoak

Bi saill oietan sartzen eztiren itz berri asko du "Orixe"k. Nik Jan ontarakoo erabilli dudán "Jaiukoaren billa" Iiburu- i\ñ bertan ere bai, beste iñora joan gabe. Baiñan, Janari, nai-ta-ez, mugak ezarri bearra zen, eta **nik** bi sail oiexek ezarri dizkiot. Alare ugaritasunez emen duzu beste zenbait itz. urrenez-urren, izenpe batean sartzen neke izango bailitzake.

olde-aldera = *sensu* pleniore (artu itzak).

aiper-alkia = bamaca.

aízemíu = retractar. "asmo bat atzeratu".

aundizka = globalmenle y a bulto. "aundizka artu".

hakandu = cxceptuar.

hakoitza• = al detall, al pormenor.

hakoizelan asi = entrar en detalles.

bakoiztu = identificar.

ertzak eta ondarrak = lo marginal y residual. "graziaren ertzak eta ondarrak" / son algo marginal y como residuo de la gracia.

ez laño la ez Jainko gelditu = quedarse a dos velas.

g<rtaberritu = reproducir, representar.

gizatxartu = ponerse de mal humor.

itxituak = claustros.

itzalgaiztu = encubrir, paliar.

iiz-urrena = hipocribatón.

izudarraio = tremendista, fatalista.

joan-etorria = importancia. "joan-etorri aundiko gauza da"; "joan-etorriarik aundieneko eskeintzak" = oblações de mayor estima y momento (5)

ntuturra artu — comenzar.

sorgiñ-orrazia = espectro.

su-burnia = cauterio.

txikizka = a\ delalle.

xurtu = reducir, ceñir.

ziri-giltzak = registros.

Amaia

Orain berrrogei urte cuskera aberastearren itz berriak asmatu zituztenak ez bezalako teknika du "Orixc" itz berriak tajutzen. Berste bidetik jo du, eta, geroari utzi bear ba'dio-gu ere erabateko iritzia ematen, bietatik nork asmatu zuen bide egokiena, uts egiteko bildur aundirik gabeko csan dcza-kcgu, "Orixc"rcn bidea guztiz zuzena dela.

Itzari indarrik eragin gabe, itza beartu gabeko, asmatzen dituen "Oi-ixe" itz berriak ibilli gabeko oiñetakoak, erosi berriak, ditu aurrak gogozkocnak —ta "Orixe" beraren idurizkizun bat daiabilt—, erriari ere zaartu gabeko ta aldatu gabeko.

(5) Ikus zazu erdrazko esaera "en este asunto a Vd. ni le va DÍlc viene" = joan-etoiria.

ko itzak eroaten dizkio berak, erabilli-ala erriak berak aldatn ta xurtuko dilulakoan. Artara, ulertzeko la burnan artzcko ere errezoagoak ateratzen zaizkio.

"Orixe" k alderdi asko du, uoski, euskeraz ari geranok maixulzat ar dczaguu. Beste iñork ez aiña alderdi, apika. Asko csatea dela ba'dcrlzaizu, bcste edozeiñek aiña bedecrn.

Gaurko euskalduuentzat idatzi bear omen-dugu, eta e/emeudik cun urtera biziko direncntzat. INoski! "Orixe" k, ain zuzen, gaurkoentzat idatzi du.

Gaurko kristauei dagozkicu gaiak erabilli bear omen-ditugu: gaurko gizadiareu auziak, jakile-gaiak cla abar. Baita! Jñork baiño jakitc-gai geiago erabilli ta jorratu du "Orixe" k.

Erri arrunta cta gizon ikasia, biak izan bear omen-ditugu begien aurrean; biak omcn-dire euskeraz irakurtzeko naiz cntzuteko gose, eta betiko ipui zaarrekin ez omenda gosc ori berdinduko duenik. Jakiña da! Erri xearcncntzat cla gizou jakituncntzat gutxik aiña idatzi du "Orixe" k.

Onenbeslez eztut uste iñora joan bcar dugunik maixu billa. Bertan dugu maixua. Gure gizaldikoa. Gure gizaldiko kristauentzat idatzi duena.

Batak emendik eim urtera biziko dircn euskalduuentzat idatzi duela eta ez deritzaie maixu egokia. Bego! Baiñan oiek berak, maixu billa asi cta orain eun urte bizi zen idazlea eman nai digute maixu. Nondik eta nola? Ark ere, apika, bere garaiko euskalduncntzat idatziko zuen ba, ala? Ez • tugu ortaz gaurkuok maixu artzekoa. Bego ua ere! Ala-ta, ark ere andik eun urtera biziko giñen euskaldunentzat idatzi ote-zuen, gaurko zenbaitek bezala, maixutzat jarri nai digu tcn ezkeror?

Obe clugu denok, denon onerako cla euskeraren oberako. gaurko idazle bat cta gaurkocnlzat iclatzi clucn bat maixu artu. Olakorik, berriz, gutxi dugu, maixu izatzcko maií.lari: i ritxi denik bedereu, zori txarrez... edo onez, bearbada. Aukeratzen beiñipein asti aundirik ez genuke galdn bear.

Izkuntzaren nekazalea

ERKIAGA'TAR E.
Euskallzaña

JNekazale itz horrek. langillea, Janean ari dana esaa nalii du. 'Orixe" gurea, nekazale azkar ta zoJia izan zan iz-lumtza-alorreau. Buru-belarri ari izan zan egun ta eguzlci. berbere mintzakeraz esanik.

R. M. Azkueren eriotza-ondorean, "Orixe" k "Gernika" aJdizkarian azaldu lantxoan, gure mintzoaren itzurrenaren nuiiña, barek arau bakar balean emau zigula agertu zigtrn. Hortan, Azluie euslceraren jeinu agertzaiJJe J^ezela etsi zigun "Orixe" k.

Arau J^akar hori, alegia, enskeraz gaidera dana berbera, erantzuna ere huraxe dala, esaldi-tajuz, itz-saillaren berdin-jostez.

Altube-k ezarri zituan geroago, ta argi ta zeatz ezarri cre Jiburuan, arau nagusi horren funtsa ta ondorioak^ zehe tasunez ta maisuki, agian.

Eta... euskal-sintaxis horren arauak argi ta garbi jarriak izau, eta lialaere, oraingo idazle barri zenhaitek ez dituzte aintzakotzat artzen. Idazleak eta sermolariak ere, gaz-tclaniaren bidez-bide ari dira maizenik, eta nabarmen gaiñera. Txomin Agirre, Eguskitza ta "Orixe"-renganaiño eldu... eta berriro Mogel eta antzekoen Jerrora jetsi behar cte du gure joskerak? Hoiek emalen diguten idazlana eta haJakoek egiten dizkiguten sermoialc, izkera motel eta ma-

kalean, gatz eta piperrik ez dute esaualdian, fuutsean izan arren ere. Izkera alperrik galtzen dute, irendu, moztu.

Idazle azkartzat jo dugu "Orixc", ta halakoxea izan zan. Batez ere gure izkuntza erabiltzen. Haren parekorik izan ole dugu hortan?

Esaldi laburraren zale bilakatu izan zitzaizkion maizcnik. Eta izan ere hor dago koxka: zcra, esan nahi dana, csan hehar dana giartsu ta mamilsu, argi ta jator-indarrez ezolua cmatean.

Haren liburu 'Santa Kruz apaiza' izau genduan lenda • biziko tresna, haren erranera ta kcra sumatzcko la ikaste-ko. Lan harek jarri ginduzan euskal-esan moduari oharka. Hark cgiu zigun zirrarak edo zarradarik biziena. Eguskitza izlari ta Tx. Agirre idazlc, guk geuk, geroago ikasi genituan.

"Orixe"k bchiñola agertarazi zitnan artikulutxo baizuen oroimen ozta-oztakoa dut. Azkenengo emengo gerrate aurretik agertu zituan, eta "'mugitzaz" izan ziran. Zergalik berriro ez argitaratu lantxo haick gurc oncrako?

Mugitz hori, cuskeraz, maiz erabiltzen dugu. Esaterako. gatzclaniaz baiño maizago (Hortan izatcn ditue euskaldunberriak zenbait ncke ta izerdi, ta orobat ergativu dalako -k Lortaz). Holakoetan, iñoiz, Zamarripak itzulpenbalio gabca deritza; adib.: Ba dugu oria; ogia, txuria da; Jainkoak eman digu. Erabat esan, IZAN aditzaren predikaduak, itzak eta itzaideak (1) geienbat, mugitza daramate. Pckatu eta erderatiko zenbait itzek, cz daramate. Ez vokativuak (sing.) ta ezta kargu eta antzerako itzak ere, egon, ibiJli tab. adilzckin. Eta -tzat atzizkiak aiciai-kerna duanetan: semetzat, ontzat, atetzat, alkaletzal.

Jakiña, -a mugitzaz gaiñcra, bestc bi erc ba ditugu: -ok eta -ik. Harek, 1-2-3 notiñezko zcrikusia du; zera, zuck eta hoiek, eta gu ere, adieraztcn du, eta bcraz vokativu as-

(1) izenak eta langogiñak.

korra. Besteak, -ik atzizkiak, ordea, zearo mugalugabea ta galdera-ukapenak zertzen ditu.

Ain zuzen, cz galdera ez ukapen danean ere, -ik hon agcrtu izan dala irakatsi zigun "Orixc 'k. Harako eguneroko "eskerrik asko" arruuta. Eta beste nunbailcan, hona emen "Alostorrea" kanlu zaharrean:

"Aizpa cderrak or daude
cderrik eta galautik..."

Ba dira euskeraz noski, esaldi motz-bcraa ta zeatzak. izan ere artikulua aldebat utzita, esaldi argi, zorrotz, giar ta indarlsuak ohi diranak. Izlauez maiz: baiñan maizago bertsuetan.

Labur-zurrean, "Orixe" iaioaren lerro balzuck aldaiuko clitugu gure csanburuaren aletzat. Haren libururik txikiena —ta mamiz edcrena— dan "Barne-muinetan" liburua beslcrik ez dugu eskuieian hau idazte-orduan. Mugitza noiz eta nola hain txairo ta graziz baztertzen zuan ikusteko, handik ar ditzagim ale pitxi banaka horiek:

"Zeru, lur, egurats, gizon,
nigana tut
cpaile-sur, oro begi.
Ez luze, cz zabal, ez sakon,
baino or zaitut
guzi oien irozgarri.

* * *

Bcgiz bcgi, gogoz gogo
gauden bi ók;
naukazu maitatzcn beti.
Atsedcn zak ontan, gogo;
isil, beha,
ta launagan ago tinki." (IZAKI GUZIETAN)

Aruas sainduak gaill't
 gu iauretxe bizi;
 geurongau dugn, ta gu
 geurgandi igesi.

* * *

lainko-zantzu dirauez
 atsein didate eni;
 argal naiz ta barreia
 begi ta belarri.
 Agur, inguruetan
 zauten ikuskari!
 Noan bidea gora,
 gain dezadan mendi!

* * *

Aize ta arnas, indarka
 alperrik naiz ari..." (GUREGAN

Bekoki, biotz, guziUzez
 apaiz iaunak igurtziez;
 "ar zazu Icde, Iaunaren etxe
 garbi zaitca" esanez
 íedea sartu zizun, baitipat
 belarriak idikiez/ (SINEST-ARGI)

"llim, ulsarte, zulo,
 ezer ez guzia.

Nerc ctxe-barne onek
 izena Ilundegi;
 onen orma-iantzia
 ez lur ta ez arri.

Erkiaga'tar E

Ormatzat aize rlu, utsa,
utsezko sare-esi.
Argatik sar diteke
iare zure argi.

Eder ezak Iainkoa,
uts, argi, uts-argi! (ILUNDEGI)

"Aitaren edcr-dirdai,
ontasun-errainu,
gizonen argi eta
gauz danen eredu,
Bide, Egi la Bizitza,
Artzai eta Maisu,
uoiz buka neza Zutaz
luza bear ba nu?

* *

Ikasi, ez-ikasi,
oro gara berdin.
Berri ori ikasteko
xume bear egin.
Oinetan nadukazu
itz danak ikasinin..." (ET FILIUM...)

Aila-Scruén maitasiui,
arnas, argi ta su,
poz ta argien emaille,
graziaren musu,
izkuntzen irakaslc,
uso kumimazu,
etxakidc gozo ta
gogoaren gantzu." (CUM SANCTO SPIRITU)

"Iaiukoaren Araa ta
 Iaunaren mirabc
 etxe doatsu outan
 nagusi nor ote?—,
 launagandiko grazi
 guzien urbide,
 niretzat ordc, minen
 Ama, batez ere!" (MARI)

Zornotzako Larran ikusi genduan, eta gero Tolosau a/.
 kcnngoz. Bietan jaso zituan goeneko olerti-sariak.

—"Bil itzazu zure ueurtitzik onenak eta liburu balean
 eman; aitzin solasa neronek egingo dizut" —esan zidan or-
 duan.

Ez dugu horlako zoririk izan.

Baiña, Azkue-ren "EuskaJ-Izkindea" alde batetik etu
 'Egutegi bizkaitarra" bestetik irakurrita, euskeraren alde
 jarduteko kcmenez bete izan zan euskal-idazle punterengo
 harek, izan ahal du dagoeneko, aitzin eta atergabcko solasa
 Iaimaren altzoan.

«EUSKALDUNAK»

ZAITEGI TA PLAZAOLA'TAR IOKIN
Euskoltzaindikoa

I

Atxoak arrausi egiteko bear dun aldi baiño ariñagoan "Euskaldunak" idazti aundia irakurri dozut bururen buru, lli irakurri ala, nere iritzia or dioakizu, irakurle.

JNaiz la oraindik iñoreu morroi egon, iñolako abertzale-tasunak eraginda Euskalerrria'k dagoneko badu bere poema nagusia. 50 urteontan, euskerak gara-aldirik bizkorrena izan du, iñolaz ere. Aurrerantzean gain-gorago nekez joko du euskerak, zenbait arlolan, beinlzal. Zernaitan gainbera jo-ko dun beldurrago nauzu nonbait.

Etsai-moltsoa eusko-gogoa zauritu ta iltzeko aleginka art i>.an arren, euskeraren orañaldia urdin ikusten dizut. Eztai-Ctan dut euskera. Ov duzu lekuko "Euskaldunak". Ez da azal-du ustel, euskaltzalcen ustea. Zuziatzeko beldmrik gabe ai-tortu dezakegu: badugu gure poema nagusia. Areago oraindik: rion naiko ta noiznaiko poema bikaiñenak bezin bikaiña. Ta zenbait saietsei begiratu ezkcro, gurea bikaiñagoa, crritarra-go, alcgia. Orañaldi beltz ta illun ontan, lekaioa irrintzi cgin dczakegu, euskeraren aldc, "Orixe" k xaxa edo marka urratu baitigu.

11

Ogei urteko mulilla zeralarik, aurre-aldiko olcrkariei biotz-crdia bederen eman oi cliezu. Aien olerkiak irakurri-ala.

arriturik urruu-antzean ikusten dituzu biotz-ikaraz. Geroago, lengo mutilla gizou-cgiñik, olerkari ta gizureu oienganatu-baikoz: aicn adiskidc egokitu ta aicn gogoan sartzen zeraii giñoan, lengo mutilla cre, olerkarion artean dakusgu, aien ctxcko lagun egiñik-edo. Naiz ta olerkari bikain-bikain oien adiskide ta ctxeko izan, ordea, zertxobait izan oi da beti ilzalgari, urteen aldcaak eta aurreko arrituarcn oroiak eraginda, nonbait. Gazteak auxe dute bercbiziko: aurre-aldikoe' arriturik bcgiratzeko zoriona, alegia. Orrek aberaslu ta ernarazi egiten ditu gaztcak.

Nere aldikoak orrelaxe maite izan dute "Orixe" bikain-bikaña: biotzez, irakasle ta otsemaille menpeko ikaslcak be zelaxe. 'Mireio", "Barnc-muiñetan", "Santa Krutz apaiza". "Tormes'ko ilsu-mutilla" ta beste amaika ta amaika idazlan. iiaiz itz-neurtuz naiz itz-lauz, gure gaztaroan tutulurik irakurriak gcnitun. Areago orain, beraren lan bikain-bikaña gurti biotz-begietan izaki: "Euskaldunak" olerki-idaztia, alegia. Oraiodik, ordea, ez digu berareu biotzoudo osoa eskeñi: "Argi-Erri" poema berria agindu digu. Ortaz, baiña, besle noizbait jardungo. Oraingoan "Euskalduak" goraipatu nai dizut.

III

Amaika bider gure Euskalcrrri zoragarriaren zclai-lxoko niaitagarriak, iturri ezkuu ixillak, pagadi itzaltsuak, bei mardul errape-aziak, baserritar beso-zaintsu, ikazkin arpegi-bcltzak, sukalde biotz-xurspergarriak maitez atsegiu bitsctau agurtu ukan ditul.

Gaur, atzerriau, "Orixe"ren "Euskaldunak" irakurri dizut. Gaztaroko bizitzaldiari croso dagokio gaurko irakurraldia: izneurtu biribil eta giarrctan egeri da gure Euskalerrria. Noizkoa? Atzokoa, gaurkoa ala biarkoa? Muiñetan betikoa; aza-lez, ordea, atzokoa. Gaurkoa ezpaitugu erabateko Euskalerrria, damurik; eta biarkoa jgarleak bakarrik ezagim eta igarr: lezaketc. Olerkari dana, bcrez, igarlea izan, ordea, nolarebait, ta biarko Euskalerrria ere antzemateu digu "Orixc'k.

Kiarkoan, cz dugu izango, nonhail, orrclako culLzirik, edo Jjclarrekoan sardez ez dira ariko. Biarko Euskalerrian ere. erdea, poemau hezela, gizon sendoak bularpean niarrubi go-xo antzeko hiotzak izango dilute; ta, crahata csan, lankoi. abertzale ta zindo izango dira gcroko enskaldunak, euskera la Jaungoikoa go-goan izanik.

Beste uonhait idatzia dut: yaseko olerkari jatorrik ez dun crrialdeak. benctako azkatasunik ez du daslatu. Badugu guk gurea, baita gure poeina nagusia ere.

XV

Olerkariak 15 kantutan Euskalerrri osoa du kantagai, gure crrietan urtean harrena gertatzen diran aipagarrieuak gorai-patuz. Bidenabar Garazi ta Mikercn ejkar-maiteiniña azaltzen du, poemarcn urczko aria iduri. Orra, labur, poemaren muiña.

Onclako lau andiari dagokioncz, Goteunari laguntza eskatzean, bcre asmoa argi ta garbi azaltzen du olerkariak: Euskalerrriaren arnasa poema ontan mamitu nai dizu, alegia. Euzko-gogoa nolarebait azaldu ta iraunerazi, iiiiolaz ere.

Aurrcncko kantan Uitzit'ko pestaburuak ahcsten ditu, Samigclez, alegia. Jai-aurreguueko ardi-iltzea, ta jaien usaiez baranoko errictatik datozenen berri ikasten dugu. jaiburuen asiera da Meza nagusia. Mczondoan erriko mutillak dantza ateratzcn dulc, Apaiza ta Endorea maiburu jarrila.

Dantza-danboliñak jo bitartean, 12 erri-eresidun txorta cmaten digu, aldian aldikoa, dantzak dakarrenez: "Altzak cztu biotzik", "Oilian zugatzik edcrrena", "Aitak eman daut rlotea", "Peru tunlun, Mari tiuitun", "Biotz bat onen ordezt", 'Aixta txikurrun-txakuu", "Azpirozko aldapatik". "Arruitz aldean", "AUit'ik ckarri du", "Nik adiLzcn dudancz", "Txorilantz, bele banitz", "Atea dizut kurrinkari".

Mikcl Elc-eder ela Garazi Gerri-edcr egokitu dira dantzarako. Nor oteclira Mikel eta Garazi?

"Mikel Igarategi, Muno'ko niaiztarra,
—ezpalez gotorra ta bizarrez gorrixka—
zorlzíkoa ateratzen así da murrizka,
langille egoki bezain dai ari baldaixka'.
"Garazi zuri-gorri —ille beltza dirdai—...

Geroago, beteago agertn digu Garazi.

Bigarren jaiburu-egunean, aari-talka dugu ikusgarri, Uii'tii'k Leitza'kin:

"Zelaia betez dator Leitzar arranditsu:
ari ille-motza dakar, beltz-nabarra musu;
Leitza-Iarre'ren berri aspaldian ez du;
mi ikara ager-gorde ta bi begiak su".

Orra, ordea, Lítzi'ko aaria:

"Ontan agertu duzu ari mulurbeltza,
ille-luze ta legun, mulurra zorrotza;
begi gaztaiñak eta lepondoa motza...
onek erc udakoan ez dik jan agotza".

Eun eta irurogci ta amabost talka elkarri eman ondoren. Leitzarra irabazle. Atsaldeko laucan satai edo balanka-jokua dute: Ezkurra'ko "Makil", Labain'dar Anlxo'ren aurka:

"Mendi aiñako gizon, lepondoa guri,
besoa koskortsu ta gçrruntzea lodi;
lanean geiago da mando baiñan idi;
mingain zabala agoan czin áu iduki".

Gizon mando au ikusi-ala, besagainka, iztarpc ta pirrikan garaille izan bear. Labain'dar Antxo irabazlearcn opaz, oi danez, goralzarre egilcn du Beltxa'k.

Gero, jaiaren azkena, danbolin, txistu ela arralzari eragin eta eragin, eta neska-mutii-saillak eten gabe danlzau diardute.

Garazi-renean Gorritxo eta Mikel leikideak elkartzen dira, ta atarian elkarri iñolako nkarra egiten diote.

Urren, bigarren atalean, artazurikela a/altzen du: oi danez, eguraldi, asmakari, ipui ta bikotc, ditute, iiri-karkan; ta kantu, loa aizatu dezaten: Joanes eiztariak arranditsu basurdeeeiza azallzen digu: gero, baba-beltzaren asmakari bixia jalkitzen dute. Alxomotxa'k errege baten alabaren ipui irrigarria, Barbirr'gandik *jetxia*.

Petiri Trakels'ek neska zar baten antza bertsuz ematen du; alakorik, ala ere, ondoan ez du. Zenbait maite-eresi gogorazi ditute: "Ama, ezkondu, ama ezkondu", aitatzen du Olerkariak.

Bikoak egin-garain, Garazi la Mikel uztartn ditute, Gorritxo baztarturik. Sorgin-afarian *Leclio Epistolae* Larrauugo ta Uitziko, ta neskecn gaitzizcnak esan ditute. Azkenik, danbolin-atxoak alabarekin komeri irrigarria egiten dulc. Buruenik irrada dantz bikotan aukeratuak, "INCure senar tontozko" ezarririk.

Irugarren atala "gaztaiñaro" deritza. Mike'l, Garazi ta aitik gaztaiñak mnskildu, alc jalkiak bildu, gurdia mukurutu ta muxarrak arrapatu bitartcn, ikaraz ta parrez ta begiratz gazteen elkarrekiko maitasuna azten ari zan. Alako batcan, itzez azaltzeu dio neskari mutillak berc mailasuna. Etxerakoan baiño lcn, kank itzalpe geiago dula-la, gaztain-gaiñetik Mikel'ck jalkiizcn ditu zcnbait bertso berri Garazi* ren opaz. Aurretik, bere maitasuna jalkitzeau, iduribide eclerontaz dio:

"Mendi-gaiñetik ikusi dilut
elkarren albo larrain bi:
baba beltzaren eullzia dutc,
garbitu baitzuten gari.
Larrain erdian losa garbia,
bucataka an beor-gidari:
crazlim beltxantz orren barnean
dirudila begi-nini.

Orren begieu larrain oielan
nindike bcor-gidari:
begizulo oien erdi-erdian
ninclike betiko nini!

Eguzki beroz eultzitu niro
maitetasunaren sari;
orren biolzak irindu leza
biurlurik eiara-arri".

Orra Garazi zoragarri-zoragarria:

"Itza zillegi bcdi; bularrez
ncska au ez da Uitziko:
ez ditu serail, ez ditu tontor,
gordcrik dauzka lotsaro.
Iduri dute gazur-pertzean
Jer-berri diran maskulo;
euri-ondoko eguzki-zizak,
eguna bete ez duteño.

Labaiñak ditu meakak, Laiña
saskitoa tinkatzeko
naiko nabari. Nekcz ikusi
ditiot bcso ta zango.
Uretan iñoiz luze, biribil,
oiala baiño zurigo;
zcnbaitez cre belarrekoan
larrak odolduta gcro.

Gerria berriz... artatik dizu
Gerri-eder izcnondo.
Aren mintzoa zciu biguin-ote?
Oso bakan zaigu mintzo.
Oilloai dcika goizean-goizik
noiz baiño noiz nik entzungo;
ta nere saicts igarotzean
agur doi doi bat esango.

Begiak bcti bcrcganantza,
goizean Jauna artu bai lu,
ta aren otoitzak biolz-erdian
auznar egiñez bai lirau.

Itzalkera bat —ez dakit zer dan—
 begi-bekokietan du:
 munduan iñoiz agertu bada
 Garazi bai dala aingeru".

Etxfcrakoan, Mikel ta GorritAO leikideak bidean elkartu. ta MikeFek, "Ba nabilazu kavriketan" Xubcro'ko Daldai ikazkiñari ikasia, erriko izkunlzas nasirik einaten dizu.

Gero, Garazi'renean afaria: muxarrak, gaztain erreak et'i csnea. Mikela-borda'k "Nik zartaria" ta "Arrosa eder bara tzean" erri-kantak ebesten ditu. Nov ote da Mikela-bovdu?

"Okotzaundia, begi-ezkela,
 galbaia aiñeko ezpaiña;
 ortzez cdcrra, agoz betca,
 gaiñez dario mingaiña.
 Oiñak igesi, bcsoak zintzilik.
 koloka du bizkar-gaiña;
 ipurdia, aldiz, galdu-cincau:
 orra neskazar lirafia".

Laugarren atalak "Iruleak" dicitza. Liño-jotzen ari diralarik, zenbait erri-kanta ematen ditute lanen aringarri: "Lo nago ta lo-gure", "Oi bart", "Emezortzi sevore", "Ardo gorvi naparra", "Ni iltzen naizcn egunean", "Txanton Piperri", Eli-zanburu'rcn "Besta bibaramuna", "Alostorra", "Goizean goizik jaiki ninduzun", "Atharratze-jauregian" eta "Imoz'ko Apezgaia".

Garazi'rcnganako maitasunean Mikel tingoagotu la Gorritxo'k ikusi du suaren siñeskcri-bidez ncska beste mutillaren-gana zcgoala, aingeru-sua zuzen igo baitzan.

Boskarren eresia duzu "Olentzaro"; Mikel'en aitak GarazTrenari ematen ilio semeak alabari dion maitasnnaren berri. Txerri-iltzea ondoren, badator Olcntzaro: mutillak etxerik-•etxe daramate, "Eguberri" abestu-ala. Biaramonean, ezkon-otordua Garazi'renean. Aurrerantzean, mutilla sartu ditckc neskaren etxera. Eguberrian, aizkora-jokua Lcitz'a'k eta Ui-

tzi'k: leilzarrak galdu egnr-erdi batez. Iñolako bizi azallzen du Olerkariak.

Iñauteriak ditugu VI'garren atalean; *gizakundez*, ardo-dantzak egitean, "Bein bateau taberuan", "BinbiJi-bonbolo, jan ta lo" ta "Ziriko beltza ona da, baiña" erri-kantak cmatert dizkigu Olerkariak. Urren, *emakunde*, ta azkenik *Orakunde* eguiia. Egun ontan jartzen du "Sagarrarcn adarraren", "íru txito izan, eta ama, lau". Ardo-dantzetan ariak dira gizaki gazte ta zar, cta zerbait zerbelduxe diralarik, Peru ta Matxin mingaiña gelditu eziñik burrukan aslen dira.

Oillakundez "Azaridantza", elxerik-elxe kantatu ta soiñua Lera dantzatzu ari dira mutillak. *Iñauale motz* egueez antzarr-jokua zaldietan zaldunak, eta danboliñak jo oi du bitartean "Anlzar zaugo-gorri ori". Mikel buruzagiak leucn-ukal dian antzarrik ederrenari erauzi dio lepo luze ta lerdena. *Urruskidez*, "Asarre ta pakca", ta Pazkocguzki ederraz auzo dana poz ta alai.

Zazpigarren atalcan "Denok bat", Euskalerriaren batasun eta anaitasuna goraipatzen dizu Olerkariak. Iriondo ataundarra, Beltxa INaparru'ko saldistarra, írube Uonamarti'koa, Koxko, Zarauz'ko Letc, iVlañari'ko Bustinlza, Oiartzun'go Mitxelen, ta Mikcl Eledçr oraingoan abeslari.

Zarauz'ko Lete'k Pello Mari'reu "zazpi aizparen gai dan oiala" jalkitzen du. Beltxa'k sei aizpak aipalzen ditu txalo ugariak jasorik. Mañari'ko Bustintza'k Arrcse ta Beitia'rcn "Arbola bat" botatzen du, ta gero Zaldubi-Adema'ren "Agui Euskal-Erria'ri' mingaiñera du Irube'k. Oiartzuu'go Mitxelí-na'k "Itxas-gizona" jalkitzeu du, Euzkadi'ko itxas-cizon gorrengoak aipaluri. "Iru bigaen zerga" ipui ederra esalen du Mikel Eleder'ek. Jarduualdia bukatzeko, "Azkcncnko Ola-gizona" Matxin Leliuona'k kantuz emateu du.

"Axurtaro" dakar zortzigarren atalak: alcgia, jorraiJlcz edo udaberriz.

"Zugatz-niniak lertzear daude,
—ara bi pagondo ostotu—;
zize-larreak ostilika-antza
euntzclan dira gaillendu".

Artzaingoan ari dira Garazi ta Mikel, eta bidenabar arbitara doaz. Arkume berrien erdigitca mardul baiño mardulago jalkitzen dizn, baita arkumcak edoskilzea ere. Ikusi, ad'bidez:

'Anka-lartean sartu zaiona
naiz ezagutu marrakan,
sudur-mizpiren baimena bage
ez da geldi oi paketan.
Ordun umcak, maitetasunez
ipur-gaiña kilikeiau,
belauuikatuz edoskitzen du,
isatsa dardaraketan".

Biaramonean, Garatzi Doatsuaren ermitatxora txaugoan doaz Mikel ta Garazi. Bazkal-garaian, Erasote'ko Urriztimiltxo dute bazkaldar, eta laisterka-apustua jalkitzen dio Mikel'ek izneurtu biribillelan. Arratsalde-erdian errira datoi Anton Koko, arkume-eroslea:

"Orizu, kartzu, gariak eder"
euskera lardasketan du;
sudurra luze, okotza zorrolz.
odolik ezin uka du.
Koko geienak diran bezcla,
ez da betazal gorrizu;
besoa bai beltz, kaizua labur,
esku cta lepo zaintsu".

Bedcratzigarrcn atalcen aurrenik iñolaz legortea azaltzen du.

"Azari-larrukera artu du larratzak;
alorrak igar daude, ez mardul baratzak;
artoak ori-gorri, txuloz bababeltzak;
erdi-ziruelik, berriz, orritan zugatzak;
koiore biziena ariarretan imtzak".

"Aritz ela pago-osto, elxe-beien jana;
aizeak, eze danik, lagoiu du dana:
Esne-billa alperrik da joau aiengana:
adarra bezain legor errapeko zaiña:
bcrak edan lezake luzatuz miugaña'.

Zcnbait lctari egin-arreu, alperrik; Aralar'ko Mikcl Goi-
aingeruari oloi ta letari ta dci egin bcar. Ba-doaz Aralar-gora
inguruko erriak oro, baita biko gazteak ere. Lizundekcri, go-
rroto ta birauen aurka, ots aundi egin ondoren, letariak egin
ditu crri osoak, baita iñolako euritca iritxi ere.

"Atajorra" deritzan X'garrcn kantuan, tarleko artoaren ne-
kca, Etxabun zuberotar koplari ospatsuaren 'Laborari gai-
xua", bostetako askaria, ta Doniane-gaua abesten dizkigu
berlsolariak.

XI.—Belarrekoan segarien lana la scga-apustu la bazkaria
barrutian, sugearen zizta ta belar-biltzea ditu kantagai.

XÍI'garrencan eullzi-beor billa, Katalin'cn sorginkeria,
larraiñeko lan gogorra, odei beltza, ta larrain dant/a eultzia
jaso ondorcñ.

XII.—Eztaiclan, etxe-saitze ikusgarria, cztai-aurre-eguna
ta czkontza, pozcz gaiñezka, ta gero toberak, eta ezkon- apu-
ria.

XIV.—Eztaiondoz, udazken-lenean, Donosti'ra doaz ez-
kouberriak. An iñolako cstropadak ikusten ditute.

XV.—Azkenik Garazi czkon-bcrriaren amona il cta ondo-
rcngo illetak. Ilkizunetara doazen apaizek arratsaldez pilo
la-jokua.

V

Orra gaindika gure pocma nagusiarcñ berri. Erabat esan:
gure crria osorik poema ortan duzu. Gure artzai, gure aizko-
lari, arrantzalc, nekazari ta bertsolariak; gure erriko gizon-
-emakumeak betetzen dute gure ikustcrrea, alai ta langille.
zindo ta sendo; cguncan egimeroko jardunaldi sendo ta zin-

doetan. Egun beltzotan, amestu baiño poema ikusgarriagoa eman digu "Orixe'k, cusko-gogoaren xuspergarvi, nonbait. Gure gizon zindoen iduriak, gm̃e izadiak, izengoiti mardul eta irudibide jatorrak emango digute gai bcste zcnbait idazlanetarako. Iduribideak bildurik dauzkat, adibidcz, bcrreun cia berrogeitamarretik gora, poema ugari ta bikaiñcan ziza cdo anpolai gorriak biltzen antzera, aria bait-nauzu. Oietaz, beste noizbait ariko natzaizu, Jainkoak onez.

Zorionak upelka "Orixe" bikaiñari.

(1950)

«Euskaldunak» eta gizakume izengabeak

"Euskaldunak" idaztian atsegiñik aundicna ematen digute inguruko gizakumeak. Ez dira mintzul, itzontzi baiño. Badute koipe ta abazuzia gizakume oien iruzkiñak. Noiz-nai ta non-nai, edozer dala, kirolestan batcz ere, ingurukoak bar-bar ari dira, jalkitzen dun gertaria dala-ta.

Jaiburuak dirala-ta, Zubieta'ko Pontxo danbolin-jotzallea errira etorri dan ezkeru,

"Apaltzera danbolin zeiñetako ote-da?
nckatxa zar ta gazte galdezka dabilta".

Dantzan zubi egitekoan,

"Gaiñekoak diote: Ark ba dik itzala!
Andik bigarrenkoak ba dik ere ezpala!
Sokaburu dagona bai mutil martzala!
Jaunak guziak onik atera ditzala!".

Dantzarako dci ez izan-dako neskak, esteak jateu, ortzak eta mingañak zorrozten dituzte; guzien orde, "Goldemutur" c'eritzan Urlirencko neskazar gaixoak itz-jarioka dio:

"An zian Magal-arro soin bcrriarekin
—aslo bat senartako dezala berekin—;
Ara Txeterene¹ko anderc pinpirin
ark ere mandazai bat goraraziko al din!".

"Or, berriz, Iztar-nagi, beso asto-kako
—Ikazkin baldarren bat sortuko orrendako—;
Or beste Epur-talata nork ankeratuko?
Ona dun ezagutzen ez dunarentzako".

"Galdemutur"ek bazun galza gatzontzian; neskazarraren eder-itsusia miña izan, noski baiño noskiago.

Neska-mutillak zortzikoa ateratzen ari diranean, gaiñeko neska guziak "Goldemutur" barne, ixil daude begira.

Urren aari-talka. Aariak enparanlзара sartzerakoan, ikusleak bar~bar asi dira:

"Bikaiña aria!" "Ba dik bikaiñen bearra".
"Lepoa lodia ta egokia adarra!".

Aari-talka asi baiño len, erri ta atzeritarrak izkatzen ari dira, berenak eta asto beJtzarenak esanaz:

—Aza-salda naikoa izan al dezute!
—Etxean ez-ta zuek etorri al-z^rate?
Ortatik nai duzuten guzia ar zazute,
ta gaiñeako pesta utzi gure mende.

—Aria bildur al-da onera azaltzeko?
—Emengo larre piñez al-uan aseko?
—Gurek alea gaiñez^ ardantzopa naiko...
—Deuak bearko ditik gaur irabazteko.

—Uitzi'n ere ba duk artoa ta gatza...
—Zeiñek jango ote-dik gaur lotsaren larratza?
—Kristauek jate ezue artatxarra ta aza...
ariek, zuen gisa, illea asko latza.

—Akalde zabal zuek! — Zuek kemen gutxi..."

Beltzenak esaten ari dira: elkarren errien gaitz-izenak aitatu ditute: Uitzikoak "keigorritu" omen-dira ta Leitzn'

koak "arrandi" ei dute gailz-izen. Bilartean, arunlzagó beste bi izpizoka ari dira:

— "Uztar-beirik oneua lcitzarrareu alde!
 — Isillik ago, nmtil: itxi zak akalde;
 Iri joka nezaikak, baiño... ba duk andre;
 ez diat nai gaisoa negarrez ikuste".

Beste zokoan zenbait mintzo zur dute Pcrú ta Aukamakkurrek. Outan agertu dira aariak, eta tartekoak, orroa egiñaz, ardi-dunba bat zillar jasotzekoa erakusten du. Aaari-talka asi ta gizabar txeiari muiñak ikaratu; apustutarrei, aldiz, odola berotzen zaie. Ango oiua ta angó takcla! Euu eta berrogeitamar ukaldi cmanik ditule aariak, eta adarretik mintzera odola daritela,

"Ken! Ken! — audre-jeudeak dio batez ere—
 Olako sarraskirik nork ikus bein ere?"

Aari beltza, lurraren etzanik, gurpiJ antzera lurra irauli-
 -órrcn irabazle gertatzean, berarcn aldekoak oiuka diote:

"Tximisteu Gartangorri" ala duk oitura;
 lgea nola daiten ez orain ardura.
 Lengoak balio dik gaur ginuu jokura.
 Urrcngoan, or ikus; eizute zergura'.

Aztartu dezagun orain satai edo balanka-jokuari begira cuotena gaiñerakoek. Oi danez, erronka edo eupada oiua aldarri egin duancan Makil Ezkurra'k, Antxo labaindar mingain-zabalarcn ordez Beltxa'k crantzuten dio; ta gaiñerakoek irri ta parra; zear-mintzoz adarra jolzeko ez dituzu aketsak. Orra erakusburuz:

Gaiñeko batek zipoz eraulzuna azpitik:
 "Mingaiñez bezain besoz motx geldi baicdi,
 ba ziakek basora Antxo motel ori".
 Bestek: "Mingaiña bcte kcutzea dik aski".

Alare, Labaindar Antxo egokitu da garaille.

Neguz badator Olentzaro: anrre aldetik, goizean goizik, bide, baso, arbi-alorra ta ikusterre osoa elurrez zuri ageri da.

Jendeak csaten du: "Zaibageko iriña
balitz, pasa gceza neguaren rniña.
Etxean badaukagu este-bete diña,
sugaia naikoa ta beien iñaurkiiia.

Mandioa betea ostoz ta belarrez,
agotzez eta lastoz ta baba-rnalkarrcz;
abcre ta kristauak gaude osasunez;
cz gara noski bizi iñoren bekaitzez".

Egubcrriz dugu, ain zuzen, aizkora-jokua: Leitza-auudi'k eta Uitz'i'k elkar billatuko dute. Iztar-erdiraiño elurra izan arren, gizataldeak bideak betean doaz. Oi danez, oiua arrandiz egin ondorcñ, enborrera igo ta "Aitaren" eginda, asi dira aizkolariak.

Artean gaiñekoek ba zuten mar-inari
—alaxe crle mulkoak, urnatzen dala ari—;
baiño orain isil dire, lasaiena larri;
—izutu usoak ala pagoetan jarri—.

Leitzarrak asi dira: Gurea gorago;
ortaz, sartu bear dik aizkora baruago.
Bazkaria lenera; guk baietz lcnago".

Aurrenengo enborrean len itzuli da Leitza: onlan leitza-rrak:

"Eu, motell, gu gaituk gu! Ik duk apustua!".

Ango oiuk! ango istilluak! Bigarrcñ enborrean. amar ukai-di ken dizkio Uitz-i-arrak, eta erritarrak oiuka diote:

"Ez duk i aiñakorik mundu zabalean".

"Jozak, motell", leitzarrak diotc erdi-damuz;
 Oraindik baduk lana; jeiki adi buruz;
 arnasa lasai artzak bularra anpatuz;
 einak kolpe, ta alera ezak bclaunburuz.

"Ontzako urre bat" oiu Uitzi-aldetik.

Egur-erdi balez, aizkorajokua Leit/a Aundi'k galdu du;
 la bukatu baiño lcnago Jeitzarrak ctxcra doaz.

..."Auudi" malkoka da
 Uitzi-aurrak irriz ondora bil zaizka".

Eztaiondoz Donostiratu dira Garazi ta Mikcl czkonbe-
 rriak. Ain zuzen ere, "Estropadak"-garaian. Donosli, Getari,
 Zumai ta Zarauz dituzu norlenka ortan leikide.

Ontziak barran agertzcan, Donostiarrei

Albotik batek esaten die:
 —"Begira azlien itzckin!
 ,íoku aurrcko agertze orrek
 ez dik gauz onik bcrekin".

Ontziak joku-lekura dira: bitartean, apustulariak asi

"Ogeiez bctik"; au, entzutcn dan
 aize bnrrunba aundiena...
 ...Baietz ogciez azpitik.
 Alako bian donostiarrek
 eskaintzen dirua goitik.
 'Diruak diru balio dik, i",
 diotsa batek albotik;
 "Erdi-dirua bi alakotan
 biur duk uste bagerik".

Zotz eginda, asiera-oiua aldarri cgin ondoren, asi dute
 norgeiagoka. Ango oiua eta lekaioak!

Txanpa buka ta, joa bakandu
 patroi-besoaren neurriz;
 aren oiua "ots, nere scme
 ederrak" bcin eta bcrriz.

Mugau bifa artzekoau, itxasontziak,

Itsasoak doi isil lczake
lgorrekoen takela;
batzuek lenik Donosti eta
besteak Getari dela.

Azkctv-unera cldurik dirala,

Alako batcz, 'oudoan gaiiuk"
patroiak oiu egiten,
"Donostigatik, seme ederrak,
gizon atera gaitezeu'.

Asi-tokira urreratuz ontziak, jkusleak nork bcretarra iku
si nai du irabazle, ta ikusleok

Oiu-furrundaz laguntzen die,
lcpoz ere egiten keiñu;
ez aurreratzen aiek nai ainbat;
sortu zaie bildur-listu".

Azken-mugara Gctari aurrercngo eltzeko ete-tean, Zvunai
ta Zarautz oldartu dira, ta atzean gelditu bear Donosti.
Ikusle artean,

Andere batck Urgull-aldapan,
—aurra zintzil bularrcti—,
eskuak jasoz esaten die
—belaunez eutsiz azpiti—:
""Donostiarrak, non dugu gatza?
Gure aitona ba lego or".

Gorabera oien artean, Gctari'k aurrcnik errc zun lengo
inarra.

⚡ « *

"Euskalduuak" irauli-a!a, orra zenbait erakusburu. Egin
esan. Ez dakigu nortzu diran gizakume gaiñcrako oiek: ize-
nik cz dutc "Euskaldunak" pocma nagusian. Errex czagu-

t/en zaie, ordea, euskaldun jatorria. Gurc crriectako urli, sandi ta bercndia orrelakoxeak dituzu.

Gizakumcok gure lurrari, gure Euskalcrriari soiu cta go-goz erabat atxikiak dituzu. Lursagararak lur barncan ditu crro aundiak. Gizakumcok crc bai: alare, ez dituzu lursagar edo basoetako pago.

Lurrari itsatsitako pagoak adar eta adaburu bikaiña erakusten ditu ozkarbiari buruz, ta iñon ez dut ikusi, gure errictan aiñakorik.

Bereonelaxe, gure lurretako gizon arruntak, lurrari errotuak, lurren izerdia beren cgitcn dute, ta biotz-begiak gorantz jasotzen ditute, berebiziko eginbide ta ateraldi argiak sortaraziz. Ortan bereizgarri dituzu.

Landare ta zugaitzetatik aruzkaldcra dituzu, on cta gaiztoen mugak. Landare bal badileke ongarri, ez, ordea, erabatcko 011.

Ari ontara, moxala edo idia bikaiñagoak ditugu, txantxiku edo armiarma baiño. Zaldi edo idi ori zindo omen-ditezke. Baiña, oriek ere ez dute erabateko ou eta gaizto-ren berririk.

Pocmau ageri diran gizakume xeok, ordea, on eta gaizto dituzu, abaguneak eskatu-ala; beuren burua gizon atera nai dute, ta ori, edonoiz eta edozertan. Gaiñerako gizabarrok gizakume osasuntsu, alai ta zirtolari ageri dira, bizitzaldiko gorabcra cta azi-orrazi zuri-bcltzetan.

Ta ariurritz gain-gaiñeko cuskalduu dituzu. euskaldunaren onbide ta makurretan erc. Nolakoak dituzu, ordea, enskaldunok?

Erdaldunari edozertan azala zaio gogoko: euskaldunari. ordea, barnc-muiña. Geroztik, erdalduna axal-zale duzu; euskalduna, berriz, mami-zale. Ikuslerik izan edo c/. izau, cuskaldunak berdintsu jardungo du; erdaldunen artean soñekoak gora aundia du, ta sarritan, soñeko ipin-apain bestcrik ez dilutc. Euskaldunak, berriz, axola aundirik ematen dio barneko soñekoari. Poema ontan soñekorik ez da nipatzcn, cztai clako etxe-sartzean baizik. Aita ama, endore

ta apaiz jauna beste agintaririk ez da ageri poeua onlau. Beste agintariak oro ezpaitute allara clirdaitsurik euskaldu-Jien biolz-begietan. Aien aginduak onartu, bai; egin, orden. ez, eskualdeka ari baMira, beintzat. Itzetau lander, egiñ>-tan eder ornen dira euskalduu gizabarrak. Poema onlau itzetau ere edcr ditugu, egiñetan ederrago, ordea.

Euskalduuok baikor, osasuntsu dituzu, ta orañaldi ta ge-roari begira betargi, gogalsu ta garaiile doaz. Oiñak lurean eta besoak gora, begiak ozkarbi-argiz blei-blci, cuskaldui! zeioz lerrenak egilen dituzte bercn bizibide jatorrari soen eta gogoz custeko. Auxe darakuskigule "Orixe ren giza-kuuie izengabeak.

Esanak-csan, zerbait nagusiago dira gizabarrok: "'gizaku-me ta cuskaldun" cz dute aski. Guziou gaiu "fededun" di tuzu. Ta sifiesteak euskaldiui oicu biotz-gogoak sainurru ta beraatu clitu; ta aberei buruz ere adeibera dituzu, batez ere idi, bei ta astoei buruz, abereok Jesu jaio-berriari lagun egin baitzioten. Arrezkero, Eguberriz, jauari berezia enia-ten die abere zindo oiei. Ala dio poemak:

Aiuidia! noizean bein —ala beiumatzez—
Nagusia ikullura jetsi oi da gaeuz;
bei oro, buru-auudi, etzan-eta aruasez:
eztituzu jekiko ostiko jo bagez.

Gaur orde, eruc ta zuti. Gau aundia usmatuz,
janaren cske daude elkar íuilikatnz.
Etorri da Jainkoa, pakea zabalduz,
eguzki ilzal-bageko zizkuak billatuz.

Gizabar-saillok Garazi Doatsuaren clizatxora ta Aralar'-cko Mikel Goi-aingeraarencra clute joera: aurrenera Leitza. Beruta ta Larraun-aldctik bideak betean doaz "zer-diozu"ka. igaz ta aurtengo berri galdeka. i*

Meza-denbora urbildua da;
jeudea barnera da asi:
aldare-erdian, argiz betca,
an dago Santa Garazi.

Alclaveavcn goiko zizkuan
 San Isidov nckazari, . . .
 —eskua zabal lurevako, ta
 zeruva begiva auvpegi—.

Oloitz ta kanta, gogoz divaule,
 Mezak divauen guzian;
 ango bakoilzen cskaviavi
 Andve-Santak du zev-eman...

Sagavakoan isil<runea...
 atavin beov-ivvintzi,
 avdi-joale, beov-kalaska
 ta beien kaskoin-zintzavri...
 aien gaiñetik ezkilarena,
 biotzen eragingarri,
 ta begicntzat, Juriin-tarlean.
 Opari Ogia zuvi.

Legorte gorria dutcla, gizabav kovpurulsuak Avalav'eko
 Mikel Goi aingruari curi-esJcc doaz. Ogcila amazazpi evvic-
 tatik gova doaz gizakumeak oiñuts cla baru, oloi ta aspe-
 ren egiteko, belauna luvvcn josita:

'Jeki, Jauna, ta lagun gaitzazu!
 zuve izenavrcn gorde gu!
 guve belarriz aileri agin
 zeniena aditu dugu.
Kyrie clcison, erruki, Jauua.
 Besterik merezi dugu.
 Gurasoetaz oroi zcrala
 ordean, cutzun iguzu".

'Ervuki", "entzun", 'Jiarka" diotc:
 irutara dule cskari;
 azkenik, berriz, irutan *Agnus*
 oiu Jainko-Bildolsari.

Begira, beintzat, fcede biziko
aurreko Naparroari.
Ez uka, damuz fedea biztu
nai duan oraingoari".

Orra gizabarrok, gizon gordin, euskaldun zinlzo ta fededun zindo. Onelako zenitun gure arbasoak. Oien antzeko izango al-dira oraingo ta geroko euskaldun xeiak!

"URTE GUZIKO MEZA-BFZPERAK"

IBINAGABEÍTIA'TAR ANDIMA
Euskallzaindlkoa

Gaurgero, euskaldun eJiztarrek ba-dukete goi-argiz gogoa iiun ase. Amaikatxo eliz-liburu argitarazi dira euskaldune.'i artean, meza, otoitz, eta edonotako eraspenez kuin-kuin. Eliz-liburu egoki ta beterik, ordea, ez geunkan. Oraiñarte-koak egille bakoitzak asmatu otoitz eta eraspenez egokituak ziran geienak. Beste batzu eliz-otoitz iatorrez; baiñan otoitz ok erdizka baizik etzitzaizkigun emanak izan. Labur esateko, eliz-liturgi osoari zegokion idatzia etortzekoa zitzaigun.

Gaur berriz, euskaltzale kartsu batzuen laguntasun eta 'Orixe" maisu aundiaren kemen-adoreei zor, iñoiz euskera/ sortu eliz-libururik bikaiñenaren iabe gaituzute. Azalari ga-gozkiola, ez dio iñungo meza-liburu dotore ta apaiñeneri zo-rrik. Aiek bezela, orrialde bikain ta paper goxoenean bil-cluta, "Urte Guziko Meza-Bezperak" dakarzki, urteko egun bakoitzari dagozkion eliz-otoitz eta meza santuak. Iai aundi ta iai tipi, oro bere larru piñezko azalaren barnean, latera ta euskera aurrez-aurre dakartzilarik.

Egileak dionez, bearrezkoa genun euskal-kistarrok ere orrelako idazti bat. Egun, lirurgi-zaletasunak aurrerapen nundia egin du; euskaldunok, ordea, eliz-zerimonirik eziií gentzakean bear bezela iarraitu, ortarako liburnrik ez geun-kalako. Gainera, Eliz Amak, gogo bizia erakutsi du azken -aldi oetan kistar eta aldarean ari dan apaizaren artean artu -eman geigo izan ditene; ots, eliz-iaiak bizi ta bizkor izan di-tezen, ez apaizentzat soilik, baita kistar guzientzat ere. Nola

ordea, cuskaldun eliziarra apaizarekin bat gcrlatu eliz-ze rimonietan, orlarako libumvik gabc?

Aldainenetako izkuntz arrolzak ba-zituen, eta euskotarren nrtean ere, geroago ta zabalagotzen ari ziren izkuntza arrotz orietaz iantzitako misalak. Iaunaren ilza erderaz, ueurri gabe iatcn ari giñan gere arimen eta baitik-bat, euskaltasutarcu kalletan. Engoitik erdal misalari atxikita iarraituko iuken euskaldimak, cz lukc barkabidcrik, ez orixe.

Oixtiau, "Orixe'n adore-kevnena aipalu ditugu, aiek izan bait-dira, noski, liburu bikain oneu sortarazleak. Bear cre ba-zizun cgoarri Ormaelxca iaunak, elsi gabe, lau arri* garri ori bnrutzeko. Gure izkcra ta laterarcn artcan dagon alde avmdia da, izau ere, itzul-Ianaren inalkar ta arantzak, aldiz, larriegiak. Malkarra gainditu ta arantzak mozteko ado rea bear, baitare izkuntzarcn ezagupenik sakonena, bi izkunrzetan alcgia.

Argitarazi nai izan dutenek ezin zezaketcn itzultzale obेरik autatu, **lan** tzar ori borobiltzeko, Euskalerri ta mvmdu guziko cuskal idazle oro arakatuta cre. Gure elerti-oianean. 'Orixc' zaigu ibar-iaun, eta iaime orrek bezin ongi iñortxok eíezakean misalaren itzulpenik euskraz mugalu. Euskaltzalez gainera, "Orixc", latin zale ere bait zaigu, cta Lati'ko izkuntzaren zirkun-zarkun ta gurpi'ak iñork ez bestcan da zngutzi. Ori dala bide, lau oso ta garbaln burutu digu.

Kexkarik hn dizu, orratio, itzulariak, itz-aurrean aitor l/en digunez. 'Mordolloegi ez cgiteko batzuk; gavbiegi e'. jarduteko beste batzuk". Orra itzularien betiko kcxka, euskeraz ari danean balez ere. Kexka ori aldendu nai, ta ezin saiestu iñola ere, gure izkuntza erri-abarrean bear bezeln zaitu ta apaindu ez dugulako, baítare menpcralzcn gaitulcu jzkuntzetan bezelako zaletasimcz genrean pulunpatu ez gevnlako eta pulunpabiderik ere izan ez dugulako. Nolarebait, mordoilío-zale ta garbí zafeak kontenta bcar...

Xede ori izan dizu "Orixc'k, eta bete-bctean iritxi dua la eie aitor gentzake. Nola ordea? "Aldcaurretik ba-dakil guzien gustorik ez dudala egingo. Ez neronenik ere, jakifia. Ontatik asi naiz; nere ta iñorcñ atscgiña baño, geienen ete-

kifía edo protxua lenago baita'. Bcaz, yomugn ori alzemntera oldarlu zaigu itzulari aberatsa. Erri--erriarentzaí cgiña ez dala liburu au dio egilleak, crria egunero mezeiarn-tzen ez dalako. Bainau erriak, gure crri-erriak, aisa ulev-l><ko hike 'Orixe"ren euakera, i/Jern ez-ezik, baita miazkatu erc daiion. ezti goxoa.

Euskera garbiago crabilli zezakean? Egia. Egilleak berak adicraztcn digu, zergatik garbicgi iardun ez dnen. "Euskc ra gaxonk operazio asko dauzka egui bearrak, cta guziak batean egui ezkevo, il litcke. Batetik sendatu-ala bestea egi ñez, ez lukc erio-bildurrik". Orra zergatik, bide txukunegitik, itzularia saiestu dan. Ala cre, dio egilleak: "urtecn buruan liburu onek bere burua garliituko du, orain nai-ta-nai-ez itsatsi diotan zicr-autsetik; baña beste argitaldi batean, bizi ba'nendi, naiz bestek eraberrituz, landuago ta biribillago alcrako da".

* * ‡

Egia esan, ez "Orixe"k berak, cztare arcn ondorcñ le-torkeuak, ez du garbi bear aundirik liburu onlan idoroko. Euskera crrikoia darabil, errikoia bainan aberatsa. Aberatsez gaincra, egokia ta garbia. Laterazko bulko ta itzik biurricnarcntzat euskal-itz bete-betekoa beli arkitzen du. Gure idazlearentzat ez du euskerak ixilpekorik. Beaz, arro-arro aitorlu dezakegu gure "Urte Guziko Mcza-Bczperak" bcstc izkuntzctara ere egin diran itzulpcncñ arlean ederreuclarikoa; eta zenbait erlzeri begiratuksi, latera bera baiño atsegiñago zait "Orixe"ren euskera, neri beintzat.

Goratzarreak, imuoak, batez ere arretaz irakur clitut. Ba-nun ori egiteko gogorik! Orain aunitz urte, atzo esango nuke, amabi urteko mutikoa nintzala, Tudela'n Etxarri Aitnren aotik Ormactxea gazteak, "Jesus'en Biotzaren Deya"n argitara goratzarreen itzulpcnetaz goraipamenik berocñak entzun nitun. Garai arlan, ctxekoek ikustera etorri zi-lzaizkidan, ta aiekin ari zan. Ala ere, Etxarri'rcñ itzak iñoiz ere ez nitun aainlziko. Geroago, itzulpenok irakur-tzeko zoria izan nizun "Sacrís Solemn-iis", "Adoro te de-

vote', "Te Joseph celebren!" ela abar, "Orixe" itzulita. Egia zan Elxarri'k esana: "crderaz ere ez du olako itzulpenik iñork egin". Arrituta zegon Aita euskaltzale ua Ormaetxea'ren euskal-trebetasunarekin. Are arriluagoko litzake egun goratarre-samalda ain ederki euskal neurtitze tan biurtuta ikusiko ba'luke. Ez Lefebvre'k prantzczaz, ez-tarc Molina'k gazteleraz ez dute Ormaetxea'ren. markarik ukitu. Aiek itz-lauz txukunez itzultzearekin uaikotu dira, beuren izkuntzek besterik lakctzen etzielako nunbait.

Ba-dira eliz-goratarrecn artean zcnbait, txukimkeri/. iotakoak, itz parrcgarri ta bitxiz iosiak, esakera utsal bai-lan anluz beteak, adi-gailzak, biurriak, ao-goxo exkaxaren i&be ziran eliz-gizonek, or nunbait, idatziak. Batcn-batzuk pagan-kulsua ere ba-darite. Goratarvc oek ere, "Orixe"reu ilzulpenctan, bete-beteko eliz-goratarre gertatzen dira, yain kozko giroz, eraspencz, apaltasun eta goxotasunez inguratuak. Bada oien artean bat, beti ere bitxi iruditu zitzaida-ua: INeketako Amaren atsalotoit/.clan abcstu oi dan "Jam toto subilus" imuua.

Jam toto subitus
vesper eat polo,
Et sol attonitum
praecipitet dicm,
Dum saevae rccolo
ludibrium necis,
Divinamque catastrophem. e.a.

Doala zerutik iges atsaldea.
Eguzkiak buka dezala eguna
lotsaz, Jainkoaren eriotzc latza
guk oroitu bitartean.

Ez ote, irakurlc, turut-arratz-ots zaratatsuak darizkion 'Jam loto subilus" arroa baino atseginago, elizkoiago, ego-kiago?

Aipatuaren antzeko beste creserki asko erc, apaltasun. barnc-giro ta eliz-giroz, gure izkuntzak, "Orixe'n trebetasuna bide dala, iazten ditu. Itzulpen aipagarriak arkituko du

irakurleak: "*Stabat Mater*", "*Dies irae*", "*Lauda Sion*" e.a.
 Bi aipatu gabc, orratio, cz ditut utzi nai: "*Jam lucis orto
 sidere*" eta "*Te lucis anle ierminuin\ goiz ta arratscko otoi-
 t/ak*;

JAM LUCIS ORTO SIDERE

Otoi dezaguu Jaiukoa
 argia sortzen danetik
 egun ontako lanctan
 begira gaitzan gaitzclik.

Ezi dezagxm mingaña
 axxzietan nasi gabe;
 xiskeriak ikustclic
 begia dczagun gorde.
 e.a.....

TE LUCÍS ANTE TERMINTJM

Otoi gxxzicn Egille,
 argiak aldegin baitxi
 oben illunpetik, Jauua,
 zaindu ta gordc gaitzazxi.

Amets gaizto irakorrak
 zoazle xxxain gaxx ontan;
 bcgo lotxirik etsaia
 gorpaxtza lizxm cz dezan.
 e.a.....

JNork esango luke exxskeraz amestuak izan ez diranik go-
 ratzarre ok? Sail onek azalpen sakonagoa merezi Juke. baita
 liburxx osoak erc. Norbait saiatuko al-da gaiok bcar bezela
 aztertzen, argi ugari ietzi ditzcke bada cxkskal idazlcen one-
 íako.

Ercsiak ere, era berean, otoitz, berrion-ki, bidalien
 idazki eta abar, maisxx eskxiz itzulita daxxde, errex ta alse-
 gin. "Orixe'k argi aitatxx ez arren, Olabidc'ren itzxxlpcuetaz

rnaiz baliatu dala ageri da. "JNik ez dut oso baztarlu Birjifia, baña geienetan bildurrik gabc crabili dut neskatxa, len ere outzat emana baitago Eliz-baimcna duu liburu eder baten", dio itz-aurrean. Liburu cdcr ori Olabide'n "Itun Berria" duzute eta idazti orrcz gainera beste ederragoa, "Ituu Zarra" ere, ederki ezagutzen du "Orixe". Berak esan czpazigun ere, Olabide¹!! idaztiak erabiltzen oituta gauden ok, laister atzeman genlzakean arcn ixuria zenbait irakurgai ta itzulgunetan. Orrek ez dizu ezertxotan 'Orixe'-ren lan izugarria urritzen, ez noski. Gure aurretikoen lanak ez dituzu arbuigarri lagungarri baizik, eta ezin uka zenbait gaietan Olabide'k sasi-arantzak oildn zizkigunik, ondoicngoek bide eroxoagotik genbiltzan.

Izenetaz zer esan? Zcnbait euskeratuago zitzaken, euskal-izen aunitz, errian ere, onartuak izan baitiia. Ortan uzkurregi ibili zaigu idazle iatorra, erriaren bildurrez baino kritiku zenbaiten erabez areago. Ongi dakit "Orixe" iñoiz ez dala erabe izan, bainan oraiugo ontan lotsa geiagi erakutsi du. Urrcngo ekoizpejieu zenbait izcn cuskai yantziz apainduko al-ditu.

Orain, irakurle, zure aldi duzu. Ar ezazu idazti eder au, i>akur zazu, ausnartu ere bai, ta lainkoa gotetsiz, bidenabar euskerarik ugari, argi ta aberatsenarcn yabc crc egingo /era. Orra "Orixe"k egin itzulpenaren doairik aundicna eta ospcrik garaiena erabat.

Paris'en, 1951.

"ORTE GUZIKO MEZA-BEZPERM"

LABAYEN'DAR A. M. («Ibalan»)
EiisUallzalndikon

Azkenik euskaldunai ere eldu zaigu "Misal" deritzan li-
J.mru osoa irakurri al-izateko zoria. Benetako zorion eta
adur ezin ohea gañera, Jainkoaren Itza: Igarlc ta Profe-
t;ien aoz entzuna; Testamcntu Zar eta Berriko kondaira;
Ebanjelio guziak, Apostoluen idazkiak, Elizako kantu ta
otoitzak. Au da: Liturjiaren ederra, eguua-cguncan, jai eta
acte, arotik arora crnanak daude "Urtc Guziko Meza-Bez-
perak" liburu cderrean latinez eta euskeraz garbi itzuliak.

Lau sakon, anndi, neurriz gañckoa "Orixe'k cgiu digu-
na. Ez geunden meza-liburuz urri. Orain arlc euskeraz ida-
tzi izan dan geicna, Elizaz ta crreljio-gaiz argitaraturiko li-
huruak izan clira. Asi Mendiburu, Kandcberaz, Etxeberri,
Ilaraneder, Axular, Tartas, Xurio, Lardizabal, eta gauregu-
ncan ain ugari azaldu zaizkigun "KristauTkasbide", "Argi-
-doue", "Mana Gozo" eta abar eta abar, Jainko-zalctasune/
betetako esku-liburu oietan dago Euskal literaturarcn lorea.

Orain "Urte Guziko Mcza-Bezperak" dala~ta, gallurrera
iritxi gera, ncre ustez. Ez bakarrik liburu ori gaiez goita-
rrcna eta itxurez ederrenetakoa degulako, baizik mamiz eta
cnskerari begiratuta mugarri bat, elburu ta bide zabal eta
argitsu bat erakusten dizkigulako. Ain lan luze cta gaitza
ez zezaken edozeiñek cgin. Gurxik edo iñork cz gure ar-
tean Ormaetxea Nikolas "Orixe"k bezain ongi. Beraz, esku
onctan utzi zuten lana "Garikoitz'tar laguntzailleak". Guzien
gogoko liburua egitea gauza zailla zan, ordea. Ondo zekin

ori, egilleak berak itzaurrean esaleu digunez: "Urre guziko *Meza-Bezperak* euskerara biurtzcko agindu didate. Lan bearra ornen-da. Egia. Lan zailla era berean: ori nik dakit iivork ez bezain ongi. Ez du ori makurrena. Egiñalak egiñik ere, euskaldun kontenlagaitz batzuk baño geiago arkitu ditckcla ncre euskcrarentzat. Mordolloegi ez egileko batzuk; garbicgi ez jarduteko beslc batzuk. Beraz bien arteko izkera egin bearko, zenbait aldiz mordolloa, zcnbait aldiz garbia, baiñan euskaldunik geiencn buruan sartzeko diñakoa Ori bedcrn egin al-ba'Jedi! Alde aurretik ba-dakit guzien gustorik ez dutala egingo. Ez ueronenik ere, jakiña. Onta tik asi naiz: nere ta iñoren atsegiña baño, geicnen etekiña edo protxua gciago baita. Ez da edcr, beinlzat, gizonen izkuntzagalik Jainkoa'reua illun uzlca. Ontan ez dut eran-tzun-bearrik nai Jainkoa'ren aurrean. Beste aldera, berriz, euskerari ere zerbait zor zaio, ta ez dut galdu begietatik asmo ori".

Bai, "Orixe", zaude lasai! Lan bikaña egin dezu, argi ta garbia. Alik eta zuzcucna biurtu dezu euskerara Jainkoa'ren itza ta euskaldunok pozik egoteko zioak ba ditugu. Musiñc-na ba-da cre. Ainbeste esacra jator, itz-joku egoki, alako abcrastasuna agertzen bait-dizkiguzu joskera ta minlzaira osoan. Arritzckoa da, latíñez ere aski illun diran adicrazpcnak nola ain argi euskcraz itzuli dituzim. Himno, creserki, *Sequeniia*. ta abar, euskeraz ncurre ta puntu bcrean cmateak txunditurik uzten gailu. Bcste edozein izkuntzetan nckcz arkilu ditcke obeto ta zeatzago egindako itzulpcnik. ISun ikasi ba-dcgu guziok, cta jarrai bidea erakustcn digu.

Guzia esateko, nik cz uitun sartuko zenbait itz: alegia "nition" nizkion orde z eta beste olako aldakcta batzuck. Akats oiek, gauza txikiak dira. Orain dabilta batzuck litcraturako izkelgi bakarra aukeratu bear degula-ta, bidea ezin asmatuz Ez buru-austetau ibilli, adiskidc maiteok! Erlijio gaietan beintzat cz dezute arkituko "*Meza-Bczperak*" liburua baiño ilurri naroagorik. Krislau soillak ezik, apaiz, praile ta sermogilleak berlan asc dezakete Jainko-cgarria. Euskaldim geienentzat uler-erreza da ta euskera txukuncz jantzia: crdialdc ko Lapurdi-Gipuzkoa ta Nafarroa arteko cuskera.

Ta ontan gauza bat aitortu nai dizuet: alegia, goraxeago aitatutako "klasikoak" mcrezimcndu aundiak dituzlela; bai-ñan nere ustcz gaurko "Orixe" ta beste idazle askok euskera/.cbeto egiten dutcla. Zenbait tokilan cuskerak galdu dn: Idaz-ti-liburuetan, ordea, irabazj ta aurreralu du, asko gañera. 'Meza-Bezperak" erruz zabaldu dedilla euskal-errictan, ta be r;ik enian dakigula Jainko morronlzan eta euskaldungoan ba lc-suna.

Besle alde liburu edcrra ez-bada ba, gure "Meza-Bezpc-rak" iiburua! Dotore, dotorea! paper fin, mee, urrezko ertz-duna, garbi irarria. Aita Santua'ri erc bat eskeñi diote, apai-ña, larru zuriz estalia.

Ez dedilla gure artean etxe edo familirik liburu ori gabe. Aldcz aurretik eskatua zutenak jaso dituzte berenak; orain salgai daude beste guzientzat, eta iru edo lau sal-neurritan.

Amaitzeko ezin utziko ditugu bcrriz ere aitalu gabe libu-ru eder au aterarazi duten "Garikoilz-Iaguntzailleak". Ande-refio oiei ez diegu sekulan ordainduko bete duteu arlo goi Larra. Neskatxa zintzo oick ongi irabazia dule gure erriaren esker on eta benetako txalo beroa. Ainbeste neke arriskoz la maitasueez osatu bait-dute Jainkoareuganako ta Erriarenga nako lantegi bikain ori! Gora zuek!

(Euzko-Gogoa, 1951, Azilla-Gabonilla, 13 orr).

ORIXE"REN
ARGITALDU GABEKO
LAN BATZUK

GIZABIDEA

i

Amerika'ko Agerkari batek, euskerazko artikulu bat eskatu zidan eta nik ezin ukatu. Zertaz egingo, eta, Agerkari onck ditun asmoetaz, edo inguruetaz, beintzat. «Al servicio del Humanismo» ari da> la aitortzen zun berak, eta «humanismo» orrek bere argirapena bear zun. Egia csan, ncric etzait ain bcgiko, izen nolabaiteko ori; bañan «izcnak ez du egiten izana» lengo prantsesek ziotenez. Edozcinek ba daki, amaseigarren mendean an emenka, kristautasun jatorra galtzen asi zalarik, *krisiaubide* eder ori alde batera utzi nairik (batzuek beñipein) *gizábide* utsera jo zutela. Esan ere bear det, Erasmo'k berak ere etzula kristautasun ori zearo utzi, eta areago dana, gizabidetsu oiek ba dutela beren Prantzisko Sales'koa.

Ortaz beste, iru izen bccriri dict nik gorroto bereizia-. *humanismo*, *civilización*, *culúra*. Gauza bera nai lukete alde-aldera, au da, kristaubidcaren ordezk bezala agertzea, eta beren ustez, kristautasuna bañon aundiago agertzea. Damurik, gaur eguneko kristautasuna erre kara joan dala esan diteke, eta ez da zail, zenbait kristau baño eta asko kristau baño gizonago agertzea Gizabide ori e/ det arbuia tzen; baña neretzat ez det aski. Gizabide orrek xuri egin zun (porrot egin zun), eta geroxago «civilisation» asmatu zulen. Utikan usteleri ori! Azken alde ontan «Kultur» atera dute, beste biak bezain urruñagarria. Baña gure Agerkariak etzun ori nai. Besterik cziñean, «danean dantxoa, nere gizontxoa» lengoak ctan zuna. Bai, bai, betor gizalege ori, gizabide ori, nondik nai datorrela. Gizajende giñanetik, gaur oso basa jendetu gera. Uri aundietan bizi zan jendeari, uri-jende esaten asi ziran. «astys, civilis». Geroxago, maltzur, **asiulo**. Erri-jende xumcari basa-jende esatea ez dago ongi; baña gaurko egunean, baserrietan bizi dan jcndcrik ankerrena, urijenderik geienak baño gizabide aundiago-

koa iduri zait. Bascrritarra naiz; uri aundiak ikusi ditut; ez dct ordea ikusi gure basarritarrak bczain gizabidezko uritarrik Baso eta uri, gauza cderrak dira, guk itsusten ez ba ditugu, basakeri ta uri keri biurtzen ez ba ditugu.

Orain pizberritu nai dutcn gizabide au, ez dedila izan lengoa bera. berriro ere xuri egin nai ez ba degu. Gizabide diogunean, e? degu esan nai basorabide, urirabide edo olakorik; gizontzeko edo gizatzeko bidea.- edozein gizonentzako legea, naiz uriko, nai/basoko: guziak artu bear ditu bide onek bere erdian. Orain dala berrogeitamar urte, erabiltzen zan euskeraz itz bat, «humanismo" au ez ba da ere, urbil ori adierazten zuna: gizalegea. Nork ez dauzka gogoan Xenpelar'en bertsoak:

*'Nik ba áet gizalegea
Prantzisko'k bañon obea-,
besle tatxarik elzait arkitzeii:
arlote pobrea.>*

Ez urian eta ez baserrian, ordu ezkeru ez da ikusten, cz izencan, ez izancan, gizonen elkarrenganako begirapen onik. Len aiña ez noski. Gizabide ori «cortesía» ori, «humanismo» ori naiko zun gure Agerkari onek. Ortik aurrera, gizona gizonagotzcn edo landuagotzen dun bide bat urratu naiko du. Gizon landua esan oi da gaur, eta euskeraz ez dator gaizki; «inculto» esateko «landugabea» aspaldi esanik dago eta idatzirik, Agirre'ren *Eracusaldia*c'etan. Eder ki dago, gizonak *jakitean* bere burua lantzea; ori lenbizi nai dute zenbaitek. Lenbiziago bear genuke gizona *oitura onetan* gizaberritu. Oitura onik ez dun gizona, jakintsuena erc, erdizka landua da, basatia da.

Gizona nork gizaberritu du, Gizon egin zanak bañon obcki? Beraz, zillegi zekion Agcrkaria'ri ontaz ere mintzatzea; gai au cz lekutzea cdo baztartzea. Neri etzait iduritzen Agcrkaria'k gai au atarian utzi naiko zunik, gizabiderik edcrrena kristautasun jatorra baita. Itxurak eta azal-apaiñak egiten ditugu gaur, kristau deitzen geranik geienak. Itxurak eta azal-apaiñak cgiten ditue bestelako gizon landuxoiek ere. Non dago gizantasuna? Zein da egiazko gizabidea?

«Humanismo»-ak Sales gutxi eman du, ta ua ere kristautasu-

nak emana degu. Kristautasunak santuak aski ugari ematen ditu. kristau ziñ diran bakar oietan.

Gizabiderik zuzenena, Jainkoaren legeko amar aginduetan erokutsi zaigu. Jainkoa maitatzea, ta lagun urkoa geren buruak bezala. Bi oietara bildurik daude amarrak. Jainkoa maitatzea? Nork ciu maite? — Anaia maite dunak. Begiz ikusten dun anaia maiteko ote du? Aita baten seme geran czkcro, clkar maita dezagula. «Gi zona gizonari otso», esan zun norbaitck. Gure egunotan zer esan cte lezake? Amezketako Perrando'rcna zait gogora: «lirri ontan zer berri? — Begietako bista ona, ta alkar ezin-ikusi.»

Nork nori kalte egingo diogun gabilta, bai ondasunetan, bai gorputzean, eriotza opa ez ba'diogu. Eriotza ere bai. naiz geure eskuz, naiz besteren bidez, dirua tartetik sartzen ba'da Gaurko bizi-rnodua, lapurreta besterik ez dala esan ditekete.

Gizonak anai diran bezala, erriak ere anai bear lukete. Ala ote da? Or ari dira errien nagusiak, agintariak, aski alperrik orain ar*te, pakea nola antolatuko, elkarrekiko artu-emanak nola moldatu-!<o. Guziak lelo bera dute: «pakea, pakea», baña pakerik ezin dute egin. Bakoitzak besteren bizkarretik nai du pakea. Ni Jenbizi; nerekihoa egin dedila; besteak, antola or. Erri batzuen eskubideak besteenakin mugaturik daude, baña muga ori ezagutzen oso zail da. Nor berc muga-barrencan gclcltzcza ez dirudi sorginkeri; J:>añan or dago giltza! Nerca nere, ta bestcnenetik ere au cdo ua. Ezertxori etzaio uko egin nai. Bestek egin dezaiola. Erri bntelc beste erri bat berea bezala maite ez ba'du ere, bestearen eskubideak ezagutu bederen egin bear Jitulce. Non egiten dute ori eta nola? Iñon ez, eta ezinbestean. Edozein gizonck eta edozein errik, eskubidc berdiñak ditu-•• paperean; bañan etzaizkio ezagutu nai izanean. aiako edo olako beste erriri komeni ez ba'zaio. Indarrarena beste eskubiderik ez da ageri, itzak bestera ba dira ere. Erri-Batzarre oiek zertako dira? Ezer gutxitako. Erria txiki izanik ere, indarra erakusten ba'du, auzia arek derama azkenean, juduekin gertatu daua. Garbi aski ikusten dugu. Edozein erriri, bere jabe izatea zor zaiola aitortzen dute alde batetik,- bañan erri aundi oien menpean

beste erriren bat baldin ba'dago. begira gero! Bi neurri beti: nere tzat bal eta besterentzat beste bat.

Gizon bakarrari dagokionez erc, bi neurri erabili oi ditugu geit;netan. Fgin ditzagun gauzak erdi bana. Fsan ederki, bañan egin zer egiten dugu? Nerea nere, ta irea biontzako. Besteak ori nai La'du.or burruka. Bein batean, apari bat egin genun Bilbaon bost cuskaklunek, ilabetero oitura gcnun bezala. Apal-ondoan au esan genion gutako bati (komunista zala esanez ari baitzar): «Adi zak. i, bostok atera dezagun erdira sakelan daukagun dirua, ta gero egin dezagun ainbestena» Arek bakarrak etzun atera nai izan bere diru-zorroa. Besteri neurria egokitzen zion. baña berari egokitzerik nai ez. Bi ncurri arek ere. Besterentzat legea ederki dakigii; arentzat ederki ikusten dugu. Guri egozten zaigunean. orduan ilun tzen zaizkigu begiak. Ori olako da. ua alako. bestea bestelako. Ni nolako naizan konturik iñork ez du beretzat atera nai. Beste guziak onak ba lira, mundua besterik litzake; baña NI pakean utzi. Guziok NI biurtu gera. BESTF esatcn zaien oiek bukatu dira. Ni ta ni, guziok ni, gauzak antolatzeke alderdi txarra.

Diogenes zakurra esaten zioten gizon jakintsu ua, bein batean gizon bila asi omen zan kandela batekin, eguerdiko eguzkitan. Ez dakit bat ere arkitu ote zun. Orain arkituko ote luke? — Naiko lan. Diran banakak ere izkutu daude. Gaiztakeria nabarben dabil, ontasuna xokoan. Ezin ukatu gizon onak ere ba-dirala,- bestela Jainkoak bigarrcn aldiz mundua ondarazi Jezake, ugoldez edo garrez. Abraham'ek berrogcitamar gizon zintzo nai zitun berc urian, aiengatik besteeri barka zekien. Azkenean, bostetarano jetxi zan, gutxituz gutxituz. Ni nagoneko uri aundi ontan, bai ote dira berrogei, ogei, amar gizon zintzo? Nai luke oinbesteren artean. Zer neurri ipiniko dugu ontasun ori neurtzeko? — Lengoa: lagun ur koa geron burua aifia maitatzea, cdota, kalterik inori ez egitca beñipein. Jainkoaren legea betetzen dunaz ezer ez dut esango, aietakorik baldin ba'da. Askotan entzuten dugu: »Elizara doazen oiek--» Egia, ba-dira. bai, oietan ere Jainkoa engañatu nai dute-nak, ez gutxi ere. Jainkoa agotan darabilte, baña biotza Arengandik urrun daukate. F.ta- Elizara joatcn diranak oinDeste al dira? Ez, ez, EJizak utsik daude egunero,- tcatroak eta zinemak mukuru beteak. Ni bizi naizeneko balera ontan, Elizatxo bat da. Igandetan doi doi betetzen da. Astegunez gizon bat ljakarra ikusten clut

utsik egin gabe, (nere burua ez dut kontuan sartuko), ta clozenerdi bat emakume. Besle guzieri egun bateko jan-edana aski ote zaic Jainkoaren gose-egarri ez izateko? Beste Eliza bakoitzean ariora gertatzen baldin ba'da, uri ontan ba'dira berrogeitamar baño geiago zintzo izan nai luketenak. Eman dczagun. uri aundi ontan cun F.'iza badirala, (ba-dira geiago ere txiki ta aundi)i eman dczagun btikoitzara egunero amar lagun joaten dirala (joaten dira geiago ere); eman dezagun. mila oietatik erdiak eta geiago oittr/koz joatrn clirala ta itxurak egiteagatik. Bz ote dira guzien artean amar zintzo gertatuko? Oiek aski dira Jainkoaren asarrca cztitzeko. Oinbcste aur gaiztagabe. oinbesfe-- moja ta praile esatera nindoan. bañan auk ere bestcak bezain gaizto omen ditugu; diru-gose omen dira, merkatu beltza ere egiten omen dute; patxaran bizi omen dira. jan, edan. bidez ibili. Oietatik ere ez ote dira amarrefatik bat. bear bezalakoak? Nagusi edo agintariak alde batera utzirik, zenbat moja gaxo, zenbat praile kaskamotz (Mezarik cmaten ez duten oictakoak) ari dira xokoan, etxeko lanetan eta otoitzcan. olakorik egin gabe? Zergatik ez du Jainkoak munclu au suntzitzen? Baitira oraindik zokoetan, Moise'k bezala besoak zabalik Aren gorrotoa ibiarazten dutenak. Ba dakizute zerk biotza lasarazi ditan lengo batean? — Astegun gorriz, ez-orduan. Eliza cder batean sartu naiz, Aldarcko Gure Jauna beti agerian idukitzen baitute. Ba zeuden an, Jaunari agur egiten, dozenaren bat lagun. Al-ditxo bat eginik. batzuek atcra ala besteak sartzen ziran. Ordu bete barru igaro ziran andik zenbait dozena. Jende ori ez da, naski, Flizara igandcz bakarrez joaten dan aietakoa. Ausaz ez clira guz'ak egunero joango; bañan, itxurak egitcarren joaten diran oiek alde batera utzirik, zintzo ondar oietaz geiago fiatuko nintzake ni, zmeetara cgunero joaten diran oietaz baño.

Ni ez naiz asiko, ez, Diogenes zakurra bezala, egun crdian argizagia piztuz. enparantzetan gizon bila. Eliza zoko ortan, (ondo zokoa alare, lurpcan baitago) arkitu nezazke amar gizon-emazte baño gebiago, gizabidean eta kristau-bidean ongi doazenak. Zer ikasten dufe eskola izkutu ortan? — Elkar maitatzen, elkarren anai i/aten. Ori beste biderik ez da munduan. cdonolako basakerien uko eginik. cgiazko jendabidean eta gizabidean aurreratze.

SIÑETS-BEGIAK

Gizabidearekin kristaubiclea ere, gure siñestearen oiñarria azaldu nai nizueke, irakurleak. Gai ontan ezjakiña izugarria cla. Dol doi ikasi kristau-ikasbidea aztu egin zaigu, eta ua arrazoiz adierazitik oso urruti gabiltza. Ez clugu Andaluzira edo Extremadura'ra yoan bearrik. Meatzetan lanean ari zan mutiko bat egunero bos-tetan elkitzen zan bere zulora. Erritxo artan mixioa ari omen zan. Mixiolariak ikusten baitzun mutiko ua mixiora etortzen ez zala, onela galdegin omen zion: «Zergatik ez aiz eíortzen mixiora, seme? — Lanera yoan bearra daukat, yauna. — Yesukristoren entzuterik ba-duk? — Yauna, ez dut oraidio nagusi orren meatzetan janik' egin.» Oinbesterik ez da gertatzen Euskalerrian, bañan ezjakin aundia clago artean ere. Bafez ere, azkeneko guda izugarri onen ondorean, ezjakin ori zabaltzen ari da. Gazte askok Elizara yoa-teari utzi diote. Ortarako arrazoirik ez dute, bañan appuko eclo aitzakia bai. Elizaren agintari aundiak, eta apaiz soillak ere, oso minduazi dute gure erria. Atzerrian dauden apaizengan itxaropen apur bat ba-daukate, bañan aiek etxera orduko, zenbat urrituko da gure siñesmena! Zenbat lan egin bearko dute siñeste ori berriaraz-ren)

Eman dezagun, eta damurik egia cliteke, gurean euneko irurogei galdua dagola gurasoen siñestea. Oraindi beste berrogei oiena marclul gelditzen cla, ta lengoa baño bizkorrago. Ori edatu diteke a.rian arian. Bañan mingarri da nolanaí ere, galera ori gertatzea. Or daukagu erria bi zati egiñ. Fedeari eutsi diotenak, Elizara doaz len bezala, ta len baño gartsuago; ez doazenak irri egiten diete)o-tí-agarri bai litzan.

Zer lotsaizun dago kristau izate ortan? Gure gizonik aundienak siñestun izan ziran. Ikusiko dugu siñesgabe arroputz oiek noraño igolzen diran. Lengoen egiñak berdintzen ditutenean, orduan esan ciezakete fede bearrik ez dala ageri; bitartean, ez. Oien artean ez

da sortuko Loiolarik, Xabier'ik, Zumarraga'rik, Legazpi'rik, Urda nefa'rik.

Siñestea bearreko gauza dugu,- ez, gurasoen ondare dugulako bakarrik —au ere gogoan artzeko da arren—, bañan egia ta egi ederra dalako, eta gizartean ondore onak ematen ditulako. Siñeste ori ukatzetik edo zabar erabiltzetik, zer dator? — Lapurreta, lizunkeria, eriotza, edo gutxienik, alkar ezin ikusia.

Kristautasuna gauza ona da, esan dezake oietako norbaitek, bañan ez ote litzake komeni pixkaren bat aldatzea gaurko egunerako? Ez ote genuke zertxobait oraingotu bear, zenbait Jaztasun akle batera utzirik? Edozein bizipidetan, ba-dira gaur cre gulxi edo nsko, lengo kristautasunari eusten diotcnak. Ba-dira gazte onak, nagusi onak, langille onak, ez baitute zar arkitzen bi milla urte ditun kristautasun au. Ala ere ba-dute lanik aski on izaten. Zer itxaron dezakegu, erdizka besterik kristau ez dan arengandik?

Ebangelioarcn araura bizi danak, kristau epel cz baña zintzo danak, gero ta berriago arkitzen du erligioa. Ez da artaz asperetzen, ez da eneatzten. Bere eginbideak laztasunean bete bear ba'ditn ere, ba'ditu pozaldi aundiak: «Nere uztarría leguna da, dio Yesukristok, eta nere zama ariña». Erdizka dabiUenak ez du olako pozaldirik sumatuko, goibel ibilliko da, bañan bete betean kristaubide ortan sartzen danak, alako zoztorrik ez du arkituko. Burruka da gizonaren mundu ontako bizia. Aurrenetik txil egiten duna, galdua dago, bañan azkeneraño dirauna, ua sartuko da zeruetan.

Sar gaitezen, bada, bcro bero, egiazko gizabide ortan. Ez gauden nagikeriz, bai-nai, ez-nai, nagitasun ori luzaro iñarrausi gabe. Ba-doaz bi gizon itsasoan basitu bat artzera. Bata, crantzita bereala, arkaitzetik yauzi cgiñik, urean pulunpatzen da, cta gaiñera aterarik, igeri ari da lasai. Bestea an dago erantzi ondoren arkaitzaren gaiñean, kuzkur, bizkarra konkortuz, eskueri igurtzika, larru-azala oillo lumatuarena dirudiola. Okerrago, berriz, oiñez ur-crtzeraiño yoan eta beaz-muturrak sartzen asten dana. Polikiegi asten danak, asko berandutzen du gorputz osoa murgiltzcrako. Zenbat arnas estu! Zenbat otzikara igaro bear du! Azkenean, ura otza dagola-ta, ia ez ote dan gelditzen basitua artu gabe.

Dezagun biotz! Sar gaitezen egiazko bide bakar ortan, bipil eta biribil.

DANTZA NAGUSIA

*Izluela. Gipuzkoa ko Dantzak. Donostia n Bnroja'renean, 1824.
Azkue. Cancionero Vasco. Tonio III. Dnntas Boileait Hernasco
ni. Bnrcelona.*

I. Sarrera

Iñoiz edo berriz Jagunartean bilclurik giñaudela, gure dantza etara biurtu genun itza, eta nik nere iritziak ematean, laguneri ong; zerizkien, eta gai ontaz liburutxo bat eskatu zidaten. Egia esan, ni ez naiz batez ere ortarakoa. Baiña nere bidean gertatu zaidan ezkerro, atsegin zaida, nik ikusi ta ikasi dutana, ta ala bezala, gauza adieraztea.

Ongi artu beraz, buruan, ni ez naizala tekniku; lekuko besterik ez naizala. Ortaz, nere aburuak ez dute nere diran beste baliorik.

Gure dantza nagusia zer dan edo zer zan, edo nola zan esatean, ez dago uisegiteko ainbeste bildur; baiña, zergatik au, zergiiik ori, pauso onek zer adierazten dun, beste ori zertara datoiren, eta olakoetan sartzeak arrixku aundia du. Lenbiziko ortan ez zun utsegin Iztuetak, baiña bigarreanean bai, nere ustez, nik cre utsegin dezakedan bezala. Ori dala-ta nere iritzia ez dut biribillegi aitortuko.

Orain dala ogeita zenbait urte, egunkari batean idatzi nitun sei edo zortzi artikulua gai berontaz, baiña txuri egin nun aiekin. Iñorfo ez zitzaidan etorri atsegiñak ematera, baizik eta Araba'ko neskatxa bat, bere ikastaroak egiten Madrill'en ari zana. Ori Euskalerritik. Buenos Aires'ko *Laurak Bai'ek* Polikarpo Barrena bialclu zidan, bere izenean neri atsegiñak ematera. Orrela ixildu zan nere dantza. Gero, bigarrengoz, Aincloain'en, Larramendi'ren aipuaiaietan, nere esku utzi zuten dantza antolatzea, eta, «orain gai-

tuk» esan nun nere kolkorako. Dantza osoa, ain puskalaka zebi Ilona, berritu naiean asi nintzan eta olako ta olako dantzari ipiñi nitun elkarren ondozka; baiña bi erritako danboliñak inuzift egin zidaten, eta, aiek bcren erriko bezala ari bear zutela ekarri zuten. Orra, berriz ere txuri cgin, nere aspaldiko asmoan.

Irugarren aldiz (auntzak ote-diro?) Tolosarrak lagunduko oinen didate clantzta ori Jengoratzen. Ala ba'litza, nere poza ez litzake makalal

II. Daníza Nagusi onen izenak

Len-lenago ez zun izen bereizirik, DANTZA besterik. Larromendi'k bere *Corografía de Guipúzcoa'n*, *J.a Danza* esaten dio soil-soilik. Iztueta'ren garaiean Gizon-dantza esaten bide zitzoion, baiñan ez egoki, emaztckiek ere baitute artukizun. Giza-dantza ipintzeko egon naiz, gizarteko dantzo, esate baterako; baiñan Azkue'k ola deitzen ditu gizonezko utsen dantzak eta nik azkenik «Dantza nagusia» ezarri diot.

Esaten ere zitzaion Dantza Erreala, Meza-nagusi ondoko dantza, eta abar, beti ere dantza aundikia ta nagusia zan gisan.

Beste erriren batean ere ikusirik nago ori. Orain dala ogeita bost urte inguru, Bilbao'ko *Campos Bliseos'etan* ikusi nun dantzatan-talde bat Santander'darra, Riaño'koa, oker ez ba'nago. Dantza aietan ba-zuten bat gure mutil-dantza gogorazten zuna. Antzoki-ko eginkizuna bukatzean, urbildu nintzaion dantza-maisuari eta ola galdegin nioili «Orrako dantza orrek zer izena du»?, eta. <Lu Danza, soil soilik deitzen diogu» erantzun zidan.

III. Danlza Nagusiaren puskak

Gaur dantza au berreun zati egiñik dago. Batzuk *auresku* deritzoic, zatirik cdcrrcna berentzat arturik; besteak «soka-dantza». (Azk. pág. 13, lín. 11); bcstcak «ingurutxoak»; besteak bai eto ezpotodontza ere (Berriz). Len guzia bat zala, guziak Dantza baka-rra osatzen zula, garbi aitortu diteke. Iztucta irakurtzea naikoa da. Baten-batek esan lezake: ingurutxo oiek Gipuzkoa'n Bcdaio'n, len

l.izartza'n eta Oresa'n (ncronck txikiñan ikusia), au da, napar-mugako errietan gelditu zan czkero, ez ote-da dantza au Naparroatik etorria? — Ez, Bizkaia'n erc dantzatzen zala eta ia gaklu zala Bizkai-dantza berria sartu zancan, Iztueta'k garbi adierazten du.

IV. Berrizko «Onlako urrearen daniza»

Onela zeritzaion dantza oni, ez galtzeagatik erriko Udalak mutileri urtero ontzako urre bat eman oi-zielako. Dantza bilcain au gaur itsusiturik dago. Azkuc iaunari bein baiño geiagotan cntzun niona, Berriz'ko Udaletxean bi Kuaderno bai omen-ziran Dantza ñu zearo adierazten zutenak, baiñan aietan ez omen-da czpatarik aipatzen ere. Eroak ere ikusi dezake, zortziko eder aiek Dalitza nagusiarenak dirala, ta Banako zarra ta Bana-banakoa ere bai. Txanckcrrenkua, berriz, Naparroa'ko Eskalapoin-dantza dala esan diteke. Zer naspilla! Ezpata-dantza esaten zaio gaur, baiñan arrazoirik batiere gabe. Azkue iaunari dirudionez (l. c. pág. 13). Dantza au Berriz'cn eraberritua ditcke, Zaldibi'n Jztueta'k egin zuna Berriztarak ikusirik; baiñan cz ote-zan —diot nik— Iztueta berá egiteko oitan sartu, Durango-inguru aietan bidelapur ibili zaneke orduan? Nolanai ere mingarri da. Esparta'ko dantzak guda-dantzak ziralaran zun norbaitek, eta andik artuta, gureak ere ala zirala asmatu zun eta bein baiño geiagotan esan Iztueta'k. Gipuzkoa'n ere nástu ditue axeri-dantza ta olakoak dantza eder ontan, zalduniaute cgu-p.cz bestez ateratzen ez omen-zan dantza. Alare aren soiñua zana goa irudi zait neri, ta Dantza nagusitik kenduta eramana ez ote-dan axeri-dantzara. Izan ere, zortziko osoa ta iatorra da musikaz, Uitz'i'n 5/8'an eman oi zan bezala. Egia esan, lau puntu bcrdiñak cz ditu ez; bi ta bi, elkarren bixikoak:

Espartziñak urratuta zapatarik ez,	ez
Bermeo'n gelditu nintzan oiñeko miñez.	ez
Auxen duk cgia, zortziko berria,	ia
iru txiki ardorckin librako ogia.	ia

Ba-dira olako zortzikoak beste dantzaetan ere, baiña geienetan ez da ageri lau puntu berdiñekorik. Esaterako, Ezkurra'ko makil-dantzan.

Iru xito izan cta lau galdu,	du
gure xito orien ama zerk ian du?	du
Gure xito orien ama oilloa.	oa
axariak moztu dio lcpoa.	oa

Bai eta maigañeko ezagun artan ere:

Campo Volantiñ'eko // aretxarro baten,	en
kuku batek zazpi ume // egin yozak aurten.	en
Kukuak egiñ eta amilotxak ian,	an
au bere kukuaren zorigatxa zan!	an
La ra la ra la ra la, etc.	

Zcr errik ez ote-du pekatu rik egin ontan, eta Uitz'i'ko mutillek ere Dantza nagusia enparantzan atera ondoren, erriko eLxera sartuta maigañean zortzikoak ateratzcn iardun oi zuten. Ortaraño begirapena galdu zitzaion gure dantza oni!

V. Daníza Nagusia nere begielan

Nere iaio tcrrian lenbizi, mutiko nintzala, orain galdu ba'da ere, naiz Naparroako danboliña zckartela, Ebaristo Elduaie n, naiz Lizartza'ko giputza, J. Antonio Arotzena, soka-dantza'tik asten zan, gizon utsekin. Mutillen zubia, Desapioa ta Erreberentzia bukatu rik, neskatzak serbitzen ziran soka-dantzaren tun-tun berean, Inguru-txoak asterako. Iztueta'k ere era berean dio. Zubiak eta zortzikoak egiñik, eta geldi-deia iorik, lenengo tun-tunean itzultzen zituten neskatzak beren tokietara, eta onela bukatzen zan dantza. mutillak erriko ctxera zoazela.

DESAPIOA. Tarte ortan ematen zan desapioa, deirik io gabc, bere gisako tuntunean. Tun-tun au bere esku du, ots, nai dun bezala doala esan diteke alde batera, baiña bestera, xuxen ioango dira, bai danboliña, bai dantzaria, galtzeko bildurrik gabe. Au da, Altubc'tar Seber iaunak ederki dionez, gure dantzarcn txirlarririk baliotsucna. Ausaz au bakarra gelditu zaigu lengo dantza zár aietatik.

Irugarren zubia? — Berriz'ko zortziko a gogoan artu rik, eta oraindik tun-tun ori Lizartza'n cmaten dala ikusirik, uste izatekoa

da Dantza Nagusi orrek ba-zitula irugarren zubia ta zortzikoak, edo aiek erauntsita ere, ez lukela gaizki cmango.

Dantza nagusia zearo nola zan adierazi baiño len, csan deza-dan zerbait beste dantzaetaz.

VI. Gizonezko ulsen danlzak

Auek dira iatortasunik garbienean irauten dutenak: Mutiko edo mutil-dantza, dantza luzea, zazpi iauziak, taloak, Saraitzu'ko dantzak, ardo-dantzak edo iñautcrikoak. Gure dantzak zuzen sailkatzearrisku aundi xamarreko gauza litzake. Azkuek bcrak ere, mutil-dantza soka-dantzara biltzen du, ta almute-dantza maigañekoe-irra; biak oker, nere ustez. Nik egin dutan sailketa au da:

1) Dantza Nagusia (gizaki cmaztekiena); 2) lan-dantzak (gizaki-ema/tekienak); 3) iñauteri-dantzak; 4) makill eta ezpata-dantzak,- 5) gizonczko utseen dantzak.

Lan-dantza oiek galdu dira. Sagar-dantza berritu da gure egun nuetan; ikus Azkue'rencan (II, 58) tipula-iorra, eta arta-iorra Obid. pag. 25). Uste izateko da auek ere len ugariago zirala.

Iñauteri-danlzak edo ardo-dantzak bitarakoak dira: mordoan dantzaízekoak, eta bi lagunek begiz-begi elkarri begira. Lenengoetakoak. kadiradantzak. gerriko-dantza, cskalapoin-dantza, t. a.: bigarrenetakoak «Matsaren orpotik», «Sagarraren», eta «Aldapeko». Azken auek almute baten gaiñean dantzatu oi ziran, bi dantzariak elkarren bekoz-beko, basoa bete ardo, eskuiñeko zangoa beti aidean, dantza bukatu arte. Itzak arnas batean esan bear ziran. Galtzen zunak ardoa pagatu bear zun.

Bizkaitarren «Matsaren orpotik» onek, ogeita bost neurri edo kosketako ditu; «Sagarraren», naparrak, emcrtzi, ta giputzen «Aldapeko» onek emezortzi. Iduritua artuta nago bizkaitarrena luzee-gia ez ote-dan, eta *klink* ori geroztik sartua dala.

Matsaren orpotik dator mama gozoa,
edango neukela beterik basoa (biz). (tarteaz, *klink*)
Zuk niri, nik zuri, agur egiñaz alkarri
basua txit garbi bear dogu ifini.

Sagarraren adarraren igarraren
 puntaren puntan
 txoriñoa zegoianan kantari.
 Bai, txiruliruli,
 Ez. txiruliruli,
 nork dantzatuko du soiñu ori?

Aldapeko sagarraren
 adarraren puntan,
 puntaren puntan,
 txoria zegoen kantari.
 Txiruliruli,
 txiruliruli,
 nork dantzaíuko ote digu
 soiñutxo ori?

VII. Almuíe-daníza ía maigainekoak

Bi dantza mota auek zertan bereiztcn dira? Maigaiñekoetan dantzariak ez dula ardorik eskuan, dantza bitartean: eta gero, maigaiñekoak luzeegi dirala arnas batean esateko. Ikus Azkue'k bestera diona (l. c. pág. 10).

VIII. Dantza iauziak

Erabat esan, gizonezko utsen dantzak aski ongi dantzatzen dira Euskal-errian; baiña iauzi auetaz zerbait esan bearrean nago.

Zazpi iauzietan, dantza larratzaren gaiñean baldin ba'da, utsak Cítaltzcñ errez da, aietan ez baita entzuten dantzaria nola erortzen dan,- baiñan oltza baten gaiñean dantzatu ezkerro, an bai garbi agertzen dirala!

Gogoan daukat ncñ Baiona'n gertatua. Bidarraí'ko mutillekin bialdu ninduten norgeigoka batera. Zezen enparantzan genun de-ma. oltza baten gaiñcan. Aurretik Baionako txoko batean saiatu genitun iauzi auek. Lenbiziko bi iauzietan aski berdin erortzen ziran, baiñan irugarren iau/ira orduko, *tarrapaían* egiten zutcn,

oraingo Lxinparta-tiro oiek bezala. Iauziak alde batera uzteko esan nien, eta, ausaz, orregatik atera gcnun lelengo saria.

SOMALITARRAK. Ikusi ta ikasi. Praintzi-mendeko gudari batzuk egon ziran Bidarraí'n, mugazai, alditxo batean, ni an gertatzen nintzala. Alako iauzi egillerik cz dut ikusi. Aiek ez dute danboliñik, ez zaldabairik; txaloz cta orpoz adierazten dute neurria ta tuntuna. Bai neurriz eta bat batean erortzen zirala! Orpo bat bakarra esan ziteken zortzi mutillcna. Gaiñera dantza kantatu cgiten zuten dantzariak berak, bi taldetan txandaka. Ori egin liteke gure mutil-dantzaetan ere.

IX. Xuberoíarrak

Ez diteke esan Xubero'ko dantzak bereiziak diranik. Gabota eta Branlea, eraunsi ditiozke Dantza Nagusiari, Godalet-dantza ardo-dantzeri, eta gaiñerakoak gizonezko utsczko dantzaeri.

X. Bizkai-daníza

Naparroan edozein dantza arrotzi Bizkai-dantza esan oi-zaio, ts ez egoki. Oraingo oni «Bizkai'ko dantza berria» esaten zitzaion orain dirala 150 urte.

«Orain kantatuko det // Bizkai'ko berria,
Goierriko neskaten // kontsolagarria»

asten zuten Gipuzkoan dantza au.

Kanpoko ote-da guzia? — Ariñ-ariñ 2/4 esan diteke euskalduna litekela, eta *orripeko* edo fandango csaten zitzaiona, ongi edo gaizki esana, beste oinbeste. Baiña *seguidilla* ez, beintzat, Uitzin' n crderazko itzcz ematen zutcna:

«Siete y siete catorce
siete veintiuna,
el que no tiene cama
duerma a la luna.»

Ez eta *jola* ere. Bi auek erderaz kantatzen ziran, bizkai-koplak sartu ziran arte.

Gaiñera, Azkue'k dionez. (I. c. pág. 8), Federico Olmeda'k *Cancionero burgalés'en*, dantza oni *porrusalda* deitzen omen dio. Guretik zala uste ote zuten?

XI. Danlza kaniaíuak

Euskalerriko dantzarik geienak kanta-dantzak ziran, eta batez ere Dantza Nagusia. Bi edo iru neskatxa iartzen ziran zalda-bai aundia txandaka iotzen eta kantari.

ZALDABAIA. Izenak dionez, galbai aundi baten neurriko zan. Orregatik esan zioten atzerritarrek // *lamburo basco, le iambour basque*. Oietako zárren bat ba'litcke ganbara baztarren batean galdurik egotea. edo uztai utsa bedercn. Uitzin ez dugu arkitu, baiña bizi da oraindio Mari Sukuntza, Uitzin zaklabaia azkena io zuna, 81 urtekoa, eta arek eman digu, galbai aundi bat artuta, egiazko neurria: 0,57 m. barrenez-barren. Inguru guzian kriskitiñak zitun binaka, eta aurreko aldean zinta batzuk gurutzeran, urre-kolorczko kaskabillo batzukin. Onela dio kantak:

Amalau kaskabillo // lau kana zintekin,
edcrki dantzatzen da // gustokoarekin.

Meaka-ezurraren gaiñean kokatzen zuten. eskuan erabiltzeko aundiegia zalako. Lenbiziko inguruak ezik, beste guziak ba zitu-ten beren itzak, eta onek *la ra la lai*. Bat edo batek, tuntunari y.c.gokala,

turun-tun-tun // turun-tun-tun,

eiderazko itz auek ipiñi zitioii:

qué iontos son II qué tontos son,
los mozos de este pueblo 'I qué tontos son!

Baiñan euskraz onela erantzun zioten:

Ba-dira abilak cre // ba-dira abilak ere
iru deabru // im deabru••

Iztuetak ere ba-dakartzi gizon-dantzaren koplak.

ZI7.TUAK ZALDABAIA LEKUTU. Gezurra dirudi, baiña ne-

ronek ikusia. Uitzin ba-zan txistulari bat, Manuel «aundi» (Manuel Soroa), eta aren bi seme ere jotzen zekitenak; baiñan oso bakan ikusi genitun jotzen igandeetan. Gaiñera ez ziran aski. Iru danboliñ bearko zuten beren soiñugailuekin edozein igandetan; alegia, iru Ingurutxo batean ere ateratzen baitziran: bata erriko plazai; bestea Marieneko larraiñean; bestea Irurte Txabalean edo Geratxoneko atarian. Orduan zan Uitzin erri alaia, ainbeste ikazkiñ, zerrari ta basagizonekin. Plazaola-trenak galdu zun bizibide ori. Orain zer ikusi dut igazko Samigeletan? Ziztua baztartua, zaldabaiarcn ametsik ere ez, dultziña bat eta auspo-soiñu bat, eta egurdi-erditan neskatzak bakarrik dantzari, mutil guziak geldi aldamenctik begira /eudela! Zer gauza ita ta itsusia!

Berriro zaldabciia? Tolosa'ko gazte batzuk agindu diclate, Dantza Nagusi au zaldabaiez ere emango dutela. Goitik ikasbidea emaitan baklin ba'da, erri txikietan ere zerbait egin ditek. Ikusiko ote-dugu berriro zaldabaia ta kanta gure plazetan?

ZIZTUA TA ZIZTULARIA ETA DANBOLIÑAK. Nik ez dut esaten ziztua gure dantza gu/icitatik baztartzeko, ez; baiña Dantza Nagusia zaldabaiez eman ditcla. Gaur len baiñon askoz errezago ia obeki egin ditcke ori, mikrofonoari esker.

Gaurko ziztulariak askoz obeak dira lengoak baiño ziztua jotzen; baiña danboliña jotzen oso aldrebsak, asko beintzat. Ontan zian iaioak zár aiek, eskola gabe ere. Zár guzia ez da on, eta beñi guzia ez da gaizto; batetik eta bestetik oberena artu bear dugu. Danboliña, tuntuna esan nai nuke. Nor da orain, csaterako. Lbaristo F. duain bezain tuntunlari onik? Ongi gogoan daukat, Leizak'ko plazan iru ordu laurdenez atertu gabe egon giñala iruindar bat eta ni. aren neurri berdintasunarekin arriturik. Metronomo bat ckarri ba'genu. etzait iduritzen arengandik pitsik ere aldegingo zunik. Bai ote-zan Euskalerrian ez ezen, lckura ere, zotza arek bezain zeatz eraman zezakenik? Oraingo auek, berriz, parragarrikeriak egiten ditute txotxarekin. Aidcan idukitzen dute nai duten aiña denbora, eta Iztuetak ere bcrc denboran ziona, kasketak ematen dienean jotzen dute arratza (Iztucta I. c. 47, 14). Batez ere Gipuzkoan gertatzen da au Alkate-soiñu esaten asi zaien doiñu oietcn. Ez, Gipuzkoa'ko napar-mugako errietan; auetan, Naparroan bezala, oraindio «dantza-soka» edo «soka-dantza» esaten diotenaren tun-tun ori len bezain garbi gordetzen baita bere biko neu-

rrian. Orregatik, Zumarraga'ko Alkate-soiñu aipatua oker eman zioten tun-tun'ean Gorosarri iaun zanari. iruko neurrian asita.

Danboliñak bear ditugu lenbizi, arratza ongi jotzen dutcnak; gero ziztulariak. Guzia esan bear da, eta ezagutu dut berriki donostiar gazte bat ziztulari ez ezen tuntunlari ona ere dana, eta ba -dut itxaropen, Gipuzkoako danbojiñak oraiñarfc baiño kasu gei-ago egingo diotela tuntunari emendik aurrera.

Atal au bukatzeko, ez dut utzi nai oiu egin gabe. ta oiu aundi egin gabe, oraingo ziztulariak ipernukocn airean eta uxtuan jotzen dutela soiñua. Ba-dirudite deabruak artuak, batzuk eta besteak ere. Bizkai-dantzak gureak baiño biziago dirala ikusirik. ba-derizkiote gureak motelak dirala, eta agurotu egin ditugu. damurik. Ez olakorik. Dantza guzietan neurria bear dugu, baiña batez ere gure Dantza nagusi ontan, aundiki-dantza ontan. Dantza-mota guziak gutxi edo asko au dute asmoetan bat: gorputzaren edertasuna, lerdentasuna ta liraintasuna erakustea. Eta milla tximisten uxtu orrekin galarazi egiten dute, gorputza eder, lerdan eta lirain agertzea. Zer bigarren ingurutxo baiñon egokiagorik ontarako? Baiña prisaka eramaten da'da, ez da astirik gorputzak bcre iarkera egokienak erakusteko.

Euskalerriko danízak erabat aipatu ditut, labur bederen, eta orain azkenik Dantza Nagusia nola dan edo nola zan eta nola cgin bear genuken adierazi nai dut.

XII. Dantza Nagusia Bedaio'n

Iritxi gera Bedaio'peko sagardotegi batera, eguraldi bikaiñarekin. «Orixe» an gelditu da bean, gora joateko gauza ez-eta; lagunak («Zeleta» cz besteak) errira igo zaizkio San Iñazio'ren Sagastian bazkaria antolatzen duten bitartean. Bazkal-aurrean agertu zaigu aspaldiko Sarasola (orain ogei urte otordu bat ona egiñak baikíñan eikarrckin) ziztua ta arratza edo danborra eskuetan ditula.

Gizon atsegiña, ta ikusiko dezutenez, galdcgingarria. Lenbiziko berria, nere oker bat zuzentzea izan zan. nik entzuna neukan Bcdaio'n dantza Nagusia ateratzen zala, baña Sarasola'k dioncz, bizi diranak ez dute ezagutu Bcdaio'n aurrekurik ateratzen; Amezketan. bai, oraindik ere.

Beclao'n ez omen da dantzatzen ingurutxoak besterik Dantza Nagusi ortatik. eta aietaz galderak egiten asi naitzio. Aurrena tun-Itmean esamiñatu det.

Artu clet arratza ta tun-tun au eman diot Naparroako erara:

tan tan tan. tan. tan.
tan tan tan. tan. tan.

Ela beste au Gipuzkoa'ko erara:

tan tan. tan. tan.

Bcreala erantzun diti Oi'i aureskuarena da. Naparroan soka-dantza esaten zio.

Jotzen diot beste tun-tun au:

tan. ta ran tan tan.
ta ran tan tan-

—Ori lenbiziko ingurutxo da, erantzun dit. •— Ederki, Naparroan ere ala esaten zaio.

Jotzen diot beste aUi

ta ran. tan. II ta ran. tan. // ta ran. tan

eia bigarren ingurutxo dala errex asmatzen du. eta berak jotzen dun bezela, ots, Leitza'ko eskolakoa.

Azkenik jotzen dioti

() tan. () tan tan tan tan.
() tan. () tan tan tan tan.

eta au Bedaio'n ez dala jotzen erantzun dit. Beraz. Dantza Nagusiaren tuntunak osaizeko. Lizartza'ra joan bearra. an ederki gorde baitute Berriz'ko Ontzako Urrearen Dantzarena.

Gero uzfen diot txotxa, ta asten da jo ta jo bere doiñu sortatik. Sarasola'ren eskola, Betclu'koaren eta Leitzakoaren naste bat da, Betelu aldera geixago etziten dala. Musika-sorta, berviz, asko Pon txo'rcna, ezagutu baifzun gure onek. Orain irurogeitamar urte ditu (nik baiño bi geiago) ta bear ba'da Iñazio Mulubcrria nik baiño geiagotan ikusi du.

Tun-tunean ederki ari da Sarasola; zarren eskolari jarraitzen dio, baiña zerbait kutsuturik dago berri auckin, agurotu egiten baita, dantzari bizitasun geiago emateagatik. Ziztulari zarretan onene takoarekin bcrdindu diteke, ta berrien aurrean ere jo dezake asko lotsatu gabe.

Lenbiziko Ingurutxoan ez diot ezer brcizirik arkitzcn. Tun-tuna guziek bezala jotzcn du, ta doiñuak Betelu aldekoak. Bigarren Inguruan daukat gauza bat auteman bcarra: zotza Lcitz'a'ko erara jotzen du, au da, 6/8'an. Geroxoago adieraziko degu au dala zannen neurri jatorra, ta nola pasatu geran ortatik 5/8'ra.

Joerazi dizkiot bestc doiñu batzuk, batez ere Antzar-jokuena. Antzarrari lepoa mozten diotenckoa Leitzan bezala jo du, Lau-daniza ta guzi; baiña mutillen buruzagi cdo Kapitanarena, Bctelun bezala. Leitzakoa jatorragoa da. Pontxok ere au jo oi-zuan. Ageri denez, Sarasola'k bi eskoletatik artu du bererako gogoko zaiona, baiña geienez Betclu aldera etziten da.

Naparroan txistulari ibilia da Araiz'ko Ibarrean, Larraungo lbarrera ere iritxi da, Azpiroz eta Errazkin arrapatzen ditula.

Sarasola'ren maisu beiñena Gaintza Naparroako Arresti, oker artu ez ba'nioii; Arribe'ko Juanbeltz eta Betelu'ko Arkotxa ta an ziran beste kozkorrak ere ezagutu zitun.

Berez ekarri zun griña ta joera gure Sarasola'k izizturako. Aitak pixkaren bat bai omcn zekin jotzen, baiña scme au zarrik oberene-km berdindu genezake, cta oraingoan aurrean ere jo dczake lotsarik gabe bere musika sorta.

Egia, nasten ditu angoak emengoekin, Pontxok ere bezala. Ez uste izan zar aiek ematen zituten soiñu guziak euskalrlun jatorrak ziranik. Entzun izandu nizkion Pantxo zanari *La Muñeira, el him-110 de Riego, la Purándula provenzal*, eta malagueñaren bat ere.

XIII. Soka-daníza (Aurrekua, Alkate soiñua)

Guk Naparroan «soka-dantza» esatcn diogun tuntunari, Gipuzko'an Aurreskua esan oi-zaio, eta orain Alkate-soiñua. «Aurresku» izenik ez da aipatzen Iztueta'rcn Gipuzkoa'ko ogeitamasei dantzetan. Nagusiarcn zati bat zan, lenengoa, eta onekin gelditu zi-

ran Bizkai-Gipuzkoak. «Alkate-soiñua», berriz, Iztuetak l)erak asmatua du: «Minuetari Alkate-soiñua esango diot». Dantza nagusiaren lenengo pauso ori, toki-alda edo tokiz aldatzeko jotzen zann da. «Jotzen zana» diot, orain oso bakan entzuten baita, zorigaiztoko biribilketa oiek sortu ziran ezkeror. Iztuetak ere ala diOs toki batctik bestcra joateko, soka-danlza au jotzen zala.

Berak, ordea, gauzak pixka bat násten ditu, eta < *paso de procesión* » Eliz-bira zalakoan, auetarako Amabost misterioak jotzea cgokigo zala esan zigun.

Noiz eta nola sortu dira guda-neurri edo marcha oick? —Eus-kalerrian ez da ageri, kantetan, olako neurririk, oso bakan besterik. Bilduko ote-lirake zazpi, Probintzi bakoitzarentzat bana? —Naiko Iaii; eta ez, kantarik zarrenetakoak. Sarasola cre kutsaturik dago ortan. Pontxo ere ola zegoan. Nik uste, karlisten gcrratcak ezkcro ugaritu dala tun-tun ori. Ba-dakigu, Santa Krutz apaizak ba-zula bere txistularia. Jakiña, soka-dantza motelcgi gelditzen zan gudaria beroerazteko; beraz, guda-neurria artu bcar. Ori diteke tun-tun orren asiera.

Dantza nagusiaren lencngo pausoa tun-tun onetan eramaten da, lenengo Ingurutxoraño. Tartean desapioa dala, laister jkusiko cegunez.

Esan dcgun tun-tun ortan, bada. mutillak erriko etxetik atera ci-ziran, eskutik elduta, soka plazara, bcrzko pausoan. Bein mai-buruko jaun aundiengana urbiltzen zirancan (Apaiza ta Alkatea ziran oiek), aien aurrean ateratzen zuten 2/4'ko zortzikoa, bai aurrlariak, bai atzelariak. Plazari giltza emanez, zubia egiten zan, aurreko bien bcso-azpitik pasatzcn zirala. Ori egiñik, aurre-atze koak desapio botatzen zuten, dantza onek dun pausorik zarrena, iñolaz ére, ta urrena, «Aureskua» esaten zaiona dantzatzen zuten, eta onela bukatzen zan dantzarcn lenengo zatia. Orain ekartzen edo serbitzen ziran ncskatxak, eta ez lenago, Iztuetak dion bezala, ta erri txikietan cgiten zan bezala.

XIV. Lenengo ingurua

Soka-dantzaren tun-tuna ixiltzen zan, eta deia jorik. lenengo inguruarcna. lenago esan degun tuntunarekin. Emen ziztulari gu-ziak batera datoz. Baizik ere, oraingoak presakatu egiten dirala.

Bi lerrotan jarlzen dira neska-mutillak bereiz, eta elkarri eskuak eman orde, damak galaiari sudur-zapi sedazkoa luzatzen clio. Oiturraren garbitasunagatik ote dan asko esan da, bear ba'da, batere ez da olakorik. Zubiak egitean apaingarri cderra da, ta zubia ere zabalago gelditzen da, bikoteak andik lasaiago pasa ditezten. Izan ere, lenengo Ingurua bukatuta, sudur-zapiak bildu cgiten dira, ta uirengo inguruetan eskuak cmaten dizkiote alkarri, bata bestearen beso-azpitik pasatzcn diran aldioro.

Inguruak egin ditezke nai aiña, ta aien ondolik zortzikoak (2/4'koak). Azkeneko zubian aurrekoa bere tokian gcllditu bear du.

XV. Bigarren iugurua

Bigarren ingurua danbolin jatorrak 6/8'an eramaten zuten, bai /ubietan, bai zortzikoan. Pontxo'k 3/4'an eramaten zun zubia, ta 5/8'an zortzikoak. Nondik atera da 5/8 ori? Nola garbitu auzi ori?

Ikus zer esaten digun Aita Donosti'k bcre azkeneko liburutxo *Ilisloria de las danzas de Guipúzkoa'n* (pág. 99, nota):

«Zortzikoak zortzi bertso ditun ahapakli edo kopla da. Doiñuz gaur 5/8'an idazten degu, neurria 3 ta 2'tan banaturik. Antziña tuntun au 6/8'an idatzi oi zutcn, baiñan ez zun notaen balioa zearo ematen».

Bi gauza bereizi bear dira emen, oraiñarte, nere ustez. iñork bereizi ez ditunak: arratzaren tuntuna, eta zangoen neurria. Antziñakoek arratzaren tuntuna idazten zuten, eta garbi ta zearo, ezer utsegin gabe,- baiña gaurkoak, Pontxo ere aurreko zutela. zangoena idazten clute. Izan ere egin bedi saioa zortzikoak 6/8'an dantzatzcn, eta oso bortxazkoa da, zango bat luzarcgi airean idukitzea. Zangoa *nai ía nai* ez 5/8'ra crortzen da. Egin bedi saioa, esatera-ko, Gipuzkoako zinta-dantzarekin. Olaxe erakutsi nien Pau'en Altube ta Zatarain (seme) jaunari, ta etzuten besteratu. Ortan dago auzia. Komeni litzakela alkar artzea, ta tuntun ori 5/8'an jotzea? Bedi,- baiña lengoek arrafzaren tuntuna ederki ematen ziguten. Zangoena ez ematea oker egiten zutela? Ditekena da.

Iztueta'k ere (asieran) «6/8 zortzikoak» edo «saltokakoak» deitzen die.

Gure inguruetan izan dan danboliñik jatorrena Leitza'ko Pastain izan da. Pontxo areago ziteken ziztuan, baiñan arratzean oraingoetara erortzen zan. Ez óet esaten zortziko au 6/8'an idazten jarraitu bear dugunik, Iztucta'k eta Pastaiñ'ek eta bezala. baiñan aien patxaran jo dezatela. gure dantza aundiki au kaxkartu ez de din. Ontan Pastaiñ'en eskolakoa da gure Sarasola au. baiñan csan dedanez. agurotu egiten da.

Nik iru ikasle ezagutu ditut Pastaiñ'enak: Ebaristo Elduain, Leitza bertakoa; I. Antonio Arotzena, Lizartzakoa, ta nere jaioterriko]. Iñazio Atxega. Oien patxarara biurtzea nai nuke nik. naiz ziztua. naiz zaldabaia jotzen dala.

XVI. Zorlzikokoak nola danízülu?

Ontan abildadea librc ikusi izan degu, baiña jarri bear litzako lege bat, ez zorrotza. Tuntuna bereizia dutenez gaiñera, lenengo zortzikoak eta bigarrenkoak beste bereizgarri bat zuteii: batzuek syhokakoak zirala, bigarrenak; lenengoak ez. Izan ere ikusi ditut nik gure zarrak Betelu'ko lcgca zortzikoak ematen, saltorik gabe ta giltzik gabe, aruntza ta onontza, aurrera ta atzera ibiliz. Egia esan. moteltxo gelditzen dira. Orregatik gaztcgoak Leitza'ko moda artu •/uten: saltoa guraizearekin. Zangoekin guraize osoa, naiz erdira, naiz bazterretara, naiz atzeraka, bigarren zortzikoetarako ufzi ditek. Lenengoan aski litzake guraizc-erdia zazpigarren bertsoan, etü gurgilla zortzigarrenean, giltza emanez zangoa jasotzeko. Laugarren bertsoa bukatzean, zangoa oso gutxi altxatzen zuten gure zarrak, eta zortzigarrencan egiñala guzia. Bigarren zortzikoetan saltoak eta guraizeak egiten dira (guraize bikoak ba'lira obe), zarrak egiten zuten bezala.

XVII. Lizartza'ko tunluna

Txistularien Zumarraga'ko jai aundi artan entzun nien lenengo aldiz Lizartza'koeri Berriz'ko tuntuna garbi, baiñan ikolduta edo hiburtuta, kolpe bat gutxiago emancz, Gero etxeko sapailotik, iru kilometrora, urruti nengon oso. ta cz nitun ikusi dantza-pausoak. Ongi izango da Lizartza'ra txango bat cgitea. Zortzikorik ez det uste atera zutenik.

Aien pausoak ingurutxorako on ez ba'lira, asmatu diteke bes-teren bat, esaterako, onela: Ingurutxoko bi lerroak irtcerako jar-keran oiñak dauzkatela, au da. neskatzak ezkerrekoa aurrera td rtiutillak eskuiekoa, beste oiñarekin aurrcra-pausoa egin besteare-kin irutxur cgiten dala. Irutxur au, beste oiñaren beatz muturretik oin-bularraren parera an ukondo cgiten dala ta orpora, eta gekli-unea oin-bularraren ondoan. Beste oinbeste egin beste oiñarekin.

Lizartza'ko musikaren antzera, musiku batek ondu dezake zor-izikoa, naiz Beniz'koa ere artu.

Amezkeiara

An dantza nagusi osoa cgiten omen baita, ara ioan bearra da-go. Ez da, beraz, gauza zailla dantza aundiki au lengoratzeta.

Ni zerbaitetan oker ba'nago, beste batek zuzcndu dezala, Iz-tueta'renetik eta errian ikusi duntik.

* * *

Oarkizunci. Liburutxo ontan, zirri-marraz gaiñera, Gipuzkoa'ko bigarren ingurutxo'ko iru doiñu auek ipiñi ditezke, musikarekin eta itzekin:

IDIARENA, (doiñu nagusian, nik Uitzin dantzatu bezela).
TXIN TXIBIRIBIRON KAMINO EZ DAUKAT DIRURIK.
NOSKATXA TXURI GORRI (Xenpelarren itzak).

«IN TE CANTATIO MEA SEMPER»

SARRERA

Zartzarotik urbil
ondu nai nituke
zenbait Jelo txuri.
Zu zaitut kantagai;
beste zerk ez beza
iiere griña mugi.

Albotik auzoa
nere pake-guraz
alperka zait ari.
Ainbat aztarrika
egiñik, egona
ez al zait zillegi?

Atsedena duket
Janik oberena
béti Zugan begi.
Zuk eni, nik Zuri
so, bien begiok
lot bitez elkarri.

Pindar irazekiz,
Biolz orren garrez,
—Isaias'enak
liraken iduri—
ezpain eta biotz
eizadazu gori",

Ez itz, ez eragin
gurbi) ez doanik
ez bekida ialki.
bGIA baitzera,
egi au artzen dut
klo auen neurri.

Zuk emanik indar.
gazteen Jilluraz
has duían lanari,
d^mu ta maitasun,
Li orpo sendo auk
bizkiot ezarri.

Zure aitzinean
murgilik, «au nauzu»
esan nun aspaldi;
utsak uts, Zurekin
zerbait naizala-la
aunitz esker Zuri.

Zure begi oiek
saiets errukiro
ene gaitzetatik;
nik ere saiesten
dituda. lenago .
nintzan arengandik.

«Maitego damugo,
damugo maitego»,
Madalen'ck dakii
orrek garbi beza
nere orban oro
cz begon makarrik.

Nini orictan
ezin erraiñu da
nereko xakarrik.
Zertako so egin
neronen baitara
makets ager nadin?

Ikus-naiak nauka
Zu nigan, ni Zugan
—or ez dut itzalik—
ni sortu baiño lcn
Zure begietan
nengon bezain garbi.

Oieri begira
Zurekin batean
sumatzan (sic) naizgarbi,
Bai zerala cder!
Bai naizala edcr!
Nagozun atzarri.

GAU-IZAR (1896-1900)

A M O N A

Odolozten asia zan
omona Mari Axuntxi,
apaillora ninderaman
—ni eskutik ezin utzi—.
Egoa pal pal zcbillan,
ez zan eguzkia gaitzi;
b; biok alki banatan
geuren lana genun atzi.
Iostorratzari aria
neri zidan sarrerazi,
Meza-liburu maketsa
cskuan zidan ezarri:
• Emak Gurutze-Bidea,
gaiten otoitzean asi».
Amona koxka ta koxka
—xarpillik ba zizun aski—
ni lcitzen aren gogara,
czpaiñctan artuz asti.

Lenen, bigarren, laugarren,
zenbakarrenik nork daki?
atertu zan, bi begiak
zerura zitun zabali.
Aurrera ni, Iauna, Zure
nckea gogo emanik,
otoitzaren atsegiña
Zugandik artzen nularik.
Arnasik ez asperenik
ezin entzun nion ari:
malko gabeko negarra
berdin dario aitzari.
Aldarean ala dago
Santana Zure amatxi.
Ilzali zan; eguzkia
Gorriti'ra zan irauli.
Iizuli zan amandrea
gaiñezkaldi aretatik;

"In te cantatio mea semper"

sukalde-txoko berora
azlamuz ietxi zan anclik.
Bost akliz ikusia naiz
egon aretan amañi
ez-iakin iakintsu aren
ikasle zur nintzala ni!
Ua bezala nai nuke
ikasian ez-ikasi.
Ua lako gurasorik
otoifzean ez dut kausi.
Goiz illunak oloizgaia
beti dut oi Getsemani:
ixil amonaren saiets
orduko gisan naiz iarri.

Buru biotzen ekinak
ordun aña noiz diraki?
Geldi dirudin txirrika
usuago da ioaki.
Ez nekerik, ez asperrik.
orduk uneka doazi.
Geldi adi, gau! Al eza
eguna berantarazi!
Goiz itsua da, oraino
oillarrik ez da kantari,
euliak zirrikuetan
arrautzak berotzen ari.
Izarrek ixilik dantza
OAgiotc Iainkoari.

LENENGO TXOKOA (1905)

«Santa Rosa»ko basora
otoitz egitera noa.
Aizerik ez, ixil-billa
beti pake-zur nabilla.
Ezeren txintik ez dantzut;
Zu soilik entzun nai zaitut
Urbildu naiz oianera,
cguneroko bidera,-
txirrifak asi bctbetan
polatuen ziztueta!
Aferr-unc gabe ari
bi bclarrien sorgarri.
Beti bat, *Ja* dudakoa,
iñoiz ez ixiltzekoa.
Gure aifonak irrintzi
ctzun egiten ain iantzi.
Donostin ala turuta
arraunketa bukatuta;

baiñan an onfzi bakoitza
doiñuetan banakoitza.
Au buruko zorapena
txirritek dakardatena!
Non dut nik ixiltasuna
otoitza berekin duna?
Kaiolan ixil txorta-.
xixtuz ba'nintzan asia,
a/karrago bere kantan
ni garai-naiez asten zan.
As nadin ni ere berdin
txirriten nagusi nadin.
Idurituz Uitzira
an Corpus'ez Elizbira,
ez urian dan apaifja,
baiña nerctako laiña.
Otoitza gaur kanta bekit.
ori cgiten maiz dakit.

Ango ezkilen dandara
 garbi bclarrietara.
 Arrosa, lezka ta belar
 orok artzen dute alkar.
 Intsentsu aren lurriña
 iñoiz itzali eziña.
 -laungoikoaren bidea»
 du Elizbirak legea.
 An bi lerrotan gizonak,
 mordoskan ondar amonak.
 Uitzin nago iñolaz
 txirritez gutxi axolaz.
 Asi naiz kantaz, ez bakun
 Uitziarrekin lagun:
Pcinge linguci, Laucla Sion
 eta biotzak zer dion.
 Santa Rosa'ko basoan
 nabillanik cz gogoan.

Berian egiñez abaro,
 ordua laister igaro.
 'ixirritak ixildu dira,
 bukatu da Elizbira.
 Eliz aretan goiz-Mezan
 Iauna gogoz artii nezan.
 Urte aietan ba-nekin
 lnze iarduten Zurekin.
 'Azken-apari» bertsoak
 amonak esandakoak
 utzi zuten beren guna;
 gaur entzun dut oiartzuna.
 F.liz ailan dut gaur pakc,
 iisurik arki nezake.
 Naiz soiñu oro nabari
 nere bclarri-mingarri,
 barrenak claki txokoa
 bcra pakeatzekoa.

SINISMEN GARBI

Hkia baiño len
 Burgos'ko Zumardi
 cderrean barna
 ipar piña zantzu,
 opor-egun osoz
 Kartusi aldcre
 ixil otoitzean
 oituraz noazu.
 Landa dut otoizgai:
 begiz ta belarriz
 asirik, nolabait
 nai zaitut sumatu.
 Zure begi omen
 dan cguzkiari
 goiz-laiño zuriak

ijen dio gandu.
 E7 luzaro. Bela
 iango du laiñoa:
 Bagilla clalarik
 ckiak indar du.
 Muskillcn gaiñetik
 urretxindor batek
 oles eta oles
 inoxkorrik diardu.
 Kartusian ixil
 gau-loaren mende:
 gauez zuten xinta
 oloitz eta Salmu.
 Aickin txandaka
 zaitzala goretsi,

ez baitu txori ark
 gauetz loa galdu.
 Eguratsez, argiz,
 begi eta kolko
 aserik, ixilla
 clut nik nere kantu.
 Orotan baitzera,
 arnas bakoitzean
 sartzen zindudala
 nezaken asmatu.
 Utik. Anaximen!,
 lainkoa ba-dakit
 cgurats ez dala,
 ex nazazu nástu.
 Alde, Plotin!, ez da
 argi meia ere,
 ez daífe zentzuz, ez
 iduriz ukitu!
 Baiña zentzudun ni,
 Zu soil atzi orde,
 zentzuen goxoa

ezin nun ukatu.
 Orduko malkoak
 zer damu? Zer maite?
 Ni, bai; etzindudan
 garbi billatzen Zu.
 Artan, Donibane
 Gurutz'ek ziraustan
 siñesmen legorra
 nezala billatu.
 Angoxe basoan
 nuen irakurri
 siñesmen soilarcn
 urren zcundela Zu.
 Kartusi Eliza
 Eliz ixillena
 pake ta siñscmcn
 zin-ziñen crcdu.
 Barna guritzen dit
 oraindik oraino;
 siñesmen legorrak
 guria sari du.

Urte txoro etan
 loi aunitzen arten
 urre-pikor zenbait
 ote nitun batu?
 neronen arnasa
 baiño barrenago
 zindutala. ez ni
 oino baítaratu,

(Au eskuz idatzia dago orrialdepean)

"ANATE" BATEN ITZALEAN

Gogoan daukat aur nintzancko
 iMusulun'go pagopea,
 izercliturik arrixku baitzan
 itzal artan esertzeu;
 baiña sargori zegoneako
 goxoa bai oatzea!
 Goxoagorik arki dut emen
 Amate'ren gerizpea.

Euli urdin bat erclian egan
 dabil ala geldi dago?
 Zeru garbian Kondor bat ixil
 egal-ontzitik gorago.
 Emengo bero zakarrenetan
 aroaz azturik nago,-
 atsegiñ onck sarrerazten nau
 nere baitan barrenago.

Ez dut entzuten txori-fxiorik,
 aizerik, erle-soiñurik;
 bidcz nekatu gabe bainago,
 ez ta nere pilpirarik.
 Zer entzuten dut adi nagola?
 — Nere arnasa bakarrik.
 lñon bai al da pake artzeko
 bakarrago dan gelarik?

Bil bil egin naiz neronengan
 auspean sua bezala,
 pizturik nagon, itzali naizan,
 ncronck cz dakidala.
 Ortik aurrera au dakit soilik:
 griña batck naramala---
 Pago arena baiñon obe zait
 Amate onen itzala.

O S A S U N A

Senecius mea în misericordia uberi.

Nere zarizaroa errukiian ugari.

A

Dabid'en aitorra dezadan berritu:
«Nere zartzaroa errukiz ugari»
Aldetik doana, ni nakusanean,
arrituz bezala onela zait ari:
—Zagar onek ez du xiinurrik larruan,
guri du lepoa, kolorea gorri.—
Ola mintzo danak, lengo zargail onen
oraingo sasoia non dagon ez daki.
Txit gazte nintzala miñak eta griñak
lurrera kakoan ninduten bigurri.
Ogeitamar eskas. beltxeran, lurkera
iru oin laburrez nindabillan zuti.
Bi alako ta bost ditut Juzetxoak,
alai aurpegia, zuzen bizkar. gerri.
Aitortzea zor dut eskcr on cmanez,
Zuk in duzu, Iauna, olako mirari
Ur bero ez belar izadian ez da
nere gaitz gogorra menderatu dunik.
Zuk ezur eta muiñ legundu didazuz
olio garbiren gantz-uriñarekin.
Liban'go izaiak zartzaroan ere
eze dagoela ematen arnari.
Zu zaituda, Iauna, eze, Zu olio,
Zure bcroz eman dezaket igali.
Zuk sartu didazu ezurretan pake,
orain. onerako odolak diraki.
Tarrapafa gabc oioitz ixiJean
ni geldi nagola nor ote zait ari?
Ez al zitun Iaunak zeru-lurrak ondu
zirkiñ eragiñik zegoela geldi?
Otoitza, Otoitza! pakearen ama,
nere sendabide, indarren iturri!
Sar nadin maizago betiera ortan
aldarterik gabe, naiz ustez ez igi.

Ii

Bcra ta berago ikusi aut urbil,
Erio, «lazgarri clenctan lazgarri».
Nor ez ikaratu? Kezkatu bederen!
Beste gizon denen antzeko nizak ni.
—Ala nerez; baiña zertara-nai nengon
ukan naiz ez-ukan, erio naiz bizi.
Otoitzean ala pozaldien gingan,-
baiña zer nesake gertatu ba'ledi?
Oraiñ ikusi dut, Iauna, Zuri esker:
enaiz ortan are giblez bildurti.
Erio iaun orri, bekoz bcko gerta,
dardar cgin gabe eman diot begi.
Ba-dakizu, Iauna, ez dala gezurra
neurtitzez; ola da gerta bezain egi.
Oraintxe bai bipil, kolkoa zabalduz
egiz diotsazut: NAI DUZUNA BEDI.

LEMA: «Bien devoto de Berceo»

LA METRICA DEL VERSO

(Sátira)

En nombre de Dios Padre que da la luz del día,
e del Verbo divino foníe de la poesía
e del Espiritu Santo, inspirazion e guía,
quiero fer una prosa / Valedme, Santa María.

Soy Gonzalo de Berceo, que vos fabJa dende el cielo.
Con pena veo, poetas, cómo rodais por el suelo,
sin un sano preceptista, e sin nengún buen modelo.
Si seguíis mis ensiemplos, levantarédes el vuelo.

A dónde *esiá*. la mi Rioja, Ja de los ricos graneros,
la del home sesudo Bretón de los Herreros?
porqué sos desviasteis de los ciertos senderos,
siguiendo los consellos de Jos poetas giieros?

Cerrad, cerrad los oios; abrid bien las orellas,
ca la poética sciencia es sólo para ellas.
A qué vienen las líneas, más longas o breveciellas,
ya para cantar amores, ya para plorar querellas?

La piñtura y escultura a los oios se refieren
qué mas les da a las orellas, si a ellas bien fieren,
cuatro sílabas, ocho, doce, las que quisieren?
Qué más diera si los versos como prosa se escribieren?

El visivo criterio non es para los versos;
oios cerrados pueden percebirlos bien tersos,
en coplas o sin coplas, e con ritmos diversos,
complidos en palabras, en belleza sumersos.

Qué más da escribir así	Prima y tercera son libres,
en líneas demidiadas,	segunda y cuarta soltadas.
por distquziar mas la rima	La cesura face rima,-
que siempre en rima acabadas?	más rimas, son clemasiadas.

Válame Dios! Qué reparo? Rimar primero con cuarto,
e segundo con terzio: de escucharlos estoy farto!

Quién ba visto caminar. en alturno pie non siendo,
un paso con uno dellos y dos con el otro baciendo?
Pazienza tiene la orella para seguirles oyendo
a esos vates matachines. A los tales non defiendo.

Rsta falta se comete en España, en la Galia,
pasando por Portugal e terminando en Italia.

Respetad nuestras orellas, poetas mal enseñados
cultivad aína el ritmo, non sigáis desorientados.

También yo fuí engañado con copla sicmpre cuaderña;
Según la lcy del oído, tanto daría la terna,
E non quiero mormurar de la métrica moderna.

No hay verso sin cesura: las rítmicas unidades.
análogas solo valen, si non son egualidades;
estrofa impar como esta, irregular non digades.

Mirad cuál encanta Homero sin aquesas divisiones /.
Píndaro con Horazio e demás segundones,
non fazen sinon tornar muy más rígidos los sonos.

Ritmo e más ritmo nos pide en verso la poesía:
ese es el vero sonar, esa es la vera armonía.

Ante todo inspiración, luz y calor dczir quiero;
que el Padre de todas lumbres alumbre nuestro pensiero,-
dempués, que corra la pluma con entusiasmo sincero,
e asmar hasta las fábulas con sentido verdadero.

La métrica del verso

Conmigo están don Homero e Vergilio juntamente;
mas a Horazio non le veo, ni a la demás sucia gente,
en el Porgatorio estén, aunqu non eternamente /.
Exhorfo a Ja gente gaya que siempre sea dezente.

Riojanos, non olvideis San Millán e Santa Oria;
recordadl Santo Domingo de la milagrosa historia
que fizo cantar el gallo asado ya en la frixoria;
pedildes inspiración, gracia y a la fin la gloria.

Bien devoto de Be

ARKIBIDEA

Orrlaldea

Atarikoa. <i>Miixelenatar L. M.</i>	5
---	---

GIZONA

«Orixe» zanaren biziaklia. <i>Aranaldetar /.</i> M.	13
Nikolas Ormaeíxea (1888-1961). <i>Labayendar A. M.</i> (<Iba- lan»).	15
«Orixe» gizon. <i>Eixaniz'tar Nemesi («AmiUaitz»)</i>	25
Gure Iruxki aundia. <i>Aranalde'lar /.</i> M.	35
«Orixe» EuskaItzain. <i>Garmendia'iar Jon (+Zeieia)</i>	41
«Orixe» ta Bedayo'ko Txistularia. <i>Garm.endiá'tar Jon (<Ze- leia*)</i>	45
«Iainkoak ekarri nau onera». <i>Garmendia'iar Jon (<Zeleta*)</i>	53
«Orixe» jun zaigu. <i>Artola'iar Femando (*Bordari*)</i>	61
«Orixe» ez da il <i>Aiia Goiria</i>	65

IDAZLEA

«Orixe»ren lanak. <i>Bilbao'iar Jon. Aita Onaindia</i>	71
«Orixe» Euskeratzalle. <i>Ibinagábeiiia'tar Andima</i>	87
«Orixe» izkera-zale. <i>Oiarzabal'dar Martin</i>	119
«Orixe» Olerkari. <i>Aiia Onaindia</i>	125
«Orixe» Jainko-billari purrukatua. <i>Aiia Baziarrika</i>	165
«Zugan beti nire lelo». <i>Goikoeixea'tar Iñaki («Gaztelu*)</i> ***	191
«Orixe»ren Metrika. <i>Lekuona'tar Manuel</i>	209
«Orixe» itzorkunlari. <i>Álúnatar Patxi, J.L.</i>	235
Izkunízaren nekazalea. <i>Erkiagáíar E.</i>	249
«Euskaldunak». <i>Zaitegi ta Plazaolaiar Jokin •</i>	255
«Urte guziko Meza-bezperak». <i>Jbiruigabeiiia iar Andima ••</i>	275
«Urte guziko Meza-bezperak». <i>Labayen'dar A.M. (<Ibalan*)</i>	281

«ORIXE»REN ARGITALDU GABEKO LAN BATZUK

Gizabidea	287
Siñets-begiak	293
Dantza nagusia	295
«In te cantatio mea semper».	311
La métriea del verso.	319

